ΓΕΩΡΓΙΟΥ Κ. ΓΕΩΡΓΑΛΑ

ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ Β΄

ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ
Η «ΑΛΛΗ» ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ

ΕΡΩΔΙΟΣ

ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ Η «ΑΛΛΗ» ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Κ. ΓΕΩΡΓΑΛΑ

ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ Β΄
Μή-συμβατική Ἱστορία

ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ
Η «ΑΛΛΗ» ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ἐρωδιός

Ὁ ***Γεώργιος Γεωργαλᾶς*** γεννήθηκε ἀπό Ἕλληνες (Δωδεκανήσιους) γονεῖς στό Κάιρο, ὅπου καί τέλειωσε τήν Ἀμπέτειο Σχολή. Ἔζησε νεότητα περιπετειώδη, κυρίως λόγῳ τῆς ἀναμείξεώς του μέ τήν πολιτική. Μετά ἀπό πολλά ταξείδια καί ἑπταετῆ παραμονή του στίς κομμουνιστικές χῶρες, ἐγκαταστάθηκε ὁριστικῶς στήν Ἑλλάδα (1.1.57). Διετέλεσε συνεργάτης, ἀρθρογράφος, διευθυντής, ἐκδότης ἐφημερίδων καί περιοδικῶν· εἰδικός συνεργάτης Γ. Ε. Σ. καί Προεδρίας Κυβερνήσεως· καθηγητής τῶν ἀνωτέρων καί ἀνωτάτων σχολῶν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων καί τῶν Σωμάτων Ἀσφαλείας· ἐπί σειράν ἐτῶν ἐξαιρετικῶς δημοφιλής ραδιοφωνικός καί τηλεοπτικός ὁμιλητής· ὑφυπουργός παρά τῷ πρωθυπουργῷ καί ὑφυπουργός ἐσωτ. διοικητής Κρήτης. Κατά τίς τελευταῖες δεκαετίες ἀφιερώθηκε στήν μελέτη-ἔρευνα τῆς ἱστορίας μας καί τήν συγγραφή σχετικῶν ἔργων, κυρίως τῆς σειρᾶς «Οἱ Ρίζες».
Ἔχει συγγράψει πολλά ἔργα πολιτικῆς ψυχολογίας, πολιτικῆς φιλοσοφίας, κοινωνιολογίας καί ἕνα μυθιστόρημα.
Μέ τίς σειρές «Οἱ Ρίζες» καί «Βυζάντιον» φιλοδοξεῖ νά παρουσιάση ὁλόκληρη τήν Ἱστορία μας κατά τρόπο μή-συμβατικό, ἀνατρέποντας τήν εἰκόνα πού κατασκεύασε γι' αὐτήν τό ξένο καί ἐγχώριο κατεστημένο.

Σειρά: ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ - ἀρ. Β'

Γεωργίου Κ. Γεωργαλᾶ
ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ. Η «ΑΛΛΗ» ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ

Κεντρική διάθεσι: Βιβλιοπωλεῖο ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
Ἑρμοῦ 61
54623 Θεσσαλονίκη
τηλέφ.: 2310-282782
τηλεομ.: 2310-240331

Τηλέφωνο συγγραφέως: 210-8048382

Ἐξώφυλλο: Εὔα-Χριστίνα Γεωργαλᾶ

ISBN: 978-960-6601-17-0

Ἀφιερώνεται στόν μεγάλο ἱστορικό τοῦ
Ἑλληνισμοῦ καί τεκμηριωτή τοῦ ἀδιασπάστου
τῆς ἐθνικῆς μας συνεχείας, Κωνσταντῖνον
Παπαρρηγόπουλον, τόν ὁποῖον εἴθε νά
μελετοῦν ὅσο θά ὑπάρχουν Ἕλληνες.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Α' ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Β' ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΠΡΟΠΟΝΤΙΣ
ΚΕΡΑΤΙΟΣ ΚΟΛΠ.
ΠΕΡΑΙΑ
ΣΥΚΑΙ
Ἰουστινιαναί
ΓΑΛΑΤΑΣ
Συκωδῆς Ὅρμος
ΒΟΣΠΟΡΙΟΝ ΑΚΡΩΤΗΡΙΟΝ
ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ
ΛΟΦΟΣ Α'
ΛΟΦΟΣ Β'
ΛΟΦΟΣ Γ'
ΛΟΦΟΣ Δ'
ΛΟΦΟΣ Ε'
ΛΟΦΟΣ ΣΤ'
ΛΟΦΟΣ Ζ' ΞΗΡΟΛΟΦΟΣ
ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ
ΙΠΠΟΔΡΟΜΟΣ
ΜΕΓΑ ΠΑΛΑΤΙΟΝ
ΒΟΥΚΟΛΕΩΝ
ΝΑΟΣ ΑΓΙΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ
ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ
ΒΛΑΧΕΡΝΑΙ
ΠΕΤΡΙΟΝ
ΦΑΝΑΡΙΟΝ
ΤΕΙΧΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
ΤΕΙΧΗ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ
ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ ΤΟΥ Β'
ΤΕΙΧΗ
ΦΟΡΟΣ
Λυκος π.
Λιβάδια
Τάφρος
Ὄρυγμα
Περίβολος
Πύλη Χαρσία
Πύλη Ἁγ. Ρωμανοῦ
Πύλη Ρουσίου
Πύλη Σηλυμβρίας
Χρυσῆ Πύλη
Ζωοδόχος Πηγή
Πηγαί
Ἁγ. Θεοδώρου Λόφος
Ἀργυρόπολις
Ἀγ. Εἰρήνη
Καλύβαι
Κιστέρνα
Ξηρόλοφος
Μέση
Βοῦς
Ταῦρος
Σίγμα
Ἐλευθερίου
Τὰ Ναρσοῦ
Βλάγκα
Ἐξακιόνιον
Παλαιὰ Πέτρα
Παλάτιον Κωνσταντίνου
Παλάτιον Βλαχερνῶν
Πύλη Καλιγαρία
Πύλη Ἀναστασίας
Καπιτώλιον
Πύλη Εὐγενίου
Ρεῦμα τοῦ Πικριδίου
Ἁγ. Κόνων

Βυζάντιο εἶναι ὁ Ἑλληνισμός τῶν Μέσων Χρόνων. Ἡ ἱστορία του ταυτίζεται μέ τήν ἐπί 1.128 ἔτη ἱστορία τοῦ Γένους μας. Ἐκεῖ βρίσκονται οἱ ἄμεσες ρίζες τοῦ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ: ἐθνοφυλετικές, γλωσσικές, θρησκευτικές, ἠθῶν καί ἐθίμων. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες εἶναι οἱ γονεῖς τῶν γονιῶν μας. Οἱ Ἕλληνες τῶν Μέσων Χρόνων εἶναι οἱ ἴδιοι οἱ γονεῖς μας. Δέν εἶναι δυνατόν νά γνωρίζωμε καί νά τιμᾶμε τούς γονεῖς τῶν γονιῶν μας ἀλλά νά ἀγνοοῦμε καί νά μήν τιμᾶμε τούς γονεῖς μας. Αὐτήν τήν ἀνάγκη προσπαθεῖ νά ἱκανοποιήση μέ τά περί Βυζαντίου βιβλία του, ὁ κ. Γ. Κ. Γεωργαλᾶς.

– Τό πρῶτο ἀπό αὐτά, πού ἤδη κυκλοφόρησε, εἶναι μία ἀνατομία τοῦ τόσο διαδεδομένου ἀντιβυζαντισμοῦ.

– Τό δεύτερο, τό ἀνά χεῖρας, ἀναφέρεται στήν «ἄλλη» Ἱστορία τοῦ Βυζαντίου.

– Στό τρίτο, διερευνᾶται ἡ θέσις τοῦ Ἑλληνισμοῦ στό Βυζάντιο.

– Στό τέταρτο, ἐξετάζεται ἡ σχέσις Βυζαντίου - Ἑλληνικότητος.

– Στό πέμπτο, ἡ σχέσις Βυζαντίου - Ὀρθοδοξίας.

– Στό ἕκτο, ἀναφέρεται ἡ δόξα (πολιτισμός κ.λπ.) τοῦ Βυζαντίου.

– Στό ἕβδομο, φωτίζει τόν ρόλον τοῦ Βυζαντίου στήν Ἀναγέννησι.

– Στό ὄγδοο, ἀπαντᾶ στό ἐρώτημα ἐάν σποREῖς τῆς Ἀναγεννήσεως ὑπῆρξαν οἱ Βυζαντινοί ἤ οἱ Ἄραβες.

– Τό ἔνατο καί δέκατο ἀποτελοῦν τό παγκοσμίως μεγαλύτερο καί πληρέστερο βιογραφικό Λεξικό τοῦ Βυζαντίου.

– Τό ἑνδέκατο εἶναι ἕνα Πάνθεον τῆς βυζαντινῆς Ὀρθοδοξίας.

– Τό δωδέκατο περιέχει λύσεις σέ αἰνίγματα τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας.

– Στό δέκατο τρίτο διερευνῶνται ὄψεις τοῦ Βυζαντινοῦ βίου.

– Τό δέκατο τέταρτο εἶναι ἕνας «Ὁδηγός» γιά τό ταξίδι γνωριμίας μέ τό Βυζάντιο.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται τό μέγεθος τοῦ ἐγχειρήματος τόσον τοῦ συγγραφέως ὅσον καί τῶν ἐκδόσεών μας.

Εὐελπιστοῦμε στήν ανταπόκρισιν τοῦ κοινοῦ.

Ὁ ἐκδότης

Μέ τοῦτο τό ἔργο φιλοδοξῶ νά παρουσιάσω ὄχι μιάν ἀκόμη, ἀλλά μιάν ΑΛΛΗΝ Ἱστορία τοῦ Βυζαντίου. Μιάν Ἱστορία τοῦ Βυζαντίου, διαφορετική μέ τήν ἑξῆς ἔννοια:

α΄) Δέν ἀρκοῦμαι στήν ἐξιστόρησι τῶν γεγονότων. Ἐπιχειρῶ καί νά τά ἑρμηνεύσω. Νά καταδείξω τά βαθύτερα αἴτιά τους, τό νόημα καί τίς συνέπειές τους. Γράφω ἱστορία ὄχι περιγραφική, ἀφηγηματική, ἀλλά ἑρμηνευτική.

β΄) Τολμῶ νά θέσω καίρια ἐρωτήματα καί νά ἀπαντήσω σ' αὐτά. Ὅπως: Γιατί ἐπέζησε τό ἀνατολικό τμῆμα τῆς Ρωμαϊκῆς Οἰκουμένης ἐνῶ τό δυτικό κατέρρευσε; Ποῦ ὀφείλεται ἡ ἐκπληκτική μακροβιότης τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας; Ἀκόμη: Τί ἦταν τό Βυζάντιο; Συνέχεια τῆς Ρώμης ἤ κάτι νέο; Ἦταν μή-ἑλληνικό, ἀνθελληνικό ἤ ἑλληνικό; Τί ἀπέγινε ἡ φυλή τῶν Ἑλλήνων· ἐπέζησε ἤ χάθηκε;

γ΄) Προσπαθῶ νά ρίξω νέο, «αἱρετικό» φῶς σέ διάφορες πτυχές καί σημαντικά πρόσωπα τοῦ Βυζαντίου.

Ὅλα αὐτά τά ἐπιχειρῶ παρουσιάζοντας πάντοτε τήν ἀλήθεια ὁλόκληρη, χωρίς ἀποκρύψεις καί προκαταλήψεις, μέ αὐστηρή τεκμηρίωσι.

Γ.Κ.Γ.

«Πρέπει νά κατανοήσωμε τήν σημασία τῆς ἱστορίας τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας, τῆς τόσον ἐκπληκτικῆς σέ γεγονότα, τόσον δελεαστικῆς σέ ποικιλία καί τόσον ἀξιόλογης γιά τήν μακροχρόνια διάρκειά της»

(Labbé, Γάλλος λόγιος - 1648)

Α΄ ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Τά π.Χ. - Βυζάντιον: Πόλις Ἑλλήνων

Κατά τήν συμβατικήν Ἱστοριογραφία, τό 659 π.Χ., Μεγαρεῖς ὑπό τόν Βύζαντα ἵδρυσαν στήν εὐρωπαϊκή παραλία τοῦ Βοσπόρου (βοῦς+πόρος=πέρασμα βοοειδῶν ἤ βοή+πόρος=βοερός πορθμός), ἀπέναντι στήν ἤδη ὑπάρχουσα στήν ἀσιατική ἀκτή ἑλληνική πόλι Χαλκηδόνα, μία πόλι, στήν ὁποία ἐδόθη τό ὄνομα τοῦ Βύζαντος, Βυζάντιον.

Στήν πραγματικότητα, ἡ ἵδρυσις τῆς νέας πόλεως ἔγινε πολλούς αἰῶνες πρίν ἀπό τό 659 π.Χ. Συγκεκριμένως, κατά τήν παράδοσιν, ὁ Βύζας ἦταν υἱός τοῦ Ποσειδῶνος (τέτοιοι ἐθεωροῦντο ὅλοι οἱ σημαντικοί θαλασσοπόροι) καί τῆς Κροέσσης, κόρης τῆς Ἰοῦς. Ἡ Κρόεσσα ἀνετράφη στήν Θράκη ἀπό τήν νύμφην Σεμέστρην, τῆς ὁποίας βωμός ὑπῆρχε στόν μυχό τοῦ Κερατίου κόλπου. Ἐκεῖ ἡ Κρόεσσα ἐγέννησε τόν Βύζαντα, ὁ ὁποῖος ἀργότερα ἵδρυσεν ἐκεῖ τήν πόλιν πού ἔλαβε τό ὄνομά του. Συνεπῶς, ἡ ἵδρυσις τοῦ Βυζαντίου προωθεῖται κατά πολύ εἰς τό βάθος τοῦ χρόνου, ἀφοῦ ἀνάγεται στήν ἐποχήν τῆς Ἰοῦς. Ἐξ ἄλλου, ἀναφέρεται ὅτι ὁ Φρῖξος, πηγαίνοντας γιά τήν Κολχίδα, ἐθυσίασεν ἀκριβῶς στόν τόπον ὅπου ἱδρύθηκε τό Βυζάντιο. Ἐν συνεχείᾳ, ἐκεῖ ἔκαναν θυσίες καί οἱ Ἀργοναῦτες, οἱ ὁποῖοι ἔκτισαν καί δώδεκα βωμούς, ἀφιερωμένους εἰς τούς δώδεκα Ὀλυμπί-

ους. Ἀλλά καί πρίν ἀπό τήν ἄφιξιν τῶν Ἀργοναυτῶν, ὁ τόπος ἐχαρακτηρίζετο «ἱερός» καί ἐκεῖ ἐθυσίαζαν ὅσοι διέπλεαν τόν Βόσπορον ἀπό ἤ πρός τόν Εὔξεινον. Ὅταν ἔφθασαν οἱ Ἀργοναῦτες, *«ἐβασίλευε ἐκεῖ ὁ Βύζας»* (Ἀθ. Σταγ. «Ὠγυγία» Ε′ 163). Τά ἀνωτέρω ἀναφέρονται ἀπό τόν Ἀπολλώνιον (Β′ 531) καί (Δ′ 254), τόν Διόδωρον (Δ′ μα′. Μθ′) καί τόν Πολύβιον (Δ′ λθ′).

Ἡ ἐκστρατεία τῶν Ἀργοναυτῶν στόν Εὔξεινο εἶναι κατά πολλούς αἰῶνες ἤ χιλιετίες ἀρχαιότερη τοῦ 659 π.Χ. Καί ὅμως, ὅταν πραγματοποιῆται, ὑπῆρχε ἡ πόλις τοῦ Βύζαντος στήν ὁποίαν καί ἐβασίλευε ὁ ἴδιος ἤ κάποιος ὁμώνυμος ἀπόγονός του. Ἡ ἐν λόγῳ ἐκστρατεία ἐντάσσεται χρονικῶς στήν περίοδο τῆς ἐξορμήσεως τῶν Ἑλλήνων ὑπό τούς Ἀγήνορα, Διόνυσον, Ἡρακλῆ κ.ἄ. σέ ὅλη τήν Προσθασία ἕως καί στίς Ἰνδίες, καθώς καί στήν βόρειο Ἀφρική, δηλαδή στίς δ′-γ′ π.Χ. χιλιετίες[1]. Τοῦτο ἐπιβεβαιώνεται καί ἀπό τήν ὕπαρξιν πόλεων μέ τό ὄνομα Βυζάντιον στίς Ἰνδίες καί στήν Λιβύη. (Στέφ. Βυζ. καί Σχόλ. Διόδ. Δ′ γ′ Ἀθ. Σταγ. «Ὠγυγία» Ε′ 175). Τήν ἐποχήν ἐκείνην φαίνεται ὅτι τά ὀνόματα Βύζας, Βύζηνος καί Βύζης ἦσαν συνήθη μεταξύ τῶν Ἑλλήνων. Διότι, ἐκτός τοῦ Βύζαντος, ἀναφέρεται καί ὁ Βύζηνος, ἐπίσης «υἱός τοῦ Ποσειδῶνος», δηλαδή θαλασσοπόρος ἐξερευνητής, καθώς καί ὁ Βύζης, βασιλεύς τῶν Βεβρύνων τῆς μικρασιατικῆς ἐνδοχώρας. Ἐπειδή ὁ Βύζηνος ἦταν «λάλος καί τολμηρός», ἔμεινεν ἡ ἔκφρασις «Βυζήνου παρρησία». Τήν σημασίαν τῆς τοποθεσίας τοῦ Βυζαντίου, ὑπεγράμμισε τό μαντεῖον τῶν Δελφῶν μέ τόν ἑξῆς χρησμόν:

---

1. Βλέπε Γ. Κ. Γεωργαλᾶ, «Ἡ προϊστορική ἐξάπλωσις τῶν Αἰγαίων», β′ στήν σειρά «Οἱ Ρίζες».

«Ὄλβιοι, οἵ κείνην ἱερήν πόλιν οἰκήσουσιν
ἀκτήν Θρηικίην τ' ἔνυγρον παρά τε στόμα Πόντου,
ἔνθα δύο σκύλακες πολιήν λάπτουσι θάλασσαν,
ἔνθ' ἰχθύς ἔλαφός τε νομόν βόσκονται ἐς αὐτόν».

Ὑπεδείχθη λοιπόν ἡ ἐγκατάστασις εἰς ἤδη ὑπάρχουσαν «ἱερήν πόλιν». «Σκύλακες» εἶναι οἱ δύο ἄνεμοι, βορέας καί νότος, «ἰχθύς» εἶναι οἱ παλαμίδες πού ἐξακολουθοῦν νά ἀφθονοῦν σέ Βόσπορο - Κεράτιο, «ἔλαφος» εἶναι ὁ Κεράτιος κόλπος ὁ ὁποῖος μέ τούς δύο ποταμούς (Κύδαρος καί Βορύζης) πού ἐκβάλλουν σ' αὐτόν, ἔχει σχῆμα κέρατος ἐλάφου.

***

Ἀσφαλῶς ἡ ὅλη περιοχή ἐκατοικεῖτο ἀπό τίς ἀρχαιότατες ἐποχές τῆς Αἰγηίδος. Στήν θέσι τοῦ Βυζαντίου - Κωνσταντινουπόλεως, στό ἄκρον τοῦ Κερατίου κόλπου, βρέθηκαν λείψανα κυκλωπείου τείχους μυκηναϊκοῦ τύπου. Στήν ἀπέναντι ἀσιατική παραλία, ὅπου ἱδρύθηκε ἡ Χαλκηδών, βρέθηκαν ἀκόμη παλαιότερα ἴχνη νεολιθικῶν κατασκευῶν.

***

Ἀπέναντι ἀπό τό Βυζάντιο, στήν ἀσιατική παραλία τοῦ Βοσπόρου, βρίσκονταν ἡ Χαλκηδών, ἐπίσης ἑλληνική πόλη, πού εἶχε ἱδρυθῆ τό 686 π.Χ., δηλαδή 19 ἔτη πρίν ἀπό τό Βυζάντιο. Ἀργότερα, οἱ Βυζαντινοί ἵδρυσαν πλάϊ στήν Χαλκηδόνα, τήν Χρυσόπολιν (ἐπειδή ἐκεῖ συγκεντρώνονταν οἱ εἰς χρυσόν φόροι τῶν ἀσιατικῶν ἐπαρχιῶν καί ἀπεκάλεσαν Σκουτάρι τήν πόλι πού προῆλθε ἀπό τήν συνένωσιν τῶν δύο πόλεων. Τό Σκουτάρι κατακτήθηκε ἀπό τούς Τούρκους ἑκατό καί πλέον χρόνια πρίν ἀπό τήν Ἅλωσι καί τό ἀποκαλοῦν Οὐσκουντάρι. Ἐκεῖ βρίσκονται ἐκτεταμένα νεκροταφεῖα, διότι

πολλοί Τοῦρκοι προτιμοῦσαν νά θάβωνται σέ ἀσιατικό ἔδαφος, τιμώντας τίς ἀσιατικές ρίζες τους.

***

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἄς ἀκολουθήσωμε τήν συνέχειαν βάσει τῆς ἐπισήμου ἱστοριογραφίας:

686. Οἱ Ἕλληνες ἱδρύουν τήν Χαλκηδόνα, στήν ἀσιατική παραλία τοῦ Βοσπόρου.

659. Μεγαρεῖς, Ἀργεῖοι, Βοιωτοί ἱδρύουν τό Βυζάντιον.

628. Ἄφιξις νέων ἀποίκων ὑπό τόν Ζεύξιππον.

515. Ὑποτάσσεται στούς Πέρσες καί συνεκστρατεύει μαζί τους κατά τῶν Σκυθῶν.

500. Μετέχει στήν ἐπανάστασι τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἰωνίας κατά τῶν Περσῶν, οἱ ὁποῖοι ἐκδικούμενοι καταστρέφουν τήν πόλι.

480. Οἱ Ἕλληνες, νικητές τῶν Περσῶν, ἐπανιδρύουν τό Βυζάντιον, τό ὁποῖον γίνεται μέλος τῆς Ἀθηναϊκῆς Συμμαχίας.

341. Ἡ ἡμισέληνος ἔμβλημα τοῦ Βυζαντίου[2].

340. Ἐντάσσεται στήν ὑπό τόν Φίλιππον Συμμαχίαν.

---

2. Τό ἔτος αὐτό, ὁ Φίλιππος πολιόρκησε τό Βυζάντιο χωρίς νά κατορθώσῃ νά τό κυριεύσῃ. Οἱ κάτοικοί του ἀπέδωσαν τή νίκη τους στήν πολιοῦχο τους Ἑκάτη (ἄλλη ὄψις τῆς Ἀρτέμιδος), θεά τῆς Σελήνης. Σύμβολο τῆς θεᾶς ἦταν ὁ «σεληνίσκος» (=ἡμισέληνος). Ἀπεφάσισαν λοιπόν νά τό κάνουν ἔμβλημα τῆς πόλεώς των. Ὁ Κωνσταντῖνος Α΄ τό διετήρησε. Πολλά κτίρια ὅπως καί ἐκκλησίες τό ἔφεραν, ἐνῶ ἦταν κεντημένο καί στά ὑποδήματα τοῦ ἐπάρχου τῆς πόλεως. Ὁ Μωάμεθ Β΄, ὅταν μπῆκε στήν Πόλι, τό εἶδε, ἐρώτησε, ἔμαθε γι᾽ αὐτό καί τό ἔβαλε στήν κόκκινη σημαία του, προσθέτοντας καί ἕνα ἀστέρι.

Ἦταν μία ἀκόμη ἀπό τίς ἐνέργειές του μέ τίς ὁποῖες ἤθελε

Τά μ.Χ. - Ἡ ἐξέλιξις

196. Κυριεύεται, μετά ἀπό διετῆ πολιορκία, ἀπό τόν Σεπτίμιον Σεβῆρον. Αὐτός τιμωρεῖ τούς Βυζαντινούς, ἐπειδή εἶχαν συνταχθῆ μέ τόν ἀντίπαλό του Πεσκένιον Μέγρον καί γιά τήν ἀντίστασί τους, μέ κατεδάφισι τῶν ὀχυρώσεων καί κατάργησι τῆς αὐτονομίας τήν ὁποίαν εἶχαν διατηρήσει ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου.

212. Ὁ Καρακάλλας ἀποδίδει στό Βυζάντιο τό καθεστώς «ἐλευθέρας πόλεως» (=αὐτονόμου). Ἀνοικοδομεῖ τά τείχη της καί ἐκτελεῖ μεγάλα ἔργα διαμορφώνοντας νέα πόλι πού τήν ὀνομάζει Ἀντωνίνα ἤ Ἀντωνιάνα.

Οἱ Βυζαντινοί ἦσαν Ἕλληνες;

Τό ξενόφερτον πάθος κατά τοῦ Βυζαντίου παρασύρει ὡρισμένους ἐγχωρίους φορεῖς του στόν ἰσχυρισμόν ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ Βυζαντίου, ὅταν ἔγινε Κωνσταντινούπολις, δέν ἦσαν Ἕλληνες! Κάποιος προβάλλει αὐτήν τήν θέσι μέ τό ἐπιχείρημα: *«τήν περιοχή τήν εἶχε κατερημώσει ὁ Σεβῆρος –καί μαζί καί τήν ἀποικία τῶν Μεγαρέων».* (περιοδ. «Δαυλός» 214, σ. 13529). Ὅμως:

α΄) Ὁ Σεβῆρος ἐτιμώρησε τούς Βυζαντινούς, ἀλλά δέν τούς ἐξωλόθρευσε.

β΄) Ἀκόμη καί ἄν τούς εἶχε ἐξολοθρεύσει, ποιούς ἐγκατέστησε στήν Ἀντωνιάνα του; Μόνον Ἕλληνες

νά δείξη ὅτι ἦταν νόμιμος διάδοχος τοῦ Βυζαντίου, σουλτάνος τῶν μωαμεθανῶν ἀλλά καί αὐτοκράτωρ τῶν ὀρθοδόξων. Γι' αὐτό διέδωσε ὅτι καταγόταν τάχα ἀπό τούς Κομνηνούς, ὅτι ἡ μητέρα του ἦταν Ἑλληνίδα, ἔκανε πρωτεύουσά του τήν Κωνσταντινούπολι καί ἐθανάτωσε τόν Γενίτσαρο πού ἐδήλωσε ὅτι αὐτός σκότωσε τόν Παλαιολόγο, προσδοκώντας ἔτσι νά εἰσπράξη ἀμοιβή.

ὑπῆρχαν στίς γύρω περιοχές, ἄρα αὐτοί ἀπετέλεσαν τόν πληθυσμό της. Ἄλλωστε ὅταν κατήργησε τήν αὐτονομία τῶν Βυζαντινῶν, ὁ Σεβῆρος, τούς ἔθεσε ὑπό τήν διοίκησιν τῆς γειτονικῆς πόλεως Ἡρακλεία (=Πέρινθος) ἡ ὁποία ἦταν τόσον ἑλληνική ὅσο καί τό Βυζάντιο. Ἐκτός πιά καί ἄν ὁ Σεβῆρος μετέφερε πληθυσμούς ἀπό τήν Βρεταννία ἤ τήν Καρχηδόνα!

γ′) Εἶναι ἀπολύτως βέβαιον ὅτι ὅταν ὁ Κωνσταντῖνος Α′ μετέφερε τήν πρωτεύουσα τῆς Αὐτοκρατορίας του στό Βυζάντιο, βρῆκε μία πόλι ἀμιγῶς ἑλληνική. Εἶχε ἑλληνικό πληθυσμό καί ὅλα τά γνωρίσματα μιᾶς ἑλληνικῆς πόλεως: ναούς γιά τούς θεούς τῶν Ἑλλήνων, θέατρο, ἀγορά, τό «τετράστοον» στάδιο, κ.λπ. Κυριώτερος ναός ἦταν ὁ τῆς Ἀρτέμιδος-Ἑκάτης, ἐπειδή αὐτή ἐξακολουθοῦσε νά εἶναι ἡ πολιοῦχος τοῦ Βυζαντίου. (G. Mango, «Daily life in Byzantium» καί Δ. Κούτουλα, «Ἡ μυστική κρύπτη καί οἱ ὑπόγειες στοές κάτω ἀπό τήν Ἁγία Σοφία», στό περιοδικό «Ἑλληνική Ἀγωγή» 3, Νοέμ. 2001).

Ἡ θέσις περί μή-Ἑλλήνων Βυζαντινῶν εἶναι ἀπόρροια σκοπιμότητος ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι θέλουν νά ἀρνοῦνται τήν ἑλληνικότητα τῆς Αὐτοκρατορίας πού πρωτεύουσά της εἶχε τήν Κωνσταντινούπολι.

***

● Γιά τόν ἀρχαιόθρησκο (Βλ. Ρασσιά) ἡ Κωνσταντινούπολις εἶναι «Νέα Ρώμη» καί οἱ ἐκεῖ εἶναι *«ἀνθέλληνες χριστιανοί Ρωμαῖοι»!* («Ὑπέρ τῆς τῶν Ἑλλήνων Νόσου», σ. 66). Φυσικά Ρωμαῖοι δέν ὑπῆρχαν οὔτε στό ἑλληνικό Βυζάντιο οὔτε στήν συνέχειά του, τήν ἐπίσης ἑλληνική Κωνσταντινούπολι. Ποῦ νά βρεθοῦν; Ἕνας ἀπό τούς λόγους γιά τούς ὁποίους ὁ Κωνσταντῖνος μετέφερε τήν πρωτεύουσα ἦταν ἀκριβῶς ὅτι ἤθελε νά φύγη μακρυά ἀπό τούς Ρωμαίους, οἱ ὁποῖοι ἀντιδροῦσαν στήν

πορεία ἐξελληνισμοῦ πού εἶχε πάρει πλέον ἡ Αὐτοκρατορία. Ἀλλά ἀκόμη καί ἄν κάποιοι ἀπό αὐτούς ἐγκαταστάθηκαν τότε στήν Κωνσταντινούπολι, ἦσαν σταγόνες στόν ὠκεανό τῶν Ἑλλήνων καί, ἄν παρέμειναν, ἀσφαλῶς ἐξελληνίσθησαν. Ἤδη ἐπί Ἰουστινιανοῦ Α′ ἡ λατινική εἶχε ἀρχίσει νά γίνεται ἄγνωστη καί ὁ ἴδιος, ἄν καί ὁραματιζόταν τήν ἀναβίωσι τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, ἀναγκάσθηκε νά ἐκδόση τίς «Νεαρές» του στήν ἑλληνική. Κατά τόν η′ αἰῶνα οὐδείς χρησιμοποιοῦσε τήν λατινική. Ἀργότερα, ἀκόμη καί οἱ πιό μορφωμένοι, ὅπως ὁ πατριάρχης Φώτιος καί ἡ Ἄννα Κομνηνή ἀγνοοῦν τήν λατινική. Καί ὅμως, ὁ φανατισμός θέλει τούς Κωνσταντινουπολῖτες «Ρωμαίους» πού ζοῦν σέ χῶρο ἑλληνικό, μιλοῦν ἑλληνικά, εἶναι Ὀρθόδοξοι καί γενικῶς... Ἕλληνες!

Οἱ φανατικοί τοῦ ἀντιβυζαντισμοῦ (ἐν ὀνόματι μιᾶς παρερμηνευμένης ἑλληνικότητος) ἰσχυρίζονται ὅτι οἱ 60.000 πρῶτοι κάτοικοι τῆς «Νέας Ρώμης» ἦσαν «καθαροί ἰουδαιοχριστιανοί» («Δαυλός» 209, σ. 13.144 - ἐπιστολή). Ὅμως ἡ «Νέα Ρώμη» δέν ἐκτίσθη ἐκ τοῦ μηδενός, εἰς τόπον ἔρημον. Ὑπῆρχε τοὐλάχιστον ἀπό τό ζ′ π.Χ. αἰῶνα τό ἑλληνικώτατον Βυζάντιον. Αὐτό ἐπεξετάθη καί μετωνομάσθηκε εἰς Κωνσταντίνου Πόλιν. Καί φυσικά οἱ κατά τήν μετονομασίαν του 60.000 κάτοικοί του δέν ἦσαν «ἰουδαιοχριστιανοί» καί μάλιστα «καθαροί», ἀλλά Ἕλληνες.

Ὁ ἑλληνικός χαρακτήρας τῆς Κωνσταντινουπόλεως διετηρήθη σέ ὅλη τήν διάρκεια τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, ὅπως προκύπτει ἀπό ὅλες τίς σχετικές πρός τήν πόλιν ἀφηγήσεις, περιγραφές καί ἐντυπώσεις[3].

3. Βλέπε περισσότερα στό βιβλίο μου «Βυζάντιον: ἡ Δόξα» καί «Εἰς Βυζάντιον Ὁδηγός».

***

Οἱ ἴδιοι οἱ Κωνσταντινουπολῖτες πάντως δέν ἐλησμόνησαν τούς πρώτους ἱδρυτές τῆς πόλεώς τους.

– Σέ νομίσματα τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας εἰκονίζεται ὁ Βύζας **Μεγαρεύς** (Head, Hist. Num. 270), ἐνῶ ἀνδριάς του ὑπῆρχε σέ κεντρικό σημεῖο τῆς πόλεως, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Ἡσύχιος. (Μιλήσ. Πατρ. Κωνσταντιν. 34).

– Στήν Πλανούδειον Ἀνθολογίαν (66, 67) διασώζονται ἀναθηματικά ἐπιγράμματα πού ὑπῆρχαν σέ ἀνδριάντες τοῦ Βύζαντος καί τῆς συζύγου του Φιδαλείας.

– Ἐπίσης, κατά τούς χρόνους τῆς Αὐτοκρατορίας, τό ὄνομα Βύζας ἦταν σύνηθες. Ἀναφέρονται πολλοί Βύζαντες, ὅπως ὁ ἐπίσκοπος Σελευκείας (δ'), ἕνας μελωδός τῆς Ἐκκλησίας μιμητής τοῦ Ρωμανοῦ, ἀκμάσας κατά τόν ζ' αἰῶνα κ.ἄ. Ἐξ ἄλλου, ὁ «σεληνίσκος» (=ἡμισέληνος) διετηρήθη ὡς ἔμβλημα τῆς πόλεως ἕως τό 1453.

Β′ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΑ

Δ´ ΑΙΩΝ
Η ΘΕΜΕΛΙΩΣΙΣ

Ἡ «Νέα Ρώμη»

306. Τά στρατεύματα τῆς Δύσεως ἀνακηρύσσουν αὐτοκράτορα τόν Κωνσταντῖνο, υἱόν τοῦ Χλωροῦ.

312. Ὁ Κωνσταντῖνος νικᾶ τόν Μαξέντιο καί εἰσέρχεται στήν Ρώμη.

313. Κωνσταντῖνος καί Λικίνιος (συναυτοκράτορες) μέ τό Διάταγμα τῶν Μεδιολάνων θεσπίζουν τήν ἀνεξιθρησκεία, νομιμοποιώντας τόν Χριστιανισμό.

324. Ὁ Κωνσταντῖνος Α´ νικᾶ τόν ἀντίπαλό του στήν διεκδίκησι τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου Λικίνιο, στήν Ἀδριανούπολι. Ὁ Λικίνιος ὑποχωρεῖ στό Βυζάντιο.

Ὁ Κρῖσπος, υἱός τοῦ Κωνσταντίνου, νικᾶ τόν στόλο τοῦ Λικινίου στόν Ἑλλήσποντο. Ὁ Λικίνιος ἀποσύρεται ἀπό τό Βυζάντιο στήν Χαλκηδόνα ὅπου ἡττᾶται. Ὁ Κωνσταντῖνος, μόνος αὐτοκράτωρ, θεμελιώνει τή «Νέα Ρώμη» στήν ὁποίαν ἐνσωματώνεται τό ἀπό χιλίων τοὐλάχιστον ἐτῶν ἑλληνικό Βυζάντιο.

Τήν τελετή τοῦ «πολισμοῦ» διευθύνει ὁ «ἐθνικός» φιλόσοφος Σώπατρος, ἀπονέμοντας τιμές στούς ἀρχαίους θεούς.

***

Ἡ μεταφορά τοῦ κέντρου τῆς Αὐτοκρατορίας στήν Ἀνατολή εἶχε ἤδη προπαρασκευασθῆ.

Τό 293, ὁ Διοκλητιανός διαιρεῖ τήν Αὐτοκρατορία σέ τέσσερις μεγάλες περιφέρειες (σύστημα Τετραρχίας):

Ἀνατολική (=Ἀσία): ἕδρα Νικομήδεια.

Ἰταλία - Ἀφρική: ἕδρα Μεδιόλανα. (Μιλᾶνο)

Χερσόνησος Αἵμου: ἕδρα Σίρμιον. (Βελιγράδι)

Δυτική: ἕδρα Τρεβῦροι (Trier).

Ὁ ἴδιος ἀναλαμβάνει τήν Ἀνατολή καί ἀναθέτει τίς ἄλλες στούς Μαξιμιανό, Γαλέριο, Κωνστάντιο Χλωρό.

***

Ὅσο γιά τήν ἐπικράτησι τοῦ Χριστιανισμοῦ, αὐτή εἶχε προπαρασκευασθῆ μέ τό διάταγμα τῶν Μεδιολάνων τό 313.

Τό 303-304 ὁ αὐτοκράτωρ Διοκλητιανός, μέ προτροπή τοῦ φιλοσόφου Ἱεροκλέους καί τοῦ στρατηγοῦ Γαλερίου, διέταξε τήν καταστροφή ὅλων τῶν χριστιανικῶν βιβλίων, ἀπηγόρευσε τήν χριστιανική λατρεία καί ἐξηνάγκασε ὅλους τούς γνωστούς χριστιανούς νά θυσιάζουν ὑπέρ τῆς θεᾶς Ρώμης, τοῦ αὐτοκράτορος-θεοῦ καί τῶν διαφόρων θεῶν. Ὁ Διοκλητιανός ἀποσύρθηκε τό 305, ἀλλά ὁ Γαλέριος, ὡς κυβερνήτης τῆς Ἀνατολῆς συνέχισε τόν διωγμό ὡς τό 311, ὁπότε μετά ἀπό βαρειά ἀσθένειά του διέταξε τήν κατάπαυσί του (διάταγμα Σαρδικῆς). Συνέχισε ὅμως τόν διωγμό ὁ διάδοχός του αὔγουστος τῆς Ἀνατολῆς, Μαξιμίνος Ντέα, ὁ ὁποῖος νικήθηκε τό 313 ἀπό τόν Λικίνιο. Ὁ τελευταῖος, μαζί μέ τόν Κωνσταντῖνο ὑπογράφουν τό Διάταγμα τῶν Μεδιολάνων περί ἀνεξιθρησκείας, διά τοῦ ὁποίου ὁ Χριστιανισμός ἔγινε «ἀνεγνωρισμένη θρησκεία». Τώρα, ὁ Κωνσταντῖνος Α΄ κάνει ἄλλο ἕνα βῆμα παραχωρώντας στόν Χριστιανισμό τήν θέσιν τῆς «κρατούσης θρησκείας», χωρίς νά ἀπαγορεύση τίς ἄλλες.

325. Ὁ Κωνσταντῖνος συγκαλεῖ στήν Νίκαια τήν Α΄

Οἰκουμενική Σύνοδο. Σκοπός ἡ ἀποκρυστάλλωσις τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος καί ἡ ἵδρυσις μιᾶς μονολιθικῆς Ἐκκλησίας πού θά ὁμοιογενοποιῆ τούς πληθυσμούς τῆς Αὐτοκρατορίας καί θά στηρίζη τήν ἐξουσία της. Ἡ Σύνοδος, ἀποτελουμένη σχεδόν καθ' ὁλοκληρίαν ἀπό Ἕλληνες, διατυπώνει ἀποκρυσταλλωμένο στήν ἑλληνική τό «Σύμβολον Πίστεως» («Πιστεύω») τοῦ Χριστιανισμοῦ, τό ὁποῖον συνεπῶς εἶναι ἔργον Ἑλλήνων.

326. Προσκύνημα τῆς αὐγούστας Ἑλένης, μητέρας τοῦ Κωνσταντίνου, στούς Ἁγίους Τόπους. Κτίζει τούς ναούς τῆς Γεννήσεως (Βηθλεέμ) καί τῆς Ἀναλήψεως (Ὄρος Ἐλαιῶν).

330. Μαζί μέ τόν ἑορτασμό τῆς 25ης ἐπετείου τῆς ἐνθρονίσεώς του, ὁ Κωνσταντῖνος Α' ἑορτάζει καί τά ἐγκαίνια τῆς Altera Roma (=Ἄλλης Ρώμης). Στίς τελετές πρωτοστατοῦν ὁ «ἐθνικός» φιλόσοφος Σώπατρος καί ὁ ἱεροφάντης Βέττιος Ἀγόριος Πραιταξτᾶτος. Δηλαδή πέντε ἔτη μετά τήν Σύνοδον τῆς Νικαίας, ὁ Κωνσταντῖνος ἐξακολουθεῖ νά πιστεύη καί στούς παλαιούς θεούς καί νά τιμᾶ τό ἱερατεῖο τους. Ἄλλωστε ὄχι μόνον διατηρεῖ τούς προχριστιανικούς ναούς τῆς πόλεως, ἀλλά καί ἱδρύει νέους μεταφέροντας σ' αὐτούς ἀγάλματα θεῶν ἀπό τήν Ρώμη. Διατηρεῖ ἐπίσης τήν «θεοποίησί» του καί τίς προσφορές θυσιῶν στό πρόσωπό του. Ἱδρύεται καί τό Auditorium, πυρήνας τοῦ πρώτου Πανεπιστημίου.

Ὁ Κωνσταντῖνος Α'.

337. Θάνατος τοῦ Κωνσταντίνου Α'.

Κωνσταντίνου Α′ ἐκτίμησις

Ὁ Κωνσταντῖνος Α′ ὑπῆρξε σκληρός, ἀμείλικτος, ἀδίστακτος, ἱκανός καί ἀποτελεσματικός ἐξουσιαστής. Εἶχε δηλαδή τήν ὑφή πού διακρίνει τούς ἱδρυτές αὐτοκρατοριῶν. Γιά νά ἀποκτήση τήν ἐξουσία, νά τήν διατηρήση καί νά τήν διευρύνη, σκότωσε δύο θείους του, ἑπτά πρώτους ἐξαδέλφους του, ἕναν ἀνεψιό του, δύο συνάρχοντές του, τόν πεθερό του, δύο γαμπρούς του, τόν γυναικάδελφό του, τήν σύζυγό του καί τόν υἱό του, πλῆθος συνεργατῶν των καί διέταξε νά ἐκτελεσθῆ ὁ νεοπλατωνικός φιλόσοφος Σώπατρος, ὅταν αὐτός ἀρνήθηκε νά συνηγορήση ὑπέρ τοῦ «ἐξαγνισμοῦ» του γιά τά ὡς ἄνω ἐγκλήματά του.

Ταυτοχρόνως, ἀπεκατέστησε τήν ἑνότητα τῆς Ρωμαϊκῆς Οἰκουμένης. Ἀνασυγκρότησε τόν στρατό της. Ἀνώρθωσε τήν οἰκονομία της. Ἔλαβε μέτρα φιλολαϊκά καί ἐξέδωσε νόμους μέ προοδευτικό πνεῦμα.

Προέβη σέ εὐρεῖα βελτιωτική μεταρρύθμισι τῆς ὅλης ὀργανωτικῆς δομῆς τοῦ κράτους καί ἀνεσυγκρότησε τήν αὐτοκρατορική γραμματεία καθιστώντας την ἀποτελεσματικώτερη.

Ἐπέβαλεν ὅμως φόρους πού ἐπιτάχυναν τήν παρακμή τῶν ἐπαρχιακῶν πόλεων.

Φύσις μυστικιστική, θρησκόληπτη, δεισιδαιμονική, τραχεία, βίαιη, ἀνίκανη νά χαλιναγωγήση τά πάθη της, ἀντιφατική, εὐμετάβλητη. Τόν φιλόσοφο Σώπατρο τόν ἀνέβασε σέ ὕψιστα ἀξιώματα, ἀλλά σέ κάποια στιγμή διέταξε τήν ἐκτέλεσί του.

Ὁ Ζώσιμος ἀποδίδει τούς φόνους τῶν συγγενῶν του πού διέταξε ὁ Κωνσταντῖνος στήν διεστραμμένην φύσιν του. Στήν πραγματικότητα ἦταν μία ἐξόχως ἀντιφατική

φύσις. Οἱ περισσότεροι ἀπό τούς φόνους πού διέταξε ἔγιναν τό 326, δηλαδή κατά τό ἔτος πού ἀκολούθησε τήν Σύνοδον τῆς Νικαίας. Ὁ ἴδιος ἄνθρωπος παρέδωσε χιλιάδες Φράγκους καί Ἀλαμανούς στά θηρία τοῦ ἱπποδρομίου καί λίγο ἀργότερα κατήργησε ὁριστικῶς τό ἀποτρόπαιον ἔθιμο. Ἔλαβεν ἐπίσης μέτρα γιά τήν βελτίωσι τῶν συνθηκῶν ζωῆς τῶν δούλων καί τῶν φυλακισμένων καί ἐθέσπισε τήν χορήγησιν βοηθείας στούς γονεῖς πού ἀδυνατοῦσαν νά συντηρήσουν τά παιδιά τους, ὥστε νά παύσουν νά τά πωλοῦν γιά δούλους.

Γιά νά ἐξιλεωθῇ γιά τούς φόνους πού διέτασσε, ἐπεδίδετο σέ προσευχές καί νηστεῖες. Ἀπέδιδε μαγικές ἰδιότητες στά θρησκευτικά σύμβολα. Ἑτοιμοθάνατος (337) ζήτησε ἀπό τόν ἀρειανιστή ἐπίσκοπο Εὐσέβιο Νικομηδείας καί τόν ἐβάπτισε.

Ἀναμφιβόλως ὅμως εἶχε ἀνεπτυγμένο πολιτικό ἔνστικτο καί πολιτική ἰδιοφυΐα. Ἄν καί ἀπαίδευτος, συνέλαβε μέ τήν ἔντονη πολιτική διαίσθησί του τήν ἀνάγκη νά δώση στό μωσαϊκό τῶν λαῶν τῆς Αὐτοκρατορίας ἕνα ὁμοιογενοποιό παράγοντα καί ὀρθῶς ὡς τέτοιον ἐπέλεξε τόν ἀνερχόμενο καί προσφερόμενο γι' αὐτόν τόν ρόλο Χριστιανισμό. Κατενόησεν ἐπίσης ὅτι γιά νά διαδραματίση αὐτόν τόν ρόλο ἡ νέα θρησκεία, ἔπρεπε ν' ἀποκτήση ἡ ἴδια μονολιθική συνοχή. Καί τό ἐφρόντισε. Βλέποντας τήν θρησκεία ὡς ὄργανο πολιτικῆς, ἐπεδίωξε νά γίνη ὁ ἴδιος, ὡς αὐτοκράτωρ, ὁ ἀρχηγός τῆς Ἐκκλησίας. Ἀναλαμβάνει λοιπόν ρόλον ὑπάτου διαιτητοῦ τῶν ἐσωτερικῶν της διαφορῶν ὥστε ὁ αὐτοκράτωρ νά ἀναδειχθῆ σέ σύμβολο τῆς ἑνότητος πίστεως. Τό 316 διέταξε νά κατασταλῆ ὁ δονατισμός πού μέ ἐπί κεφαλῆς τόν «ἀντεπίσκοπο» Καρχηδόνος Δονᾶτο εἶχε προκαλέσει σχῖσμα. Ὁ Κωνσταντῖνος αὐτοχαρακτηρίσθηκε «ἐπί-

σκοπος τῶν ἐκτός» (=ἐκτός κλήρου) καί μέ αὐτήν του τήν ἰδιότητα θέλησε νά εἶναι ὁ ἀνώτατος κριτής τῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων. Ἐπεδίωξε δηλαδή τήν ἐπιβολήν συστήματος καισαροπαπισμοῦ. Ἡ ἐπιδίωξις αὐτή τοῦ ἰδίου καί τοῦ ἀμέσου διαδόχου του Κωνσταντίνου Β′ ἀλλά καί ἀργότερα τοῦ Ἰουστινιανοῦ Α′ ἀπέτυχε, προσκρούσασα στήν ἀντίστασι τῆς Ὀρθοδοξίας, ἡ ὁποία ἀπορρίπτει τόσον τόν καισαροπαπισμό (=τό κράτος ὑπέρκειται τῆς Ἐκκλησίας) ὅσο καί τόν παποκαισαρισμό (=ἡ Ἐκκλησία ὑπέρκειται τοῦ κράτους). Καί στά δύο αὐτά συστήματα ἰσχύει ἡ ἀρχή τῆς «ἐπαλληλίας», ἐνῶ ἡ Ὀρθοδοξία ὑποστηρίζει τήν ἀρχή τῆς «συναλληλίας» = τῆς ἰσότιμης συνεργασίας πολιτικῆς καί θρησκευτικῆς ἐξουσίας πρός γενικόν ὄφελος.

Γιά νά ἐπιβάλη τήν εἰρήνην στούς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας συνεκάλεσε Σύνοδον τῶν ἐπισκόπων της. Εἶναι ἡ Α′ Οἰκουμενική Σύνοδος, ἡ ὁποία συνῆλθε στή Νίκαια, τό 325, μέ τήν συμμετοχήν 250 ἐπισκόπων ἀπό ὅλο τόν χριστιανικό κόσμο. Μετέσχον καί ἕνας Πέρσης καί ἕνας Σκύθης ἐπίσκοπος. Ὁ Κωνσταντῖνος προήδρευσεν ὁ ἴδιος στήν Σύνοδο.

***

Δύο ἐνέργειές του ὑπῆρξαν καθοριστικές γιά τήν περαιτέρω πορεία τῆς ἀνθρωπότητος:

α′) Ἡ μεταφορά τῆς πρωτεύουσας.

β′) Ἡ ἀναβάθμισις τοῦ Χριστιανισμοῦ σέ θρησκεία τοῦ κράτους.

Καί τά δύο ἀποδεικνύουν τήν ἱκανότητά του νά ἐκτιμᾶ ὀρθῶς τίς καταστάσεις καί νά προβλέπη τίς ἐξελίξεις, φροντίζοντας ταυτοχρόνως νά τίς ἐπιταχύνη καί νά τίς ἐπηρεάζη.

Ὁ Κωνσταντῖνος Α′ μετέφερε τήν πρωτεύουσα τῆς

Αὐτοκρατορίας στήν Ἀνατολή, διότι ἐκεῖ βρίσκονταν οἱ πιό πλούσιες, πολυάνθρωπες καί πολιτισμένες περιοχές της, μέ τήν μεγαλύτερη γλωσσική - πολιτισμική ὁμοιογένεια. Συνεπῶς, αὐτές ἀποτελοῦσαν τό μέλλον τῆς Αὐτοκρατορίας. Ταυτοχρόνως, μέ τήν μεταφορά τῆς πρωτεύουσας, ἀπομάκρυνε τήν ἐξουσία του ἀπό τίς ἀντιδράσεις καί μηχανορραφίες τῆς παλαιᾶς ἀρχούσης τάξεως τῆς ἀλαζονικῆς Ρώμης.

***

Ἔχω τήν ἄποψιν ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος δέν ἀπέβλεπε ἁπλῶς στήν μετατόπισι τοῦ κέντρου βάρους τῆς Ρωμαϊκῆς Οἰκουμένης στήν Ἀνατολή. Ἀπό τίς ὅλες ἐνέργειές του, συμπεραίνω ὅτι στήν πραγματικότητα ἀπέβλεπε στήν διαμόρφωσι ἑνός Νέου Κράτους, ἐξέλιξις πού ὅπως γνωρίζομε συνέβη. Αὐτό τό Νέο Κράτος θά παρουσίαζε μεγαλύτερη συνοχή ἀπό τό δυτικό τμῆμα τῆς Αὐτοκρατορίας, καί θά στηριζόταν σ' ἕνα ἰσχυρό ἐθνοφυλετικό θεμέλιο: τόν Ἑλληνισμό. Τέτοιο θεμέλιο δέν ὑπῆρχε στήν Δύσι. Γι' αὐτό, τό Νέο Κράτος, θά ἦταν ἀνθεκτικώτερο, μέ μεγαλύτερες πιθανότητες ἐπιβιώσεως ἀπό τό δυτικό, ὅπως καί ἔγινε.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἔδωσε μεγάλη προσοχή στόν Ἑλληνισμό, ἀφοῦ τόν προώριζε ὡς κύριο στήριγμα τοῦ ὑπό ἀναμόρφωσιν Οἰκουμενικοῦ Κράτους[4]. Ἀναμφιβόλως, ἀσχέτως πρός τίς ἄλλες πράξεις του, ὁ Ἑλληνισμός

4. Αὐτό δέν τόν ἐμπόδισε νά μιμηθῆ τούς προκατόχους του καί συμπεριφερόμενος ὡς βάρβαρος ν' ἁρπάξη ἀπό τήν κυρίως Ἑλλάδα, τήν Μ. Ἀσία καί τά νησιά πλῆθος μέγα καλλιτεχνημάτων γιά νά διακοσμήση τή Νέα Ρώμη. Λέγεται ὅτι μεταξύ αὐτῶν ἦταν καί τό μέγα ἄγαλμα τοῦ Διός, ἔργο τοῦ Φειδίου, ἀπό τήν Ὀλυμπία.

ὅπως καί ὁ Χριστιανισμός ὑπῆρξαν οἱ μεγάλοι ὠφελημένοι ἀπό τήν πολιτική του.

***

Ὁ Κωνσταντῖνος δέν εὐνόησε τόν Χριστιανισμό γιά λόγους θρησκευτικούς. Δέν ἦταν κἄν χριστιανός· τέτοιος ἔγινε λίγο πρίν πεθάνη. Ἀπεφάσισε νά προωθήση τόν χριστιανισμό γιά λόγους πολιτικούς: γιά νά στερεώση τήν δική του ἐξουσία στηριζόμενος στούς φανατικούς πιστούς μιᾶς νέας θρησκείας γεμάτης δυναμισμό καί γιά νά προσφέρη στήν πολυφυλετική, πολύγλωσση, πολυθρησκευτική, πολυπολιτισμική «Ρωμαϊκή Οἰκουμένη» μιά πίστι πού τῆς ἔλειπε καί ἡ ὁποία θά ἀναλάμβανε τόν ρόλον ἑνοποιοῦ παράγοντος. Ἐπέλεξε τόν Χριστιανισμό διότι οἱ προγενέστερες θρησκεῖες εἶχαν περιέλθει σέ παρακμή. Αὐτή ἄρχισε μέ τόν συγκρητισμό, τήν θεοκρασία καί τόν εὐδαιμονισμό τῆς Ἑλληνιστικῆς Ἐποχῆς[5] καί ἀποκορυφώθηκε μέ τόν ἀπαξιωτικό χυδαῖο ὑλισμό τῆς Ρωμαϊκῆς. Ὑπῆρχε μέγα κενόν πίστεως. Ὁ Χριστιανισμός μποροῦσε νά τό καλύψη, ἐνῶ ταυτοχρόνως φαινόταν διατεθειμένος νά συνεργασθῆ μέ τήν πολιτική ἐξουσία[6]. Ἐπίσης, συνδύαζε στοιχεῖα ἑλληνικότητος καί ἀνατολισμοῦ, ὥστε νά γίνεται ἀποδεκτός ἀπό Ἕλληνες - ἑλληνίζοντες καί ἀνατολίτες. Οἱ χριστιανοί ἦσαν τότε μειονότης, ἀλλά ἀποτελοῦσαν τήν σχετική πλειοψηφία μεταξύ τῶν πιστῶν τῶν ποικίλων θρησκειῶν, ἰδίως στήν Ἀνατολή, πού ἐνδιέφερε τόν Κωνσταντῖνο. Οἱ χριστιανοί, ἐν ἀντιθέ-

5. Βλέπε στό βιβλίο μου «Ἑλλήνων Κοσμοκρατορία» ιδ΄, στήν σειρά «Οἱ Ρίζες».

6. Βλέπε στό βιβλίο μου «Χριστιανισμός καί Ἑλληνικότης» ια΄, στήν σειρά «Οἱ Ρίζες».

σει πρός τούς μή-χριστιανούς, εἶχαν ἰσχυρή πίστι καί διάθεσι ἀγῶνος μέχρι θυσίας ὑπέρ αὐτῆς. Ἀκόμη διέθεταν ἀξιόλογους προπαγανδιστές, καλούς ἀπολογητές, θαυμάσια ὀργάνωσι.

Ὁ Χριστιανισμός ὅμως εἶχε καί ἄλλα θετικά. Ὡς θρησκεία ἦταν ἐχθρός τῆς διαφθορᾶς, τῆς ἐκλύσεως τῶν ἠθῶν, τοῦ στενοῦ ἀτομικισμοῦ καί τοῦ ὑλιστικοῦ εὐδαιμονισμοῦ πού ἐμάστιζαν τήν Ρώμη. Καί ἐκήρυττε τήν ἀλληλεγγύη πού τόσο χρειαζόταν.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἐπέλεξε λοιπόν ὡς στήριγμά του καί ὡς ὄργανο γιά τήν προώθησι τῶν ἐπιδιώξεών του τόν Χριστιανισμό. Καί γιά νά τόν καταστήση ἀποτελεσματικώτερο πρός αὐτές τίς κατευθύνσεις, δέν ἀρκέσθηκε στήν ἀναγνώρισί του, ἀλλά καί ἐργάσθηκε ὥστε νά τοῦ προσδώση ὁριστικῶς διατυπωμένο δόγμα, μονολιθικώτερη ὀργάνωσι, ἑνιαία γλῶσσα καί μεγαλύτερο κῦρος[7].

Ἕνα νέο κράτος

Μέ τίς ἐνέργειές του, ὁ Κωνσταντῖνος ἔθεσε (ἐνσυνειδήτως κατά τήν ἐκτίμησί μου) τά θεμέλια ἑνός οὐσιαστικῶς νέου κράτους, διαφορετικοῦ ἀπό ἐκεῖνο τῆς ἕως τότε Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας. Δύο ἦσαν τά κύρια θεμέλια αὐτοῦ τοῦ νέου κράτους:

α') Ὁ Ἑλληνισμός. Αὐτός ἀποτελοῦσε τό βασικό ἐθνοφυλετικό βάθρο τοῦ ὑπό γέννησιν κράτους, διότι περικλειόταν σχεδόν ὁλόκληρος σ' αὐτό. Ὁ ὄγκος τῶν Ἑλλήνων ζοῦσε στίς χερσονήσους Αἵμου καί Μ. Ἀσίας,

7. Τό 302, δηλαδή πρίν ἀπό τόν Κωνσταντῖνο Α΄, ὁ βασιλεύς τῆς Ἀρμενίας Τιριδάτης Γ΄ (287-331) ἐκήρυξε τόν Χριστιανισμό ἐπίσημη θρησκεία τοῦ κράτους του, προφανῶς λόγῳ τῆς μεγάλης ἐπιρροῆς τῆς νέας θρησκείας στήν Ἀνατολή.

στά γύρω τους νησιά, στή νότιο Ἰταλία - Σικελία καί στήν Κριμαία. Ὅλες αὐτές οἱ περιοχές ἐντάχθηκαν στό ὑπό διαμόρφωσαν νέο κράτος. (Ἀκόμη καί ἡ νότιος Ἰταλία - Σικελία ἀπετέλεσαν ἐπαρχίες του ἐπί ὀκτώ περίπου αἰῶνες). Ὁ Ἑλληνισμός ἔδινε στό νέο κράτος ὄχι μόνον τόν βασικό πληθυσμιακό πυρῆνα του, ἀλλά ἐπίσης καί τήν γλῶσσα, τήν παιδεία, τόν πολιτισμό. Καί ἀκόμη, παρεῖχε τήν ἀριστοκρατία πού ἐπάνδρωνε ὅλους τούς μηχανισμούς του: διοικητικό, ἐκκλησιαστικό, πολιτικό, στρατιωτικό, διπλωματικό, μορφωτικό.

β') Ὁ Χριστιανισμός. Ὁ Κωνσταντῖνος Α' δέν τόν ἐπέβαλε ὡς μοναδική θρησκεία τοῦ νέου κράτους, ὑποχρεωτική γιά ὅλους τούς ὑπηκόους του. Ἄνοιξε ὅμως τόν δρόμο πού θά ὁδηγοῦσε σ' αὐτό τό ἀποτέλεσμα, ἀναγνωρίζοντας, τιμώντας καί ὑποστηρίζοντας τή νέα θρησκεία πού, κατά τίς ἐκτιμήσεις του, ἀντιστοιχοῦσε στίς ἀνάγκες τοῦ νέου κράτους. Ἔτσι, καθώρισε τήν πορεία καί τήν φύσι τοῦ νέου κράτους πού θά διαδεχόταν τό ρωμαϊκό, ὅπως ἐκεῖνο εἶχε διαδεχθῆ τά ἑλληνιστικά κράτη. Τό νέο κράτος θά ἦταν ἑλληνικό συνάμα καί χριστιανικό.

Οἱ διάδοχοι

Μετά τόν θάνατο τοῦ Κωνσταντίνου, μέσα σέ μιά νύκτα, ὁ υἱός του Κωνστάντιος θανάτωσε δύο θείους του (ἀδελφούς τοῦ πατέρα του), ἑπτά ἐξαδέλφους του καί πολλούς αὐλικούς. Τήν ἐξουσία ἀνέλαβαν ἀπό κοινοῦ οἱ τρεῖς υἱοί τοῦ Κωνσταντίνου: Κωνσταντῖνος Β', Κωνστάντιος Β' καί Κώνστας Α'. Τελικῶς ἐπεκράτησεν ὁ Κωνστάντιος (337-360) ὁ ὁποῖος συνέχισε τούς δυναστικούς φόνους. Ἀκραῖος ἀρειανιστής καί ὀπαδός τοῦ καισαροπαπισμοῦ ὁ νέος αὐτοκράτωρ, θέλησε νά ἐπι-

Κωνστάντιος Β'.

βάλη τίς ἀπόψεις του στήν Ἐκκλησία. Ἐξώρισε ὅλους τούς ὀρθοδόξους ἐπισκόπους ἀντικαθιστώντας τους μέ ἀρειανιστές. Μεταξύ ἄλλων καθήρεσε τόν ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας Ἀθανάσιον καί ἀντ' αὐτοῦ τοποθέτησε τόν ἀρειανιστή Γεώργιον Καππαδοκίας (357). Ἀπέρριψε τό Σύμβολον Πίστεως τῆς Νικαίας καί ἐδίωξε τούς πιστούς του. Ταυτοχρόνως ἐξαπέλυσε διωγμόν καί κατά τῶν «ἐθνικῶν», ἀπαγορεύοντας ὅλες τίς λατρεῖες πλήν ἐκείνης τῶν ἀρειανιστῶν.

***

Ἀνεξαρτήτως τῶν ἐγκλημάτων καί τοῦ ἀρειανισμοῦ των, οἱ διάδοχοι τοῦ Κωνσταντίνου Α' συνέχισαν τήν πορεία πού ἐκεῖνος ἄρχισε μέ ἐξαίρεσι τόν Ἰουλιανό. Οἱ ἀρειανιστές διάδοχοι τοῦ Κωνσταντίνου Α' ἐργάσθηκαν γιά τήν μέ κάθε μέσον ἐπικράτησι τοῦ Χριστιανισμοῦ. Συχνά ἔφθασαν σέ ἀκρότητες, ἐξαπέλυσαν διωγμούς κατά τῶν μή χριστιανῶν καί διέπραξαν ἐγκλήματα. Τά κύρια αἴτια, πάντως, ἦσαν ὄχι θρησκευτικά ἀλλά πολιτικά. Ἡ αὐτοκρατορική ἐξουσία ἤθελε τή νέα θρησκεία ὡς μοναδική πίστι στό νέο κράτος, μία δύναμι ἑνοποιό καί ὁμοιογενοποιό. Γιά νά τήν ἐπιβάλη, χρησιμοποίησε συχνά ὄχλους φανατικῶν «χριστιανῶν» κατά κανόνα μή Ἑλλήνων. Τούς ἴδιους ὄχλους χρησιμοποίησε καί γιά νά ἐξαφανίση τίς ἐπικίνδυνες γι' αὐτήν (καί γιά κάθε ἐξουσία) πλευρές τῆς ἑλληνικότητος, ὅπως εἶναι ὁ ἔντο-

νος ἀτομισμός, ἡ ἀγάπη πρός τήν ἐλευθερία, οἱ τάσεις πρός ἀμφισβήτησι, ἔλεγχο, διαφωνία, κριτική, ἔρευνα κ.λπ. Ταυτοχρόνως, ἡ ἴδια ἐξουσία περιβαλλόταν ὅλο καί περισσότερο ἀπό μία ἀριστοκρατία Ἑλλήνων (χριστιανῶν καί «ἐθνικῶν»), καθιέρωνε τήν ἑλληνική γλῶσσα καί παιδεία, ἵδρυε ἑλληνικά πανεπιστήμια, τιμοῦσε τόν Ὅμηρο, τόν Ἀριστοτέλη, τούς τραγικούς, γέμιζε τήν Κωνσταντινούπολι μέ ἀναρίθμητα γλυπτά καί ἄλλα ἔργα ἀρχαίων Ἑλλήνων καλλιτεχνῶν καί ἐνίσχυε τά ἑλληνικά στοιχεῖα τοῦ Χριστιανισμοῦ σέ βάρος τῶν ἰουδαϊκῶν - ἀνατολικῶν, μέ τελικό ἀποτέλεσμα τήν διαμόρφωσί του σέ Ὀρθοδοξία[8].

***

341. Ὁ Κωνστάντιος ἀπαγορεύει τίς θυσίες στούς μή χριστιανικούς ναούς.

342-353. Βυζαντινοί ἱεραπόστολοι ὑπό τόν ἀρειανιστή Οὐλφίλα κηρύσσουν τόν Χριστιανισμό στούς Βησιγότθους. Ταυτοχρόνως κατασκευάζουν καί τό «γοτθικό ἀλφάβητο» καί διαμορφώνουν τήν βάσιν τῆς γερμανικῆς γλώσσας - γραφῆς.

354. Ἡ 25η Δεκεμβρίου ἡμέρα ἑορτασμοῦ τῆς γεννήσεως τοῦ Θεοῦ Ἡλίου, ὁρίζεται ὡς ἡμέρα τῶν Χριστουγέννων.

356. Ὁρίζει θανατική ποινή γιά ὅσους προσκυνοῦν «εἴδωλα».

8. Χαρακτηριστικόν τῆς καταστάσεως. Ἐπί τοῦ φανατικοῦ Κωνσταντίου, ὁ νεοπλατωνικός «ἐθνικός» Αἰδέσιος ὁ Καππαδόκης, ὁ διασημότερος μαθητής τοῦ Ἰαμβλίχου, ἐδίδασκε ἐλευθέρως στήν Πέργαμο, ὅπου ἐπῆγε καί ἐμαθήτευσε κοντά του ὁ Ἰουλιανός. Ἐδίδασκαν ἐπίσης οἱ «ἐθνικοί» Εὐσέβιος Μύνδιος καί Χρυσάνθιος Σαρδιανός.

357. Καθαιρεῖ τόν ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας Ἀθανάσιον καί ἀποκηρύσσει τό «Σύμβολον Πίστεως».

360. Θάνατος τοῦ Κωνσταντίου.

Ἰουλιανός

360. Στόν θρόνο ἀνέρχεται ὁ ἐπιζήσας ἀπό τίς αἱματηρές ἐκκαθαρίσεις τοῦ Κωνσταντίνου Β′ καί τοῦ Κωνσταντίου Β′ συγγενής του Ἰουλιανός. Ἡ βασιλεία του ὑπῆρξε βραχυτάτη. Ἔδειξε ὅμως ὅτι ἦταν ἱκανός αὐτοκράτωρ.

Παρέλαβε τήν Αὐτοκρατορία σέ κακή κατάστασι. Ὑπέρμετρος συγκεντρωτισμός ἐξουσιῶν, διαφθορά τῆς διοικήσεως, κενά δημόσια ταμεῖα, ἐγκατάλειψις τῶν δημοσίων ἔργων καί λειτουργιῶν, κακές συγκοινωνίες, παρακμή τῶν δημοτικῶν ὀργάνων, βαρειά φορολογία, αὐθαιρεσία. Ὁ νέος αὐτοκράτωρ ἐργάσθηκε σκληρά καί συστηματικά γιά τήν ἀνασυγκρότησι τοῦ κράτους. Ἔλαβε μέτρα γιά τήν ἀποκέντρωσι, διώρισε ἱκανούς διοικητές καί ἀξιωματούχους, ἔπληξε τήν διαφθορά, φρόντισε νά αὐξηθοῦν τά δημόσια ἔσοδα καί γιά τήν χρηστή διαχείρισί τους, ἄρχισε τήν ἐκτέλεσι δημοσίων ἔργων, μερίμνησε γιά τήν ἀναγέννησι τῆς «πόλεως», προέβη σέ φορολογικές ἐλαφρύνσεις. Μόλις ἀνέλαβε, ἀπέλυσε ἑκατοντάδες εὐνούχους, κομμωτές, μαγείρους καί ἄλλους ἄχρηστους ὑπηρέτες πού διατηροῦσαν οἱ προκάτοχοί του, κατά μίμησιν τῶν ἀνατολιτῶν βασιλέων. Φρόντισε τήν οἰκονομία, τόν στρατό, τήν δικαιοσύνη. Ἤθελε ἕνα

Νόμισμα τοῦ Ἰουλιανοῦ.

κράτος εὐνομούμενο, εὐημεροῦν καί ἰσχυρό καί προσπάθησε νά τό διαμορφώση.

***

Παραλλήλως, προσπάθησε νά ἀναστείλη τόν ἐκχριστιανισμό τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἔλαβε μέτρα ὑπέρ τῶν ἄλλων θρησκειῶν καί εἰς βάρος τοῦ Χριστιανισμοῦ, μέ κορυφαῖο τήν ἀπαγόρευσι στούς χριστιανούς νά διδάσκουν τήν Ἑλληνική Γραμματεία. Σημειώθηκαν τότε ἀντεκδικήσεις καί βιαιότητες κατά τῶν χριστιανῶν ἀπό τούς ὁποίους πολλοί ἐδιώχθησαν, ἐφυλακίσθηκαν καί μερικοί ἐθανατώθησαν μέ κορυφαία περίπτωσι τήν κατακρεούργησιν τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας Γεωργίου Καππαδόκη.

Στό Μάκελλο τῆς ὀρεινῆς Καππαδοκίας, ὅπου ἔζησε ἀναγκαστικῶς ἐπί 6 ἔτη, ὁ Ἰουλιανός ἐσπούδασε τόν Χριστιανισμό μέ διδάσκαλό του αὐτόν τόν ἀρειανιστή Γεώργιο Καππαδοκίας. Ὁ τελευταῖος ἔγινε ἀργότερα ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας καί κατακρεουργήθηκε ἀπό ὄχλον ἐπί Ἰουλιανοῦ, ὁ ὁποῖος ἐπέπληξε μέ ἐπιστολή του τούς Ἀλεξανδρεῖς γι' αὐτήν τήν πρᾶξι τους.

Μέ διάταγμά του, ὁ Ἰουλιανός ὥρισε ὅτι γιά νά μπορῆ κάποιος νά διδάσκη, ἔπρεπε νά ἔχη αὐτοκρατορική ἄδεια. Αὐτήν τήν ἐξέδιδαν οἱ ἀρχές ἐξ ὀνόματος τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ ὁποῖος τήν ἐπικύρωνε μέ κύριο κριτήριο τά θρησκευτικά πιστεύω τοῦ αἰτοῦντος.

Ὁ ἐκπαιδευτικός νόμος τοῦ Ἰουλιανοῦ ἀπέβλεπε σαφῶς στόν ἀποκλεισμό τῶν χριστιανῶν ἀπό τό λειτούργημα τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ. Ξεσήκωσε ὅμως τίς διαμαρτυρίες καί τῶν «ἐθνικῶν» πνευματικῶν ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι ἀντιτάχθηκαν σ' αὐτό τό κρατικό «φακέλωμα». Ἔτσι, μόλις πέθανε ὁ Ἰουλιανός, τό διάταγμά του καταργήθηκε κατά γενικήν ἀπαίτησιν, χριστιανῶν καί μή.

***

Ὁ Ἰουλιανός δέν ἐπεδίωξε τήν ἀποκατάστασιν τῆς προχριστιανικῆς θρησκείας τῶν Ἑλλήνων, ἀλλά τήν ἐπιβολήν μιᾶς νέας ἡλιολατρικῆς θρησκείας, μιθραϊκῆς, περσικῆς προελεύσεως ἀναμεμειγμένης μέ στοιχεῖα Νεοπλατωνισμοῦ, Ἰουδαϊσμοῦ καί Χριστιανισμοῦ. Ἡ ἀπόπειρά του δέν ἦταν πρωτότυπη.

Ἤδη ὁ Ἡλιογάβαλος, τό 218 μ.Χ., εἶχεν ἀποπειραθῆ νά ἐπιβάλη μίαν ἀνατολίτικη ἡλιολατρεία. Κατ' αὐτήν ὁ Θεός Ἥλιος εἶναι Ἕνας καί οἱ ποικίλοι θεοί τῶν διαφόρων λαῶν εἶναι οἱ τοπικές καί εὐκαιριακές (=χωροχρονικές) ἐκδηλώσεις του. Ὁ Θεός ἀπεκλήθη Ἐλαγκαμπάλ καί οἱ ἱερεῖς του ἦσαν μάγοι. Στόν Παλατῖνο Λόφο τῆς Ρώμης, ἀνηγέρθη ὁ Μέγας Ναός τοῦ Ἑνός Θεοῦ, ὁ ὁποῖος διακοσμήθηκε μέ παραστάσεις καί σύμβολα ἀπό ὅλες τίς γνωστές θρησκεῖες, περιλαμβανομένων τῆς ἰουδαϊκῆς καί χριστιανικῆς. Τό 222 ὁ Ἡλιογάβαλος ἀνετράπη καί ἐφονεύθη καί μαζί του ἔληξε καί ἡ θρησκεία του.

***

Ὁ Ἰουλιανός ἐπηρεάσθηκε ἀπό τόν μυστικιστικό Νεοπλατωνισμό καί ἀπό ἀνατολίτικες μυστικιστικές τάσεις καί ἰδίως ἀπό τόν Μιθραϊσμό. Στόχευε στήν καθιέρωσι τῆς Ἡλιολατρείας μέ ἕνα Θεό, τόν Ἥλιο-Μίθρα.

Προσπάθησε νά διαμορφώση μία δική του θρησκεία μέ στοιχεῖα ἀπό τήν ἑλληνική, ἀλλά καί ἀπό θρησκεῖες τῆς Ἀνατολῆς, ἐνῶ ἐμιμεῖτο τόν Χριστιανισμό στά θέματα κλήρου, ἱερατείου, ἐκκλησίας.

Τότε ὁ Σαλλο**ύστιος**, νεοπλατωνικός, φίλος τοῦ Ἰουλιανοῦ, διετύπωσε τίς βασικές προχριστιανικές θρησκευτικές ἀντιλήψεις τῶν Ἑλλήνων, στό ἔργο του «Περί θεῶν καί Κόσμου», γνωστό καί ὡς «κατήχησις». (Mul-

lach, Fragmenta Philosophorum). Σ' αὐτό περιέχεται καί μιά θαυμάσια προσευχή ἀρχαίου Ἕλληνος[9].

Σύμβουλος τοῦ Ἰουλιανοῦ ὑπῆρξε καί ὁ ἐπίσης Νεοπλατωνικός **Θεμίστιος**, ὁ ὁποῖος εἶχε διατελέσει σύμβουλος καί τοῦ Κωνσταντίου. Τήν ἐποχήν αὐτήν, ὁ Νεοπλατωνισμός εἶχε μεγάλη διάδοσι. Στίς Ἀθῆνες τόν ἐδίδασκαν ὁ χριστιανός Προαιρέσιος καί ὁ «ἐθνικός» **Ἰμέριος**, στήν Πέργαμο ὁ **Αἰδέσιος** κ.λπ. Ἤδη ὅμως ὁ Νεοπλατωνισμός εἶχε διαβρωθῆ ἀπό τάσεις ἀνατολίτικου μυστικισμοῦ, μειχθείς μέ χαλδαϊκά καί αἰγυπτιακά στοιχεῖα[10].

***

Ὁ θάνατος τοῦ Ἰουλιανοῦ τό 363 τερμάτισε τήν προσπάθειά του. Οἱ ἑπόμενοι αὐτοκράτορες ἐπαναλαμβάνουν τήν βραχυχρονίως ἀνασταλεῖσαν πορείαν πρός τόν ἐκχριστιανισμό.

364. **Ἰοβιανός.** Ἐξαπολύει διωγμόν κατά τῶν μή-χριστιανῶν[11]. Πυρπολεῖται ἡ βιβλιοθήκη τῆς Ἀντιοχείας καί ὁ ναός πού ὁ Ἀδριανός εἶχε ἀνεγείρει στήν Ἀλεξάνδρεια εἰς μνήμην τοῦ πατρός του Τραϊανοῦ. (Ὁ Ἰουλιανός τόν εἶχε μετατρέψει σέ βιβλιοθήκη).

370. **Βάλης.** Ἐξαπολύει διωγμό τῶν «ἐθνικῶν». Θύμα-

9. Βλέπε στό βιβλίο μου «Ἑλλήνων Θρησκεία», τῆς σειρᾶς «Οἱ Ρίζες».

10. Στήν πραγματικότητα, ὁ Ἰουλιανός ἦταν ὀπαδός ἑνός μεταρρυθμισμένου Μιθραϊσμοῦ καί αὐτόν ἐπεχείρησε νά ἐπιβάλη, μέ τήν μορφή τῆς Ἡλιολατρείας, ὡς θρησκεία τοῦ κράτους, ὄχι τήν ἀρχαία ἑλληνική θρησκεία ὅπως νομίζεται. Γιά περισσότερα βλέπε στά βιβλία μου «Βυζάντιον καί Ἑλληνικότης» καί «Βυζαντίου Πάνθεον», κεφ. Ἰουλιανός.

11. Κατά Σούδαν ὁ Ἰοβιανός ἐξωθήθηκε στίς κατά τῶν μή χριστιανῶν ἐνέργειές του ἀπό τήν σύζυγόν του Χαριτώ.

τα καί οἱ κυριώτεροι συνεργάτες τοῦ Ἰουλιανοῦ Ὀρειβάσιος (ἐξωρίσθη) ἰατρός, καί ὁ φιλόσοφος Μάξιμος (ἐξετελέσθη).

376. Ἔναρξις τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν: Γότθοι, Οὖννοι, Βησιγότθοι, Ἄβαροι, Ὀστρογότθοι, Βάνδαλοι προσβάλλουν τήν Αὐτοκρατορία.

– Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Δύσεως Γρατιανός παραιτεῖται ἀπό τόν τίτλον τοῦ «μεγάλου ποντίφηκος» (Pontifex Maximus) τό ὁποῖον λαμβάνει ὁ ἐπίσκοπος Ρώμης Δάμασος. Ἔκτοτε, ὁ πάπας καλεῖται «ποντίφηξ».

Ἀγγελολατρεία

Ἀξιοσημείωτο γεγονός τῆς ἐποχῆς εἶναι ὁ ἀγώνας πού διεξήγαγε ὁ ἐπίσκοπος Κύπρου Ἐπιφάνιος ἐναντίον τῆς λατρείας τῶν ἀγγέλων. Μέ πρωτοβουλία του, συγκροτήθηκε στήν Λαοδίκεια τοπική Σύνοδος (360) ἡ ὁποία χαρακτήρισε τήν λατρεία τῶν ἀγγέλων εἰδωλολατρεία.

Ἡ ἀγγελολατρεία εἶναι Περσικῆς - Ζωροαστρικῆς προελεύσεως, εἰσέδυσε στόν Ἰουδαϊσμό καί ἀπό ἐκεῖ στόν Χριστιανισμό[12]. Ὁ Παῦλος κατεδίκασε τήν λατρεία πρός τούς ἀγγέλους μέ τό ἐπιχείρημα ὅτι ὁ

Ἄγγελος.

12. Μορφές τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας ὅπως Ἔρως, Ἀντέρως, Ἑρμῆς, Νίκη, Ἶριο, Ἵμερος, Πόθος μποροῦν νά θεωρηθοῦν ὡς εἶδος ἀγγέλων, ἀλλά οἱ ἄγγελοι τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ εἶναι ἀνατολικῆς προελεύσεως.

Χριστιανός μπορεῖ νά λατρεύη ἀπ' εὐθείας τόν Θεό, χωρίς μεσάζοντες (Πρός Κολοσσαεῖς, Β' 18). Συνεπῶς, ἡ προσπάθεια τοῦ Ἐπιφανίου μπορεῖ νά θεωρηθῆ ὡς ἕνα ἀκόμη βῆμα πρός τήν ἀποβολή τῶν ἰουδαϊκῶν στοιχείων ἀπό τόν Χριστιανισμό καί τόν πληρέστερο ἐξελληνισμό του.

Τό 787 ὅμως, ἡ ζ' Οἰκουμενική Σύνοδος τῆς Νικαίας, μαζί μέ τίς εἰκόνες, ἐπανέφερε καί τούς ἀγγέλους, διευκρινίζοντας πάντως ὅτι καί στίς δύο περιπτώσεις πρόκειται μόνον γιά ἀπόδοσιν τιμῆς καί ὄχι λατρείας, ἡ ὁποία ἀποδίδεται μόνον στόν Θεό.

Θεοδόσιος Α'

379. Ἐπιδιώκει μέ σκληρά μέτρα τήν ἐπιβολή τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς μόνης θρησκείας, ὥστε νά ἀποτελέση τόν συνδετικό κρίκο καί ὁμοιογενοποιό παράγοντα τῆς Αὐτοκρατορίας. Διωγμός τῶν μή χριστιανῶν καί τῶν αἱρετικῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ὁ Θεοδόσιος Α'.

Χρησιμοποιεῖ Γότθους γιά τήν συντριβή τῶν στάσεων.

380. Ὁρίζει τόν Χριστιανισμόν ὡς **ὑποχρεωτική** θρησκεία γιά ὅλους τούς ὑπηκόους τῆς Αὐτοκρατορίας, πλήν τῶν Ἰουδαίων.

Ἐκδίδει διαταγή γιά τήν καταστροφή τῶν μή χριστιανικῶν ναῶν («ἐς ἔδαφος φέρειν»).

381. Β' Οἰκουμενική Σύνοδος (Κωνσταντινούπολις).

Συμπληρώνει τό «Σύμβολον τῆς Πίστεως». Ὁρίζεται ὅτι τό Ἅγιον Πνεῦμα εἶναι «σύν Πατρί καί Υἱῷ συμπροσκυνούμενον και συνδοξαζόμενον», ἀλλά «ἐκ τοῦ Πατρός ἐκπορευόμενον». Ἐπίσης ὁρίζεται ὅτι ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (εἶναι ὁ Γρηγόριος Ναζιανζηνός) «ἔχει τά πρεσβεῖα τῆς τιμῆς μετά τόν τῆς Ρώμης ἐπίσκοπον».

382. Ἡ Β′ Οἰκουμενική Σύνοδος καθιερώνει τόν νηπιοβαπτισμόν.

386. Φανατικοί χριστιανοί, κυρίως Σύριοι, ἐξαπολύουν διωγμούς κατά παγανιστῶν, αἱρετικῶν καί Ἑβραίων στήν Ἀλεξάνδρεια. Πρωτοστατεῖ ὁ πατριάρχης Θεόφιλος.

390. Οἱ Γότθοι γίνονται «κράτος ἐν κράτει», κυριαρχοῦν στήν αὐλή, καταπιέζουν, ἀπειλοῦν ἐκ τῶν ἔνδον κατάληψιν τοῦ κράτους. Εἶναι λαομίσητοι.

Τήν ἄνοιξι τοῦ 390, στήν Θεσσαλονίκη, κατακρεουργεῖται ὁ Γότθος στρατηγός Βουθέριχος. Σέ κρίσι παράφορης ὀργῆς, ὁ Θεοδόσιος Α′ διατάσσει νά εἰσβάλη ὁ στρατός στόν ἱππόδρομο τῆς πόλεως καί νά κατασφάξη τούς θεατές, σύνολο 7.000. (Τό ἐπεισόδιο εἶναι παντελῶς ἄσχετο πρός θρησκευτικά ζητήματα).

Ὅταν συνῆλθε καί ὑπό τήν πίεσιν τῶν ποινῶν πού τοῦ ἐπέβαλεν ἡ Ἐκκλησία, ὁ Θεοδόσιος Α′ ἐθέσπισε διά νόμου[13] νά μεσολαβοῦν τοὐλάχιστον 30 ἡμέρες ἀπό τήν ἔκδοσιν θανατικῆς καταδίκης ἕως τήν ἐκτέλεσίν της.

391. Ὁ Θεοδόσιος Α′ ἐκδίδει νέο διάταγμα περί καταστροφῆς τῶν εἰδωλολατρικῶν ναῶν εἰδικῶς γιά τήν Αἴγυπτο. Ὁ «ἐθνικός» φιλόσοφος Λιβάνιος μέ τόν «Ὑπέρ τῶν Ἱερῶν» λόγο του ἀπηύθυνε ἔκκλησιν πρός τόν αὐτοκράτορα ὑπέρ τῆς διατηρήσεως τῶν ἀρχαίων ναῶν τοὐλάχιστον ὡς ἔργων τέχνης. Ὁ Θεοδόσιος Α′

13. Γίνεται ὑποχρεωτικός τό 529, ἀπό τόν Ἰουστινιανό.

ἀνταποκρίθηκε θετικῶς ἀπαγορεύοντας στούς μοναχούς νά εἰσέρχωνται στίς πόλεις. Στό μεταξύ ὅμως, στήν Ἀλεξάνδρεια, οἱ ὄχλοι φανατικῶν «χριστιανῶν», ὑποκινούμενοι ἀπό τόν πατριάρχη Θεόφιλο, λεηλατοῦν, καταστρέφουν, πυρπολοῦν τήν Βιβλιοθήκη, τό Μουσεῖο καί τό Σῆμα, ὅπου οἱ τάφοι Μ. Ἀλεξάνδρου καί Πτολεμαίων..

392. Ἀπαγόρευσις κάθε μή χριστιανικῆς θρησκευτικῆς ἐκδηλώσεως μέ ἐξαίρεσιν τίς ἑβραϊκές.

Στήν Δύσι, ἀνακηρύσσεται αὐτοκράτωρ ὁ Φλάβιος Εὐγένιος, ὁ ὁποῖος ἀποκαθιστᾶ τούς προχριστιανικούς θεούς.

394. Ὁ Θεοδόσιος Α΄ ἐκστρατεύει στήν Ἰταλία, νικᾶ τόν Εὐγένιον, τόν αἰχμαλωτίζει καί τόν θανατώνει.

Ὁ Θεοδόσιος καταργεῖ τούς Ὀλυμπιακούς Ἀγῶνες καί τά Πύθια, ὡς «εἰδωλολατρικές» ἐκδηλώσεις. Ὅ,τι εἶχε ἀπομείνει ἀπό τούς θησαυρούς τῆς Ὀλυμπίας μετά ἀπό τίς ἐπί αἰῶνες ἁρπαγές πού ἔκαναν οἱ Ρωμαῖοι, μεταφέρεται στήν Κωνσταντινούπολι.

395. Θάνατος τοῦ Θεοδοσίου Α΄. Διχοτόμησις τῆς Αὐτοκρατορίας σέ Δυτική (αὐτοκράτωρ Ὀνώριος) καί Ἀνατολική (Ἀρκάδιος).

Ἀρκάδιος

Ὁ **Ἀρκάδιος** ἐπανεκδίδει τό διάταγμα περί καταστροφῆς τῶν «εἰδώλων» («ἐς ἔδαφος φέρειν»).

396. Ὁ Βησιγότθος **Ἀλάριχος** λεηλατεῖ τήν Χερσόνησο τοῦ Αἵμου, ἐπωφελούμενος ἀπό τήν ἀπουσία τοῦ στρατοῦ στήν Ἰταλία ὅπου εἶχαν ἐκραγῆ στάσεις τῶν δυτικῶν λεγεώνων.

Ὁ Ἕλλην ἐπίσκοπος Κυρηναϊκῆς **Συνέσιος** ὑποβάλλει στόν Ἀρκάδιο ὑπόμνημα ὑποδεικνύοντας τήν ἀντικατάστασι τῶν μισθοφόρων Γότθων - Βησιγότθων πού

χρησιμοποιοῦσε ὁ Θεοδόσιος Α′ ἀπό ἐγχώριους: *«Ἡ ἄμυνα τοῦ Κράτους δέν μπορεῖ νά βασίζεται σέ ξένα στρατεύματα. Πάρετε τούς ὑπερασπιστές τῆς πατρίδος ἀπό τήν ἀγροτιά ἤ τούς κατοίκους τῶν πόλεων»* («Περί Βασιλείας», Ἑλ. Πατρολογία).

Ὁ Σκύθης βασιλεύς Βακούρ, πού ἔζησε στήν Κωνσταντινούπολι καί ἐκχριστιανίσθηκε, ἐπιβάλλει τόν ἐκχριστιανισμό τῶν ὑπηκόων του.

398. Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος

400. Ὁ λαός τῆς Κωνσταντινουπόλεως παροτρυνόμενος ἀπό τόν Ἰωάννην Χρυσόστομον ἐξοντώνει τούς Γότθους.

Οἱ ἐκτός Κωνσταντινουπόλεως Γότθοι συντρίβονται ἀπό στρατόν ἐγχωρίων.

Δύο Ἑλληνισμοί: Χριστιανικός - Παγανιστικός

Ὁ δ′ αἰών εἶναι ἡ ἐποχή τῶν ἐκκλησιαστικῶν προσωπικοτήτων. Τότε δροῦν οἱ: **Ἀθανάσιος** (328-373), **Γρηγόριος Ναζιανζηνός** (329-390), **Βασίλειος ὁ Μέγας** (330-379), **Ἰωάννης Χρυσόστομος** (354-407), **Εὐσέβιος Καισαρείας** (260-339), πατέρας τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, **Γρηγόριος Νύσσης** (335-394).

***

Ταυτοχρόνως εἶναι καί ἐποχή σημαντικῶν «ἐθνικῶν» (μή χριστιανικῶν) προσωπικοτήτων:

– **Εὐνάπιος ὁ Σαρδιανός** (γεν. 347) ὑμνητής τοῦ Ἰουλιανοῦ. Συγγράφει: «Βίοι φιλοσόφων καί σοφιστῶν» (23 νεοπλατωνικῶν) καί «Χρονική ἱστορία ἡ μετά Δέξιππον» (διεσώθησαν ἀποσπάσματα).

– **Θεμίστιος** (320-390). Νεοπλατωνικός φιλόσοφος, μέ μεγάλη φήμη σέ Ἀντιόχεια καί Κωνσταντινούπολι.

Ἐκτιμᾶται ἀπό χριστιανούς καί «ἐθνικούς». Γίνεται διευθυντής τοῦ πανεπιστημίου Κωνσταντινουπόλεως καί ἀναλαμβάνει κρατικά ἀξιώματα. Ἔργο του: «Παραφράσεις τοῦ Ἀριστοτέλους». Σύμβουλος τόσον τοῦ χριστιανοῦ Κωνσταντίου ὅσον καί τοῦ ἀντιχριστιανοῦ Ἰουλιανοῦ.

– **Ὀρειβάσιος** (325-405;). Διάσημος ἰατρός. Συνέγραψε: «Ἰατρικαί συναγωγαί πρός Ἰουλιανόν». Θεωρεῖται ὅτι αὐτός εἰσηγήθηκε στόν Ἰουλιανό τό διάταγμα μέ τό ὁποῖο ἀπηγόρευσε στούς χριστιανούς νά διδάσκουν τήν Ἑλληνική Γραμματεία.

– **Λιβάνιος.** Εἶναι ἐθνικός φιλόσοφος, ἀλλά μαθητές του ἔχει συγχρόνως τόν Ἰουλιανό, τόν Χρυσόστομο, τόν Βασίλειο καί τόν Νανζιανζηνό, ἐνῶ ἔχει τήν εὔνοιαν τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου Β′.

– Πνευματική μορφή εἶναι καί ὁ **Ἰουλιανός.** Ἔργα του: «Πρός Βασιλέα Ἥλιον», «Κατά Χριστιανῶν», «Μισοπώγων».

***

Ἱστορικοί τῆς ἐποχῆς εἶναι ὁ Πρῖσκος, ὁ Ζώσιμος, ὁ **Ἀμμιανός Μαρκελλῖνος**, (Ἑλληνοσύρος λατινόγλωσσος).

Λατινόγλωσσος καί χριστιανός εἶναι καί ὁ Βορειοαφρικανός **Λακτάντιος.**

***

Ἡ συνύπαρξις χριστιανῶν - «ἐθνικῶν» δέν εἶναι ἁπλῶς παράλληλη. Οἱ δυό κόσμοι χριστιανικός - παγανιστικός διαπλέκονται, ἀλληλοεπηρεάζονται, συγκρούονται ἀλλά καί ἀλληλοσυμπληρώνονται. Διότι εἶναι καί οἱ δύο ἑλληνικοί:

– Ὁ Ναζιανζηνός γράφει καί ποιήματα-ὕμνους καί διατυπώνει ἀρχές ποιητικῆς αἰσθητικῆς, κανόνες γιά τήν τεχνική τῶν στίχων, τήν ἀνάγκη μουσικότητος στίς λέξεις, μέτρον ἰσορροπίας-ἁρμονίας στίς ἐκφράσεις καί

αἰσθητικῆς πληρότητος. Συνθέτει (πιθανῶς) ποιητικό κείμενο 2.602 στίχων γιά τά πάθη τοῦ Χριστοῦ, στό ὁποῖο ἐντάσσει τά ἀποσπάσματα ἀπό τά ἔργα τοῦ Εὐριπίδου «Ἑκάβη», «Ὀρέστης», «Μήδεια», «Ἱππόλυτος», «Ρῆσος» καί κυρίως ἀπό τίς «Βάκχες».

Πιστός στήν ἑλληνική παράδοσι, κατακρίνει ὅσους γράφουν *«λόγους ἀμέτρους καί ρέοντας εὐκόλως, μέ κενήν γλωσσολογίαν»*. Θέλει «στερεά νοήματα», ἀναλόγως ἐκφραζόμενα.

Ὁ **Μέγας Βασίλειος** («Ὁμιλίες εἰς τήν Ἑξαήμερον») ἀναφέρει τήν ἀρχαιοελληνικήν ἄποψιν ὅτι ὁ Κόσμος δέν ἐδημιουργήθη ἐκ τοῦ μηδενός, ἀλλά ἀπό τήν τακτοποίησιν προϋπαρχόντος ὑλικοῦ[14].

Οἱ τρεῖς ἱεράρχες.

– Ὁ Βασίλειος καί ὁ Γρηγόριος τῆς Νύσσης (335-394) ἐπιχειροῦν τήν σύνθεσι πλατωνικῆς φιλοσοφίας καί Χριστιανισμοῦ.

Κατά τόν Στ. Ράνσιμαν, *«ἡ* ***ἑλληνική*** *λογοτεχνία μπορεῖ νά εἶναι ὑπερήφανη»* γιά τούς ἅγιον Βασίλειον, Γρηγόριον Ναζιανζηνόν

14. Μία ὁμάς Ἑλλήνων ἀστροφυσικῶν καί φοιτητῶν τοῦ παν. Ἀθηνῶν, ἐρευνώντας γιά τίς πηγές τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, ἐνετόπισε κείμενο (πάπυρος 2390 τῆς Ὀξυρύγχου) τοῦ ποιητοῦ Ἀλκμάνος (ζ΄ π.Χ.), ὅπου διατυπώνεται αὐτή ἡ θέσις καί περιγράφεται ἡ γέννησις τοῦ Σύμπαντος μέ τόν τρόπον πού δέχονται οἱ πλέον σύγχρονες κοσμολογικές θεωρίες.

καί Γρηγόριον Νύσσης. Γιά τόν Ἰωάννη Χρυσόστομο γράφει ὅτι *«οἱ λόγοι του εἶναι ἀπό τά μεγαλοπρεπέστερα δείγματα ρητορικοῦ πεζοῦ λόγου πού ἐγράφησαν στά ἑλληνικά»* («Βυζαντινός Πολιτισμός»).

***

Ἀπόπειρα συνθετική εἶναι καί τά βιβλία τά ὁποῖα ἐμφανίζονται αὐτήν τήν ἐποχήν ὡς ἔργα τοῦ «Ἑρμοῦ τοῦ Τρισμεγίστου». («Σμαραγδένιοι Πίνακες», «Ποιμάνδρης» κ.ἄ.). Πρόκειται γιά ἔργα πού ἐντάσσονται στήν ἑλληνιστική παράδοσι θρησκευτικοῦ συγκρητισμοῦ καί θεοκρασίας. Ἀναμειγνύονται στοιχεῖα ἀπό προχριστιανικές θρησκεῖες (ἑλληνικές καί ἀνατολικές), Χριστιανισμοῦ καί νεοπλατωνικοῦ μυστικισμοῦ.

***

Εὐσέβιος Καισαρείας (265-340). Φίλος καί συνεργάτης τοῦ Κωνσταντίνου Α΄, συνέβαλε στήν σύγκλησι τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ἀνέλαβε κατ᾽ ἐντολήν τοῦ αὐτοκράτορος τήν κωδικοποίησιν τῶν ἱερῶν κειμένων τοῦ Χριστιανισμοῦ καί ἐξετέλεσε τήν βασική ἐργασία γιά τήν συγκέντρωσί τους στό σῶμα τῆς «Καινῆς Διαθήκης». Συνέγραψε «Εὐαγγελικήν Προπαρασκευήν», «Εὐαγγελικήν Ἀπόδειξιν» καί «Ἐκκλησιαστικήν Ἱστορίαν», τῆς ὁποίας καί θεωρεῖται πατέρας. Τό ὕφος καί ἡ γλῶσσα του ὑστεροῦν.

Μέ τόν πανηγυρικό πού ἐξεφώνησε κατά τήν 30ή ἐπέτειο τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Κωνσταντίνου Α΄ στόν θρόνο, ἐπεχείρησε νά συνδυάση τήν ἑλληνιστική ἀντίληψι περί τοῦ μονάρχου ὡς εἰκόνος τοῦ Θεοῦ, τήν ρωμαϊκή περί τοῦ αὐτοκράτορος ὡς ἐπιγείου ἀντανακλάσεως τοῦ Βασιλείου τῶν Οὐρανῶν καί τήν χριστιανική περί τοῦ Βασιλέως ὡς ἀντιπροσώπου τοῦ Θεοῦ στήν Γῆ («Τριακονταετηρικός»).

Ἐκχριστιανισμός τῶν Γότθων

Ἡ Κωνσταντινούπολις ἐργάζεται γιά τόν ἐκχριστιανισμό τῶν βαρβάρων. Στέλνει (342) στούς Γότθους τόν **Οὐλφίλα τόν Καππαδόκη** (318-383). Αὐτός κηρύσσει τόν Χριστιανισμό, κατασκευάζει δικῆς του ἐμπνεύσεως γοτθικό ἀλφάβητο, βασιζόμενος ἐν μέρει στό ἑλληνικό, καί μεταφράζει τήν Γραφή στά γοτθικά. Διαμαρφώνει ἔτσι τήν βάσι τῆς γερμανικῆς γλώσσας - γραφῆς. Ἀποκαλεῖται «Μωυσῆς τῶν Γότθων». Ὁ Οὐλφίλας ὅμως εἶναι ἀρειανιστής καί συνεπῶς οἱ Γότθοι προσηλυτίζονται ὄχι στόν ὀρθόδοξο, ἀλλά στόν ἀρειανιστικό (σημιτικῆς νοοτροπίας) Χριστιανισμό, γεγονός πού ἔχει ἀρνητικές συνέπειες γιά τόν ὀρθόδοξο Ἑλληνισμό.

«Γοτθικόν ζήτημα»

Σοβαρό ὑπῆρξε κατά τόν δ′ αἰῶνα τό «Γοτθικόν ζήτημα». Τό 369, ὁ αὐτοκράτωρ Οὐάλης ἐπέτρεψε στούς Γότθους νά διέλθουν τόν Δούναβι, πού ἀποτελοῦσε τό βόρειο σύνορο τοῦ κράτους, καί νά ἐγκατασταθοῦν στά ἐδάφη του, μέ τήν ὑποχρέωσι νά ἐργάζωνται στά δημόσια ἔργα καί νά ὑπηρετοῦν στόν στρατό. Τό 378 ὅμως, οἱ Γότθοι ἐξηγέρθησαν καί συμπράττοντες μέ τούς συγγενεῖς τους Οὕννους καί Ἀλανούς, πού εἰσέβαλαν ἀπό τίς πέραν τοῦ Δουνάβεως περιοχές τους, ἐβάδισαν κατά τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Οὐάλης ἀπό τά ἀνατολικά σύνορα, ὅπου ἐμάχετο κατά τῶν Περσῶν, ἔσπευσε νά ἀντιμετωπίση τούς Γότθους. Νικήθηκε ὅμως καί σκοτώθηκε στήν μάχη τῆς Ἀδριανουπόλεως, τήν ὁποίαν οἱ Γότθοι ἐλεηλάτησαν καί ἐπυρπόλησαν. Στόν θρόνον ἀνῆλθεν (379) ὁ Θεοδόσιος Α′ ὁ ὁποῖος ἐνίκησε τούς Γότθους. Τό «Γοτθικό ζήτημα» ὅμως παρέμεινε μέ τίς

μυριάδες τῶν Γότθων πού εἶχαν ἐγκατασταθῆ στήν Μ. Ἀσία καί κυρίως μέ τούς μισθοφόρους πού ὑπηρετοῦσαν στήν Κωνσταντινούπολι.

Αὐτοί προκάλεσαν σοβαρά προβλήματα. Στόν στρατό καί στήν διοίκησι κατέλαβαν ἐπίκαιρες θέσεις καί ἡ ἐπιρροή τους αὔξανε συνεχῶς, ἀπειλώντας τήν Αὐτοκρατορία μέ τόν ἐκγερμανισμό πού εἶχε καταστρέψει τό δυτικό τμῆμα της. Ἐπί Ἀρκαδίου, διαδόχου τοῦ Θεοδοσίου Α', οἱ Βησιγότθοι, ἐγκατεστημένοι στόν βορρᾶ τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου, ἐξεγέρθηκαν μέ ἀρχηγό τόν Ἀλάριχο, κατέκλυσαν Θράκη καί Μακεδονία καί ἀπείλησαν τήν Κωνσταντινούπολι. Ὁ Ρουφῖνος, κηδεμόνας τοῦ Ἀρκαδίου, μέ διπλωματικούς ἑλιγμούς ἔστρεψε τούς Γότθους πρός τήν Θεσσαλία. Ἀπό ἐκεῖ ξεχύθηκαν στήν ἀνατολική Στερεά - Πελοπόννησο. Λεηλάτησαν Κόρινθο, Ἄρτα, Σπάρτη. Ὁ Ἀρκάδιος μέ τόν Εὐτρόπιο, πού εἶχε διαδεχθῆ τόν δολοφονηθέντα Ρουφῖνο, διώρισαν τόν Ἀλάριχο διοικητή Ἰλλυρίας καί ἔτσι αὐτός ἐγκατέλειψε τήν Ἑλλάδα, μετέβη στήν Ἰλλυρία καί ἔγινε ἀπειλή γιά τήν Ἰταλία. Οἱ Γότθοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὅμως, μέ ἀρχηγό τόν στρατηγό Γαϊνᾶ, αὔξαιναν τήν ἐπιρροή τους. Ἀντίπαλος τοῦ Γαϊνᾶ ἦταν ὁ Εὐτρόπιος. Μία τρίτη παράταξις διαμορφώθηκε ἀπό τούς Ἕλληνες πού ἐστρέφοντο ἐναντίον τῶν Γότθων ἀλλά καί τοῦ Εὐτροπίου. Ἀρχηγός τους, ὁ Ἕλλην Αὐρηλιανός. Μέλη της συγκλητικοί, ἀξιωματοῦχοι καί ἡ αὐτοκράτειρα Εὐδοξία. Στήριγμά της ὁ κλῆρος.

Ὁ Ἀ. Βασίλιεφ γράφει ὅτι αὐτή ἡ παράταξις *«ἐξέφραζε τήν ἐθνικιστική καί θρησκευτική ἰδεολογία»*, δηλαδή τούς Ἕλληνες καί τήν Ὀρθοδοξία, δοθέντος ὅτι οἱ Γότθοι ἦσαν ἀρειανιστές. Μέ αὐτήν τήν παράταξι συνετάχθη ὁ Ἕλλην νεοπλατωνικός - χριστιανός ἐπίσκο-

πος Κυρήνης Συνέσιος, ὁ ὁποῖος μέ ὑπόμνημά του πρός τόν αὐτοκράτορα ἐπεσήμανε τήν ἐκ τῶν Γότθων ἀπειλή.

Οἱ Γότθοι τῆς μικρασιατικῆς Φρυγίας ἐξηγέρθησαν ὑπό τόν Τριβιγίλδον. Ὁ Γαϊνᾶς ἐστάλη νά τούς πολεμήση, ἀλλά συμμάχησε μαζί τους καί ἀπαίτησε τήν ἀπομπή τοῦ Εὐτροπίου. Τό αἴτημά του ἱκανοποιήθηκε. Τότε, *«οἱ Γότθοι ἔγιναν κύριοι τῶν τυχῶν τοῦ κράτους»* (Ἀ. Βασίλιεφ). Ὁ οἰκουμενικός πατριάρχης **Ἰωάννης Χρυσόστομος** ξεσήκωσε ἀπό τόν ἄμβωνα τά πλήθη κατά τῶν Γότθων. Ὁ λαός ἐξηγέρθη καί σκότωσε πολλούς Γότθους στήν πρωτεύουσα. Ὁ Γαϊνᾶς, ὁ ὁποῖος ἀπουσίαζε, ἐβάδισε ἐναντίον της. Νικήθηκε καί ἐνῶ προσπαθοῦσε νά διαφύγη στήν Μ. Ἀσία πιάστηκε ἀπό τούς Οὔννους, οἱ ὁποῖοι τόν σκότωσαν καί ἔστειλαν τό κεφάλι του δῶρο στόν Ἀρκάδιο.

Ἔτσι ἀπεσοβήθη ὁ κίνδυνος ἐκγερμανισμοῦ, ἐκβαρβαρισμοῦ καί διαλύσεως τῆς Αὐτοκρατορίας. Τό «Γοτθικόν ζήτημα» ἀντιμετωπίσθηκε καί λύθηκε διά τῆς συμμαχίας «ἐθνικοῦ» καί χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἐκχριστιανισμός τῶν Αἰθιόπων

Τρεῖς Ἕλληνες, ὁ **Μερόπιος** καί οἱ ἀνεψιοί του **Αἰδέσιος** καί **Φρουμέντιος**, ἀπό τήν Τύρο, ταξιδεύοντας πρός τίς Ἰνδίες βρέθηκαν ναυαγοί στήν Αἰθιοπία. Ἐκεῖ, λόγῳ τῆς μορφώσεώς τους, ἔγιναν δεκτοί στήν βασιλική αὐλή καί ὁ Φρουμέντιος ἀνέλαβε τήν ἐκπαίδευσι τῶν βασιλοπαίδων. Ὅταν ἐπέστρεψαν στήν Ἀλεξάνδρεια, ὁ πατριάρχης της, Ἀθανάσιος, ἔχρισε τόν Φρουμέντιο ἀρχιεπίσκοπον Αἰθιοπίας καί ἀνέθεσε σ' αὐτόν καί στόν ἀδελφό του Αἰδέσιο τόν ἐκχριστιανισμό τῶν κατοίκων της, οἱ ὁποῖοι ἦσαν σέ σημαντικό ποσοστό Ἰουδαῖοι στό θρήσκευμα. Ὁ Φρουμέντιος, στηριζόμενος στήν βοήθεια τῶν

βασιλοπαίδων-μαθητῶν του, οἱ ὁποῖοι βαπτίσθηκαν χριστιανοί, κατώρθωσε νά ἐκχριστιανίση τόν λαό. Ὁ Φρουμέντιος εἶναι ὁ μέγιστος τῶν ἁγίων γιά τούς χριστιανούς Αἰθίοπες καλούμενος «Ἀββᾶ Σαλαμᾶ» (=Πατήρ τῆς Σωτηρίας ἤ τῆς Εἰρήνης) καί «Ἀμπούνα» (=Πατήρ ἡμῶν»), τίτλοι πού ἀπονέμονται ἔκτοτε στόν ἑκάστοτε ἀρχιεπίσκοπον Αἰθιοπίας. Ὁ Ἰουδαϊσμός περιωρίσθηκε σέ λίγους πιστούς (τούς Φαλάσσα) καί ὁ Χριστιανισμός ἔγινε ἐπίσημη θρησκεία τῆς χώρας ἀπό τόν βασιλέα Ἔλλα-Ἀμίδα. Πρός ἐνίσχυσιν τῆς χριστιανικῆς πίστεως καί ἐκτόπισιν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, ἡ Κωνσταντινούπολις ἐσυνέχισε τήν ἀποστολήν ἱεραποστόλων, ἀπό τούς ὁποίους διεκρίθησαν κατά τόν ε′ αἰῶνα οἱ λεγόμενοι «ἐννέα ἅγιοι». Κατά τόν στ′ αἰῶνα ὅμως ἡ αἰθιοπική Ἐκκλησία, ἀκολουθώντας τήν τῆς Αἰγύπτου, ἔγινε μονοφυσιτική (Κοπτική), ἐνῶ ἡ ἀμχαρική ἀντικατέστησε τήν ἑλληνικήν ὡς γλῶσσα τῆς θείας λατρείας. Ἡ αἰθιοπική Ἐκκλησία δέν ἐφαρμόζει τόν νηπιοβαπτισμό καί ἐξακολουθεῖ νά ἀκολουθῆ τήν πρακτική τῶν πρωτοχριστιανικῶν αἰώνων βαπτίζοντας μόνον ἐνηλίκους.

***

Κατά τόν δ′ αἰῶνα:

– Ὁ μοναχός **Ἁρμόνιος** προσαρμόζει τούς ἀρχαίους ἑλληνικούς μουσικούς νόμους στούς χριστιανικούς ψαλμούς.

– Ὁ ὑμνογράφος **Ἐφραίμ** δίνει ποιητική ποιότητα στόν χριστιανικό διθύραμβο (=ψαλμός). Ἱδρύει «παρθενικές χορωδίες» χρησιμοποιώντας γιά πρώτη φορά γυναῖκες στίς ἐκκλησιαστικές χορωδίες.

– Ὁ **Αὐξέντιος** ἱδρύει στόν Ὄλυμπο τῆς Βιθυνίας τήν «φιλόμουσον μονήν» μέ γυναικεῖα κόρα.

Ε΄ ΑΙΩΝ
Η ΟΙΚΟΔΟΜΗΣΙΣ.
ΝΕΑΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ ΓΕΝΝΗΣΙΣ

401. Ὁ Ἀλάριχος καί οἱ Βησιγότθοι του στρέφονται πρός τήν Δύσι.

404. Ἐξορίζεται ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος ἐξ αἰτίας τῶν ἐπικρίσεών του κατά τῆς Αὐλῆς.

408. Θάνατος Ἀρκαδίου.

Θεοδόσιος Β΄

408. Καταργεῖται τό πολίτευμα τῶν αὐτοθεσμιζομένων πόλεων[1].

410. Ὁ Ἀλάριχος μέ τούς Γότθους του καταλαμβάνει τήν Ρώμην.

412. Ὁ Κύριλλος πατριάρχης Ἀλεξανδρείας.

415. Ὄχλος φανατικῶν κατακρεουργεῖ τήν φιλόσοφον **Ὑπατία**. *«Τοῦτο οὐ μικρόν μῶμον Κυρίλλῳ καί τῇ Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίᾳ εἰργάσατο»* (Σωκράτης, ἱστορικός τῆς Ἐκκλησίας).

---

1. Στήν πραγματικότητα ἡ κατάργησις τῶν πολιτευμάτων τῶν πόλεων ἀπό τόν Θεοδόσιο Β΄ τυπική μόνον εἶχε σημασία. Ἡ «πόλις» εἶχε ἤδη ἀποβιώσει ἐπί Ἑλληνιστικῆς Ἐποχῆς, ἀφοῦ ὅπως ἦταν ἑπόμενο ἀδυνατοῦσε νά ὑπάρξη μέσα στά πλαίσια τῶν μεγάλων κρατῶν. (Βλ. στό βιβλίο μου «Ἑλλήνων Κοσμοκρατορία»).

Κτίζονται τά μεγάλα τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

416. Ἀφαιρεῖται ἀπό τούς «εἰδωλολάτρες» τό δικαίωμα νά καταλαμβάνουν δημόσια ἀξιώματα.

418. Ἡ ἴδια ἀπαγόρευσις γιά τούς Ἑβραίους.

Ἀναβάθμισις τοῦ auditorium σέ «Πανδιδακτήριο» μέ 31 ἕδρες (λατινικά, ἑλληνικά, ρητορική, φιλοσοφία, νομικά). Εἶναι τό παγκοσμίως πρῶτο πανεπιστήμιο.

431. Γ′ Οἰκ. Σύνοδος (Ἔφεσος). Καταδίκη νεστοριανισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἀρνεῖται τήν ἀνεξαρτησία τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τοῦ Χριστοῦ. Ὁ Νεστόριος ἐξορίζεται.

Ἐμφάνισις τοῦ μονοφυσιτισμοῦ πού ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Χριστός εἶχε μόνον θεϊκή φύσι, ἡ ὁποία ἀπερρόφησε τήν ἀνθρώπινη. (Διόσκορος, Εὐτυχής). Ὁ μονοφυσιτισμός προέρχεται ἀπό τήν ἰουδαϊκήν ἀντίληψιν ὅτι ὁ Θεός εἶναι ἕνας καί ἀδιαίρετος καί δέν ἔχει Υἱόν. Ἀνταποκρίνεται στήν σημιτική ψυχοσύνθεσι καί βρίσκει ἔδαφος στήν Συροπαλαιστίνη καί Αἴγυπτο, ὅπου οἱ Σημῖτες ἀποτελοῦν τήν πλειονότητα τοῦ πληθυσμοῦ.

433. Οἱ Βάνδαλοι κυριεύουν τήν Καρχηδόνα. Οἱ Βυζαντινοί ἐκστρατεύουν ἐναντίον τους.

438. «Θεοδοσιανός Κῶδιξ» (συλλογή τῶν νόμων ἀπό τόν Μ. Κωνσταντῖνο ἕως τόν Θεοδόσιο Β′).

441. Εἰσβολή Οὔννων (Ἀττίλας). Ἀνάκλησις τῶν βυζαντινῶν δυνάμεων ἀπό Ἀφρική.

447. Ὁ **Κῦρος Παλαιοπολίτης**, Αἰγυπτιώτης Ἕλλην, εἶναι ὁ πρῶτος ἔπαρχος Κωνσταντινουπόλεως πού ἐκδίδει τίς διαταγές του στήν ἑλληνική.

449. Οἰκ. Σύνοδος («ληστρική» τῆς Ἐφέσου) ἀναγνωρίζει τόν μονοφυσιτισμό ὡς «ὀρθόδοξον διδασκαλίαν».

450. Θάνατος Θεοδοσίου Β′. Ἡ ἐξουσία στήν ἀδελφή του **Πουλχερία** πού παντρεύεται τόν **Μαρκιανό**, ὁ ὁποῖος ἀνακηρύσσεται αὐτοκράτωρ.

Θεοδοσίου Β′ ἐκτίμησις

Ὁ Θεοδόσιος Β′ ἐργάσθηκε γιά τήν διαμόρφωσι μιᾶς νέας Αὐτοκρατορίας. Αὐτή θά ἔπρεπε νά θεμελιωθῆ στήν ἀρχή «ἕνας Θεός, ἕνας ἡγεμών». Συνεπῶς, ἔπρεπε νά ἐπιβληθῆ ἀφ' ἑνός μία ἑνιαία γιά ὅλους θρησκεία καί ἀφ' ἑτέρου μία κεντρική συγκεντρωτική πολιτική ἐξουσία. Γι' αὐτό:

α′) Λαμβάνει μέτρα ἐναντίον τόσο τῶν πιστῶν τῶν προχριστιανικῶν θρησκειῶν (ἑλληνορωμαϊκῆς, Μιθραϊσμοῦ, Ζωροαστρισμοῦ, Ἰουδαϊσμοῦ) ὅσο καί ἐναντίον τῶν αἱρετικῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ: νεστοριανῶν.

β′) Καταργεῖ τήν ἑλληνική παράδοσιν τῆς αὐτοθεσμιζομένης πόλεως. Ὁ θεσμός αὐτός ἦταν πολιτική θεωρία καί πρᾶξις τῶν Ἑλλήνων, ὁ ὁποῖος βεβαίως εἶχαν ὑπονομευθῆ κατά τούς Ἑλληνιστικούς καί Ρωμαϊκούς χρόνους, ἀλλά εἶχαν διατηρηθῆ κάποια ἴχνη του στίς «ἑλληνίδες» πόλεις. Ὁ Θεοδόσιος Β′ τά κατάργησε διότι στήν ἑνιαία συγκεντρωτική μονολιθική Αὐτοκρατορία πού οἰκοδομοῦσε, δέν ὑπῆρχε χῶρος γιά αὐτοδιοίκησι, αὐτονομία καί «δῆμον». Ὁ Ἕνας Θεός ἔπρεπε ν' ἀντικαταστήση τούς πολλούς καί ἡ Μοναρχία τήν πολυαρχία.

***

Τά κίνητρά του δέν εἶναι θρησκευτικά (ὅπως ἄλλωστε δέν ἦσαν καί τοῦ Κωνσταντίνου Α′, καί τοῦ Θεοδοσίου Α′). Εἶναι **πολιτικά.** Ἐνεργεῖ ὄχι ὡς χριστιανός, ἀλλά ὡς διαμορφωτής Αὐτοκρατορίας.

Ὠθεῖται ἀπό τήν ἀνάγκην διαμορφώσεως ἑνιαίου μεγάλου κράτους πού ἄν καί πολυλαϊκό, θά ἔχη ἑνότητα, προϋπόθεσιν γιά νά διαρκέση. Ἀποδείξεις:

α′) Ἐνῶ ἐκδίδει αὐστηρές διατάξεις κατά τῶν μή χρι-

στιανικῶν θρησκειῶν, ὁ ἴδιος δέν φαίνεται νά τούς δίνη ἄλλην σημασία πέραν ἀπό τόν ἑνοποιό ρόλο τους. Ἔτσι, εὐνοεῖ τόν ἐθνικόν φιλόσοφον Λιβάνιον καί διορίζει ἀρχαιόθρησκους σέ ἀξιώματα ἀπό τά ὁποῖα μέ τά διατάγματά του ἀπεκλείοντο: «*Χαλεπάς τοῖς νόμοις ὑπέγραφε τιμωρίας, ἀλλ᾽ οὐκ ἐπεξήει· οὐ γάρ τιμωρεῖσθαι, ἀλλ᾽ εἰς δέον καθιστάναι τούς ὑπηκόους ἐσπούδαζε*» (Σωζόμενος).

β′) Ἱδρύει τό πανεπιστήμιο τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τό παγκοσμίως πρῶτο, ὅπου ἐδιδάσκετο ἡ «θύραθεν (=μή θρησκευτική) παιδεία» ὅπως ἑλληνικά, φιλοσοφία, ρητορική καί νομικά.

γ′) Γιά λόγους πολιτικούς προφανῶς, δηλαδή γιά τήν ἀποφυγήν ἀποσχιστικῶν τάσεων στίς σημιτικές ἐπαρχίες, τάσσεται ὑπέρ τῶν μονοφυσιτῶν τούς ὁποίους μέ τήν σύνοδον τοῦ 449, ἡ ὁποία ἀργότερα χαρακτηρίζεται «ληστρική», ἀναγνωρίζει ὡς ... «ὀρθοδόξους»!

***

Χαρακτηριστική εἶναι καί ἡ περίπτωσις τῆς συζύγου του **Ἀθηναΐδος.** Εἶναι Ἀθηναία, κόρη τοῦ «ἐθνικοῦ» διδασκάλου τῆς ρητορικῆς Λεοντίου. Σπούδασε «ὅλες τίς ἐπιστῆμες» στίς Ἀθῆνες καί εἶναι ἀξιόλογη ποιήτρια καί ὑμνωδός. Γιά νά παντρευθῆ τόν αὐτοκράτορα βαπτίσθηκε χριστιανή, μέ τό ὄνομα **Εὐδοκία.** Ἐργάσθηκε γιά τόν ἐξελληνισμό τῆς Αὐτοκρατορίας. Σ᾽ αὐτήν ὀφείλεται ἡ ἀναδιοργάνωσις καί διεύρυνσις τοῦ πανεπιστημίου, μέ τίς ὁποῖες ἐδόθη τό προβάδισμα στήν ἑλληνική ἔναντι τῆς λατινικῆς. Ἐπίσης σ᾽ αὐτήν ὀφείλεται διάταγμα μέ τό ὁποῖο ἐπετράπη ἡ σύνταξις διαθηκῶν στήν ἑλληνική. Τότε ὁ προστατευόμενός της ἔπαρχος τῆς Κωνσταντινουπόλεως Κῦρος ἐκδίδει γιά πρώτη φορά τίς ἀποφάσεις του στήν ἑλληνική. Ἀπό ποιήματά

της ἄλλα εἶναι «ἐθνικά» καί ἄλλα χριστιανικά. Τό 443 κατηγορήθηκε γιά παράνομο ἐρωτικό δεσμό καί ἐκτοπίσθηκε στά Ἱεροσόλημα, ὅπου πέθανε τό 460.

Μαρκιανός

451. Ἡ Οἰκ. Σύνοδος τῆς Χαλκηδόνος καταδικάζει τήν διδασκαλία τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Κυρίλλου, κατά τήν ὁποίαν στόν Χριστό ἡ θεϊκή φύσις εἶχε ἀπορροφήσει τήν ἀνθρώπινη (μονοφυσιτισμός). Ἡ νίκη τοῦ θεανθρωπισμοῦ εἶναι ἐπικράτησις τῶν ἑλληνικῶν κατά τῶν σημιτικῶν ἀντιλήψεων.

Δυσαρέσκεια καί χωριστικές τάσεις τῶν πληθυσμῶν Συρίας, Παλαιστίνης καί Αἰγύπτου, ὅπου ὁ μονοφυσιτισμός εἶναι ἰσχυρός, ὡς ἀνταποκρινόμενος στίς ἰουδαιοσημιτικές ἀντιλήψεις περί ἀπολύτου διαχωρισμοῦ Θεοῦ-Ἀνθρώπου.

Ὁ μονοφυσιτισμός ἦταν ἀκραίως ἀνθελληνικός καί ἐπεδίωκε θεοκρατικό σύστημα. Στόν μονοφυσιτισμό ὀφείλεται ἡ μετά ἀπό δύο αἰῶνες κατάκτησις αὐτῶν τῶν περιοχῶν ἀπό τούς Ἄραβες.

Λέων Α΄ ὁ Θρᾶξ

468. Ἀπαγορεύεται:

— Στά μέλη ἐλευθέρων ἀγροτικῶν κοινοτήτων νά πουλοῦν τά κτήματά τους σέ μή μέλη.

— Σέ ἰδιῶτες ἡ χρησιμοποίησις μισθοφόρων.

Νόμισμα τοῦ Λέοντος Α΄.

— Ἡ «προστασία» (θεσμός στόν ὁποῖον στηρίζεται ἡ φειουδαρχία).

Μέ τά μέτρα αὐτά ματαιώνεται ἡ διαμόρφωσις φεου-

δαρχίας καί ἡ μετατροπή τῶν ἀγροτῶν σέ δουλοπαροίκους, διαμορφώνεται πολυάριθμη τάξις ἐλευθέρων ἀγροτῶν, ἐνισχύονται οἱ κοινότητες καί ἡ κοινοτική ἰδιοκτησία. Εἶναι βασική αἰτία τῆς χιλιετοῦς διάρκειας τῆς Αὐτοκρατορίας πού ἐξασφαλίζει ἔσοδα καί ἐθνικό στρατό.

472. Θανατική ποινή γιά τούς «εἰδωλολάτρες».

474. Θάνατος Λέοντος Α΄.

Ζήνων Α΄

476. Τέλος τῆς Δυτικῆς Αὐτοκρατορίας τήν ὁποίαν καταλύουν οἱ βάρβαροι εἰσβολεῖς. Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ἀνατολῆς **Ζήνων** ἀνακηρύσσεται τυπικῶς ἡγεμών ὅλης τῆς Αὐτοκρατορίας[2]. Ἔκτοτε, οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου ἐμμένουν στόν τίτλο «τῶν Ρωμαίων» γιά νά διατηροῦν τά δικαιώματα ἐπικυριαρχίας τους ἐπί τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν καί νά διεκδικοῦν τήν οἰκουμενική ἡγεμονία.

482. Ὁ Ζήνων προσπαθεῖ νά ἀποκαταστήση τήν ἑνότητα τῶν χριστιανῶν πού ἔχουν διχασθῆ σέ ὀρθοδόξους καί μονοφυσίτες οἱ ὁποῖοι ἀρνοῦνται τήν διπλῆν (θείαν καί ἀνθρωπίνην) φύσιν τοῦ Χριστοῦ. Ὁ μονοφυσιτισμός πηγάζει ἀπό τόν Ἰουδαϊσμό καί ἐκφράζει τήν ἀντίληψιν περί Θείου τῶν Σημιτῶν. Γι' αὐτό, κυριαρχεῖ στίς σημιτικές ἐπαρχίες τῆς Αὐτοκρατορίας καί δημιουργεῖ κίνδυνον ἀποσχίσεως τῆς Συρίας, Παλαιστίνης, Αἰγύπτου. Γιά νά ἀντιμετωπίση τό πρόβλημα ὁ Ζήνων, σέ συνερ-

2. Ὁ βασιλεύς τῆς Ρώμης, ἀρχηγός τῶν Γερμανῶν βαρβάρων Ὀδόακρος, κυβερνᾶ τήν Ἰταλία μέ τόν τίτλον τοῦ ἁπλοῦ «Πατρικίου» πού τυπικῶς τοῦ ἀπονέμει ὁ μόνος Αὐτοκράτωρ, ὁ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

γασία μέ τόν οἰκουμενικό πατριάρχη Ἀκάκιον, ἐκδίδει τό «Ἑνωτικόν». Κατ' αὐτό, οἱ δύο φύσεις τοῦ Χριστοῦ, ἡ θεία καί ἡ ἀνθρωπίνη, ἦσαν ἑνωμένες οὕτως ὥστε *«αὐτόν ἕνα τυγχάνειν καί οὐ δύο»* καί καταδικάζει τούς *«διαιροῦντας ἤ συγχέοντας ἤ φαντασίαν εἰσάγοντας».* Ἡ προσπάθεια ἀποτυγχάνει διότι ἐνῶ γίνεται δεκτή ἀπό τούς μετριοπαθεῖς, ἀπορρίπτεται ἀπό τούς ἀκραίους ὀρθοδόξους καί μονοφυσίτες. Στήν ἀποτυχία συμβάλλουν οἱ πάπες τῆς Ρώμης Συμπλίκιος καί ὁ διάδοχός του Φῆλιξ οἱ ὁποῖοι ἀπορρίπτουν τό «Ἑνωτικόν», κατηγοροῦν τόν αὐτοκράτορα ὅτι παρεμβαίνει σέ δογματικά ζητήματα καί τόν Ἀκάκιον ἐπειδή ἐπέτρεψε τήν παρέμβασιν. Ὁ Ἀκάκιος ἀπορρίπτει τίς ὑποδείξεις τοῦ Φήλικος καί αὐτός τόν ἀναθεματίζει, ὁπότε καί ἐκεῖνος ἀντιδρᾶ μέ τόν ἴδιο τρόπο. Αὐτή ἡ διάστασις (Α' ἤ Ἀκακικόν Σχῖσμα) πάπα - πατριάρχη διήρκεσε ὡς τό 517.

483. Ὁ Ζήνων ἱδρύει τή νέα βιβλιοθήκη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μέ πρότυπο τήν Ἀλεξανδρινή.

491. Θάνατος τοῦ Ζήνωνος.

Ἀναστάσιος Α'

499. Πρώτη ἐμφάνισις τῶν Βουλγάρων πού περνοῦν τόν Ἴστρον (Δούναβι) καί εἰσβάλλουν στά νοτίως αὐτοῦ ἐδάφη τῆς Αὐτοκρατορίας.

Ὁ Ἀναστάσιος:

— Ἐπιφέρει θετικές μεταρρυθμίσεις στό φορολογικό σύστημα ἐλαφρύνοντας τά βάρη τῶν λαϊκῶν στρωμάτων.

— Ἐνισχύει τούς ἐλεύθερους ἀγρότες.

— Ἀπογορεύει τίς μονομαχίες ἀνθρώπων καί θηρίων στόν ἱππόδρομο.

Ἡ Αὐτοκρατορία ἀποβάλλει τήν ρωμαϊκή της ἀμφίεσι, ἐξελληνίζοντας σταδιακῶς τούς θεσμούς της.

Παράξενη μεταβατική περίοδος

Κατά τόν Δ′ καί Ε′ αἰῶνα πολιτισμικῶς ἡ Αὐτοκρατορία διέρχεται κατάστασιν μεταβάσεως ἀπό τόν ἑλληνιστικό-«ἑλληνορωμαϊκό» στόν «βυζαντινό» πολιτισμό. Οἱ ἑλληνιστικές θρησκεῖες ἐκτοπίζονται ἀπό τόν Χριστιανισμό. Ἡ μετάβασις δέν εἶναι ἀνώδυνη.

Διωγμοί παγανιστῶν, αἱρετικῶν, Ἰουδαίων. Καταστροφή τῆς Βιβλιοθήκης Ἀλεξανδρείας ἀπό φανατικούς. Ἀπαγόρευσις τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων καί μεταφορά τῶν θησαυρῶν τῆς Ὀλυμπίας στήν Κωνσταντινούπολι.

Παρά ταῦτα, ἡ ἀρχαία σκέψις διατηρεῖται. Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἐπηρεασμένοι ἀπό αὐτήν. Οἱ φιλοσοφικές σχολές λειτουργοῦν. Ὁ ἱστορικός **Ὀλυμπιόδωρος** ἐξυμνεῖ τόν Ἰουλιανό. Μέγας Βασίλειος, Γρηγόριος Ναζιανζηνός, Γρηγόριος Νύσσης, Ἰωάννης Χρυσόστομος εἶναι κάτοχοι παιδείας ἑλληνικῆς καί ἐπιχειροῦν σύνθεσιν Ἑλληνισμοῦ - Χριστιανισμοῦ. *«Τά ἔργα τοῦ Χρυσοστόμου κατατάσσονται μεταξύ τῶν μεγαλυτέρων φιλολογικῶν θησαυρῶν τοῦ κόσμου»* (Ἀ. Βασίλιεφ).

Ὁ ἴδιος ὁ αὐτοκράτωρ Θεοδόσιος Β′ δέν τηρεῖ τά διατάγματα πού ἐκδίδει ἐναντίον τῶν «ἐθνικῶν», ἀποκλείοντάς τους ἀπό τά δημόσια λειτουργήματα. Εὐνοεῖ τόν ἐθνικό φιλόσοφο Λιβάνιο καί διορίζει πλήθη ἐθνικῶν στήν σύγκλητο, στόν στρατό, στήν διοίκησι, στίς δημόσιες σχολές. Ὁ ἱστορικός **Σωζομενός** γράφει ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἐξέδιδε τά διατάγματά του κατά τῶν «εἰδωλολατρῶν» ἁπλῶς γιά λόγους ἐντυπώσεων.

Ὅταν ὁ ὄχλος τῶν φανατικῶν κατακρεούργησε στήν Ἀλεξάνδρεια τήν ἐθνική φιλόσοφο Ὑπατία, ὁ ἐκεῖ πατριάρχης Κύριλλος καί οἱ ὀπαδοί του κατηγορήθηκαν

καί ἀπό τούς πραγματικούς χριστιανούς. Κατά τόν ἐκκλησιαστικόν ἱστορικόν **Σωκράτην**, *«τοῦτο οὐ μικρόν μῶμον Κυρίλλῳ καί τῇ Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίᾳ εἰργάσατο. Ἀλλότριον γάρ παντελῶς τῶν φρονούντων τά Χριστοῦ, φόνοι καί μάχαι καί τά τούτοις παραπλήσια».*

Ὁ **Ἡλιόδωρος** (ε′) εἶναι ἐπίσκοπος Τρίκκης Θεσσαλίας, ἀλλά συγγράφει τό μυθιστόρημα «Αἰθιοπικά ἤ τά κατά Θεαγένην καί Χαρίκλειαν», συνεχίζοντας τήν ἑλληνιστική παράδοσι[3].

Ἡ ἐποχή εἶναι πράγματι παράδοξη. Κατακρεουργεῖται ἡ Ὑπατία, ἀλλά ἀκμάζει ὁ μέγας νεοπλατωνικός **Πρόκλος** (412-485), καταστρέφονται βιβλιοθῆκες καί ἔργα τέχνης, ἀλλά ὁ **Ζώσιμος** γράφει στή «Νέα Ἱστορία» του ὅτι αἰτία τῶν δεινῶν τῆς Αὐτοκρατορίας εἶναι ὁ Χριστιανισμός (ἀπ’ αὐτόν ἐμπνεύσθηκε ὁ Γίββων). Τήν ἴδια ὥρα, ἡ Ἀθηναΐς σύζυγος τοῦ Θεοδοσίου Β′ βαπτίζεται χριστιανή καί γίνεται Εὐδοκία, ἀλλά προωθεῖ τόν ἐξελληνισμό τῆς Αὐτοκρατορίας, εἶναι λάτρις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων σοφῶν, ἀλλά καί χριστιανή ὑμνωδός.

Περισσότερο ἀπό τήν Εὐδοκία, σύμβολο αὐτῆς τῆς μεταβατικῆς περιόδου εἶναι ὁ **Συνέσιος** ὁ **Κυρηναῖος**. Σπούδασε στήν Ἀλεξάνδρεια στήν σχολή τῆς Ὑπατίας. Τό 399, ἡγήθη ἀποστολῆς τῆς Πενταπόλεως (=συνομοσπονδία πέντε ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Κυρηναϊκῆς) στήν Κωνσταντινούπολι, ὅπου ἐξεφώνησε στόν αὐτοκράτορα Ἀρκάδιον τόν «περί βασιλείας λόγον». Τό 405 ἐτέθη ἐπί κεφαλῆς τῶν κατοίκων τῆς Πτολεμαΐδος καί ἀπέκρουσαν ἐπιδρομήν ἰθαγενῶν. Τό 410 ἄν καί νεοπλατωνικός, ἔγινεν ἐπίσκοπος Πτολεμαΐδος. Ἀνῆκε σ’ ἐκείνους πού

3. Βλέπε στό βιβλίο μου «Ἑλλήνων Κοσμοκρατορία».

ἐργάσθηκαν γιά τήν ἑνότητα χριστιανικοῦ καί παγανιστικοῦ Ἑλληνισμοῦ καί τήν σύνθεσι τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας (εἰδικῶς τοῦ νεοπλατωνισμοῦ) μέ τήν χριστιανική θεολογία. Ἔγραψε ἀρκετά ἔργα. Πλατωνικός καί χριστιανός, «Ἕλλην» καί «Βυζαντινός», μαθητής τῆς Ὑπατίας καί ἐπίσκοπος, ὁ Συνέσιος συμβολίζει τήν ἐποχή του περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλον.

Ἐκκλησιαστική καί κοσμική φιλολογία

Ἀναπτύσσεται ἡ ἐκκλησιαστική φιλολογία: **Μέγας Βασίλειος**, **Γρηγόριος** Ναζιανζηνός, **Ἰωάννης Χρυσόστομος**, **Ἰσίδωρος Πηλουσιώτης**, **Ἐφραίμ ὁ Σύρος**, **Κύριλλος Ἀλεξανδρείας**, **Θεοδώρητος Κύρου**, διαμορφώνουν τίς διάφορες τάσεις χριστιανικῆς σκέψεως πού κυριαρχοῦν κατά τούς ἑπόμενους αἰῶνες. Ὅμως ἡ «κοσμική» φιλολογία συνεχίζει τόν δρόμο της:

– Ὁ **Πρῖσκος** θεωρεῖται αὐθεντία τῶν κλασικῶν γραμμάτων.

– Ὁ σφόδρα ἀντιχριστιανός **Εὐνάπιος** συγγράφει τήν Ἱστορία τῆς Ρώμης.

– Ὁ **Πρόκλος** (410-485), Ἕλλην ἀπό τήν Ξάνθον τῆς Λυκίας, ἔγραψε «Στοιχεῖα Θεολογίας» καί «ὑπομνήματα» στούς ἀρχαίους συγγραφεῖς ὅπως ὁ Εὐκλείδης, ὁ Πτολεμαῖος καί ὁ Πλάτων. «Εἰς τήν Πλάτωνος Θεολογίαν», «Περί τῆς Προνοίας καί τῆς Εἱμαρμένης» κ.ἄ. περιέχεται ἡ πλατωνική γνῶσις, ἡ ὁποία εἶναι συνέχεια τῆς πυθαγόρειας καί τῆς ὀρφικῆς. Ὁ Πρόκλος ὑποστηρίζει:

– Τά ἄστρα εἶναι σώματα σταθερά, περιστρεφόμενα περί τόν ἄξονά τους.

– Ὑπάρχουν οὐράνια σώματα πού μᾶς εἶναι ἀόρατα.

– Γύρω ἀπό τά ἄστρα περιφέρονται πλανῆτες, οἱ ὁποῖοι περιστρέφονται περί τόν ἄξονά τους.

— *«Κάθε πλανήτης εἶναι ὁλόκληρος κόσμος»* («Εἰς Τίμαιον», Δ).

— Ἡ Γῆ εἶναι πλανήτης περιφερόμενος γύρω ἀπό τόν Ἥλιο καί περιστρεφόμενος περί τόν ἄξονά του ἐκ δυσμῶν πρός ἀνατολάς.

— Οἱ πλανῆτες ἔχουν δορυφόρους.

— Ἡ Σελήνη εἶναι οὐράνιο σῶμα, ὅπως ἡ Γῆ.

— Οἱ πλανῆτες ρίχνουν τίς σκιές τους πού προκαλοῦν ἐκλείψεις (ἐπισκιάσεις).

Ὁ Κέπλερ ὁμολογεῖ ὅτι ἐμελέτησε τόν Πρόκλον καί ὁ Ρ. Τέμπλ γράφει: *«Ὅπως πίσω ἀπό τόν Κοπέρνικο βρίσκεται ὁ Ἀρίσταρχος, ἔτσι πίσω ἀπό τόν Κέπλερ βρίσκεται ὁ Πρόκλος»* («Ὁ Ἄγνωστος Σείριος»).

Ἀναφερόμενος στήν προέλευσι τῶν ἀνωτέρω γνώσεων, ὁ Πρόκλος γράφει: *«αὐτά μᾶς τά διδάσκουν οἱ θεολόγοι»* (=Πλάτων, Πυθαγόρας, Ὀρφικοί).

Ὁ Πρόκλος σπούδασε στήν Ἀλεξάνδρεια καί στίς Ἀθῆνες. Εἶναι νεοπλατωνικός. Ὁρίζει τό Θεῖον ὡς «ἀναιτίως αἴτιον», τό ὁποῖον ὑπέρκειται καί ὑπερβαίνει τά πάντα, τά ὁποῖα προέρχονται ἐξ αὐτοῦ «τριαδικῶς».

Ἄν καί «ἐθνικός», ὁ Πρόκλος ἀναγνωρίζεται καί ἀποκαλεῖται «μέγας». Γίνεται συνεργάτης τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου Α΄. Ἵδρυσε τήν Ἀθηναϊκή Σχολή τοῦ Νεοπλατωνισμοῦ.

Ἕνας ἄλλος **Πρόκλος ὁ Ἀθηναῖος**, συνώνυμος τοῦ διασήμου νεοπλατωνικοῦ, φυσικός καί χημικός, κατεσκεύασε μία σκόνι πού τήν ἔρριχναν στά ἐχθρικά πλοῖα καί μέ τήν θερμότητα τοῦ ἡλίου ἄναβε, κατακαίοντάς τα. Ἀργότερα, ὁ Καλλίνικος ἀπό τήν Ἡλιούπολιν τῆς Συρίας, παρεσκεύασε τό περίφημον «ὑγρόν πῦρ». Τοῦτο κατά τήν γνώμην μου σημαίνει ὅτι διετηροῦντο οἱ γνώσεις τῶν Ἀρχαίων, διότι τό «ὑγρόν πῦρ» εἶχε χρησιμο-

ποιηθῆ στόν Τρωϊκό πόλεμο καί ἀπό τούς Ἕλληνες πού ἐπετέθησαν λίγο ἀργότερα στήν Αἴγυπτο.

Ὁ **Σωζομενός Ἑρμεῖος** καί ὁ **Σωκράτης** ἔγραψαν τήν συνέχεια τῆς «Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας» τοῦ Εὐσεβίου καλύπτοντες τήν περίοδον 325-439. Ὁ Σωκράτης ἐπέκρινε τόν Κύριλλον γιά τόν φόνον τῆς Ὑπατίας. Ἐκκλησιαστικήν Ἱστορίαν συνέγραψε καί ὁ **Φιλοστόργιος Καππαδόκης**, ὀπαδός τοῦ Ἀρείου, ἀπό τήν ὁποίαν διεσώθη ἐπιτομή, ἐνῶ τά ἔργα του «κατά τοῦ Πορφυρίου» καί «Ἐγκώμιον Εὐνομίου» ἐχάθησαν.

Τέχνη

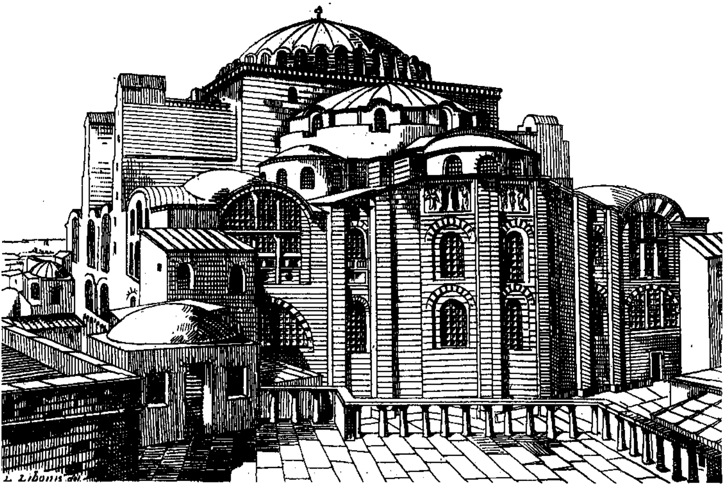
Τότε μορφοποιεῖται ἡ «βυζαντινή» τέχνη στήν ἀρχιτεκτονική, στήν ζωγραφική καί στήν γλυπτική. Καθιερώνεται ὁ θόλος σέ τετράγωνη ἤ ὀκτάγωνη βάσι ὑποθολωμάτων. Ἀναπτύσσεται ἡ ψηφιδοθεσία. Ἡ ζωγραφική διατηρεῖ τήν κομψότητα τῶν ἀρχαίων σχημάτων (μικρογραφίες) καί στίς προσωπογραφίες τόν ἑλληνιστικό ρεαλισμό.

Ἔργα τῆς ἐποχῆς εἶναι οἱ ναοί τῆς Ἱερουσαλήμ, τῆς Βηθλεέμ, τῆς Ναζαρέτ, τῆς Ἀντιοχείας, ἡ μονή τοῦ Ἁγίου Συμεών τοῦ Στυλίτου, οἱ ναοί τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ στήν Αἴγυπτο, τῆς Ἁγίας Εἰρήνης, τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, τῆς Ἁγ. Σοφίας[4] καί τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Στουδίτου στήν Κωνσταντινούπολι, ἐκκλησίες στήν Θεσσαλονίκη.

***

Μεγάλα πνευματικά κέντρα τοῦ δ′ καί ε′ αἰῶνος εἶναι: Κωνσταντινούπολις (Πανεπιστήμιο), Θεσσαλονίκη, Ἀθῆναι (φιλοσοφικές σχολές), Ἀντιόχεια, Βηρυττός

4. Ἅγιοι Ἀπόστολοι καί Ἁγία Σοφία ξανακτίσθηκαν ἐπί Ἰουστινιανοῦ.

Ἁγία Σοφία.

(νομικές σπουδές), Γάζα (σχολές ρητορικῆς καί ποιητικῆς), Ἀλεξάνδρεια, Βύβλος, Τύρος.

***

Ἡ προσπάθεια συζεύξεως Ἑλληνισμοῦ - Χριστιανισμοῦ προσλαμβάνει ποικίλες μορφές:

Ἀπολλινάριος, Συνέσιος, Νόννος, Ναζιανζηνός, ντύνουν τούς χριστιανικούς ὕμνους των μέ ἀρχαιοελληνικά πέπλα.

Ψευδο-Διονύσιος

Κατά τόν ε′ αἰῶνα κατά πᾶσαν πιθανότητα (ἄλλοι τό τοποθετοῦν στό στ′) ἐγράφη, ἀπό ἄγνωστον συγγραφέα, τό ἔργον «Περί μυστικῆς θεολογίας» (ἤ «Ἀρεοπαγιτικά»), τό ὁποῖον ἐσφαλμένως εἶχεν ἀποδοθῆ στόν Διονύσιον Ἀρεοπαγίτη (α′). Γι᾽ αὐτό, ὁ συγγραφεύς του καλεῖται «ψευδο-Διονύσιος». Πρόκειται γιά προσπά-

θεια συνθέσεως Νεοπλατωνισμοῦ καί Χριστιανισμοῦ, σέ ἔξοχα ἑλληνικά καί θαυμάσιο ὕφος. Κατά τόν «ψευδο-Διονύσιον», ὅλες οἱ γνώσεις ἔχουν ὡς ἀντικείμενο τό ὑπάρχον. Ὁ Θεός ὅμως βρίσκεται πέραν αὐτοῦ, ὑπεράνω ὅλων τῶν δυνατῶν ἀντικειμενικῶν γνώσεων. Ἄρα γιά τήν προσέγγισί του, ἀπαιτεῖται ὑπέρβασις τοῦ ὑπάρχοντος. Ἡ ἀγνωσία εἶναι ἡ ὁδός ἡ ἄγουσα πρός τόν Θεόν. Πρέπει νά ἀρνηθοῦμε τίς αἰσθήσεις καί τήν λογική ἐπεξεργασία τῶν ὅσων μᾶς δίνουν, γιά νά ἐπιτύχωμε ἐν ἀγνωσίᾳ τήν ἕνωσιν μέ τόν Ὑπερκείμενον πάσης ἐπιστήμης καί παντός ὄντος. Ὁ Θεός δέν εἶναι ἀντικείμενον γιά νά μελετηθῆ, νά ἐρευνηθῆ, νά γνωσθῆ. Ὁ τρόπος προσεγγίσεώς του εἶναι ἡ ἄνοδος πρός καί ἡ ἕνωσις μέ Αὐτόν (ἔκστασις, θέωσις). Ἡ ὁμοιότης τῶν ἰδεῶν αὐτῶν μέ ἐκεῖνες τοῦ Πλωτίνου (τέλος τῆς στʹ Ἐννεάδος) εἶναι καταπληκτική. Κοινόν εἶναι καί τό λεξιλόγιον τῶν δύο συγγραφέων.

Τό ἔργο ἄσκησε τεράστια ἐπιρροή σ' ὁλόκληρη τήν Χριστιανοσύνη, ἰδίως ὅμως στήν ἀνατολική, ὅπου ἔγινε τό θεμέλιο τοῦ ὀρθοδόξου μυστικισμοῦ. Ἔντονη εἶναι ἡ ἐπίδρασις τοῦ «ψευδο-Διονυσίου» στούς Ἰωάννην Δαμασκηνόν, Γρηγόριον Παλαμᾶ κ.ἄ.

Στόν ψευδο-Διονύσιο ἀποδίδεται καί τό «Περί οὐρανίου Ἱεραρχίας».

Στ΄ ΑΙΩΝ
ΤΕΛΟΣ ΣΤΟ ΡΩΜΑΪΚΟ ΟΡΑΜΑ

Ἰουστινιανός Α΄

527. **Ἰουστινιανός Α΄** (Δαρδανός τήν καταγωγήν) καί **Θεοδώρα** (Κυπρία). Ἐπιχειρεῖ παλινόρθωσιν τῆς «Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας». Διά τῶν στρατηγῶν Βελισσαρίου καί Ναρσῆ ἀνακτῶνται Ἰταλία, ΒΔ Ἀφρική, μέρος τῆς Ἱσπανίας, ἡ Σικελία, ἡ Δαλματία. Ἀναδιοργάνωσις τῆς διοικήσεως πρός τό συγκεντρωτικότερον.

529. Ἀπαγορεύει τήν διδασκαλίαν τῶν νόμων ἐκτός ἀπό τίς σχολές Κωνσταντινουπόλεως, Ρώμης, Βηρυττοῦ καί τήν διδασκαλίαν οἱουδήποτε μαθήματος ἀπό ἐθνικούς. Δέν κατήργησε τίς σχολές τῶν Ἀθηνῶν. Ἀτυχῶς ἀπηγόρευσε στούς μή-χριστιανούς νά διδάσκουν ὁπότε ἑπτά διδάσκαλοι φιλοσοφίας τῶν Ἀθηνῶν ἔφυγαν στήν Περσία ἀπ' ὅπου ταχέως ἐπέστρεψαν καί συνταξιοδοτήθηκαν. Ὅμως εἶναι ἐπίσης γεγονός ὅτι οἱ σχολές Βηρυττοῦ, Γάζης, Τύρου, Βύβλου, Ἀλεξανδρείας κ.ἄ. συνέχισαν νά ἀκμάζουν ὡς τήν ἀραβική κατάκτησι, ἀλλά μέ χριστιανούς διδασκάλους[1].

1. Κατά τόν χρονογράφο Μαλάλα ὁ Ἰουστινιανός *«ἔπεμψεν εἰς Ἀθήνας, κελεύσας μηδένα διδάσκειν φιλοσοφίαν, μήτε νόμιμα* (=νομικά) *ἐξηγεῖσθαι»*. Κατά ἀνώνυμον χρονογράφον *«πέμψας εἰς Ἀθήνας, ἐκέλευσε μηδένα τολμᾶν διδάσκειν φιλοσοφίαν*

531. Ὁ νηπιοβαπτισμός γίνεται ὑποχρεωτικός.

532. Κατάργησις τῶν Ὀλυμπιακῶν τῆς Ἀντιοχείας.

533. Ἐπιτροπή Ἑλλήνων νομομαθῶν συντάσσει τόν «Πανδέκτην» (κώδικα νόμων). Ἐπικεφαλῆς της ὁ **Τριβωνιανός.** Ὁ κῶδιξ εἶναι στήν λατινική, διότι ὁ Ἰουστινιανός ὁραματίζεται τήν ἀνόρθωσιν τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας μέ τόν ἴδιον ὡς αὐτοκράτορα «τῶν Ρωμαίων». Ἀργότερα ὅμως ἐκδίδει τίς «Νεαρές» *«τῇ Ἑλλήνων φωνῇ διά τό τῷ πλήθει κατάλληλον»* (Α' 66), ἀφοῦ αὐτή εἶναι ἡ *«κοινή»* καί *«συνήθης γλῶσσα»* (Β' 28) ὥστε *«ἅπασιν αὐτόν εἶναι γνώριμον»* (Α' 7).

537. Ἐγκαίνια τῆς (νέας) Ἁγ. Σοφίας. Ἀρχιτέκτονες οἱ Ἕλληνες **Ἰσίδωρος Μιλήσιος**, **Ἀνθέμιος Τραλλιανός καί Ἰσίδωρος ὁ νεώτερος.**

546. Οἱ πρῶτοι Σλαῦοι περνοῦν τόν Ἴστρον (Δούναβις).

549. Ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀπολλιναρίου στήν Ραβέννα πού ἀνήκει στό Βυζάντιον.

550-51. Ἐπιδρομές Σλαύων.

553. Ε' Οἰκ. Σύνοδος (Κωνσταντινούπολις). Καταδίκη τῆς αἱρέσεως τῶν «Τριῶν Κεφαλαίων»[2]. Διένεξις μέ

καί ἀστρονομίαν». Ὁ Ἀγαθίας ὅμως, ἐξιστορῶν τήν ἀποδημίαν τῶν ἑπτά φιλοσόφων στήν Περσία, ἀναφέρει ὡς αἰτίαν της ὅτι *«ἡ κρατοῦσα ἐπί τῷ κρείττονι δόξα* (=θρησκεία) *οὐκ ἤρεσκε».* Περισσότερα ἐπ' αὐτοῦ στό ἐκδοθησόμενο βιβλίο μου «Βυζάντιον: Αἰνιγμάτων λύσεις». Πάντως, ἡ σπουδή τῆς Ἑλληνικῆς Γραμματείας συνεχίσθηκε στά πανεπιστήμια τῆς Κωνσταντινουπόλεως καί τῆς Ἀντιοχείας.

2. Καταδίκη τριῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων: Θεοδώρου Μοψουεστίας, Κύρου Θεοδωρήτου καί Ἐδέσσης Ἴβαν. Οἱ μονοφυσίτες τούς θεωροῦσαν νεστοριανούς, ἡ Ἐκκλησία ὀρθοδόξους. Ὁ Ἰουστινιανός ἐπέβαλε τήν καταδίκη τους. Γενικῶς ἄλλωστε ὑπεστήριξε τούς μονοφυσίτες.

τόν πάπα. Καταδικάζεται ἐπίσης ὁ Ὠριγένης γιά τίς ἐκ Πλάτωνος ἀντιλήψεις του περί προϋπάρξεως τῆς ψυχῆς καί περί μετενσωματώσεως.

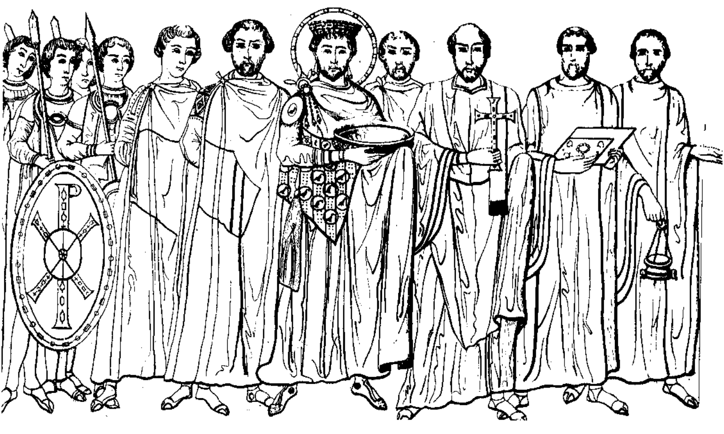
565. Θάνατος Ἰουστινιανοῦ.

Ἰουστινιανοῦ Α' ἐκτίμησις

Ἐπί Ἰουστινιανοῦ ἔγιναν μεγάλα δημόσια καί τεράστια ὀχυρωματικά ἔργα. Εἰσήχθη ἡ καλλιέργεια μετάξης. Μέ τίς ἐκστρατεῖες, τό κράτος ἐξηντλήθη οἰκονομικῶς, ἐνῶ παραμελήθηκαν οἱ ἀνατολικές καί βόρειες ἐπαρχίες, χάριν τῆς ἀνακτήσεως τῶν δυτικῶν. Ἔτσι εἰσέβαλαν Σλαῦοι - Οὖννοι στόν βορρᾶ καί Πέρσες στήν Ἀνατολή.

***

Ὁ Ἰουστινιανός ἀνανέωσε τούς κατά «ἑτεροδόξων» νόμους καί πρόβλεψε γιά τούς παραβάτες θανατική ποινή. Ἀπαλλοτρίωσε τίς περιουσίες τῶν ναῶν τῶν ἐθνικῶν ὑπέρ τῶν χριστιανικῶν. Ἡ θρησκευτική καταπίεσις

Ὁ Ἰουστινιανός καί ἡ συνοδεία του.

κατά τῶν ἐθνικῶν, αἱρετικῶν καί Ἰουδαίων προκάλεσε ἐξεγέρσεις **Σαμαρειτῶν - Ἰουδαίων.**

Ἡ ἀνέγερσις τῆς Νέας Αὐτοκρατορίας ἔχει μία τροχοπέδη: εἶναι τό ὅραμα ἐπανενώσεως τῆς παλαιᾶς Ρωμαϊκῆς Οἰκουμένης. Ὅραμα ἀνεδαφικό. Δύσις καί Ἀνατολή ἔχουν πλέον χωρισθῆ. Ἡ πρώτη ἐκβαρβαρίζεται. Ἡ δεύτερη βαδίζει πρός τόν ὁλοκληρωτικό ἐξελληνισμό της. Οἱ διαφορές εἶναι ἐθνοφυλετικές (βάρβαροι ἐκεῖ, Ἕλληνες ἐδῶ), γλωσσικές (λατινικά ἐκεῖ, ἑλληνικά ἐδῶ), πολιτισμικές (βαρβαρότης ἐκεῖ, πολιτισμός ἐδῶ), θρησκευτικές (Ρωμαιοκαθολικισμός - Ὀρθοδοξία), πολιτικές (πολυδιάσπασις ἐκεῖ, συγκεντρωτική ἑνιαία ἡγεμονία ἐδῶ). Ἡ ἐπανένωσις εἶναι ἀνέφικτη. Ὅμως ὑπάρχουν ἀκόμη ὀπαδοί της, πού τήν ὀνειρεύονται. Καί δέν εἶναι Ἕλληνες, διότι αὐτοί νοιώθουν ἤδη τό Ἀνατολικό Κράτος δικό τους καί δέν ἐπιθυμοῦν τήν ἀναβίωσι τοῦ Ρωμαϊκοῦ. Ὁ μή Ἕλλην Ἰουστινιανός γίνεται φορεύς αὐτῆς τῆς οὐτοπικῆς προσπαθείας. Ἄν ὁ Ἰουλιανός ἦταν ὁ θρησκευτικός «παραβάτης» τῆς πορείας πρός τήν διαμόρφωσι ἑνός κράτους πού θά ἔχη ταυτοχρόνως ἑλληνικό καί χριστιανικό χαρακτῆρα, ὁ Ἰουστινιανός εἶναι ὁ πολιτικός καί θρησκευτικός παραβάτης αὐτῆς τῆς ἐν ἐξελίξει ἱστορικῆς διεργασίας: πολιτικός ὡς νοσταλγός τῆς Ρωμαϊκῆς Οἰκουμένης καί θρησκευτικός ὡς μονοφυσίτης. Ἐξαντλεῖ τούς ἀνθρώπινους καί ὑλικούς πόρους τοῦ Νέου Κράτους κυνηγώντας τό ἄπιαστο ὅραμά του. Ζημιώνει τό Νέο Κράτος, καί μέ τόν φανατικό (μονοφυσιτικό=αἱρετικό) «Χριστιανισμό» του, πού συγκρούεται ἀπολύτως καί πρός τό ρωμαϊκό ὅραμά του ἀλλά καί πρός τόν ἑλληνότροπο Χριστιανισμό, τήν Ὀρθοδοξία. Ὁ Ἰουστινιανός ἐπεδίωκε τήν ἀναστήλωσι τῆς Ρωμαϊκῆς Οἰκουμένης στό σύνολό της. Ἄρα χρεια-

ζόταν μία συγκεντρωτική ἀπόλυτη ἐξουσία, ἑνιαία νομοθεσία, κοινή πίστι. Αὐτό ἐξηγεῖ τήν πολιτική του σέ ὅλους τούς τομεῖς: πολιτικό, νομοθετικό - θεσμικό, θρησκευτικό. Καί ἡ πρός τούς μονοφυσίτες συμπάθειά του ἀποσκοποῦσε στήν διατήρησι τῶν σημιτικῶν πληθυσμῶν ἐντός τῆς Αὐτοκρατορίας μέ ἀποφυγή τῶν κεντροφύγων τάσεών τους.

***

Ὁ Ἰουστινιανός εἶχε εὐρύτατες γνώσεις καί ἀκάματη ἐργατικότητα. Κοιμόταν ἐλάχιστα καί ἐργαζόταν ἀκαταπαύστως, ἀσχολούμενος μέ ὅλα τά θέματα τοῦ κράτους: στρατιωτικά, διοικητικά, οἰκονομικά, ἐκκλησιαστικά, διπλωματικά. Κατεῖχε τά πάντα σέ ὅλες τους τίς λεπτομέρειες. Δέν ἔτρωγε κρέας καί δέν ἔπινε οἰνόπνευμα, δέν ἀπαγόρευε ὅμως στούς ἄλλους καί τά παρέθετε στά αὐτοκρατορικά γεύματα ἐνῶ ὁ ἴδιος πεεριωριζόταν σέ λιτή τροφή[3]. Συνδύαζε τήν προσηνῆ ἁπλότητα καί οἰκειότητα μέ τήν μεγαλύτερη αὐστηρότητα. Κρυψίνους, δέν ἄφηνε κανέναν νά καταλάβη τίς προθέσεις του. Ἤξερε νά ἐπιλέγη ἄριστους συνεργάτες, ἀλλά παρέμενε καχύποπτος ἀπέναντί τους.

Ἔδειχνε νά ἀδιαφορῆ γιά τά παραστρατήματα τῶν συνεργατῶν του, ἀλλά, ὅταν ἤθελε, τά χρησιμοποιοῦσε ἐναντίον τους.

***

Ὀρθῶς ὁ Π. Καρολίδης ἐπισημαίνει ὅτι ὁ ἰσχυρισμός περί σλαυικῆς καταγωγῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὀφείλεται

---

3. Ὁ πατριάρχης Ἐπιφάνιος παρεκάθετο συχνά στό αὐτοκρατορικό τραπέζι, ἀλλά ἔτρωγε λιτά καί ἐλάχιστα. Οἱ μουσικοί καί οἱ χορευτές, ἐμφανίζονται μετά ἀπό τήν ἀποχώρησι τοῦ πατριάρχου.

στήν προσπάθεια τῶν Σλαύων νά οἰκειοποιηθοῦν μέρος τῆς Βυζαντινῆς Δόξας. Γεγονός εἶναι ὅτι ὅλοι σχεδόν οἱ συνεργάτες τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἦσαν Ἕλληνες. Ὁ νομοθέτης Τριβωνιανός, Ἕλλην τῆς μικρασιατικῆς Παμφυλίας· ὁ στρατηγός Βελισσάριος, Ἕλλην τῆς Θράκης ὁ πρωθυπουργός Ἰωάννης, Ἕλλην τῆς Καππαδοκίας· οἱ Ἀνθέμιος καί Ἰσίδωρος, ἀρχιτέκτονες τῆς Ἁγ. Σοφίας, Ἕλληνες τῆς Μιλήτου· ὁ ἱστορικός Προκόπιος κ.ἄ.

Ὁ ἐξελληνισμός προχωρεῖ

Μέ τόν θάνατο τοῦ Ἰουστινιανοῦ καταρρέει ὁριστικῶς καί τό ὅραμά του: «Ἡ Ρωμαϊκή Αὐτοκρατορία ἀπέθανε! Ζήτω ἡ Αὐτοκρατορία τῶν Ἑλλήνων»! Αὐτό θά μποροῦσε νά εἶναι τό σύνθημα τῆς πορείας πού ξαναρχίζει μετά τήν θνησιγενῆ ἀπόπειρα τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Οἱ διάδοχοί του ἐγκαταλείπουν τά σχέδιά του καί συγκεντρώνουν τίς προσπάθειές τους στήν προάσπισι, ὀργάνωσι, ἀνάπτυξι τοῦ Νέου Κράτους.

– Ὁ ἴδιος ὁ Ἰουστινιανός, σέ πεῖσμα τῆς «ρωμαϊκῆς» μονομεγαλομανίας του, συχνά ἀναγκάσθηκε νά ὑποκύψη στήν πραγματικότητα τῆς ἑλληνικότητος τοῦ Νέου Κράτους. Σέ Ἕλληνες προσέφυγε γιά τή νομοθεσία του καί γιά τήν ἐκτέλεσι τῶν μεγάλων ἔργων του, ὅπως ἡ Ἁγία Σοφία, καί στήν ἑλληνική ἐξέδωσε τίς «Νεαρές» του.

– Οἱ διάδοχοί του προχωροῦν πλέον σταθερῶς πρός αὐτήν τήν κατεύθυνσι. Ἄν καί γιά λόγους σκοπιμότητος ἐξωτερικῆς πολιτικῆς διατηροῦν τόν τίτλο τῶν «αὐτοκρατόρων τῶν Ρωμαίων», οἱ ξένοι ἤδη τούς ἀποκαλοῦν «βασιλεῖς τῶν Ἑλλήνων». Ἔτσι ὀνομάζει ὁ Ἄραβας Ἀμπού-Φαράγ τόν Τιβέριο Β΄, ἐνῶ ὁ Λατῖνος Παῦλος ὁ Διάκονος ἀπονέμει αὐτόν τόν τίτλον στόν Μαυρίκιον Α΄.

— Ἀκόμη ἐπί Ἰουστινιανοῦ, οἱ Γότθοι τῆς Ἰταλίας, ἀναφερόμενοι στούς ἀμυντικούς κατά τῶν Βυζαντινῶν πολέμους των, τούς ἀποκαλοῦν πάντοτε «Γραικούς» καί οὐδέποτε «Ρωμαίους».

***

565. **Ἰουστῖνος Β΄**.

568. Οἱ Λογγοβάρδοι εἰσβάλλουν στήν Ἰταλία καί ἱδρύουν κράτος.

***

578. **Τιβέριος Β΄**.

Ἐγκαταλείπει τά σχέδια παλινορθώσεως τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας. Συγκεντρώνει τήν προσοχή του στήν Ἀνατολή. «Πρῶτος Ἕλλην βασιλεύς» (Ἀμπού-Φαράγ). Ἐγκαταλείπονται Ἱσπανία καί βορ. Ἰταλία γιά νά ἀντιμετωπισθοῦν οἱ Ἄβαροι καί οἱ Σλαῦοι.

Τιβέριος Β΄.

— Περιστολή τῶν Περσῶν διά τοῦ στρατηγοῦ Μαυρικίου.

— Ἐφαρμόζει ἀνεξιθρησκεία πρός τούς αἱρετικούς.

***

582. **Μαυρίκιος.**

«Μουσῶν ἐραστής ἐντρυφῶν περί τήν ποίησιν καί τήν ἱστορίαν» (Μένανδρος).

— Νίκες κατά Περσῶν.

— Ἀπόκρουσις βαρβαρικῶν εἰσβολῶν ἀπό βορρᾶ.

— Ἀνόρθωσις τῶν δημοσίων οἰκονομικῶν. «Πρῶτος Ἕλλην βασιλεύς» κατά τόν Λατῖνον διάκονον Παῦλον.

— Ὀργάνωσις ἐθνικοῦ στρατοῦ (κατά τήν παλαιάν ὑπόδειξιν τοῦ Συνεσίου).

– Ὁ πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Ἰωάννης Δ′ Νηστευτής, λαμβάνει πρῶτος τόν τίτλον «οἰκουμενικός». Ὁ πάπας ἀντιδρᾶ.

Θρησκευτική διαμάχη: πρός τό τέλος

Παρά τόν φανατισμό τοῦ Ἰουστινιανοῦ Α′, ἡ διαμάχη παγανισμοῦ - Χριστιανισμοῦ ἐγγίζει τό τέλος της. Ὁ δεύτερος ἐπικρατεῖ καί ἐπισφραγίζει τόν θρίαμβό του μέ ἐνέργειες ὅπως ἡ ἀπαγόρευσις στούς ἐθνικούς νά διδάσκουν. Ὅμως αὐτά εἶναι περισσότερο ἐπιφάνεια. Στήν οὐσία ἡ προχριστιανική σκέψις καί τέχνη διεισδύουν ὅλο καί περισσότερο στίς χριστιανικές καί τίς ἐξελληνίζουν. Καί αὐτή, ἡ διακοπή λειτουργίας τῶν σχολῶν τῶν Ἀθηνῶν ἔχει συμβολική κυρίως σημασία, ἐφ' ὅσον τό κέντρον βάρους τῆς πνευματικῆς ζωῆς ἔχει ἤδη μετατοπισθῆ στήν Κωνσταντινούπολι. Σ' αὐτήν διδάσκονται οὕτως ἤ ἄλλως οἱ κλασικοί, ἀφοῦ στό πανεπιστήμιο ἔχουν εἰσαχθῆ μαθήματα φιλοσοφίας, κλασικῆς φιλολογίας, ρητορικῆς. Παράλληλα ἀκμάζει ἡ Σχολή τῆς Ἀλεξανδρείας, ὅπου συνυπάρχουν καί συνδιδάσκουν «ἐθνικοί» καί «χριστιανοί».

***

Ἡ ἀπόπειρα τοῦ Ἰουστινιανοῦ Α′ νά παλινορθώση τήν Ρωμαϊκή Οἰκουμένη ἀπέτυχε καί αὐτό ἐπιταχύνει τόν ἐξελληνισμό τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματός της. Ὁ βίος τῆς Αὐτοκρατορίας προσδιορίζεται ὅλο καί περισσότερο ἀπό τήν ἑλληνιστική παράδοσι καί τήν ἑλληνική σκέψι πού ἐκτοπίζουν τήν λατινική καί ἀναπλάθουν τόν Χριστιανισμό, μετασχηματίζοντάς τον σέ Ὀρθοδοξία.

Ὁ ἴδιος ὁ Ἰουστινιανός ἀναθέτει τήν σύνταξιν τοῦ Κώδικος σέ ἐπιτροπή ἀπό Ἕλληνες νομομαθεῖς, ἐπικεφαλῆς τῶν ὁποίων διορίζει τόν **Τριβωνιανόν**, ὁ ὁποῖος

«ἦν Ἕλλην τε καί ἄθεος» κατά τόν Ἡσύχιον (προφανῶς μέ τό «ἄθεος» ἐννοεῖ «ἐθνικός»). Καί ἐκδίδει τάς «Νεαράς» του στήν ἑλληνική. Ἡ ἀπόπειρά του γιά γλωσσικό ἐκλατινισμό τῆς Ἀνατολῆς ἀπέτυχε. Ἡ ἑλληνική κυριαρχεῖ.

Πνευματική συνύπαρξις

– **Ὁ Προκόπιος** (490-562) συνεχίζει τήν παράδοσιν τῶν Ἑλλήνων ἱστορικῶν, μιμεῖται τόν Θουκυδίδην, εἶναι *«κάτοχος ἁπάσης τῆς ἀρχαίας παιδείας»* (Κ. Παπαρρηγόπουλος, Γ′ 16) καί χαρακτηριστικώτατα ταυτοχρόνως σχολιάζει κείμενα τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Ἔργα του: «Ἱστορικόν» (68 βιβλία γιά τούς ἐπί Ἰουστινιανοῦ πολέμους) καί «Περί Κτισμάτων».

– Ὁ **Ἰωάννης Γαζαῖος** γράφει κοσμολογία συνδυάζοντας τίς ἀρχαιοελληνικές καί τίς χριστιανικές ἀντιλήψεις.

– Ἀντιθέτως, ὁ **Κοσμᾶς Ἰνδικοπλεύστης** (Αἰγυπτιώτης Ἕλλην) μέ τήν «Χριστιανική Τοπογραφία» του θέλει νά ἐπιβάλη τίς κατά τήν γνώμην του χριστιανικές ἀντιλήψεις ὅπως ὅτι ἡ γῆ δέν εἶναι σφαιρική, τό σύμπαν ἔχει τήν μορφήν ναοῦ κ.λπ. Παρέχει ὅμως πληροφορίες γιά τήν Ἐρυθρά, τόν Ἰνδικό, τήν Αἰθιοπία, τήν Ἰνδία, τήν Κεϋλάνη καί τήν Κίνα.

– Στό α′ μισό τοῦ στ′ αἰῶνος ἤκμασεν ὁ **Εὐτόκιος Ἀσκαλωνίτης** (ἀπό τήν πανάρχαιη φιλισταϊκή=ἑλληνική Ἀσκαλῶνα πού κατά τήν Ἑλληνιστική ἐποχή ξαναγίνεται μέγα πνευματικό κέντρο). Ὁ Εὐτόκιος ἀπεκατέστησε τό κείμενο τῆς πραγματείας τοῦ Ἀρχιμήδους «Περί σφαίρας καί κυλίνδρου», ξαναβρίσκοντας καί τήν ὡς τότε ἐλλείπουσα λύσι πού εἶχε δώσει ὁ μέγας μαθηματικός σέ ἕνα συναφές πρόβλημα. Σχολίασε ἐπίσης ὡρι-

σμένα ἔργα τοῦ Ἀρχιμήδους, ἡ μελέτη τῶν ὁποίων βοήθησε τόν Ἰσίδωρο Μιλήσιο στήν οἰκοδόμησι τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ὁ Ἰσίδωρος μετέγραψε ἔργα τοῦ Ἀρχιμήδους ἀπό τήν δωρική σικελική διάλεκτο στήν κοινή ἀττική. Ὁ Εὐτόκιος σχολίασε - ἑρμήνευσε ἐπίσης ἔργα τοῦ Ἀπολλωνίου, τοῦ Πτολεμαίου καί τοῦ Εὐδόξου Κνιδίου.

— Ὁ **Ἱεροκλῆς** στό ἔργο του «Συνέκδημος» δίνει γεωγραφικές καί στατιστικές πληροφορίες γιά τήν Αὐτοκρατορία (64 ἐπαρχίες, 912 πόλεις).

— Ὁ **Ἰωάννης Λυδός** ἄφησε μιά πραγματεία γιά τήν διοίκησι, μέ στοιχεῖα γιά τήν ἐσωτερική ὀργάνωσι τοῦ κράτους.

— Ὁ **Ἡσύχιος** ἔγραψε μιά παγκόσμια ἱστορία, ἀπό τήν ὁποία ἔχουμε μόνον τά ἀποσπάσματα πού παραθέτει ὁ Φώτιος, καί τό «Λεξικό τῶν ἐπί παιδείᾳ ὀνομαστῶν ἀνδρῶν», στό ὁποῖο δέν περιλαμβάνονται χριστιανοί, ἀλλά μόνον ἐθνικοί συγγραφεῖς.

— Ὁ ἐξελληνισμένος Σύριος **Ἰωάννης Μαλάλας** ἔγραψε χρονικό τῆς Ἱστορίας τοῦ Κόσμου, μέ χριστιανικό πνεῦμα. Πρόκειται γιά *«μία μέ ὅλη τήν σημασία τοῦ ὅρου ἐκλαϊκευμένη Ἱστορία»* (Krumbacher: «Geschichte der byzantinischen Litterature»). Εἶναι τό πρῶτο ἔργο στήν τότε ὁμιλουμένην ἑλληνική.

— Ὁ μονοφυσίτης **Ἰωάννης** Ἐ**φέ**σου ἔγραψε «Ἐκκλησιαστική Ἱστορία» στά συριακά, χρήσιμη ὡς πληροφοριακή πηγή γιά τίς τελευταῖες φάσεις τοῦ ἀγῶνος παγανισμοῦ - Χριστιανισμοῦ.

— Ὁ **Ἰωάννης** ὁ Κλί**μακος**, ἐρημίτης στό Σινᾶ, ἔγραψε τό «Κλῖμαξ», ὅπου περιγράφει τίς βαθμίδες πνευματικῆς ἀνόδου πρός τήν ἠθική τελείωσι. Πρόκειται γιά τήν «θέωσιν» πού ὁ Χριστιανισμός παρέλαβε ἀπό τήν ἀρχαία θρησκεία.

— Ὁ **Κύριλλος Σκυθοπολίτης**, μοναχός στήν Λαύρα τοῦ Ἁγίου Σάββα Παλαιστίνης, ἔγραψε βιογραφίες ἁγίων σέ ἁπλό ὕφος καί μέ πολλές πληροφορίες γιά τήν παλαιότερη ἱστορία τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ.

— Ὁ **Ἰωάννης Μόσχος** ἔγραψε τόν «Λειμῶνα» μέ ἐντυπώσεις ἀπό τήν ζωή στά μοναστήρια τῆς Αἰγύπτου, Σινᾶ, Συρίας, Παλαιστίνης, Μ. Ἀσίας καί νήσων.

— Ὁ **Παῦλος Σιλεντιάριος** ἔγραψε ἔμμετρον «Ἱστορίαν τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας».

— Ὁ ἐκ βορείου Ἀφρικῆς **Κόριππος** ἔγραψε (λατινικά) τό ἔπος «Ἰωάννης» γιά τόν Ἰωάννην Τρωγλίτην πού ἐνίκησε τούς βαρβάρους τῆς Β. Ἀφρικῆς. Μέτριο ποιητικῶς, ἔχει πολύτιμες πληροφορίες γιά τήν ἐθνογραφία, γεωγραφία καί ἱστορία αὐτῆς τῆς περιοχῆς.

— Ὁ **Διόσκορος**, ἐξελληνισμένος Κόπτης τῆς Ἄνω Αἰγύπτου ὅπου καί ἔζησε, εἶναι *«ὁ τελευταῖος Ἕλλην ποιητής τῆς Αἰγύπτου»* (J. Maspero: «Un dernier poète grec d'Egypte: Dioscore, fils d'Apollôs»).

Ἀκολουθεῖ ἡ ἀραβική κατάκτησις καί ὁ ἐξισλαμισμός - ἐξαραβισμός αὐτῆς τῆς χώρας.

— Ὁ **Μαρῖνος**, διάδοχος τοῦ Πρόκλου στήν διεύθυνσι τῆς (νεο)πλατωνικῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, συνέγραψε βιογραφίαν τοῦ ἱδρυτοῦ της Πρόκλου, σχόλια στόν «Φίληβο» τοῦ Πλάτωνος καθώς καί σέ ἔργα τοῦ Εὐκλείδου καί τοῦ Ἀριστοτέλους.

— Ὁ **Ἰσίδωρος Δαμασκηνός** (†520) διετέλεσεν ἐπικεφαλῆς τῆς νεοπλατωνικῆς σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν πού εἶχεν ἱδρύσει κατά τόν δ′ αἰῶνα ὁ Πρόκλος.

— Ὁ **Συμπλίκιος**, μέλος τῆς ἴδιας σχολῆς, ἔγραψεν ὑπομνήματα σέ ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλους («Περί Οὐρανοῦ», «Περί ψυχῆς»). Εἶναι ὁ ὀλιγώτερον ἐπηρεασθείς ἀπό ἀνατολίτικες τάσεις νεοπλατωνικός.

– Ἀξιόλογος ἱστορικός εἶναι ὁ Ἀγαθίας (536-582). Ἔργο του: «Περί τῆς Ἰουστινιανοῦ βασιλείας».

– Ἱστορικοί - χρονογράφοι: **Μένανδρος**, **Θεοφύλακτος**, **Μαλάλας**, **Πέτρος Πατρίκιος**, **Θεοφάνης**, **Σιμοκάττης**, **Μάλχος**, **Θεοδώρητος.**

– Ἐμφανίζονται οἱ «Ἀνθολογίες» μέ κυριώτερη τό «Ἀνθολόγιον» τοῦ Ἰωάννου **Στοβαίου.**

– Στήν φιλοσοφία διακρίνεται ὁ ἀριστοτελικός **Ἰωάννης Φιλόπονος** («περί αἰωνιότητος τοῦ σύμπαντος Ἕλλην»).

– Ὁ Νόννος **Πανοπολίτης** (Αἰγυπτιώτης) γίνεται χριστιανός, ἀλλά συγγράφει καί τήν «Διονυσιάδα», ἐξιστορώντας ἐμμέτρως τήν ἐκστρατείαν τοῦ Διονύσου στίς Ἰνδίες. Ὁ ἴδιος γράφει καί παράφρασιν τοῦ «κατά Ἰωάννην» Εὐαγγελίου.

– Ὁ **Ἀγαθίας** ἐκτός ἀπό ἱστορικός εἶναι καί ἀξιόλογος ποιητής. Μιμεῖται τόν Ἀνακρέοντα καί τήν Σαπφώ, ἐξυμνώντας τόν ἔρωτα, τό κρασί, τίς χαρές τῆς ἐπίγειας ζωῆς. (Ἄρα ὁ Χριστιανισμός δέν ἐξάλειψε αὐτές τίς χαρές).

– Ὁ **Παῦλος Σιλεντάριος** ἐξυμνεῖ μέ στίχους τό κάλλος τῆς Ἁγίας Σοφίας.

– Ὁ Νό**ννοσος** περιγράφει τά ταξίδια του σέ Σαρακηνούς καί Ἀβησσυνούς, ὅπου πῆγε ὡς πρέσβυς.

– Ἱστορικοί τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὁ **Εὐάγριος** καί ὁ **Σωκράτης Σωζόμενος** πού ἐπικρίνει τόν Κύριλλο γιά τόν φόνο τῆς Ὑπατίας.

Ὅπως βλέπουμε, συνεχίζονται ἡ συνύπαρξις χριστιανικῆς-«ἐθνικῆς» σκέψεως καί οἱ ἀπόπειρες συνθέσεώς τους.

– **Ὁ Ρωμανός** ὁ **Μελωδός** εἶναι σημαντικός θρησκευτικός ποιητής-ὑμνωδός, *«ὁ Δάντης τῶν Νεοελλή-*

νων» κατά τόν H. Gelzer («Die Genesis der byzantinischen Themenverfaussung»). Ἔγραψε καί συνέθεσε περί τά χίλια κοντάκια, ἀπό τά ὁποῖα τό πιό περίφημο εἶναι τό ἀφιερωμένο στήν Γέννησι τοῦ Χριστοῦ *(«Ἡ Παρθένος σήμερον τόν ὑπερούσιον τίκτει...»).* Ἡ ποίησίς του ἔχει λιτή μεγαλοπρέπεια, γνήσιο ἐνθουσιασμό καί ἔντονη συγκίνησι. Κατά τόν Κρουμβάχερ, εἶναι *«ὁ μεγαλύτερος ποιητής τῆς Βυζαντινῆς Περιόδου».* Ἀποκαλεῖται καί «Πίνδαρος τοῦ Χριστιανισμοῦ».

Κατά τήν κρατοῦσαν ἄποψιν ἦταν ἐξελληνισμένος Ἑβραῖος τῆς Συρίας, ὁ ὁποῖος ἔγινε χριστιανός. Ὑπάρχουν ὅμως καί οἱ ὑποστηρίζοντες ὅτι ἦταν Ἕλλην. Πάντως, γεγονός εἶναι ἡ ἐπίδρασις τοῦ Ὁμήρου στό ποιητικό ἔργο του.

***

Πρέπει νά ἐπισημανθῇ ὅτι κατά τούς ε΄-στ΄ αἰῶνες ὁ Νεοπλατωνισμός ἀκμάζει καί ἀναβιώνει μέ ἐπιφανεῖς ἐκπροσώπους, ὅπως οἱ Πρόκλος, Ὀλυμπιόδωρος, ὁ Πλωτῖνος. Ἔτσι ἐπηρεάζει τήν χριστιανική σκέψι, διεισδύει σ᾽ αὐτήν καί συμβάλλει στήν διαμόρφωσι τῆς Ὀρθοδοξίας. Ὁ πατριάρχης Φώτιος (στόν Κώδ. Φωτ. 251) παραθέτει τόν Ἱεροκλέα (ε΄), ὁ ὁποῖος γράφει ὅτι ὁ ἱδρυτής τοῦ Νεοπλατωνισμοῦ Ἀμμώνιος Σακκᾶς (γ΄) *«συνήγαγεν εἰς Ἕνα καί τό αὐτόν Νοῦν».*

Ὁ αὐτοκράτωρ **Μαυρίκιος Καππαδόκης** (582-602) ἦταν κατά τόν Μένανδρον *«τῶν Μουσῶν ἐραστής ἐντρυφῶν περί τήν ποίησιν καί τήν ἱστορίαν».*

Τό θέατρο

Κατά τόν στ΄ αἰῶνα, τό θέατρο, πού εἶχε θεωρηθῆ ἐκδήλωσις «εἰδωλολατρική», ἐπανέρχεται καί μάλιστα διά τῆς Ἐκκλησίας.

— Ὁ Ρωμανός ὁ Μελωδός προσδίδει θεατρικότητα στήν ἐκκλησιαστική λειτουργία, εἰσάγοντας σ' αὐτήν τά «παντομιμικά δράματα» μέ θρησκευτικά θέματα (γέννησις καί πάθη Χριστοῦ, βίοι ἁγίων). Ἔτσι, «στίς ἑλληνικές ἐκκλησίες ἀρχίζει νά πλάθεται τό χριστιανικό θέατρο τῆς Εὐρώπης» (Ἀλ. Σολωμός: «Ὁ Ἅγιος Βάκχος» 1964).

— Ὁ αὐτοκράτωρ Μαυρίκιος φροντίζει νά ἀνεβασθῆ μέσα στήν Ἁγία Σοφία «θεανδρικόν μυστήριον», μέ τόν τίτλο «Πανήγυρις τῶν Τεσσαράκοντα Μαρτύρων». Ἔτσι καθιερώνεται ἐπισήμως ἡ παρουσίασις θεατρικῶν ἔργων μέσα στίς ἐκκλησίες μέ τόν τίτλον «θεανδρικά μυστήρια».

Τελικῶς τό νεώτερο θέατρο θά γεννηθῆ στό ἑλληνικό Βυζάντιο.

Τέχνη: Χρυσός αἰών

Ἡ περίοδος αὐτή εἶναι πράγματι «ὁ πρῶτος χρυσός αἰών τῆς βυζαντινῆς τέχνης».

— Τό μέγιστο τῶν ἔργων εἶναι ὁ ναός τῆς Ἁγίας Σοφίας, πού ἐγκαινιάσθηκε τό 537 καί ὁ ὁποῖος *«δέν εἶναι δυνατόν νά περιγραφῆ ἀπό ἀνθρώπους»* (M.N. Speransky, «From the Ancient Novgorad Literature of the 14th Century»). Ἀρχιτέκτονές της ὁ Ἰσίδωρος ὁ Μιλήσιος, καί ὁ Ἀνθέμιος Τραλλιανός καί ἀργότερα καί ὁ Ἰσίδωρος ὁ Νεώτερος.

— Σπουδαῖος ἦταν καί ὁ ναός τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων μέ ἀρχιτέκτονες τόν Ἀνθέμιο Τραλλιανό καί τόν Ἰσίδωρο τόν Νεώτερο. Κατεδαφίστηκε ἀπό τούς Τούρκους τό 1453. Ὁ Ἅγιος Μᾶρκος Βενετίας εἶναι ἀντίγραφό του.

— Σ' αὐτήν τήν ἐποχή ἀνήκουν τά ἐκθαμβωτικά

Ὁ ναός τοῦ ἁγίου Βιταλίου.

μωσαϊκά τῆς Ραβέννας, ἕδρας τοῦ βυζαντινοῦ διοικητοῦ Ἰταλίας, οἱ ναοί τοῦ Ἁγίου Βιταλίου (547) καί τοῦ Ἁγίου Ἀπολλιναρίου (549) στήν ἴδια πόλι, ὅπου καί τό συγκλονιστικό μαυσωλεῖον τῆς Γάλλας Πλακιδίας, κόρης τοῦ Θευδερίχου. Ὀρθῶς ἡ ἐν λόγῳ πόλις ἀπεκλήθη «δυτικό Βυζάντιο» (Charles Diehl, «Ravenne»)[4].

– Ἐπί Ἰουστινιανοῦ κτίσθηκε καί ἡ Μονή τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης στό Σινᾶ, μέ τό περίφημο μωσαϊκό τῆς Μεταμορφώσεως καί τήν πλούσια βιβλιοθήκη της.

– Ἀπό τήν ἴδια ἐποχή ἔχουμε μικρογραφίες (λ.χ. στό χειρόγραφο τοῦ ἔργου τοῦ Κοσμᾶ Ἰνδικοπλεύστου), ἀνάγλυφα σέ ἐλεφαντοστοῦν, ὑφαντά καί δίπτυχα ἐξαιρετικῆς τέχνης.

---

4. Ὁ R. Gaillard γράφει: *«Στήν καρδιά τῆς βαρβαρικῆς Εὐρώπης, αὐτή ἡ ἑλληνική γωνιά* (σ.σ. ἡ Ραβέννα, ἕδρα τοῦ βυζαντινοῦ ἐξαρχάτου τῆς Ἰταλίας) *ὑπῆρξε ὁ φορεύς τοῦ πολιτισμοῦ καί τό κέντρο τῆς παιδείας ὡς τό 721 πού τήν κατέλαβαν οἱ Λομβαρδοί»* («Ραβέννα», περιοδ. «Ἱστορία Εἰκονογραφημένη», τ. 85).

Ζ′ ΑΙΩΝ
ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ἡράκλειος

601. Οἱ Ἕλληνες, ὑπό τόν στρατηγόν **Πρῖσκον**, συντρίβουν τό τουρκικό φῦλο τῶν Ἀβάρων καί τούς καταδιώκουν πέραν τοῦ Ἴστρου (Δουνάβεως).

602. Δολοφονία τοῦ αὐτοκράτορος Μαυρικίου ἀπό τόν Φωκᾶ.

Φωκᾶς Α′. Γενική ἀποδιοργάνωσις. Χωριστικά κινήματα σέ Συρία καί Αἴγυπτο.

609. Οἱ Πέρσες, ἐπωφελούμενοι ἀπό τήν γενικήν παράλυσιν τοῦ κράτους, ἐπιτίθενται. Καταλαμβάνουν Συρία, Παλαιστίνη, Αἴγυπτο καί Μ. Ἀσία, φθάνοντας στήν Χαλκηδόνα, ἀπέναντι ἀπό τήν Κωνσταντινούπολι. Ταυτοχρόνως Σλαῦοι καί Ἄβαροι λεηλατοῦν τίς βορειότερες εὐρωπαϊκές ἐπαρχίες.

***

610. Ὁ στρατός ἀνατρέπει τόν Φωκᾶ καί ἀνεβάζει στόν θρόνο τόν Ἡράκλειο (Καππαδόκης).

620. Ὁ Ἡράκλειος νικᾶ καί διώχνει τούς Ἀβάρους.

622-628. Ὁ Ἡράκλειος, ἐπί κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ, ἐκστρατεύει κατά τῶν Περσῶν. Ἀναδεικνύεται σέ ἕναν ἀπό τούς μέγιστους στρατηγούς τῆς Ἱστορίας. Διεξάγει πόλεμο ἑλιγμῶν καί ταχύτητος πού θυμίζει τούς Γερμανούς στρατηγούς τοῦ β′ παγκοσμίου πολέμου. Αἰφνιδιά-

ζει, ἑλίσσεται, κτυπᾶ σέ μή ἀναμενόμενα σημεῖα, διεισδύει ταχύτατα σέ βάθος στά μετόπισθεν τοῦ ἐχθροῦ[1], τόν ἀποκόπτει ἀπό τίς βάσεις του, τόν συντρίβει. Μετά ἀπό ἑπταετίαν νικῶν, ἀνακτᾶ Μ. Ἀσία, Συρία, Παλαιστίνη καί ταπεινώνει τήν Περσική Αὐτοκρατορία φθάνοντας ὡς τήν πρωτεύουσά της (Κτησιφῶντα). Κατά τήν θριαμβευτικήν ἐπάνοδό του, στίς 14 Σεπτεμβρίου 628, ἐψάλη τό «Σῶσον, Κύριε…».

Ἡράκλειος.

625. Πέρσες, Ἄβαροι, Ρῶσοι, Βούλγαροι, Σλαῦοι γιά νά ἀναγκάσουν τόν Ἡράκλειο σέ ὑποχώρησι, πολιορκοῦν τήν Κωνσταντινούπολι. Ὁ λαός της ἀπορρίπτει τίς προτάσεις συνθηκολογήσεως καί ἀμύνεται μέ ἐπί κεφαλῆς τόν πατριάρχην **Σέργιον Α'** καί τόν μάγιστρον **Βῶνον** «ἐπιμελητήν Εὐρώπης». Οἱ πολιορκητές ὑφίστανται βαρεῖαν ἧτταν καί στίς 9 Αὐγούστου ἀποχωροῦν. Τότε καθιερώνεται ὁ «Ἀκάθιστος Ὕμνος».

629. Ὁ Ἡράκλειος ταυτίζει τούς ὑπέρ πίστεως ἀγῶνας μέ τούς ὑπέρ πατρίδος. Ὁρίζει οἱ ὑπέρ πατρίδος πίπτοντες νά τιμῶνται ὅπως καί οἱ ὑπέρ πίστεως μαρτυροῦντες.

634. Οἱ Ἄραβες εἰσβάλλουν στήν Συροπαλαιστίνη.

1. Σέ μία μόνο νύκτα, ὁ στρατηγός του **Γεώργιος ὁ Ἀρμένιος** προχώρησε 48 μίλια καί κατέλαβεν αἰφνιδιαστικῶς τίς γέφυρες τοῦ ποταμοῦ Κάπρου (Ζάβ), μέ ἀποτέλεσμα νά τίς περάση τήν ἑπομένην ὁ στρατός καί νά νικήση τούς Πέρσες.

635. Οἱ Ἄραβες κυριεύουν τήν Δαμασκό.

636. Ὁ Ἡράκλειος ἀντιλαμβάνεται ὅτι οἱ λαοί Συροπαλαιστίνης - Αἰγύπτου δέχονται καί βοηθοῦν τούς Ἄραβες γιά λόγους ἐθνικῆς, φυλετικῆς καί γλωσσικῆς συγγενείας μέ αὐτούς καί ἐπειδή ὡς **μονοφυσίτες** βρίσκονται σέ ἀντιπαράθεσι πρός τήν ἑλληνίζουσα Ὀρθοδοξία. Ἐπιχειρεῖ λοιπόν συμβιβασμό μέ τόν μονοφυσιτισμό, διατυπώνοντας μέ τήν «Ἔκθεσίν» του τό δόγμα τοῦ μονοθελητισμοῦ: Ὁ Χριστός εἶχε μέν δύο φύσεις, ἀλλά μίαν θέλησιν. Ἡ ἀπόπειρα ὅμως ἔρχεται ἀργά. Οἱ λαοί Συροπαλαιστίνης - Αἰγύπτου στηρίζουν τήν ἀραβική κατάκτησι. Σῦροι, Σαμαρεῖτες, Ἑβραῖοι, Αἰγύπτιοι δέχονται τούς Ἄραβες ὡς ὁμόφυλους καί καθ' ὅλα συγγενεῖς.

638. Οἱ Ἄραβες κυριεύουν τά Ἱεροσόλυμα.

640. Θάνατος τοῦ Ἡρακλείου. Βασιλεύς ὁ 11ετής Κώνστας Β'.

***

Ἐπί Ἡρακλείου ἡ ἑλληνική γίνεται καί ἐπίσημη γλῶσσα τοῦ Κράτους, τό ὁποῖο μέ τήν ἀπόσπασι τῶν μή ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν του καθίσταται ἑλληνικό καί ὀρθόδοξο. Οἱ μή Ἕλληνες ὑπήκοοί του (Ἀρμένιοι, Ἀλβανοί, Βλάχοι, Σλαῦοι, Ἀσσύριοι, Ρῶσοι, Ἰταλοί, Βούλγαροι) εἶναι μειονότητες. **Πρόκειται γιά Αὐτοκρατορία τῶν Ἑλλήνων πού ὁμιλεῖ, θρησκεύεται, ἐκπαιδεύεται, σκέπτεται ἑλληνικῶς.**

Κώνστας Β'

641. Εἰσβολή τῶν Ἀράβων στήν Αἴγυπτο. Ἡ χώρα κατακτᾶται εὐχερῶς. Μόνον ἡ ἑλληνική Ἀλεξάνδρεια ἀντιστέκεται.

647. Οἱ Ἄραβες κυριεύουν τήν Ἀλεξάνδρεια. Τελική

καταστροφή τῆς Βιβλιοθήκης της. Μέ τήν ἀραβική κατάκτησι παύουν νά λειτουργοῦν οἱ περίφημες σχολές Ἀλεξανδρείας, Γάζης, Βηρυττοῦ, Ἀντιοχείας.

***

648. Οἱ Ἄραβες στήν θάλασσα. Κατακτοῦν τήν Κύπρο.

651. Οἱ Ἄραβες ἐκδιώκονται ἀπό τήν Κύπρο.

– Ὁ πάπας Μαρτῖνος συλλαμβάνεται γιά ἐνέργειές του κατά τῆς Κωνσταντινουπόλεως καί εἰδικώτερα ὡς συνωμοτῶν μέ τούς Ἄραβες πού ἔχουν εἰσβάλει στήν Σικελία. Ἐξορίζεται στήν Χερσῶνα (Κριμαία) πού εἶναι βυζαντινή ἐπαρχία.

Οἱ Ἄραβες κατακτοῦν ἀνατολικές ἐπαρχίες Μ. Ἀσίας - Ἀρμενίας, βοηθούμενοι ἀπό Ἀρμένιους μονοφυσίτες.

653. Οἱ Ἄραβες κυριεύουν τήν Ρόδο. Καταστρέφουν τόν πεσμένο ἀπό σεισμό Κολοσσό της.

Τό ἴδιο ἔτος ἐκδιώκονται.

654. Ναυμαχία ἑλληνο-αραβική στήν Κιλικία. Οἱ ἀπώλειες τῶν Ἀράβων εἶναι τέτοιες, ὥστε γιά δύο δεκαετίες δέν ἀναλαμβάνουν νέα δρᾶσι στήν θάλασσα.

662. Ἐκστρατεία τοῦ Κώνσταντος Β′ στήν Ἰταλία. Ἐκδιώκει τούς Ἄραβες καί ἀποκαθιστᾶ τήν ἑλληνική κυριαρχία.

665. Οἱ Παυλικανοί (αἱρετικοί) καταφεύγουν στό βυζαντινό ἔδαφος, φεύγοντας ἀπό Ἀρμενία καί Συρία.

668. Ἧττες τῶν Ἀράβων στήν Μ. Ἀσία.

– Δολοφονία τοῦ Κώνσταντος Β′ στίς Συρακοῦσες.

– Ὁ Ἕλλην **Θεόδωρος Ταρσεύς**, ἀρχιεπίσκοπος Κανταβριγίας (Καντέρμπουρι Ἀγγλίας). Μεταδίδει ἐκεῖ τά ἑλληνικά γράμματα καί διδάσκει Ὅμηρον.

Κωνσταντῖνος Δ′ Πωγωνᾶτος

675. Οἱ Σλαῦοι πολιορκοῦν τήν Θεσσαλονίκη. Ἀποκρούονται.

678. Οἱ Ἄραβες πολιορκοῦν τήν Κωνσταντινούπολιν. Κατατροπώνονται: *«τό γεγονός εἶναι σπουδαῖον διά τήν καθόλου ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος. Ἄν οἱ μωαμεθανοί ἐξεπόρθουν τότε τό μέγα τοῦ χριστιανισμοῦ κατά τήν ἀνατολήν προπύργιον, οὐδείς πλέον ἠδύνατο νά ἀναχαιτίση τήν καθ' ὅλην τήν Εὐρώπην ἐκχείλισιν τοῦ μεωαμεθανικοῦ χειμάρρου... Ὁ Κωνσταντῖνος Πωγωνᾶτος ἀπήλλαξε τόν εὐρωπαϊκόν κόσμον»* (Κ. Παπαρ. Γ′ 305).

«Ὁ Κωνσταντῖνος Πωγωνᾶτος ... πρόσφερε μεγάλη ὑπηρεσία καί στήν Δυτική Εὐρώπη, ἀπαλλάσσοντάς την ἀπό τήν σοβαρή ἀπειλή τῶν Μουσουλμάνων» (Ἀ. Βασίλιεφ).

Τήν θέσιν ὅτι τό Βυζάντιο ἔσωσε τήν Εὐρώπη ἀπό τόν ἐξαραβισμό - ἐξισλαμισμό συμμερίζονται οἱ Γίββων, Ὀστρογκόρσκυ, Ντήλ, Μπραϊριέ, Τζέκινς, Φίνλευ κ.ἄ.

679. Ὀρδή Βουλγάρων διέρχεται τά σύνορα καί ἐγκαθίσταται στήν ὡς τότε βυζαντινή Δοβρουτσᾶ. Εἶναι ὁ πρῶτος πυρήνας τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους.

– Ὁλοκληρώνεται ὁ ἐκχριστιανισμός τῶν Γότθων.

680. Στ′ Οἰκουμενική Σύνοδος (ἐν Τρούλλῳ). Καταδίκη τοῦ «μονοθελητισμοῦ», πού εἶχεν εἰσαγάγει ὁ Ἡράκλειος, γιά νά ἐπιτύχη συνύπαρξιν μέ τούς Σημῖτες καί Χαμῖτες, ὑπηκόους τῆς Αὐτοκρατορίας.

Κατά τήν ἐν Τρούλλῳ Σύνοδον, ὁ Χριστός ἔχει δύο φύσεις «μή συγκεχυμένας» καί δύο θελήσεις «διακεκριμένας, ἀλλά μή ἀνταγωνιζομένας». Ἔτσι ἐπέρχεται ὁριστικός διαχωρισμός τοῦ ὀρθοδόξου Ἑλληνισμοῦ καί τῶν μονοφυσιτῶν Σημιτοχαμιτῶν χριστιανῶν.

Ἡ Σύνοδος δίδει πλέον σαφέστατα ἑλληνικό χαρακτῆρα στήν Ὀρθοδοξία. Ἀναθεματίζει τόν πάπα Ὀνώριον.

682. Ἐκτελεῖται ὁ Κωνσταντῖνος ἡγέτης τῶν αἱρετικῶν «Παυλικανῶν», οἱ ὁποῖοι δροῦν στήν Ἀνατολία, στηριζόμενοι ἀπό τούς Ἄραβες, κατά τοῦ Βυζαντίου.

685. Θάνατος Κωνσταντίνου Δ′ Πωγωνάτου.

Ἰουστινιανός Β′ ὁ Ρινότμητος

686. Νίκες κατά Ἀράβων σέ Καύκασο καί Συρία.

687. Νίκες κατά Σλαύων καί Βουλγάρων.

691. Ἡ «Πενθέκτη» Σύνοδος (ἐν Τρούλλῳ) ἐπεξεργάζεται τίς ἀποφάσεις τῶν δύο τελευταίων συνόδων (ε′ καί στ′) καί θεσπίζει τούς 102 κανόνες ἐσωτερικῆς λειτουργίας τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ πάπας ἀρνεῖται νά ἐπικυρώση ὡρισμένους ἀπό αὐτούς. Ἡ Σύνοδος καταδικάζει τό ἀναγεννώμενο κοσμικό θέατρο.

Ἰουστινιανός Β′ ὁ Ρινότμητος.

699. Ἡ ἀραβική ὑποχρεωτική γλῶσσα στήν Αἴγυπτο. Τέλος τῆς ἑλληνοαιγυπτιακῆς φιλολογίας καί παιδείας.

700. Νίκες κατά Ἀράβων στήν Συρία. (Στρατηγός **Ἡράκλειος**, ὁμώνυμος τοῦ αὐτοκράτορος).

Πνευματική στασιμότης

Εἶναι αἰώνας ἀντιμετωπίσεως ἐχθρῶν πού ἀπειλοῦν τήν ὕπαρξι τῆς Αὐτοκρατορίας, ἐποχή συνεχῶν πολέ-

μων. Οἱ πόλεμοι αὐτοί δέν εἶναι ἀπό τούς συνήθεις, ἀφοῦ τίθεται ζήτημα ζωῆς ἤ θανάτου τοῦ Κράτους. Ὡς ἐκ τούτου, ἡ πνευματική - καλλιτεχνική ζωή εἶναι περιωρισμένη. Τό ἐνδιαφέρον πάντως γιά τήν παιδεία δέν ἔλειψε.

– Ὁ **Ἡράκλειος** ἵδρυσε μία σχολή στήν ἐκκλησία τῶν Χαλκοπρατείων, πού τήν ἔθεσε ὑπό τήν ἐποπτεία τοῦ πατριάρχου. Σχολές ἱδρύθηκαν ἐπίσης, προσαρτημένες στήν Μονή Στουδίου, στήν ἐκκλησία τῶν Σαράντα Μαρτύρων καί κυρίως μία μεγάλη σχολή στό ναό τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων. Οἱ σχολές αὐτές ὑπάγονται στήν Ἐκκλησία, ἀλλά προσφέρουν γενική παιδεία, λαϊκή καί κοσμική. Αὐτήν τήν ἐποχή ἱδρύεται ἡ σχολή μαθηματικῶν καί ἀστρονομίας στήν Τραπεζοῦντα ἀπό τόν **Τυχικό Βυζάντιο**, πού εἶχε σπουδάσει φιλοσοφία στίς Ἀθῆνες. (Ἄρα ἡ λειτουργία τῶν σχολῶν, ἐάν εἶχε διακοπῆ), ξανάρχισε. Ἡ σχολή τῆς Τραπεζοῦντος, πανεπιστημιακοῦ ἐπιπέδου, διέθετε μεγάλη καί ξακουστή βιβλιοθήκη καί λειτούργησε ἐπί αἰῶνες, κατά τούς ὁποίους ἡ πόλις ἀνεδείχθηκε σέ σημαντικό πνευματικό κέντρο. Πάντως, χαρακτηριστικό τοῦ αἰῶνος εἶναι ὅτι ἡ παιδεία τίθεται ὑπό τόν ἔλεγχο τῆς Ἐκκλησίας.

***

Διάσημος γιά τήν παιδεία του εἶναι ὁ **Στέφανος Ἀλεξανδρεύς**, «οἰκουμενικός διδάσκαλος» (=πρύτανις) τῆς Ἀκαδημίας Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου ἐδίδασκε φιλοσοφία, ἰατρική, μουσική καί γεωμετρία.

***

Ὁ μηχανικός **Καλλίνικος Ἡλιουπολίτης** (Ἡλιούπολις Λιβάνου) ἐπανευρίσκει τήν ἀρχαίαν ἐφεύρεσιν τοῦ «ὑγροῦ πυρός».

***

Μεγάλη εἶναι ἡ σημασία τῆς στ′ (680) καί τῆς πενθέκτης (692) Οἰκουμενικῶν Συνόδων, οἱ ὁποῖες πραγματοποίησαν ἀποφασιστικά βήματα πρός ὁλοκλήρωσιν τῆς ἑλληνικότητος τῆς Ὀρθοδοξίας.

***

Ὑπάρχουν ἀξιόλογοι ἐκκλησιαστικοί συγγραφεῖς, τῶν ὁποίων τά ἔργα περιλαμβάνονται στήν Ἑλληνική Πατρολογία: Ὀλυμπιόδωρος Ἀλεξανδρείας, Ἡσύχιος Ἱεροσολύμων, Λεόντιος Κύπρου, Ἰωάννης Μαλάλας, Θεοφύλακτος Σιμοκάτης κ.ἄ[2].

– Ὁ **Γεώργιος Πισίδης**, διάκονος τῆς Ἁγ. Σοφίας, γράφει τήν «Ἡρακλειάδα» γιά τή νίκη τοῦ Ἡρακλείου κατά τῶν Περσῶν καί τό ποιητικόν «Ἑξαήμερον». Κατά τόν Krumbacher, εἶναι ὁ καλύτερος ποιητής τῆς Βυζαντινῆς περιόδου.

– Ὁ **Ἰωάννης** (πατριάρχης) Ἀντιοχείας γράφει ἕνα Παγκόσμιο Χρονικό πού ἐντυπωσιάζει μέ τήν ὀρθή ἀξιοποίησι τῶν πηγῶν του.

– Ἄγνωστος εἶναι ὁ συγγραφεύς τοῦ «Πασχαλίου Χρονικοῦ», ἕνας πίνακας γεγονότων ἀπό τόν Ἀδάμ ὡς τό 629 μ.Χ.

– Ὁ **Μάξιμος** ὁ **Ὁμολογητής**, δυνατός θεολόγος, ὑπερασπίσθηκε τήν Ὀρθοδοξία κατά τοῦ μονοθελητισμοῦ καί διεμόρφωσε ἕνα νέο τύπο μυστικισμοῦ, πού ἀποκαλεῖται «βυζαντινός». Θαυμαστής του εἶναι ὁ Ἰρλανδός, Σκῶτος Ἐριγένης (θ′), ὁ ὁποῖος τόν χαρακτηρίζει *«θεῖον φιλόσοφον»* καί *«τόν πιό διακεκριμένον ἀπό ὅλους τούς διδασκάλους»*. Ὁ Ἐριγένης μετέφρασε στήν λατινική τό ἔργο τοῦ Μαξίμου γιά τόν Γρηγόριο Θεολόγο.

2. Βλέπε στό βιβλίο μου «Βυζάντιον: Πάνθεον».

— Ὁ **Ἀναστάσιος Σιναΐτης** ἔχει ἔργο παράλληλο πρός τό τοῦ Μαξίμου.

— Ὁ **Λεόντιος** ἐπίσκοπος Νεαπόλεως ἔγραψε ἐνδιαφέρουσες βιογραφίες πού ἀπευθύνονται στόν λαό. Γι' αὐτό χρησιμοποιεῖ τήν τότε δημοτική.

— Ὁ **Ἀνδρέας** ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης, ὑμνογράφος, εἶναι γνωστός γιά τόν περίφημο «Μεγάλο Κανόνα» του.

***

Παρά τήν σχετική ὕφεσι τοῦ πνευματικοῦ βίου του, τό Βυζάντιο ἐξακολουθεῖ νά ἐπηρεάζη πολιτισμικῶς Ἀνατολή καί Δύσι, παραμένοντας τό πιό ἀνεπτυγμένο πολιτισμικῶς κράτος τῆς ἐποχῆς, μέ τά καλύτερα σχολεῖα, τά περίφημα πανεπιστήμια, τόν πιό μορφωμένο καί καλλιεργημένο λαό, τούς ἀνώτερους καλλιτέχνες, τεχνίτες, ἐπιστήμονες καί διανοητές.

— Στήν Ἀρμενία κτίζονται βυζαντινοῦ τύπου ἐκκλησίες, ὅπως ὁ καθεδρικός ναός τοῦ Ἐντγκμιατσίν (611-628) καί ἡ ἐκκλησία τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Ἀνίν (622).

— Οἱ Ἄραβες χρησιμοποιοῦν Ἕλληνες γιά τήν ὀργάνωσι καί διοίκησι τοῦ κράτους των καί γιά ν' ἀποκτήσουν παιδεία. Τό τέμενος τοῦ Ὀμάρ (687-690) στά Ἱεροσόλυμα εἶναι γνησίως Βυζαντινό.

— Ἡ Ἰταλία παραμένει πολιτισμικῶς ἐπαρχία τοῦ Βυζαντίου. Οἱ τοιχογραφίες τῆς Santa Maria Antiqua στήν Ρώμη εἶναι βυζαντινά ἔργα αὐτῆς τῆς ἐποχῆς. Ἀπό τά τέλη τοῦ ζ' αἰῶνος, καί σ' ὅλη τήν διάρκεια τοῦ ἑπομένου, οἱ πάπες εἶναι Ἕλληνες ἤ Σύριοι.

Η′ ΑΙΩΝ
ΣΩΤΗΡ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

711. Οἱ Ἄραβες κατακτοῦν τήν Ἱσπανία.

Λέων Γ′ Ἴσαυρος. Ὁ Μεταρρυθμιστής[1]

717. Στέφεται αὐτοκράτωρ ὁ Λέων Γ′ ὁ Ἴσαυρος. *«Μεγαλεπήβολος καί μεγαλοπράγμων»* (Κ. Παπαρρηγόπουλος Γ′ 353).

Στρατιωτική, διοικητική, οἰκονομική, κοινωνική, ἐκκλησιαστική ἀναδιοργάνωσις.

718. Ἧττα τῶν Ἀράβων πολιορκητῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως οἱ ὁποῖοι χάνουν 2.500 πλοῖα καί 500.000 ἄνδρες.

Λέων Γ′ Ἴσαυρος.

Ὁ ἐξ ἀνατολῶν κίνδυνος ἐξισλαμισμοῦ - ἐξαραβισμοῦ τοῦ Ἑλληνισμοῦ καί τῆς Εὐρώπης ἐξαλείφεται ὁριστικῶς.

Τό 678 ὁ Κωνσταντῖνος Πωγωνᾶτος ἀναχαίτισε τόν

1. Περισσότερα γιά τήν ἐκπληκτική Μεταρρύθμισι (Εἰκονομαχία) τῶν Ἰσαύρων στό βιβλίο μου «Βυζάντιον: Ἡ Δόξα».

ἀραβικό κίνδυνο. Σαράντα χρόνια ἀργότερα, τό 718, ὁ Λέων Γ′ ὁ Ἴσαυρος τόν ἐξαλείφει ὁριστικῶς. Οἱ Ἄραβες, ἔκτοτε δέν ἀπειλοῦν τήν Κωνσταντινούπολιν.

«Ὁ Λέων ἔσωσε... καί ὅλο τόν πολιτισμό τῆς Δυτ. Εὐρώπης» (Ἀ. Βασίλιεφ).

«Τό 718 εἶναι οἰκουμενικόν ἔτος, λόγῳ τῆς νίκης τοῦ Λέοντος Γ′ κατά τῶν Ἀράβων» (J. Bury).

Ἄν τό 718 ὁ βυζαντινός Ἑλληνισμός δέν εἶχε ἀναχαιτίσει τήν ἀραβική πλημμυρίδα, σήμερα στόν Ἅγιο Παῦλο τοῦ Λονδίνου καί στήν Παναγία τῶν Παρισίων θά ἔψαλναν μουφτῆδες, στό Βατικανό θά ἔδρευαν οὐλεμάδες, στό Βερολῖνο θά κυβερνοῦσαν μουλάδες.

725. Ὁ Λέων Γ′ ἀκυρώνει τήν καταδίκην τοῦ κοσμικοῦ θεάτρου πού εἶχεν ἐκφέρει ἡ ἐν Τρούλλῳ Σύνοδος. Ἀποκαθιστᾶ καί ἐνισχύει τό κοσμικό θέατρο. Ταυτοχρόνως, τό ἴδιο τό θρησκευτικό θέατρο (=τά «θεανδρικά μυστήρια» πού παρουσιάζονται μέσα στίς ἐκκλησίες) «ἐκβακχεύεται», ὅπως διαμαρτύρονται οἱ ἀντιτιθέμενοι στήν εἰσαγωγή διονυσιακῶν στοιχείων στήν χριστιανική λειτουργία.

726. **Ἀπαγόρευσις τῶν εἰκόνων.** Μέ τήν «εἰκονομαχία» ὁ Λέων Γ′ ἐπιδιώκει:

– Μείωσι τῆς ἐπιρροῆς τοῦ κλήρου.

– Περιορισμό τοῦ μοναχισμοῦ.

– Διανομή ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων στούς γεωργούς.

– Κρατικοποίησι, ἐκκοσμίκευσι καί διάδοσι τῆς παιδείας.

– Ἐξοβελισμό τῆς θρησκοληψίας.

Πρόκειται δηλαδή γιά κίνημα ὄχι στενῶς θρησκευτικῆς ἐκκλησιαστικῆς μεταρρυθμίσεως ἀλλά πολύ εὐρύτερο.

732. Ἧττα τῶν Ἀράβων στό Πουατιέ ἀπό τούς

Φράγκους ὑπό τόν Κάρολον Μαρτέλλον. Ἀνακόπτεται ἡ προέλασις τῶν Ἀράβων πέραν τῶν Πυρηναίων.

– Ὁ πάπας Γρηγόριος Β′ καταδικάζει τήν εἰκονομαχία.

Ὁ Λέων Γ′ ἀντιδρᾶ: ἀποσπᾶ ἀπό τήν δικαιοδοσία τοῦ πάπα, στήν ὁποίαν ὡς τότε ὑπήγοντο, τήν Ἤπειρον, Θεσσαλίαν, Μακεδονίαν, Κρήτην καθώς καί τήν νῦν Ἀλβανία, τή νότιο Ἰταλία καί Σικελία. Ἡ ἀπόφασις εἶναι **σταθμός** γιά τήν πορεία τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἀπελευθερώνεται ἀπό τήν παπικήν ἐπιρροή. Κατά τόν Κ. Παπαρρηγόπουλον *«ἡ διάταξις ἐκείνη τοῦ Λέοντος ὑπῆρξε σωτήριος δι' ἡμᾶς οὐδέν ἧττον ἤ ἡ ἐπανειλημμένη κατατρόπωσις τῶν Ἀράβων περί τήν Κωνσταντινούπολιν»* (Γ′ 411).

739. Ἧττα τῶν Ἀράβων στό Ἀκρόινον (Ἀφιόν Καρά Χισάρ) καί ἐκδίωξίς των ἀπό τήν Μ. Ἀσία πλήν τῆς Ἀνατολίας. 740. Ἐκδίδεται ἡ «Ἐκλογή τῶν νόμων», ἔργο τῶν **Νικήτα**, **Μαρίνου** καί **Νόννου.**

Καθιερώνονται:

– Ἡ ἰσότης ὅλων ἔναντι τοῦ νόμου.

– Ἡ δωρεάν ἀπονομή τῆς δικαιοσύνης.

– Ἡ ἰσότης ἀνδρός - γυναικός καί πατρός - μητρός ἐντός τῆς οἰκογενείας.

Καταργοῦνται:

– Ἡ πορνεία.

– Τό διαζύγιο (ἐκτός ἀπό συγκεκριμένες περιπτώσεις).

– Περιορίζεται:

Ἡ ὑπέρμετρη πατρική ἐξουσία.

– Ἐπιτρέπεται:

Ὁ γάμος μεταξύ χριστιανῶν γενικῶς (ἐνῶ ἕως τότε ἀπεκλείοντο οἱ «αἱρετικοί»).

– Περιορίζονται:

Οἱ περιπτώσεις ἐπιβολῆς θανατικῆς ποινῆς.

***

Μέ τόν «Νόμον γεωργικόν» ἀναχαιτίζεται ἡ ἀνάπτυξις μεγάλων ἰδιοκτησιῶν, καταργεῖται ἡ δουλοπαροικία.

Ἄλλοι σημαντικοί νόμοι: «Στρατιωτικός» καί «Ναυτικός» (μέ βάσι τό ἀρχαῖο ναυτικό δίκαιο τῶν Ροδίων).

741. Θάνατος Λέοντος Γ΄. Τόν διαδέχεται ὁ υἱός του Κωνσταντῖνος Ε΄.

Κωνσταντῖνος Ε΄

746. Ἀνάκτησις τῆς Μ. Ἀσίας καί τμήματος τῆς Συρίας. Οἱ Ἄραβες μεταφέρουν τήν πρωτεύουσά τους ἀπό τήν Δαμασκό στήν Βαγδάτη. Ἐπιδημία πανώλους.

Κωνσταντῖνος Ε΄.

747. Συντριβή τοῦ ἀραβικοῦ στόλου στήν Κύπρο.

750. Μέ τήν ὑποκίνησι - ὑποστήριξι τοῦ πάπα, Φράγκοι καί Λομβαρδοί καταλαμβάνουν τά βυζαντινά ἐδάφη στήν κεντρική Ἰταλία καί συγκεκριμένως τό ἐξαρχᾶτο τῆς Ραβέννας καί τήν Ἀδριατική Πεντάπολι. (Ἀγκόνα, Ἀριμίνιο, Πίσαυρος, Φάνος, Σήνα).

751. Ὁ πάπας παρουσιάζει ἕνα πλαστό ἔγγραφο μέ τό ὁποῖο ὁ Κωνσταντῖνος Α΄ τόν ἀνεγνώριζε δῆθεν «ἀντιπρόσωπο τοῦ Χριστοῦ στήν γῆ» καί ἔθετε τούς βασιλεῖς ὑπό τήν ἐπικυριαρχίαν του. («Κωνσταντίνου Δωρεά»).

752. Ἀνάκτησις Θεοδοσιουπόλεως (Ἐρζερούμ).

753. Δήμευσις τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων καί διανομή των σέ στρατιῶτες καί ἀκτήμονες. Κατάργησις τοῦ μοναχισμοῦ[2]. Μείωσις τῶν τιμῶν τῶν εἰδῶν πρώτης ἀνάγκης. Εὐημερία.

754. Σύνοδος (Ἱερείας) ἐγκρίνει τήν καθαίρεσιν τῶν εἰκόνων, διότι *«ἡ λατρεία των εἰς τήν εἰδωλολατρείαν ἐπανήγαγε»*.

– Ὁ πάπας Στέφανος Β′ ἀνακηρύσσεται ἡγεμών Ρώμης.

– Ἀκρότητες τῶν εἰκονομάχων.

756. Ὁ πάπας Στέφανος Β′ ἀναγνωρίζει τόν βασιλέα τῶν Φράγκων Πιπῖνο ὡς «προνομιακόν στήριγμα τῆς Ἐκκλησίας», μέ ἀντάλλαγμα τήν ἵδρυσι παπικοῦ κράτους πού περιλαμβάνει τήν ἐξαρχία τῆς Ραβέννας καί τήν Πεντάπολιν, πού πρό πέντε ἐτῶν Φράγκοι καί Λομβαρδοί εἶχαν ἀποσπάσει ἀπό τό Βυζάντιο. Ἔτσι, τό παπικό κράτος ἱδρύεται ἐπί ἕως χθές βυζαντινῶν ἐδαφῶν.

757. Ἐπιστολή τοῦ πάπα πρός τόν βασιλέα τῶν Φράγκων Πιπῖνον. Κατηγορεῖ «τόν βασιλέα τῶν Ἑλλήνων» ὅτι σχεδιάζει ἐπίθεσιν ἐναντίον του.

758. Νίκες κατά Σλαύων καί Βουλγάρων.

763. Συντριβή τῶν Βουλγάρων στήν Ἀγχίαλο.

765-775. Κατάληψις τῆς Βουλγαρίας[3].

---

2. Ἐξ αἰτίας αὐτῶν τῶν μέτρων καί τῆς σκληρῆς εἰκονομαχικῆς πολιτικῆς του οἱ εἰκονόφιλοι προσέδωσαν στόν Κωνσταντῖνον Ε′ τόν χαρακτηρισμό «Κοπρώνυμος».

3. Τό 773, ὁ Κωνσταντῖνος Ε′, πληροφορηθείς ὅτι οἱ Βούλγαροι ἐτοίμαζαν ἐπίθεσιν κατά τῆς Θεσσαλονίκης, συγκέντρωσε ἀστραπιαίως στρατόν 80.000 ἀνδρῶν, ἐπετέθη κεραυνοβόλως καί τούς ὑπέταξε σχεδόν ἀναιμάκτως, ἐξ οὗ καί ὁ πόλεμος

***

775. Τόν Κωνσταντῖνον Ε′ διαδέχεται ὁ υἱός του Λέων Δ′.

778. Νίκες κατά Ἀράβων στήν Συρία.

780. Θάνατος Λέοντος Δ′.

Κωνσταντῖνος Στ′ - Εἰρήνη

Ἀντιβασιλεία **Εἰρήνης Ἀθηναίας** (χήρας τοῦ Λέοντος Δ′, μητέρας τοῦ ἀνηλίκου Κωνσταντίνου Στ′).

– Γενική ἀποδιοργάνωσις.

– Ἡ Εἰρήνη παραλύει μεθοδικῶς τόν στρατόν ἐπειδή αὐτός στηρίζει τήν εἰκονομαχίαν.

783. Ἐπανάστασις τῶν Σλαύων.

– Ἐπίθεσις καί προώθησις τῶν Ἀράβων.

787. Ζ′ Οἰκ. Σύνοδος (Νικαίας). Ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων (καί τῶν ἀγγέλων). Ὅμως ἄλλες μεταρρυθμίσεις, ὅπως ἡ διανομή τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων, δέν ἀκυρώνονται.

790. Ὁ βασιλιάς τῶν Φράγκων Καρλομάγνος συγκαλεῖ σύνοδον (Φραγκφούρτης) ἡ ὁποία ἀντιγράφοντας τούς Βυζαντινούς ἀποδοκιμάζει τήν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων. Ὁ πάπας διαφωνεῖ.

795. Ὁ πάπας Λέων διαρρηγνύει κάθε πολιτικό δεσμό μέ τήν Κωνσταντινούπολι, τῆς ὁποίας ὡς τότε ἦταν, ἔστω τυπικῶς, ὑπήκοος.

797. Ἡ θρησκειομανής Εἰρήνη καθαιρεῖ καί τυφλώνει τόν υἱόν της. Τυφλώνει καί τούς ἀνδραδέλφους της. Μοναρχεῖ.

αὐτός ἀπεκλήθη «εὐγενής» ἤ «ἄδακρυς» (Θεοφάνης). Ἡ ταχύτης καί ἡ μυστικότης τῆς ὅλης ἐπιχειρήσεως, δείχνουν τήν τελειότητα τῆς ὀργανώσεως τοῦ τότε κράτους.

798. Ἡ ἴδια συνάπτει ταπεινωτική εἰρήνη μέ τούς Ἄραβες.

800. Ὁ πάπας στέφει τόν Καρλομάγνον «αὐτοκράτορα τῶν Ρωμαίων». Ἡ Δύσις δέν ἀναγνωρίζει πλέον τόν βασιλέα τῆς Κωνσταντινουπόλεως μοναδικόν κληρονόμον καί αὐτοκράτορα τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους. Στήν οὐσία ἐπισημοποιεῖται ἡ διχοτόμησίς του πού εἶχε γίνει ἀπό τόν ε′ αἰῶνα.

***

Κατά τόν η′ αἰῶνα διαδίδεται στίς μικρασιατικές ἐπαρχίες ἡ αἵρεσις τῶν Παυλιανιτῶν, οἱ ὁποῖοι ἀπορρίπτουν τήν Π. Διαθήκη καί τούς ἐξωτερικούς τύπους λατρείας, ἀρκούμενοι στήν ἑρμηνείαν τῶν κειμένων τῆς Καινῆς Διαθήκης.

Ἐπιπτώσεις στόν πνευματικό βίο

Οἱ γνώσεις μας γιά τήν πνευματική ζωή τοῦ η′ αἰῶνος εἶναι ἐλλιπεῖς, διότι τά ἔργα τῶν εἰκονομάχων κατεστράφησαν ἀπό τούς ἀντιπάλους των μετά τήν ἐπικράτησί τους.

Πάντως, γεγονός εἶναι ὅτι ἡ εἰκονομαχία, διώκοντας κληρικούς καί μοναχούς, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦσαν τό κύριο σῶμα τῶν ἀνθρώπων τοῦ πνεύματος καί τῆς τέχνης, ἐπέφερε πτῶσιν τοῦ πνευματικοῦ καί καλλιτεχνικοῦ βίου. Πλήθη κληρικῶν - μοναχῶν ἔφυγαν στήν Δύσι, κυρίως στήν Ἰταλία, ὅπου μετέδωσαν τά φῶτα τους. Πάντως δέν ἀληθεύει ἡ κατηγορία κατά τοῦ Λέοντος Γ′ ὅτι ἔκλεισε τό πανεπιστήμιο τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπειδή σ' αὐτό κυριαρχοῦσαν οἱ εἰκονόφιλοι. Αὐτή ἡ πνευματική - καλλιτεχνική ὀπισθοδρόμησις εἶναι προσωρινή. Ἡ ἐκκοσμίκευσις τῆς παιδείας καί ὁ ἀναπροσανατολισμός της ἀποφέρουν ἀργότερα λαμπρά ἀποτελέσματα.

Μέγα γεγονός μέ μακροπροθέσμως πολύ θετικές συνέπειες ὑπῆρξεν ἡ ἐκκοσμίκευσις τῆς παιδείας ἡ ὁποία ἔπαυσε νά ἀποτελῆ μονοπώλιον τοῦ κλήρου, μέ ἀποτέλεσμα τήν διάδοσί της σέ εὐρύτερα ἐξωεκκλησιαστικά στρώματα καί τήν ἀνάδειξιν πολλῶν μή κληρικῶν λογίων. Παραλλήλως καί ἡ ἴδια ἡ παιδεία προσέλαβε ἄλλην μορφήν (=«λαϊκήν»), στρεφομένη καί πρός θέματα ἐκτός καί πέραν τῶν θεολογικῶν. Σημαντικό γεγονός ἀποτελεῖ καί ἡ κατ᾽ αὐτόν τόν αἰῶνα καθιέρωσις τῆς μικρογράμματης γραφῆς.

Ἀπό τήν ἐκπαιδευτική μεταρρύθμισι τοῦ Λέοντος Γ′ ἀναδύθηκαν ἀργότερα ἄνδρες διακρινόμενοι γιά τήν παιδεία τους, ὅπως ὁ πατριάρχης Ἰωάννης Γραμματικός, ὁ φιλόσοφος Λέων, ὁ Μιχαήλ Ψελλός, ὁ γεωμέτρης Θεόδωρος, ὁ ἀστρονόμος Θεοδήγιος, ὁ φιλόλογος Κομητᾶς καί ὁ πατριάρχης Φώτιος.

Συγγραφεῖς

— Ὁ **Γεώργιος Σύγκελλος** ἄφησε τήν «Ἐκλογήν Χρονογραφίας», τήν ὁποίαν ἐσυνέχισε ὁ **Θεοφάνης Ὁμολογητής.** Καί τά δυό ἔργα εἶναι χρήσιμα, ἰδίως τοῦ δευτέρου, ὁ ὁποῖος χρησιμοποιεῖ πηγές πού δέν ἔφθασαν ὡς ἐμᾶς. Γράφει στήν δημώδη.

— Ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως **Νικηφόρος** ὑπερασπίζεται τίς εἰκόνες καί ἔγραψε τήν πολύ ἀξιόλογη «Σύντομον ἱστορίαν» γιά τά γεγονότα ἀπό τό 602 ὡς τό 769.

— Κυρίαρχη μορφή τοῦ αἰῶνος εἶναι ὁ **Ἰωάννης Δαμασκηνός.** Τό σπουδαιότερο ἔργο του εἶναι ἡ «Πηγή Γνώσεως», ἡ μοναδική ἀπόπειρα συστηματοποιήσεως τῆς ὀρθοδόξου πίστεως. Αὐτό μιμήθηκε ἀργότερα ὁ Θωμᾶς Ἀκινᾶτος στό ἔργο του Summa Theologiae (ιγ′). Μεγάλη

ποιητική δύναμι ἔχουν οἱ ὕμνοι τοῦ Δαμασκηνοῦ. Δικός του εἶναι καί ὁ κανών «Εἰς τήν Κυριακήν τοῦ Πάσχα». Τοῦ ἀποδίδεται ἐπίσης τό θρησκευτικό μυθιστόρημα «Βίος Βαρλαάμ καί Ἰωάσαφ». Τό πάθος του ὅμως ὑπέρ τῶν εἰκόνων τόν ὤθησε σέ ἐξυπηρέτησι τοῦ Παπισμοῦ.

— Ὁ πατριάρχης **Γερμανός Α'** (715-730), ἀντίπαλος στήν εἰκονομαχική πολιτική τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος Γ', συνέγραψε πολλά ἐκκλησιαστικά ἔργα πού ξεχωρίζουν γιά τήν γλωσσοπλαστική του ἱκανότητα.

— Ὁ κληρικός **Ἀνδρέας τῆς Δαμασκοῦ** (660-740) συνέγραψε τόν «Μεγάλο Κανόνα», ποίημα 250 στροφῶν, πού ψάλλεται κατά τήν Μεγάλη Σαρακοστή.

— Ὁ **Κοσμᾶς ὁ Μελωδός** (674-751), ἐπίσκοπος Μαϊουμᾶ, εἶναι ἀξιόλογος ποιητής, μέ ἐκφραστική δύναμι καί εὐρεῖαν ἀρχαιομάθεια.

— Ὁ **Λεόντιος** συγγράφει τό «Βίος Ἁγίου Στεφάνου Σαββαΐτη», ἁπλό σέ γλῶσσα καί ὕφος, μέ παρεμβολές ἀπό τόν Ὅμηρο.

— Ὁ πατριάρχης **Νικηφόρος** (758-829) ἔγραψε, ὅταν ἀκόμη ἦταν λαϊκός, δύο ἔργα: «Ἱστορία σύντομος» καί «Χρονογραφικόν σύντομον». Ὡς πατριάρχης συνέγραψε κατά τῶν εἰκονομάχων.

Τέχνη καί Ἑλληνικότης

Στήν τέχνη, ἡ Εἰκονοκλαστική περίοδος ἔδωσε νέες κατευθύνσεις, ἀναζωογονώντας τά ἑλληνιστικά πρότυπα καί εἰσάγοντας τά γεωμετρικά - ἀφηρημένα διακοσμητικά σχέδια. Ἡ κοσμική τέχνη ἀποσπᾶ τά πρωτεῖα ἔναντι τῆς θρησκευτικῆς μέ προσωπογραφίες καί σκηνές τῆς καθημερινῆς ζωῆς.

Ἡ εἰκονομαχία, ἀπαγορεύοντας τήν ἁγιογραφία, ἔστρεψε τήν ζωγραφική καί τήν ψηφιδοθεσία πρός τήν

ἀπεικόνισι τοῦ κοσμικοῦ βίου. Ἀποτέλεσμα, οἱ τέχνες αὐτές νά ἀναζητήσουν πρότυπα, θέματα καί ἔμπνευσι στά ἔργα τῆς Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς. Ἡ στροφή αὐτή συνεχίσθηκε ὡς καί τόν ιβ′ αἰῶνα. Τοιχογραφίες, μωσαϊκά, προσωπογραφίες δέν ἔχουν πλέον ἀποκλειστικῶς ἐκκλησιαστικά θέματα, ἀλλά κατά τήν Ἀλεξανδρινή παράδοσι ἐμπνέονται ἀπό τήν ἱστορία, τήν φύσι καί τήν καθημερινότητα.

Σημειωτέον ὅτι οἱ «ἑλληνίζοντες» ὑπεστήριξαν τήν εἰκονομαχικήν μεταρρύθμισιν καί ἡ συμμετοχή τους σ' αὐτήν ἐτόνωσε τό στοιχεῖον τῆς ἑλληνικότητος στό πνεῦμα καί στήν τέχνη.

Ἡ ἑλληνικότης πάντως ὡς γενικευμένη τάσις διαπερνᾶ καί τίς δύο παρατάξεις στό θέμα τῶν εἰκόνων.

Εἶναι χαρακτηριστικόν ὅτι ὁ μέγας ἀντίπαλος τῆς εἰκονομαχίας Ἰωάννης Δαμασκηνός συνέβαλεν ἀποφασιστικῶς στήν ἐπικράτησιν τοῦ ἀριστοτελισμοῦ. Θεωρεῖ τήν φιλοσοφίαν *«ἐπιστήμην ἐπιστημῶν»* καί ἐνστερνίζεται τήν διαλεκτική μέθοδο τῶν Ἀρχαίων, διότι *«αὐτῇ γάρ πρός πᾶσαν ἀπόδειξιν κέχρηται»*. Ὁ Δαμασκηνός ἀπορρίπτει τήν κατηγορίαν τῶν εἰκονομάχων πού θεωροῦν εἰδωλολατρεία τήν εἰκονολατρεία, μέ τό ἐπιχείρημα πού εἶχαν προβάλει οἱ «ἐπί εἰδωλολατρείᾳ» κατηγορηθέντες Ἕλληνες, ὅτι ἡ εἰκόνα (καί τό ἄγαλμα) εἶναι ἁπλῶς «ὑπόμνημα», πού στούς ἀγραμμάτους ἀντικαθιστᾶ τά γράμματα. Τήν συστηματοποίησι τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας τήν ἐπιχειρεῖ στηριζόμενος στόν Ἀριστοτέλη.

Δύο μεγάλοι αὐτοκράτορες

Μέ τό τεράστιο μεταρρυθμιστικό ἔργο πού ἀρχίζει ὁ Λέων Γ′ καί ὑλοποιεῖ κυρίως ὁ υἱός του **Κωνσταντῖνος** Ε′, ἡ Αὐτοκρατορία ἀναδεικνύεται ὡς τό προοδευτικώ-

τερο κράτος τῆς γῆς: Κοσμική παιδεία, κατάργησις τῆς δουλοπαροικίας, δραστικός περιορισμός τῆς δουλείας, ἰσότης τῶν δύο συζύγων, περιορισμός τῆς πατρικῆς ἐξουσίας, ἀντιμετώπισις τῆς θρησκοληψίας, ἐξανθρωπισμός τῶν ποινῶν, σχετική ἀνεξιθρησκεία, ἔλεγχος τῶν τιμῶν στά εἴδη πρώτης ἀνάγκης, εἶναι μέτρα πού οἱ Δυτικοί μιμοῦνται μετά ἀπό πολλούς αἰῶνες. Οἱ μεταρρυθμίσεις αὐτές δίνουν ζωή στήν Αὐτοκρατορία καί συντελοῦν σημαντικῶς στήν ἐπί μακρούς αἰῶνες διατήρησί της. Οἱ αὐτοκράτορες Λέων Γ′ καί Κωνσταντῖνος Ε′ εἶναι ἀπό τίς μεγαλύτερες θετικές μορφές τῆς παγκόσμιας Ἱστορίας, τόσο γιά τό προοδευτικό μεταρρυθμιστικό ἔργο τους, ὅσο καί διότι ἀναχαίτισαν τήν ἀραβοισλαμική πλημμυρίδα πού θά κατέκλυζε τήν Εὐρώπη.

Ὁ δεύτερος, πάντως, περιέπεσε σέ εἰκονομαχικές ἀκρότητες οἱ ὁποῖες ἐδίχασαν τόν λαό καί ὑπενόμευσαν τήν ὅλην μεταρρύθμισιν.

***

Κατά τόν Κ. Παπαρρηγόπουλον στό Βυζάντιο (κυρίως μέ τούς Λέοντα Γ′ καί Κωνσταντῖνον Ε′) διατυπώθηκαν, διακηρύχθηκαν καί πρωτοεφαρμόσθηκαν «*ὅλαι αἱ κοινωνικαί, ἀστικαί καί οἰκονομικαί ἀρχαί, τῶν ὁποίων τούς ὡριμάσαντας καί πολλαπλασιασθέντας καρπούς ἔμελλον νά δρέψωσιν αἱ εὐτυχέστεραι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων γενεαί τῆς ΒΔ Εὐρώπης καί τῆς Β. Ἀμερικῆς*». Καί κατονομάζει τίς ἐν λόγῳ ἀρχές: «*Τῆς περιστολῆς τῶν πολλῶν ἐξωτερικῶν τῆς θρησκείας τύπων. Τοῦ περιορισμοῦ τῶν πολλῶν προνομίων τοῦ κλήρου. Τῆς ἐλευθέρας ἑρμηνείας ("τῶν ἱερῶν κειμένων καί δογμάτων"). Τῆς ἐκλαϊκεύσεως τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως. Τῆς καταργήσεως τῆς δουλοπαροικίας. Τῆς εὐαγγελικωτέρας ρυθμίσεως τῆς οἰκογενείας*». (Γ′ 760).

Θ′ ΑΙΩΝ
ΤΟ ΣΧΙΣΜΑ

Νικηφόρος Α′

802. Ἐκθρόνισις τῆς ὀλέθριας Εἰρήνης. Στόν θρόνο, ὁ **Νικηφόρος Α′**.

Νικηφόρος Α′.

– Ἀνασυγκρότησις κράτους, οἰκονομίας, στρατοῦ.

– Ἀντικατάστασις τῶν ξένων μισθοφόρων ἀπό στρατό ἐγχωρίων μέ σύστημα στρατολογίας.

– Ἐκποίησις ἐκκλησιαστικῶν θησαυρῶν ὑπέρ τοῦ Δημοσίου πρός ἀνόρθωσιν τῶν δημοσίων οἰκονομικῶν.

– Ἐπιτυχής ἀντιμετώπισις Σλαύων, Ἀράβων, Βουλγάρων.

– Ἀνεξιθρησκεία (σχετική).

– Ἵδρυσις ναυτικῆς τράπεζας.

810. Οἱ «Παυλικιανοί» ἀναλαμβάνουν δρᾶσιν κατά τοῦ Βυζαντίου, ὑποστηριζόμενοι ἀπό τούς Ἄραβες.

811. Ὁ Νικηφόρος Α′ πίπτει ἡρωικῶς μαχόμενος κατά τῶν Βουλγάρων (Κροῦμμος).

– **Σταυράκιος** (υἱός τοῦ Νικηφόρου Α′). Ἐκθρόνισις Σταυρακίου ἀπό τόν ἐπ’ ἀδελφῇ γαμβρόν του Μιχαήλ.

— Ἧττες ἀπό Βουλγάρους.

812. Οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Μιχαήλ Α′ προσφωνοῦν τόν Καρλομάγνο στό Ἀκυίσγρανον (Ἄαχεν ἤ Αἴξ-Λά-Σαπέλ) «αὐτοκράτορα». Ἔτσι «νομιμοποιοῦν» τήν στέψιν τοῦ 800, τήν ὕπαρξιν δύο τμημάτων τῆς Αὐτοκρατορίας (δυτικοῦ - ἀνατολικοῦ) καί δύο αὐτοκρατόρων, οἱ ὁποῖοι *«ἐρρύθμιζαν τίς σχέσεις των ὅπως ὁ Ἀρκάδιος μέ τόν Ὀνώριο καί ὁ Βαλεντιανός Γ′ μέ τόν Θεοδόσιο Β′ (δηλαδή ὡς ἄρχοντες δύο τμημάτων μιᾶς Αὐτοκρατορίας), ὁπότε, τό imperium Romanum ἁπλωνόταν ἀπό τήν Ἀρμενία ὡς τόν Ἀτλαντικό»* (J. Bury) («Eastern Roman Empire»). Φυσικά ἡ ἑνότης εἶναι ἐντελῶς θεωρητική[1].

813. Νέες ἧττες ἀπό Βουλγάρους. Ἀνατροπή τοῦ ὀλέθριου Μιχαήλ Α′.

Λέων Ε′ ὁ Ἀρμένιος

814. Πανωλεθρία τῶν Βουλγάρων στήν Μεσημβρία καί θάνατος τοῦ Κρούμμου. Ἡ βουλγαρική ἀπειλή ἀτονεῖ γιά 75 ἔτη.

— Ὁ Λέων Ε′, μέ σύμβουλό του τόν **Ἰωάννη Γραμματικό**, ἀνασυγκροτεῖ τό κράτος καί ἀποκαθηλώνει τίς εἰκόνες (β′ εἰκονομαχία). Ἀντίδρασις τοῦ **Θεοδώρου Στουδίτου.**

815. Σύνοδος καταργεῖ ἐκ νέου τίς εἰκόνες, ἀντικαθιστώντας τες μέ τήν «ἐν πνεύματι ἀληθείας» λατρείαν.

820. Δολοφονία Λέοντος Ε′.

---

1. Ὁ αὐτοκρατορικός τίτλος τοῦ Καρλομάγνου ξέπεσε μέ τήν ἀποσύνθεσι τοῦ κράτους του μετά τόν θάνατό του καί τελικῶς ξεχάσθηκε. Ξαναπαρουσιάσθηκε στά τέλη τοῦ ι′ αἰῶνος, ἀλλά μέ διαφορετική πλέον μορφή, ἀφοῦ ἀναφέρεται στήν «Ἁγίαν Ρωμαϊκήν Αὐτοκρατορίαν τοῦ Γερμανικοῦ Ἔθνους». Συνεπῶς ἡ ἰδέα τῆς ἑνιαίας Αὐτοκρατορίας ἐγκαταλείπεται.

Μιχαήλ Β′ ὁ Τραυλός

Ἀμφιρρέπουσα πολιτική στό ἐκκλησιαστικό.

823. Ὁ Θωμᾶς, Σλαῦος στήν καταγωγή, στασιάζει. Ἐμφανίζεται ὡς ἐχθρός τῶν εἰκονομάχων, ἀλλά ἡγεῖται μή Ἑλλήνων στασιαστῶν (Ἀρμενίων, Ἰβήρων, Καυκασίων, Περσῶν) καί ὑποστηρίζεται ἀπό τούς Ἄραβες, στούς ὁποίους ἀναλαμβάνει νά δώση ἐδαφικά ἀντάλλάγματα. Ὁ Θωμᾶς ὑποστηρίζεται καί ἀπό τόν στόλο, ὅπου ἐπικρατοῦν οἱ εἰκονολάτρες.

Διετής σκληρός ἐμφύλιος.

823. Ἄραβες τῆς Ἱσπανίας ἐπωφελοῦνται ἀπό τόν ἐμφύλιο καί καταλαμβάνουν αἰφνιδιαστικῶς τήν Κρήτη, ὅπου ἐγκαθιδρύουν πειρατικό κράτος.

– Ἄραβες τῆς βορ. Ἀφρικῆς καταλαμβάνουν τμῆμα τῆς Σικελίας.

825. Ἧττα τοῦ Θωμᾶ.

– Σύνοδος Φράγκων ἐπισκόπων στό Παρίσι καταδικάζει τήν λατρεία τῶν εἰκόνων.

– Θάνατος Μιχαήλ Β′.

Θεόφιλος

825. Ἐνθρόνισις τοῦ Θεοφίλου, υἱοῦ τοῦ Μιχαήλ Β′ μέ σύμβουλο τόν **Ἰωάννη Γραμματικό**.

– Προστατεύει τέχνες καί γράμματα. Ἀναγέννησις τῆς κοσμικῆς παιδείας.

– Καλλιτεχνική - πνευματική ἄνθησις.

– Χρηστή διοίκησις.

– Δικαιοσύνη[2].

2. Ὁ Θεόφιλος ἐθεωρεῖτο ὡς κατ᾽ ἐξοχήν δίκαιος. Στόν διάλογο «Τιμαρίων», τοῦ ιβ′ αἰῶνος, παρουσιάζεται ὡς δικαστής

— Ἐνισχύει τά τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἱδρύει νοσοκομεῖο καί καλλωπίζει τήν πόλι.

— Ἐξελίσσεται τό (ἐκκλησιαστικόν) «μουσικόν ὄργανον» καί μαζί του καί ἡ μουσική. Ὁ ἴδιος ὁ αὐτοκράτωρ Θεόφιλος ἦταν καί μουσικοσυνθέτης, ὅπως καί ὁ Λέων Ε′.

832. Νίκη κατά Ἀράβων σέ Κιλικία. Κατάργησις τῶν ἁγίων, διότι «ἅγιος εἶναι μόνον ὁ Θεός».

833. Ὁ εἰκονομάχος **Ἰωάννης Γραμματικός**, πατριάρχης «ἐκ λαϊκῶν».

— Σύνοδος (Βλαχερνῶν) ἀναθεματίζει τούς εἰκονολάτρες.

838. Οἱ Ἄραβες κυριεύουν τό Ἀμόριον τῆς Φρυγίας.

842. Θάνατος Θεοφίλου.

Μιχαήλ Γ′ - Θεοδώρα

— **Μιχαήλ Γ′** (τριετής) υἱός τοῦ Θεοφίλου. Ἀντιβασιλεία **Θεοδώρας** (χήρας Θεοφίλου).

— Ἡ Θεοδώρα ἀποκαθιστᾶ τήν λατρείαν τῶν εἰκόνων.

— Καθαίρεσις τοῦ πατριάρχου Ἰ. Γραμματικοῦ καί τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Λέοντος Μαθηματικοῦ.

— Διωγμοί κατά Παυλιανιτῶν καί ἄλλων αἱρετικῶν καί εἰκονομάχων.

— Κατάργησις πολλῶν θεσμῶν τῆς Μεταρρυθμίσεως καί ἐπαναφορά τοῦ Ἰουστινιανείου Δικαίου.

στόν Ἅδη, μαζί μέ τούς Μίνωα καί Αἰακό. Ὁ Σκυλίτζης ἀναφέρει μία χαρακτηριστική περίπτωσι, ὅπου ὁ Θεόφιλος ἐδικαίωσε τήν χήρα ἑνός στρατιώτου εἰς βάρος ἑνός ἰσχυροῦ στρατηγοῦ καί φίλου τοῦ αὐτοκράτορος, τόν ὁποῖον ἐτιμώρησε μέ αὐστηρότητα.

850. Οἱ «Παυλικιανοί» μέ τήν ὑποστήριξι τῶν Ἀράβων ἱδρύουν δικό τους κράτος.

856. Τέλος τῆς ἀντιβασιλείας Θεοδώρας.

Βάρδας

Τήν ἐξουσίαν στό ὄνομα τοῦ Μιχαήλ **Γ′** ἀσκεῖ ὁ **Βάρδας**, θεῖος του, ὡς «κουροπαλάτης».

857. Ὁ **Φώτιος** πατριάρχης.

858. Ὁ **Βάρδας** «καῖσαρ».

860. Ὁ πάπας προβάλλει ἀξιώσεις γιά νά ἀναγνωρίση τόν Φώτιο.

860. Οἱ Ρῶσοι πολιορκοῦν τήν Κωνσταντινούπολι. Ἡττῶνται. Ὁ χρονογράφος Ἰ. Σκυλίτζης τούς ἀποκαλεῖ *«Ρώς», «ἔθνος ... ἀνήμερόν τε καί ἄγριον».*

861. Μέτρα γιά περιορισμό τοῦ μοναχισμοῦ.

862. Ὁ Βάρδας ἀντιβασιλεύς.

863. Ἀραβική στρατιά φθάνει ὡς τήν Ἀμισσό τοῦ Πόντου, ἀλλά ἐκμηδενίζεται στόν Λαλακάοντα (στρατηγός **Πετρωνᾶς**). Προσαρτῶνται τά κρατίδια τῆς Ἀρμενίας.

– Ὁ πάπας Νικόλαος «καθαιρεῖ» τόν Φώτιον. Στήν ἀπάντησί του πρός τόν πάπα, ὁ Βάρδας ἀποκαλεῖ τούς Δυτικούς *«βαρβάρους καθ' ὅ μεταχειρίζονται τήν λατινικήν ἀντί τῆς ἑλληνικῆς».*

– Ὁ Φώτιος στέλνει τούς **Κύριλλο** καί **Μεθόδιο** στούς Σλαύους, ὅπου ἐργάζονται γιά τόν ἐκχριστιανισμό καί ἐκπολιτισμό τους ὡς τό 885.

864. Ὁ Φώτιος φροντίζει γιά τόν ἐκχριστιανισμό τῶν Βουλγάρων, ἐλπίζοντας ὅτι ἔτσι θά τούς ἐξημερώση. Οἱ ἀπεσταλμένοι του μοναχός **Κουφαρᾶς** καί **Μεθόδιος** πείθουν τόν βασιλέα τῶν Βουλγάρων Βόγοριν ὁ ὁποῖος βαπτίζεται χριστιανός μέ τό ὄνομα Μιχαήλ. Μαζί του ἐκχριστιανίζεται καί ὁ λαός του.

***

Ἐπί Βάρδα ἀναβαθμίσθηκε ἡ σχολή τῆς Μαγναύρας ὅπου ἐδιδάσκετο ἡ «θύραθεν ἐπιστήμη» καί ἡ φιλοσοφία. Διευθυντής διωρίσθη ὁ Λέων **Μαθηματικός**. Ἐδιδάσκοντο φιλοσοφία, μαθηματικά, γεωμετρία, ἀστρονομία, ἑλληνική φιλολογία. Ὁ Βάρδας ἦταν προστάτης τῶν γραμμάτων, τῶν τεχνῶν καί τῶν ἐπιστημῶν.

Κατά τά ἄλλα, ἐπί Βάρδα ἡ διοίκησις, τά δημόσια οἰκονομικά καί ἡ ἄμυνα ἔβαιναν κακῶς.

866. Ὁ αὐλικός Βασίλειος δολοφονεῖ τόν Βάρδα καί γίνεται «συμβασιλεύς» μέ τόν Μιχαήλ Γ'.

867. Ὁ Φώτιος μέ ἐγκύκλιόν του καταγγέλλει τόν πάπα γιά τίς κυριαρχικές ἀξιώσεις του καί τήν Δυτική Ἐκκλησία γιά αἱρετικές τάσεις. Συγκαλεῖ Σύνοδον καί «καθαιρεῖ» τόν πάπαν ὡς αἱρετικόν.

Ἡ ἕως τότε διοικητική - πολιτική διένεξις γίνεται καί δογματική (Σχῖσμα). Τό «Σχῖσμα» εἶναι ἀναπότρεπτο ἐπακόλουθο τῶν διαφορετικῶν πορειῶν πού ἀκολουθοῦν ἡ βαρβαρική Δύσις καί ἡ ἑλληνική Ἀνατολή. Εἶναι σχῖσμα πολιτισμικό, πολιτικό καί θρησκευτικό, πού ἐπισφραγίζει καί ὁλοκληρώνει τό γεγονός ὅτι τό ἀνατολικό τμῆμα τῆς ἄλλοτε Ρωμαϊκῆς Οἰκουμένης εἶναι πλέον μία **Ἑλληνική Αὐτοκρατορία**, ἐνῶ τό δυτικό ἕνα χάος βαρβαρολατινικῶν κρατιδίων. *«Ἡ Βυζαντινή Αὐτοκρατορία δέν εἶχε πλέον τίποτε τό Ρωμαϊκό ἐκτός ἀπό τό ὄνομα»* (Μ. Λεφτσένκο, σ. 208).

Ὁ Βασίλειος δολοφονεῖ τόν Μιχαήλ Γ' καί ἀνακηρύσσεται αὐτοκράτωρ.

Βασίλειος Α' ὁ Μακεδών

869. Σύνοδος καθιερώνει τήν «Πενταρχίαν» (=διοίκησις τῆς Ἐκκλησίας ἀπό τούς πέντε πατριάρχες, ἕνας τῶν ὁποίων εἶναι ὁ Ρώμης).

– Καθαίρεσις τοῦ Φωτίου. Ὁ νέος αὐτοκράτωρ δέν θέλει ἰσχυρό πατριάρχη, ἐνῶ ἐπιθυμεῖ συμφιλίωσι μέ τόν Παπισμό.

Βασίλειος Α' ὁ Μακεδών.

– Κατάργησις μέρους τῶν μεταρρυθμίσεων τῶν Ἰσαύρων. Ὁ νέος αὐτοκράτωρ «συντηρητικοποιεῖ» τό νέο κατεστημένο πού διεμορφώθη διά τῶν μεταρρυθμίσεων.

870. Οἱ Παυλικιανοί ἀπορρίπτουν προτάσεις εἰρήνης.

871-873. Συντριβή τῶν Παυλιανιτῶν (ἤ Παυλικιανῶν) στόν Βαθύ Ρύακα τῆς ἀνατ. Μ. Ἀσίας.

Νίκες ναυάρχου Νικήτα Ὠορύφα κατά τῶν Ἀράβων.

876. Οἱ Βυζαντινοί ἀνακτοῦν τήν Βάριν στήν Ἰταλία.

878. Οἱ Ἄραβες κυριεύουν τίς Συρακοῦσες. Ἡ βυζαντινή κυριαρχία στήν Σικελία περιορίζεται στό Ταυρομένιον.

Οἱ Βυζαντινοί καταλύουν τό κράτος τῶν Παυλικιανῶν, οἱ ὁποῖοι μεταφέρονται ὑποχρεωτικῶς στήν Θράκη.

879. Νέα νομοθεσία: «Πρόχειρος Νόμος» καί «Ἐπαναγωγή».

– Σύνοδος στήν Κωνσταντινούπολι ἀποκαθιστᾶ τόν

Φώτιο στόν πατριαρχικό θρόνο. Ἀποφασίζεται ὅτι ὁ πάπας εἶναι ἕνας πατριάρχης ὅπως οἱ λοιποί, χωρίς συνολικήν ἐξουσίαν ἐπί ὁλοκλήρου τῆς Ἐκκλησίας καί συνεπῶς ἡ ἐκλογή τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως δέν χρειάζεται τήν ἔγκρισί του.

Ὁ πάπας Ἰωάννης Η′ στέλνει ἀντιπροσωπεία στήν Κωνσταντινούπολι ζητώντας ἀκύρωσιν τῆς ἀποφάσεως. Ὁ Βασίλειος Α′ φυλακίζει τά μέλη τῆς ἀντιπροσωπείας.

– Ἐκστρατεία τῶν Βυζαντινῶν στήν Συρία.

880-885. Νίκες κατά τῶν Ἀράβων σέ Ἀσία καί Ἰταλία (στρατηγός Νικηφόρος Φωκᾶς ὁ Παλαιός).

886. Θάνατος Βασιλείου Α′.

Λέων Στ′ ὁ Σοφός

Ἐκθρονίζει τόν Φώτιον, φοβισμένος ἀπό τήν ἐπιρροή του.

888. Ἔκδοσις τῶν «Βασιλικῶν» (κῶδιξ νόμων).

894. Πόλεμος μέ Βούλγαρους.

Πρώτη ἐμφάνισις τῶν Οὔγγρων.

Λέων Στ′ ὁ Σοφός.

Πνευματική ἀναγέννησις

Κατά τόν θ′ αἰῶνα παρατηρεῖται ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων μέ σημαντικές μορφές ὅπως Φώτιος, Ἰωάννης Γραμματικός, Λέων ὁ Φιλόσοφος, καί μέ τήν Σχολή τῆς Μαγναύρας. Μελετῶνται Πλάτων, Ἀριστοτέλης, Ἐπίκουρος, νεοπλατωνικοί. Στήν τέχνη ἐπέρχεται ἀναγέννησις τοῦ κλασικισμοῦ μέ ἑλληνίζουσες τάσεις στήν ζωγραφική, ὅπου οἱ μορφές χάνουν τήν ἀκαμψία τους καί ἐπανέρχεται ἡ προοπτική.

***

– Κύρια πνευματική μορφή τοῦ αἰῶνος εἶναι ὁ πατριάρχης τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλά καί τῆς φιλολογικῆς ἀναγεννήσεως **Φώτιος** (890-891). Σημαντικώτερο ἔργο του εἶναι ἡ «Μυριόβιβλος», παρουσίασις τῶν θησαυρῶν τῆς ἀρχαιοελληνικῆς φιλολογίας. Ἐκεῖ διασώζονται ἀποσπάσματα πολλῶν ἔργων πού ἀργότερα χάθηκαν καταστραφέντα ἀπό Δυτικούς καί Τούρκους.

Μέ τήν προστασία Φωτίου, Μιχαήλ Γ′ καί Βάρδα, οἱ Θεσσαλονικεῖς (Κωνσταντῖνος) **Κύριλλος** καί **Μεθόδιος**

Ὁ Φώτιος.

ἐκχριστιανίζουν τούς Σλαύους καί τούς δίνουν ἀλφάβητο. Ὁ Κύριλλος ἦταν ἀπόφοιτος τῆς Μαγναύρας, μαθητής τοῦ Φωτίου.

Ὁ Φώτιος ἐκήρυττεν ἀκόμη καί ἀπό τόν ἄμβωνα ἰδέες τοῦ Πλάτωνος, ὅπως αὐτή πού διέκρινε δύο εἴδη ψυχῆς: τό θεῖον καί τό θνητόν. Κατά τήν θεωρίαν αὐτήν, τό θνητόν εἶδος τῆς ψυχῆς ὑπόκειται στό ἁμαρτάνειν, ἐνῶ τό θεῖον ἥ νοητικόν παραμένει ὑπεράνω ἁμαρτίας.

– Ὁ ἀντίπαλος τῆς εἰκονομαχίας **Θεόδωρος Στουδίτης** γράφει ἔργα πολεμικῆς ἐναντίον τῶν εἰκονομάχων, κατηχητικούς λόγους, ἐπιγράμματα, ἀκροστιχίδες, ὕμνους.

– Ἡ **Κασσιανή** γράφει ποιήματα καί ἐπιγράμματα μέ εἰλικρινῆ συναισθηματικότητα, πρωτοτυπία καί βαθειά θρησκευτικότητα.

– Ὁ **Γεώργιος Μοναχός** εἶναι ὁ χρονογράφος αὐτῆς τῆς περιόδου, μέ ἕνα «παγκόσμιο χρονικό».

– Σημαντική πνευματική μορφή εἶναι καί ὁ εἰκονομάχος σύμβουλος τῶν αὐτοκρατόρων καί ἐν συνεχείᾳ πατριάρχης **Ἰωάννης Γραμματικός**, διδάσκαλος τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου.

– Ἀπό τήν ἐποχή αὐτήν προέρχεται τό ἀρχαιότερο εἰκονογραφημένο (7 Μαΐου 835) χειρόγραφο σέ μικρογράμματη γραφή, τό «Εὐαγγέλιο Οὐσπένσκι», ὅπως τό ἔγραψε ὁ μοναχός **Νικόλαος Κρής.** Ἀπό τότε ἡ κεφαλαιογράμματη γραφή ἐκτοπίζεται σταδιακῶς ἀπό τήν μικρογράμματη.

– Ὁ μοναχός **Νικήτας** δίνει ἕνα γοητευτικό ἀφήγημα, τόν «Βίον Φιλαρέτου τοῦ Ἐλεήμονος»: ἁπλό σέ γλῶσσα, ὕφος, πλοκή, σαγηνεύει ἀκριβῶς μέ αὐτές του τίς ἰδιότητες.

– Ἀντιθέτως ὁ «Βίος τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου»

ἀναφέρεται συχνά σέ ἀρχαίους συγγραφεῖς καί περιλαμβάνει ἕναν ἐκτενῆ πλατωνικό διάλογο μεταξύ τοῦ εἰκονολάτρου πατριάρχου καί τοῦ εἰκονομάχου αὐτοκράτορος Λέοντος Ε΄.

– Ὁ **Λέων ὁ Φιλόσοφος** ἤ **Μαθηματικός** (790-869) ἀναζήτησε, βρῆκε, συγκέντρωσε καί ἐξέδωσε τά σωζόμενα ἔργα τοῦ Ἀρχιμήδους τά ὁποῖα ἀπετέλεσαν τόν «Ἀρχιμήδειον Κώδικα», πού μεταφράσθηκε στά λατινικά καί κυκλοφόρησε εὐρύτερα στήν Δύσι κατά τήν Ἀναγέννησι, κατά μετάφρασιν τοῦ Γουλιέλμου Μπέρμπεκε (ιγ΄). Στόν «Κώδικα» περιελήφθησαν ἑπτά πραγματεῖες τοῦ Ἀρχιμήδους μέ σχόλια τοῦ Εὐτοκίου (ι΄) στίς τρεῖς πρῶτες, καθώς καί τά «Μετρικά» τοῦ Ἥρωνος.

Διάσημος γιά τήν σοφία του, ὁ Λέων, ἀπέρριψε πρόσκλησι τοῦ χαλίφη Μαμούν νά πάη στήν Βαγδάτη. Ἔγινε εἰκονομάχος ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης καί ὅταν καθαιρέθηκε μέ τήν ἀποκατάστασι τῶν εἰκόνων, ἀνέλαβε τήν διεύθυνσι τῆς σχολῆς τῆς Μαγναύρας.

***

Ἐπί Λέοντος Στ΄ δημοσιεύθηκαν τά «Βασιλικά», τό πιό ὁλοκληρωμένο ἔργο Ἑλληνοβυζαντινοῦ Δικαίου. Πρόκειται γιά ἐκκαθάρισι καί ἐκσυγχρονισμό τῆς Ἰουστινιανείου νομοθεσίας.

***

Ἐπίσης ἐπί Λέοντος Στ΄ ἐξεδόθη τό «Ἐπαρχιακόν βιβλίον», πού περιγράφει τήν ὀργάνωσι τῆς ζωῆς στήν Κωνσταντινούπολι καί κυρίως τίς συντεχνίες της, τήν λειτουργία τοῦ ἐμπορίου, τό σύστημα εἰσαγωγῶν - ἐξαγωγῶν, τόν τρόπο ρυθμίσεως τῆς παραγωγῆς προϊόντων καί τῶν τιμῶν τους.

***

Ἐπί Βασιλείου Α΄ ἀνηγέρθη ἡ Νέα Ἐκκλησία καί τό

«Καινούργιον» ἀνάκτορο, μέ λαμπρά μωσαϊκά. Διεσκευάσθηκε καί συμπληρώθηκε ἡ διακόσμησις τῆς Ἁγίας Σοφίας καί τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων.

Πολλά μνημεῖα τέχνης ἀνεγείρονται στίς ἐπαρχίες, ὅπως ὁ ναός τῆς Σκριποῦς στήν Βοιωτία (874).

Κατά τήν περίοδον αὐτήν τό θέατρο, κοσμικό καί θρησκευτικό, ἀναγεννᾶται καί κερδίζει ἔδαφος.

Ι΄ ΑΙΩΝ
ΔΟΞΑ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΟΤΗΣ

902. Οἱ Ἄραβες κυριεύουν τό Ταυρομένιον. Τέλος τῆς ἑλληνικῆς παρουσίας στήν Σικελία.

– Οἱ Ἄραβες κυριεύουν τό Ρήγιον στήν ἑλληνική νότιο Ἰταλία.

904. Οἱ Ἄραβες τῆς Κρήτης λεηλατοῦν τήν Θεσσαλονίκη.

906. Ὁ ἑλληνοβυζαντινός στόλος, ὑπό τόν ναύαρχον Ἡμέριον, νικᾶ κατά κράτος τούς Ἄραβες.

907. Οἱ Ρῶσοι, ὑπό τόν Ὀλέγκ, ἐπιτίθενται κατά τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Συντρίβονται.

911. Οἱ Ἕλληνες ἐπιχειροῦν ἀνάκτησιν τῆς Κρήτης. Ἀποτυγχάνουν.

– Νέα ἐπιδρομή τῶν Ρώσων καί ἀπόκρουσίς των.

912. Θάνατος Λέοντος Στ΄.

Κωνσταντῖνος Ζ΄ Πορφυρογέννητος

Ἡ μητέρα του **Ζωή** γίνεται ἀντιβασίλισσα ἐπειδή ὁ ἴδιος εἶναι ἀνήλικος.

915. Οἱ Ἰταλοί, μαζί μέ τόν βυζαντινό στόλο, νικοῦν τούς Ἄραβες στίς ἐκβολές τοῦ Λειρίου. Σώζεται ἡ Ἰταλία.

916. Ἀνάκτησις τοῦ Ρηγίου.

917. Οἱ Βούλγαροι, ὑπό τόν Συμεών, ἐπιτίθενται. Ἧττα τῶν Ἑλλήνων στήν Ἀγχίαλο.

Ρωμανός Α' Λεκαπηνός

919. 'Αναλαμβάνει «συμβασιλεύς» μέ τόν Κωνσταντῖνο Ζ'.

919-942. Ὁ στρατηγός **Ἰωάννης Κουρκούας** ἀποσπᾶ συνεχεῖς νίκες κατά τῶν 'Αράβων καί ἀνακτᾶ ὅλες τίς ὡς τόν Εὐφράτη περιοχές.

922. 'Εκδίδεται «Νεαρά» (=νέος νόμος) ὑπέρ τῆς προστασίας τῶν ἀγροτικῶν κοινοτήτων καί τῶν ἐλευθέρων γεωργῶν ἀπό τούς «δυνατούς» (=μεγάλους γαιοκτήμονες).

Κωνσταντῖνος Ζ' καί Ρωμανός Α'.

— Οἱ Βούλγαροι, ὑπό τόν Συμεών, κυριεύουν τήν 'Αδριανούπολι.

924. Ὁ βυζαντινός στόλος, ὑπό τόν ναύαρχον **Ἰωάννην Ραδηνόν**, καταναυμαχεῖ τόν ἀραβικό στήν Λῆμνο.

927. Θάνατος τοῦ Βουλγάρου ἡγεμόνος Συμεών.

— Συνάπτεται ἱκανοποιητική γιά τήν Κωνσταντινούπολι εἰρήνη μέ τούς Βουλγάρους.

— 'Αρχίζει ἡ παρακμή τῶν Βουλγάρων οἱ ὁποῖοι τελικῶς γίνονται ὑποτελεῖς τοῦ Βυζαντίου.

928. Μέτρα κατά τῶν μεγαλογαιοκτημόνων, ὑπέρ τῶν ἐλευθέρων ἀγροτῶν.

941. Οἱ Ρῶσοι, ὑπό τόν 'Ιγκόρ, ἐπιτίθενται μέ 1.000 πλοῖα κατά τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Συντρίβονται καί ἀποδεκατίζονται. Διαφεύγουν μόλις δέκα πλοῖα.

942. Οὗγγροι ἀρχηγοί βαπτίζονται στήν Κωνσταντινούπολι.

943. Μέ «Νεαράν» ἀκυρώνονται ὅλες οἱ πράξεις μέ

τίς ὁποῖες οἱ «δυνατοί» ἀπέκτησαν κτήματα τῶν «πενήτων», στούς ὁποίους ἐπιστρέφονται.

944. Ἐκθρόνισις τοῦ Ρωμανοῦ Λεκαπηνοῦ ἀπό τούς υἱούς του.

Ὁ Κωνσταντῖνος Ζ΄ μονοκράτωρ

945. Εἰσβολή τῶν Ρώσων (Ἰγκόρ) μαζί μέ ἄλλους βαρβάρους τοῦ βορρᾶ. Αὐτήν τήν φορά ἐπιχειροῦν νά κυριεύσουν τήν Κωνσταντινούπολι ἀπό τήν ξηρά. Συντρίβονται.

– Νίκες κατά τῶν Ἀράβων σέ Καλαβρία, Σικελία, Κιλικία.

949. Νέα ἀνεπιτυχής ἀπόπειρα ἀνακτήσεως τῆς Κρήτης.

Ὁ Κωνσταντῖνος Ζ΄ Πορφυρογέννητος.

955. Οἱ Ἑλληνοβυζαντινοί ἀρχίζουν νά ἐκχριστιανίζουν τούς Ρώσους καί τούς Οὔγγρους.

957. Ἡ Ὄλγα, σύζυγος τοῦ ἡγεμόνος τῶν Ρώσων Ἰγκόρ, στήν Κωνσταντινούπολι, ὅπου καί βαπτίζεται. Ἐπιστρέφει στήν Ρωσία μέ βυζαντινούς ἱεραποστόλους.

959. Θάνατος Κωνσταντίνου Ζ΄.

Ρωμανός Β΄

960-961. Μεγάλη ἐκστρατεία ὑπό τόν Νικηφόρον Φωκᾶ στήν Κρήτη. Ἡ μεγαλόνησος ἀνακτᾶται. Ὁ ἑλληνικός πληθυσμός της ἔχει ἀποδεκατιστῆ ἀπό τήν ἀραβική κατοχή καί ἔχουν ἐγκατασταθῆ πολλοί Ἄραβες ἔποικοι. Ἡ Κωνσταντινούπολις στέλνει Ἕλληνες καί Ἀρμενίους ἐποίκους, διοικητές, δασκάλους, ἱερεῖς.

Ἀποστολή ὑπό τόν **Νίκωνα** ἀναλαμβάνει τήν ἀνόρθωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ στήν μεγαλόνησο[1].

961-62. Ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ἐκστρατεύει κατά τῶν Ἀράβων πέραν τοῦ Εὐφράτου.

962. Ὁ πάπας Ἰωάννης ΙΒ′ στέφει τόν Ὄθωνα Α′ «αὐτοκράτορα τῆς Ἁγίας Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας τοῦ Γερμανικοῦ Ἔθνους». Ἔκτοτε, οἱ πάπες προσφωνοῦν τούς βασιλεῖς τῆς Κωνσταντινουπόλεως **«αὐτοκράτορες τῶν Γραικῶν ἤ τῶν Ἑλλήνων»**, σέ ἀντιδιαστολή πρός τούς Δυτικούς αὐτοκράτορες, πού τούς προσφωνοῦν «τῶν Ρωμαίων».

963. Οἱ Βυζαντινοί ἀνακτοῦν τήν Κύπρον ἐκδιώκοντες τοῦς Ἄραβες. Ὁ **Ἀθανάσιος Ἀθωνίτης** ἱδρύει τήν μονή τῆς Μεγίστης Λαύρας στόν Ἄθωνα.

Ρωμανός Β′.

Στό ἄλλοτε ἱερόν ὄρος τῶν Ἀρχαίων, πού ἦταν ἀφιερωμένο στήν Ἀρτέμιδα καί ἄβατον γιά τούς ἄνδρες ὑπό τήν προστασίαν τοῦ Διός Ἀθώου (ἐξ οὗ Ἄθων) εἶχαν ἐπί Εἰκονομαχιῶν καταφύγει ἐρημίτες πιστοί τῶν εἰκόνων. Μέ τήν ἵδρυσιν τῆς μονῆς τῆς Μεγίστης Λαύρας ἀρχίζει ἡ διαμόρφωσις τῆς μοναστηριακῆς πολιτείας τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἡ ὁποία ἀναπτύσσεται ἐπί Ἰωάν-

---

1. Φανατικοί ἀντιχριστιανοί κατηγοροῦν τόν Νίκωνα ὅτι ἐκχριστιάνισε βιαίως τούς ἐμμένοντες στήν προχριστιανική «πατρώα θρησκεία» Κρῆτες. Ὅμως ἡ Κρήτη εἶχε σέ μεγάλο βαθμό ἐξισλαμισθῆ καί ὁ Νίκων ἀγωνίσθηκε γιά τόν ἐπαναχριστιανισμό = ἐπανελλήνισί της, ὄχι κατά ἀνυπάρκτων ἀρχαιοθρήσκων, ἀλλά κατά ὑπαρκτῶν μουσουλμάνων.

νου Τσιμισκῆ καί Βασιλείου Β΄. Ὅταν πέθανε ὁ Ἀθανάσιος, ὑπῆρχαν ἤδη 3.000 μοναχοί. *«Ἐπί δυναστείας τῶν Μακεδόνων τό Ἅγιον Ὄρος ἀνεδείχθη σέ πολύ σπουδαῖο κέντρο πολιτισμοῦ γιά ὁλόκληρο τόν κόσμο»* (Βασίλιεφ).

963. Θάνατος Ρωμανοῦ Β΄.

Νικηφόρος Φωκᾶς

«Συμβασιλεύς» μέ τούς ἀνήλικους υἱούς τοῦ Λεκαπηνοῦ. Νυμφεύεται τήν Θεοφανώ, χήρα τοῦ Ρωμανοῦ Β΄.

964. Ὁ Φωκᾶς μέ «Νεαράν» διευρύνει τά μέτρα τοῦ Ρωμανοῦ Β΄ ὑπέρ τῶν ἀνεξαρτήτων γεωργῶν. Ἀπαγορεύει τήν παραχώρησιν περιουσιῶν στήν Ἐκκλησία καθώς καί τήν ἵδρυσι νέων μονῶν καί ἱδρυμάτων ἐξαρτωμένων ἀπό μοναστήρια.

965. Ἀνάκτησις τῆς Κιλικίας (Φωκᾶς).

966. Ἐκστρατεία πρός ἀνάκτησιν τῆς Σικελίας.

– Ὁ Φωκᾶς ἀπαγορεύει τήν λατινική λειτουργία σέ Ἀπουλία - Καλαβρία.

Νικηφόρος Φωκᾶς.

967. Οἱ Βούλγαροι ἐκδιώκονται πέραν τοῦ Αἵμου.

– Οἱ Ρῶσοι, ὑπό τόν Σβιατοσλαῦο Ἰγκόρεβιτς, κυριεύουν τό ἐναπομεῖναν τμῆμα τῆς Βουλγαρίας.

968. Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Δύσεως Ὄθων Α΄ ζητεῖ τήν χεῖρα τῆς Θεοφανοῦς, θυγατρός τοῦ Ρωμανοῦ Β΄. Πρός τοῦτο, ἀποστέλλει στήν Κωνσταντινούπολι ὡς πρέσβυν τόν ἐπίσκοπον Λουιτπράνδον. Ὁ πάπας συνηγορεῖ γιά τόν γάμο· μέ ἐπιστολή του πρός τόν «αὐτοκράτορα τῶν Γραικῶν» τοῦ συνιστᾶ νά δεχθῆ τήν αἴτησιν τοῦ Ὄθω-

νος *«ὥστε νά συνάψη ἐπιγαμίαν καί φιλίαν μέ τόν αὐτοκράτορα τῶν Ρωμαίων»*. Τό αἴτημα ὅμως ἀπορρίπτεται[2]. Ὅταν ὁ Λουιτπράνδος ἐπιτιμᾶται γιά τήν προσφώνησι «τῶν Γραικῶν», ἀπαντᾶ ὅτι ὁ πάπας διαπιστώσας ὅτι οἱ τῆς Ἀνατολικῆς Αὐτοκρατορίας ἔχουν ἀποβάλει ὁ,τιδήποτε τό ρωμαϊκόν (γλῶσσα, ἔνδυσις, ἤθη κ.λπ.) καί εἶναι ἐντελῶς Ἕλληνες σέ ὅλα, ἐνόμισεν ὅτι ἡ προσφώνησις θά τούς ἱκανοποιοῦσε.

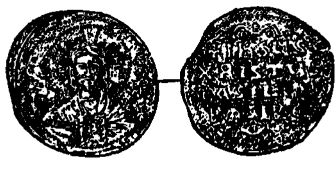
969. Ἀνάκτησις Ἀντιοχείας καί Χαλεπίου.

– Δολοφονία τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ ἀπό τόν Ἰωάννη Τσιμισκῆ.

Ἰωάννης Τσιμισκῆς

970. Ρῶσοι, Βούλγαροι, Οὖγγροι, ὑπό τόν Ρῶσον ἡγεμόνα Σβιατοσλαῦο Ἰγκόρεβιτς, εἰσβάλλουν. Ταυτοχρόνως, ὁ Ὄθων Α΄ εἰσβάλλει στήν ἑλληνική νότιο Ἰταλία.

971. Οἱ Ἕλληνες, ὑπό τόν **Βάρδα Σκληρόν**, κατατροπώνουν τούς εἰσβολεῖς, τούς καταδιώκουν καί κατα-

Ἰωάννης Τσιμισκῆς.

---

2. Ὁ ἐπίσκοπος Κρεμώνης Λουιτπράνδος εἶχε διατελέσει πρεσβευτής στήν Κωνσταντινούπολιν ἐπί Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, ὁπότε περιέγραψε μέ ἐνθουσιασμό τόν πολιτισμό, τόν πλοῦτο καί τήν ἰσχύ τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας. Στήν δεύτερη ἀποστολή του, ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ Ὄθωνος Α΄ γιά νά ζητήση τήν χεῖρα τῆς Θεοφανοῦς, ἀπέτυχε, ἐτέθη ὑπό κράτησιν καί ὅταν ἐπέστρεψε στήν Ἰταλία ἔγραψε ἕνα λίβελλο κατά τῶν Ἑλλήνων, τούς ὁποίους μεταξύ ἄλλων κατηγορεῖ ὅτι παρουσιάζουν θεατρικές παραστάσεις μέσα στίς ἐκκλησίες.

λαμβάνουν ὅλη τήν Βουλγαρία, ἡ ὁποία γίνεται ἐπαρχία τῆς Αὐτοκρατορίας.

– Ταυτοχρόνως ἀποκρούεται καί ἡ ἐπίθεσις τοῦ Ὄθωνος Α΄ στίς βυζαντινές ἐπαρχίες τῆς Ἰταλίας.

– Οἱ αἱρετικοί Παυλιανῖτες μεταφέρονται ὑποχρεωτικῶς ἀπό τήν Μ. Ἀσία στήν Θράκη, ὅπου ἐγκαθίστανται. Οἱ ἰδέες τους, παρόμοιες σέ πολλά σημεῖα πρός τίς τῶν πολύ μεταγενεστέρων Διαμαρτυρομένων, μεταδίδονται πρός τήν Κεντρική καί Βόρεια Εὐρώπη, ὅπου σπέρνουν τίς κινήσεις τῶν ἀντιπαπικῶν μεταρρυθμίσεων.

972. Ἡ πριγκίπισσα **Θεοφανώ** παντρεύεται τόν Ὄθωνα Β΄ στήν Ρώμη. Ἡ ἴδια, οἱ συνοδοί της καί οἱ μετακληθέντες ἀπό αὐτήν, ὅταν ἀνέλαβε τήν ἐπιτροπείαν τοῦ υἱοῦ της Ὄθωνος Γ΄ (983), σοφοί Ἕλληνες *«ἐπενήργησαν εἰς τήν ἠθικήν καί διανοητικήν διάπλασιν τῆς Δύσεως»* (Κ. Παπαρ. Δ΄ 205). Ὁ ἑλληνομαθής υἱός της Ὄθων Γ΄ τρέφει βαθύ σεβασμό πρός τό Βυζάντιο.

973-974. Νίκες κατά Ἀράβων σέ Ἀρμενία, Μεσοποταμία, Συρία. Ἀνάκτησις Βηρυττοῦ. Προέλασις ἕως Βαγδάτην καί Ἱεροσόλυμα.

– Πρωτεύουσα τῆς βυζαντινῆς Ἰταλίας γίνεται ἡ Βάρις (Μπάρι).

976. Θάνατος Ἰωάννου Τσιμισκῆ.

Βασίλειος Β΄ Βουλγαροκτόνος

Ἐμφύλιος (στάσις Βάρδα Σκληροῦ).

976-981. Ἐπανάστασις τῶν Βουλγάρων (Σαμουήλ). Καταλαμβάνουν Μακεδονία, Ἤπειρο, Θεσσαλία.

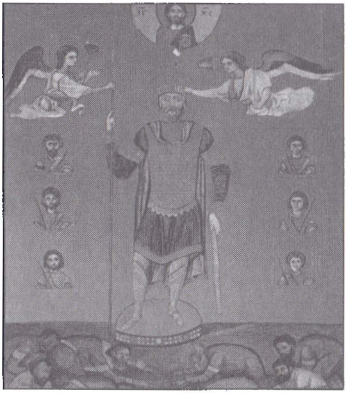
981. Α΄ ἐκστρατεία Βασιλείου Β΄ κατά Βουλγάρων.

982. Νίκες τῶν Βυζαντινῶν κατά Ὄθωνος Β΄ σέ νότιο Ἰταλία.

983. Θάνατος Ὄθωνος Β΄. Ἡ Ἑλληνίς χήρα του Θεο-

φανώ γίνεται «ἐπίτροπος» τοῦ δεκαετοῦς υἱοῦ της, αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως.

988. Ὁ ἡγεμών τῶν Ρώσων Βλαδίμηρος (υἱός τοῦ Σβιατοσλαύου) βαπτίζεται καί νυμφεύεται τήν Ἄνναν, ἀδελφήν τοῦ Βασιλείου. Γενικός ἐκχριστιανισμός τῶν Ρώσων.

Βασίλειος Β΄ Βουλγαροκτόνος.

991. Ἡ Ἰβηρία (Γεωργία) ἐντάσσεται στήν Αὐτοκρατορία.

992. Ἡ Ἀρμενία δορυφόρος τοῦ Βυζαντίου.

994. Ἡ Συρία δορυφόρος τοῦ Βυζαντίου.

995. Βαρειά ἧττα τῶν Βουλγάρων στόν Σπερχειό (**Νικηφόρος Οὐρανός**). Ἀπαλλαγή τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου ἀπό αὐτούς.

997. Ἀνάκτησις Δυρραχίου.

– Ὁ Ἕλλην Ἰωάννης Φιλάγαθος ἐκλέγεται πάπας.

999. Ἔναρξις τῶν κατ᾽ ἔτος ἐκστρατειῶν τοῦ Βασιλείου Β΄ κατά τῶν Βουλγάρων.

Ἰσχύς

Ἡ Αὐτοκρατορία βρίσκεται σέ ἀκμή. Εἶναι τό ἰσχυρότερο κράτος τῆς ἐποχῆς –συμπαγές, ἑνιαῖο, καλῶς διοικούμενο, πολύ πιό πολιτισμένο καί προοδευτικό ἀπό ὁποιοδήποτε ἄλλο. Ἁπλώνεται ἀπό τήν Κολχίδα ὡς τήν Ἄνω Συρία, καί ἀπό τόν Ἴστρον ὡς τήν Κρήτη, ἀπό τήν Κροατία ὡς τήν Ἀρμενία. Οἱ πριγκίπισσές του Θεοφανώ καί Ἄννα βασιλεύουν στήν Γερμανία καί στήν

Ρωσία: Βενετία, Ραβέννα, Ρώμη, Νεάπολη, Σικελία, εἶναι ἐπαρχίες ἤ ὑπό τήν ἐπικυριαρχία τοῦ Βυζαντίου. Ρωσία, Ἰταλία εἶναι πολιτισμικῶς δορυφόροι του. Οἱ στρατοί καί οἱ στόλοι του εἶναι οἱ ἰσχυρότεροι τοῦ κόσμου.

Κοινωνική πρόοδος

Καθ' ὅλον τόν ι' αἰῶνα, ἡ αὐτοκρατορική ἐξουσία (Ρωμανός Α' Λεκαπηνός, Κων/νος Πορφυρογέννητος, Βασίλειος Β') λαμβάνει συνεχῶς μέτρα ὑπέρ τῶν ἐλευθέρων μικροϊδιοκτητῶν καί τῶν ἀγροτικῶν κοινοτήτων ἔναντι τῶν μεγαλογαιοκτημόνων, παρεμποδίζοντας τήν διαμόρφωσι φεουδαρχίας - δουλοπαροικίας δυτικοῦ τύπου. Ἡ Ἑλληνική Αὐτοκρατορία εἶναι κράτος προοδευτικό, τό μόνο χωρίς δουλοπαροικία καί φεουδαρχία. Βασίζεται σέ ἐλεύθερους γεωργούς καί βιοτέχνες, οἱ ὁποῖοι δίνουν στό κράτος καί στόν στρατό ἕνα σταθερό θεμέλιο[3].

Πνευματική ἀκμή

Εἶναι ἐπίσης ἡ Ἑλληνική Αὐτοκρατορία τό κράτος πού δέν γνωρίζει Μεσαίωνα μέ τήν ἔννοια τῶν «σκοτεινῶν

3. Ἀσφαλῶς κατά τόν μακρότατον βίον τοῦ Βυζαντίου, ὁ στρατός δέν εἶχε πάντοτε τήν ἴδια σύνθεσι, δομή καί ὀργάνωσι. Πάντως κατά βάσιν, ἤδη ἀπό τοῦ στ' αἰῶνος ἀπετελεῖτο ἀπό στρατολογημένους ἰθαγενεῖς καί ἀπό βαρβάρους μισθοφόρους (φοιδεράτους). Κυρία δύναμις ἦσαν οἱ διά διαφόρων συστημάτων στρατολογούμενοι ἰθαγενεῖς, οἱ ὁποῖοι συγκροτοῦσαν τόν τακτικό στρατό. «Ἰθαγενεῖς» δέ πρωτίστως ἦσαν οἱ Ἕλληνες, ὅπως Ἕλληνες ἦσαν κατά συντριπτικήν πλειονότητα καί οἱ ἀξιωματικοί, στρατηγοί, ναύαρχοι. Ὁ πολεμικός στόλος ἀπετελεῖτο μόνον ἀπό Ἕλληνες.

αἰώνων». Ἐνῶ ἡ Δύσις εἶναι βυθισμένη σ' αὐτούς, στήν Ἑλληνική Αὐτοκρατορία συνεχίζεται ἡ διεργασία γιά σύνθεσι τῆς ἀρχαίας σοφίας καί τῆς χριστιανικῆς σκέψεως. Ἡ «κοσμική» καί ἡ «θεολογική» σκέψις προσεγγίζουν μεταξύ των, ἐνῶ παραλλήλως γίνεται συστηματική ἐργασία γιά διεύρυνσι τῆς ἐγκυκλοπαιδικῆς μορφώσεως.

● Τά πανεπιστήμια τῆς Κωνσταντινουπόλεως παραμένουν τά παγκόσμια μορφωτικά κέντρα, ὅπου *«ἔρχονται ἀπό τήν βάρβαρη Δύσι γιά νά μορφωθοῦν»* (Ἀ. Βασίλιεφ).

***

Οἱ ἴδιοι οἱ αὐτοκράτορες εἶναι ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων.

Ὁ **Λέων Στ'** προστατεύει τούς πνευματικούς ἀνθρώπους, συγκεντρώνει στήν αὐλή του διανοουμένους καί καλλιτέχνες καί συγγράφει.

Ὁ **Κωνσταντῖνος Ζ'** ἐνδιαφέρεται μέ πάθος γιά τήν παιδεία, τήν τέχνη, τήν μουσική, ἐνισχύει τήν συγγραφή καί ἔκδοσι πάσης φύσεως ἀνθολογιῶν καί ἐγκυκλοπαιδειῶν μέ βάσι τά ἀρχαῖα κείμενα καί δίνει νέαν ἀκμή στά πανεπιστήμια τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ ἴδιος συνέγραψε τά ἔργα: «Περί θεμάτων», «Ἔκθεσις τῆς Βασιλείου τάξεως» καί «Πρός τόν ἴδιον υἱόν Ρωμανόν».

Μέ δική του ἐντολή συνεγράφη χρονογραφία τῶν γεγονότων ἀπό ἐκεῖ πού ἐσταμάτησεν ὁ Θεοφάνης (=βασιλεία Λέοντος Ἀρμενίου), ἕως τό τέλος τῆς βασιλείας τοῦ Ρωμανοῦ Β' (813-961).

Κατηρτίσθη, ἐπίσης, «Πανδέκτης» ἀπό τά ἔργα τῆς βασιλικῆς βιβλιοθήκης μέ ἀποσπάσματα ἀρχαίων ἱστορικῶν. Ἡ αὐλή του ἦταν πραγματική «ἀκαδημία». Ἀπό αὐτόν τόν κύκλο συντάσσονται ἱστορικές, ἰατρικές, γεωπονικές, κτηνιατρικές ἐγκυκλοπαιδεῖες, ἐγχειρίδια πολεμικῆς τακτικῆς, ἀνθολογίες φιλολογίας, πραγματεῖες περί διοικήσεως. Ἐξέχουσα θέσι κατέχει ἡ ἱστορι-

κή ἐγκυκλοπαιδεία πού συνετάχθη μέ ἐντολή τοῦ Πορφυρογέννητου («Πανδέκτης»). Ὅλα εἶναι διαποτισμένα ἀπό **ἑλληνικότητα.** Στά «Γεωπονικά» λ.χ. διαβάζουμε: «Στίς κορυφές τῆς Ἴδης βροντᾶ ὁ Δίας ὁ Σοφός».

Ὁ Μ. Λεφτσένκο γράφει:

«ὁ Ι΄ αἰών χαρακτηρίζεται ἀπό τήν ἐπίμονη τάσι ν' ἀξιοποιηθῆ ἡ πολιτιστική - πνευματική κληρονομία τῆς Ἀρχαιότητος» (σ. 250).

Τρία σημαντικά ἔργα

«Σούδα». Ἀπό τόν κύκλο διανοουμένων τοῦ Κωνσταντίνου Ζ΄ προῆλθε καί τό λεξικό «Σούδα», ἕνα μνημεῖο φιλολογικοῦ πλούτου, μέ ἀναφορές καί σέ ἔργα πού χάθηκαν ἀργότερα (Σταυροφόροι). Παρέχει πολύτιμες πληροφορίες, ἐτυμολογικές καί πραγματολογικές, γιά πρόσωπα, ἱστορία καί λογοτεχνία. Ἀξίζει νά παρατηρηθῆ ὅτι τό Λεξικό συντάσσεται σέ ἐποχή πού *«ἡ μόρφωσις στήν ὑπόλοιπη Εὐρώπη βρίσκεται σέ παρακμή καί ἀποδεικνύει πόσο ἡ Βυζαντινή Αὐτοκρατορία μερίμνησε γιά τήν διατήρησι καί ἀνάπτυξι τῶν ὅσων εἶχαν ἀπομείνει ἀπό τόν Ἀρχαῖο Πολιτισμό»* (Krumbacher).

«Σούδα» σημαίνει ὀχύρωμα, τάφρος καί συσσώρευσις, σωρός ἐξ οὗ καί συλλογή. Κατ' ἄλλους εἶναι ἀκροστιχίς: Συναγωγή Ὀνομαστικῆς Ὕλης Διαφόρων Ἀνδρῶν. Ἄλλοι τέλος ὑποστηρίζουν ὅτι τό σωστό εἶναι Σουΐδας=ὄνομα τοῦ συγγράψαντος τό λεξικό.

Παλατινή: Στήν ἴδια ἐποχή ἀνήκει καί ἡ «Παλατινή Ἀνθολογία» μέ 3.700 ἐπιγράμματα ἀπό τήν Ἀρχαιότητα ὡς τό 980 μέ ἐπιμέλεια τοῦ κληρικοῦ **Κωνσταντίνου Κεφαλᾶ.** Στήν Ἀνθολογία περιλαμβάνονται, χωρίς διάκρισι, τόσον παγανιστικά ὅσον καί χριστιανικά κείμενα —ἔκφρασις μιᾶς συνειδήσεως συνεχείας τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Φιλόπατρις: Ἔργον τῆς ἐποχῆς αὐτῆς εἶναι καί ὁ «Φιλόπατρις ἤ διδασκόμενος», τοῦ ὁποίου ὁ συγγραφεύς μιμεῖται τόν Λουκιανόν. Τό πνεῦμα τοῦ ἔργου εἶναι γνησίως **ἑλληνικό:** γίνονται ἐπικλήσεις στόν Δία καί στούς ἄλλους ἀρχαίους θεούς, ἐνῶ τά πρόσωπα τοῦ διαλόγου ἔχουν ἀρχαιοελληνικά ὀνόματα. Εἶναι χαρακτηριστικόν ὅτι γίνεται λόγος περί «πατρίδος». Κατά τόν S. Reinach, εἶναι «ἔκφρασις ἀναγεννήσεως τοῦ **Ἑλληνικοῦ Πνεύματος».**

Λόγιοι καί καλλιτέχνες

– Πνευματική προσωπικότης εἶναι ὁ **Ἀρέθας**, ἀρχιεπίσκοπος Καισαρείας. Γράφει σχόλια στήν Ἀποκάλυψι καί στόν Εὐσέβιο, ἀλλά καί στόν Πλάτωνα καί στόν Λουκιανό.

– Ὁ πατριάρχης **Νικόλαος Μυστικός** ἄφησε μιά συλλογή ἐπιστολῶν μέ πολύ ὑλικό γιά τήν ἱστορία τῆς ἐποχῆς.

– Ὁ **Λέων ὁ Διάκονος** ἔγραψε μέ ἀντικειμενικότητα τήν ἱστορία τῶν πολέμων τῆς Αὐτοκρατορίας ἀπό τό 959 ἕως τό 976 ἐπί Νικηφόρου Φωκᾶ καί Ἰωάννου Τσιμισκῆ.

– Ὁ **Ἰωάννης Καμενιάτης** ἔγραψε γιά τήν λεηλασία τῆς Θεσσαλονίκης τό 904 ἀπό τούς Ἄραβες.

– Ὁ **Ἰωσήφ Γενέσιος**, ἀπό τόν κύκλο τοῦ Πορφυρογεννήτου, ἔγραψε τήν ἱστορία τῆς περιόδου 813-886 μέ σκοπό τήν προβολή τῆς Μακεδονικῆς Δυναστείας.

– Μιά συλλογή βιογραφιῶν Ἁγίων ἔγινε ἀπό τόν **Συμεών τόν Μεταφραστή.**

– Ὁ **Κωνσταντῖνος Ρόδιος** ἔγραψε σέ στίχους μία περιγραφή τῶν «ἑπτά θαυμάτων» τῆς Κωνσταντινουπόλεως καί κυρίως τοῦ ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, πού δείχνει μεγάλη ἀρχαιογνωσία.

– Χρονογράφοι εἶναι ὁ **Συμεών μάγιστρος Λογοθέτης**, ὁ **Λέων Γραμματικός**, ὁ **Θεοδόσιος Μελιτηνός.**

– Ὁ **Ἰωάννης Κυριώτης** ἤ **Γεωμέτρης** εἶναι ἀξιόλογος ποιητής. Κατά τόν Krumbacher «*εἶναι ἕνας ἐπιγραμματοποιός ἀπό τούς πιό ἐκλεκτούς συγγραφεῖς τοῦ Βυζαντίου*».

– Τό **ἔπος τοῦ Διγενῆ** δημιουργήθηκε πιθανῶς κατά τόν ια′ αἰῶνα, ἀναφέρεται ὅμως στόν ι′ καί μᾶς δίνει πολλές πληροφορίες γι' αὐτόν.

***

Ἔργο τῆς περιόδου εἶναι τό περίφημο «Μηνολόγιον» μέ μικρογραφίες ἀπό ὀκτώ καλλιτέχνες. Γενικῶς αὐτήν τήν ἐποχή ἀκμάζει ἡ τέχνη τῆς **μικρογραφίας** μέ πολλά πρωτότυπα, λεπτῆς ἐπεξεργασίας ἔργα.

Τότε γίνονται καί οἱ ξακουστές ἐκκλησίες τῆς Καππαδοκίας μέ ἐκπληκτικές **τοιχογραφίες.**

***

Κατά τήν περίοδον αὐτήν ἐνισχύεται ἡ ἐπιρροή τῆς Αὐτοκρατορίας στήν Ἰταλία. Ἱδρύονται πολλά ἑλληνικά μοναστήρια, ἀρκετά ἀπό τά ὁποῖα ἀναδεικνύονται σέ κέντρα πολιτισμοῦ.

Παρατηρεῖται ἀναγέννησις τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν καί στήν ἴδια τήν Ρώμη, ὅπου γίνονται τοῦ συρμοῦ καί τά ἑλληνικά ὀνόματα, ὅπως Θεοφύλακτος καί Θεοδώρα. Στήν βυζαντινή τέχνη ἀνήκει ἡ ζωγραφική τῆς Santa Maria Antica, τῆς Ρώμης.

***

Κατά τόν Λεφτσένκο, ὁ Ι′ αἰών διαψεύδει τήν εἰκόνα ἑνός ἀποτελματωμένου, στατικοῦ, ἀρτηριοσκληρωτικοῦ Βυζαντίου καί «*φανερώνει τήν ὕπαρξι μιᾶς κινήσεως ἐλευθέρων στοχαστῶν πού πραγματεύονται μέ ἀρκετή βιαιότητα τά θρησκευτικά θέματα καί ἔχουν τό θάρρος*

ἀκόμη καί νά συνθέτουν παρωδίες τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων» (σ. 255).

***

Κατά τόν αἰῶνα αὐτόν, ὁ πατριάρχης Θεοφύλακτος εἰσάγει ἀποφασιστικῶς τό θέατρο στήν ἐκκλησία. Στήν Ἁγία Σοφία δίδονται κανονικές θεατρικές παραστάσεις μέ συμμετοχή μίμων (=ἠθοποιῶν) καί χορωδίας. Σκηνοθέτης εἶναι ὁ Εὐθύμιος Κασνῆ, «δομέστικος» τῆς Ἐκκλησίας.

Πρός τήν Ἀρχαία Ἑλλάδα

Κύριο γνώρισμα τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ ι′ αἰῶνος εἶναι ἡ ἀνανεώσις τοῦ ἐνδιαφέροντος γιά τόν ἀρχαῖο ἑλληνικό πολιτισμό. Ἡ μελέτη τῆς κλασικῆς γραμματείας διαδίδεται, τά ἔργα της κυκλοφοροῦν εὐρέως, οἱ ἀναφορές σ᾽ αὐτά πολλαπλασιάζονται, διαμορφώνεται ἕνα μεγάλο κοινό πού ἀσχολεῖται μέ τήν ἀρχαία ἑλληνική σκέψι. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες γίνονται πρότυπα, οἱ ἰδέες τους συζητοῦνται, τό ἦθος τους ἐξαίρεται, οἱ ἀρετές τους προβάλλονται ὡς στοιχεῖα τῆς χριστιανικότητος. Ὁ ὅρος Ἕλλην παύει νά σημαίνη «εἰδωλολάτρης» καί ἡ ἑλληνικότης θεωρεῖται πηγή τῆς χριστιανικότητος. (Κ. Lechner, «Barbaren und Hellenen» 1954, H. Ahrweiller, «Ἡ πολιτική ἰδεολογία τῆς Βυζ. Αὐτοκρατορίας»).

ΙΑ΄ ΑΙΩΝ
ΠΟΛΥΜΕΤΩΠΟΣ ΑΓΩΝ

Νίκες

1018. Συντριβή τῶν Βουλγάρων καί ἐνσωμάτωσις τῆς χώρας τους στήν Αὐτοκρατορία. Ὅλη ἡ Χερσόνησος τοῦ Αἵμου γίνεται τμῆμα τῆς Αὐτοκρατορίας.

1018. Εἰσβολή Νορμανδῶν στή νότιο Ἰταλία. Ἐκδιώκονται.

– Ὁ Βασίλειος Β΄ εἰς Ἀθήνας πρός ἑορτασμόν τῆς κατά τῶν Βουλγάρων νίκης.

– Εὐημερία.

1022. Νίκη κατά Γεωργιανῶν καί προσάρτησις περιοχῶν τοῦ Καυκάσου.

1025. Θάνατος Βασιλείου Β΄.

Ἡ Αὐτοκρατορία στήν ἀκμή της: περιλαμβάνει ὁλόκληρη τή Χερσόνησο τοῦ Αἵμου, τήν Μ. Ἀσία, τήν Ἰβηρία (Γεωργία), τήν Ἀμπχαζία, τήν Κριμαία, τή νότιο Ἰταλία. Ὅλα τά κράτη τῆς Ἰταλίας (καί ἡ Βενετία) εἶναι ὑποτελῆ της, ὅπως καί ἡ Ἀρμενία, ἡ Συρία, ἡ Κροατία. Ἡ Αὐτοκρατορία θαλασσοκρατεῖ. Ὁ Κ. Μάρξ γράφει: *«Ἐπί Βασιλείου Β΄, τό Βυζάντιο ἦταν ἡ ἰσχυρότερη ναυτική δύναμις στήν Εὐρώπη»* («Extraits Chronologiques»).

1024. Ρωσικός στόλος ἐπιτίθεται, ὑπό τόν Χρυσόχειρα. Συντρίβεται στήν Λῆμνο ἀπό τούς στρατηγούς Σάμου καί Θεσσαλονίκης, Δαυίδ καί Νικηφόρον Καβάσιλα.

***

1025. **Κωνσταντῖνος Η΄** (ἀδελφός τοῦ Βασιλείου Β΄).

1028. Θάνατος Κωνσταντίνου Η΄.

— Ἄνοδος στόν θρόνο τοῦ **Ρωμανοῦ Γ΄ Ἀργυροῦ.**

Ἐξεγέρσεις Ἀράβων Συρίας, ἐπιδρομές Ἀράβων Ἀφρικῆς, εἰσβολή Πετσενέγων ἀπό Ἴστρον, ἀποστασία Ἀμπχάζων, ἐπιθέσεις Νορμανδῶν, Λομβαρδῶν, Σαρακηνῶν, Γερμανῶν σέ Ἰταλία.

Ἀντιμετωπίζονται ἀπό λαμπρούς στρατηγούς: **Κωνσταντῖνος Διογένης, Γεώργιος Θεοδωροκάτος, Βεριβόης**, Εὐ**στάθιος Δαφνομήλιος, Μιχαήλ Βούρτζης, Γεώργιος Μανιάκης, Θεόκτιστος, Νικηφόρος Καραντηνός, Τεκνεύς Ἀβυδηνός, Νικήτας Πηγονίτης,** Κωνσταντῖνος Χαγέ, **Λέων Ὦπος, Κατακαλῶν Κεκαυμένος**, Συναδηνός.

Ρωμανός Γ΄ Ἀργυρός.

Κρίσις

1034. Δολοφονία Ἀργυροῦ ἀπό τήν σύζυγό του **Ζωήν** καί τόν ἐραστή της Μιχαήλ Παφλαγόνα.

1034-1041. **Μιχαήλ Δ΄ ὁ Παφλαγών**. Ἐπιληπτικός. Ἀνίκανος. Κυβερνᾶ ὁ ἀδελφός του **Ἰωάννης**, μηχανορράφος, ἰδιοτελής, ἀδιάφορος γιά τίς κρατικές ὑποθέσεις.

— Ἐπιδρομές, ἀποστασίες, ἐξεγέρσεις, εἰσβολές βαρβάρων. Ἀντιμετωπίζονται ἀπό τούς στρατηγούς.

1037. Θεμελίωσις τῆς Ἁγίας Σοφίας Κιέβου (ἔργο ἑλληνικό).

1038. Ὁ στρατηγός **Μανιάκης** ἀνακτᾶ τήν Μεσσήνην καί τίς Συρακοῦσες, συντρίβοντας τούς Ἄραβες τῆς

Σικελίας. Ὁ Ἰωάννης τόν ... καθαιρεῖ! Οἱ Ἄραβες ἀνακτοῦν ὡς τό 1041 τό χαμένο ἔδαφος.

1040. Χωριστικά κινήματα Σέρβων, Βουλγάρων.

1041. Οἱ Βούλγαροι δαμάζονται. Οἱ Σέρβοι μένουν ἀνεξάρτητοι.

– Θάνατος Μιχαήλ Δ'.

– Ἡ Ζωή ἐξορίζει τόν Ἰωάννην. Ἀνεβάζει στόν θρόνο τόν ἀνεψιό τοῦ θανόντος συζύγου της, Μιχαήλ Καλαφάτην.

– **Μιχαήλ** Ε' **Καλαφάτης.**

– Ἧττες ἀπό Σέρβους.

1042. Ἔξωσις Μιχαήλ Ε'.

Ἡ Ζωή παντρεύεται τόν Κωνσταντῖνον Μονομάχον καί τόν ἀνεβάζει στόν θρόνο.

– **Κωνσταντῖνος Θ'** ὁ Μονομά**χος.**

Ὀλεθρία κυβέρνησις αὐτοῦ καί τῆς Ζωῆς.

1043. Ἐπίθεσις Ρώσων κατά Κωνσταντινουπόλεως. Συντρίβονται ἀπό τόν ναύαρχον **Θεοδωροκάτον.** Χάνουν τά 1.000 πλοῖα τους καί 15.000 ἄνδρες. Οἱ ἀποχωροῦντες διά ξηρᾶς ἐξολοθρεύονται στήν Βάρνα ἀπό τόν **Κατακαλῶν Κεκαυμένον.** Ἔκτοτε οἱ Ρῶσοι δέν ἐπετέθησαν κατά τῆς Αὐτοκρατορίας.

1045. Ὁ Κωνσταντῖνος Θ' ἱδρύει Νομική Σχολή καί ἕδρα Φιλοσοφίας. Κακός βασιλεύς, εἶναι προστάτης τῆς παιδείας. Σημαντικό μέτρο του εἶναι ὅτι εἰσάγει στήν Σύγκλητο ἐκπροσώπους τῆς «ἀστικῆς» τάξεως –ἐπιχειρηματιῶν, ἐμπόρων, ἐφοπλιστῶν.

1047. Προσάρτησις τοῦ ἀρμενικοῦ βασιλείου Ἀνί.

1048. Πρώτη ἐμφάνισις τῶν Σελτζούκων Τούρκων, οἱ ὁποῖοι, ἀφοῦ κατέκτησαν τήν Περσία, εἰσβάλλουν στήν βυζαντινή Μηδία.

– Ἐπιδρομή Πετσενέγων (τουρκικό φῦλο).

1050. Θάνατος τῆς Ζωῆς.

1054. Τό Βατικανό ἀφορίζει τόν πατριάρχη **Μιχαήλ Κηρουλάριο.** Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἀπαντᾶ ἀναθεματίζοντας τόν ἀφορισμό. Τό Β΄ Σχῖσμα ὁριστικοποιεῖ τό Α΄. Ἡ διάστασις λατινοπαπικῆς Δύσεως καί ἑλληνορθόδοξης Ἀνατολῆς εἶναι ἀγεφύρωτη.

Κωνσταντῖνος Θ΄ ὁ Μονομάχος.

***

Ὁ Κωνσταντῖνος Θ΄ Μονομάχος θέσπισε τήν ἐξαγορά τῆς στρατιωτικῆς θητείας, μέ ἀποτέλεσμα νά ἀρχίση νά ἀλλοιώνεται ὁ ὡς τότε ἐθνικός χαρακτήρας τοῦ στρατοῦ, ὅπου αὐξάνονται συνεχῶς οἱ μισθοφόροι. Τοῦτο ὑπονομεύει τήν συνοχή ἀλλά καί τήν ὀργάνωσι τοῦ στρατοῦ, μέ ὀλέθριες ἐπιπτώσεις.

1055. Θάνατος Κωνσταντίνου Θ΄ Μονομάχου.

– **Θεοδώρα** (ἀδελφή τῆς Ζωῆς).

1056. Θάνατος Θεοδώρας.

– **Μιχαήλ Στ΄** ὁ **Στρατιωτικός**. Προκαλεῖ τούς στρατιωτικούς μέ μέτρα ἐναντίον τους.

Διαμάχες

1057. Ἀνατροπή Μιχαήλ Στ΄.

– **Ἰσαάκιος Α΄ Κομνηνός**.

– Διαμάχη στρατιωτικῶν - πολιτικῶν (λογίων).

– Δημεύει κτήματα πλουσίων καί Ἐκκλησίας καί μειώνει τίς ἀποδοχές τῶν ἀνωτέρων κρατικῶν λευτουργῶν.

1059. Ἐξαναγκασμός Ἰσαακίου σέ παραίτησι.

– **Κωνσταντῖνος Ι΄ Δούκας.** Διά τῆς συζύγου του **Εὐδοκίας** ἐπηρεάζεται ἀπό τό κόμμα τῶν πολιτικῶν. Μεριμνᾶ γιά τήν διοίκησι, τήν οἰκονομία, τά γράμματα καί τίς τέχνες, ἀλλά ὁδηγεῖ τόν στρατό σέ παρακμή. Ἔτσι, οἱ Τοῦρκοι κυριεύουν τήν μεγάλην Ἀρμενίαν καί οἱ Νορμανδοί τή νότιο Ἰταλία πλήν τῆς Βάρεως (Μπάρι).

Κωνσταντῖνος Ι΄ Δούκας.

1064. Προσάρτησις τοῦ Κάρς.

1067. Θάνατος Κωνσταντίνου Δούκα. **Εὐδοκία Μακρεμβολίτισσα.**

– Οἱ Τοῦρκοι δηώνουν Συρία καί ἀνατ. Μ. Ἀσία.

1068. Ἡ Εὐδοκία παντρεύεται τόν στρατηγό Ρωμανό Διογένη.

– **Ρωμανός Δ΄ Διογένης.**

– Προσπάθεια ἀνασυγκροτήσεως τοῦ στρατοῦ.

Ὑπονόμευσίς του ἀπό τήν «πολιτική παράταξι» τῶν λογίων[1] (Μ. Ψελλός κ.ἄ.).

– Ἀπώθησις τῶν Τούρκων ἀπό τά παράλια Εὐξείνου καί Κιλικίας.

1069. Νίκη κατά Τούρκων στήν Καισάρεια.

---

1. Οἱ «λόγιοι» αὐτῆς τῆς ἐποχῆς εἶναι ἰδεολογικῶς τό ἀντίστοιχο τῶν συγχρόνων μας «κουλτουριάρηδων»: «προοδευτικοί», «ἐλευθερόφρονες», ἐχθροί τοῦ στρατοῦ καί τῶν παραδοσιακῶν ἀξιῶν, πασιφιστές, ὑπονομεύουν τό κράτος καί ἑτοιμάζουν τήν πτῶσι του. Ἡ ὁμοιότης μέ τούς σύγχρονους «προοδευτικούς κουλτουριάρηδες» σταματᾶ ἐδῶ, διότι ἐκεῖνοι εἶχαν παιδεία καί πνευματικήν ἀξία.

1071. Οἱ Τοῦρκοι κυριεύουν τήν Τραπεζοῦντα.

– Ἧττα τοῦ Ρωμανοῦ Δ′ Διογένη καί αἰχμαλωσία του ἀπό τούς Σελτζούκους στό Μαντζικέρτ. Οἱ Τοῦρκοι κατακτοῦν τήν ἀνατ. Μ. Ἀσία.

Ρωμανός Δ′ Διογένης.

– Οἱ Νορμανδοί μέ τήν βοήθεια τοῦ πάπα κυριεύουν τήν Βάριν, τελευταῖο βυζαντινό ὀχυρό στήν Ἰταλία, τερματίζοντας τήν βυζαντινή παρουσία σ' αὐτήν. Εἰσβάλλουν στήν Ἑλληνική Χερσόνησο. Ἀρχίζει ὁ διμέτωπος ἀγώνας τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατά Δυτικῶν καί Ἀσιατῶν εἰσβολέων σύν τό «ἐσωτερικό» μέτωπο (κατά Βουλγάρων, Σέρβων). Ὁ ἀγώνας αὐτός θά διαρκέση τρεῖς περίπου αἰῶνες ὡς τήν πτῶσι.

– Οἱ ««πολιτικοί» ἀναγορεύουν πραξικοπηματικῶς αὐτοκράτορα τόν Μιχαήλ Ζ′ Παραπινάκιον. Ὁ Ρωμανός, ἐπιστρέψας, τυφλώνεται.

Ἀποδιοργάνωσις

1071. **Μιχαήλ Ζ′ Παραπινάκιος** (υἱός τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα).

– Διαφθορά - Κερδοσκοπία.

– Νίκες στρατηγοῦ **Νικηφόρου Βρυεννίου** κατά Βουλγάρων, Σέρβων, Νορμανδῶν. Ἡ «πολιτική μερίς» τόν... καθαιρεῖ!

1075. Ὁ δούξ **Θεόδωρος Γαβρᾶς** ἐκδιώκει τούς Σελτζούκους ἀπό τήν Τραπεζοῦντα καί ἄλλες περιοχές.

1077. Στάσις τοῦ στρατοῦ.

1078. Ἀνατροπή Μιχαήλ Ζ′.

Νικηφόρος Γ' Βοτανειάτης (στρατηγός, ἀλλά γέρος καί ἀσθενής)

— Στάσεις.

— Διαφθορά.

— Οἱ Τοῦρκοι καταλαμβάνουν Καππαδοκία, Κιλικία, Ἰσαυρία.

— Διάλυσις.

1081. Ἀνατροπή Βοτανειάτου μέ πραξικόπημα.

Ἀλέξιος Α' Κομνηνός.

— Τερματίζει τήν ἀναρχία.

— Χρησιμοποιεῖ τούς ἐκκλησιαστικούς θησαυρούς γιά τήν ἄμυνα.

Ἀλέξιος Α' Κομνηνός.

— Εἰσβολή Νορμανδῶν, ἡ ὁποία ματαιώνει τήν ἐκστρατεία πού ἑτοίμαζε γιά ἐκδίωξι τῶν Τούρκων ἀπό τήν Μ. Ἀσία.

1082. Οἱ Νορμανδοί κυριεύουν Δυρράχιον, Ἰωάννινα, Ἄρτα, Καστοριά, Κέρκυρα, Κεφαλληνία.

1083. Συντριπτική ἧττα Νορμανδῶν στήν Λάρισα.

1084. Ἐκδίωξις τῶν Νορμανδῶν ἀπό ὅλα τά ἑλληνικά ἐδάφη.

1085. Οἱ Τοῦρκοι κυριεύουν τήν Ἀντιόχεια.

1086. Εἰσβολή Πετσενέγων.

1087. Εἰσβολή Σελτζούκων Τούρκων. Κυριεύουν τήν Σμύρνη. Ἐμφανίζονται στό Αἰγαῖο.

1091. Ἐξολόθρευσις τῶν Πετσενέγων.

1094. Συντριβή τῶν Κομανῶν.

Α΄ Σταυροφορία

1096. Α΄ Σταυροφορία. Ἔργο τοῦ Παπισμοῦ μέ σκοπό τήν κατάκτησι τῆς Ἀνατολῆς καί τήν διάλυσι τῆς Ἑλληνορθόδοξης Αὐτοκρατορίας.

1097. Τήν 25ην Μαρτίου, οἱ ἡγεμόνες τῆς Δύσεως (Σταυροφόροι) ὁρκίζονται πίστιν καί ὑποταγήν εἰς τόν βασιλέα τῶν Ἑλλήνων. Γονατίζουν μπροστά του καί τοῦ φιλοῦν τά πόδια, τά γόνατα καί τό στόμα, ὡς ὑποτελεῖς του. Ὁ Ἀλέξιος Α΄ ἀναλαμβάνει νά τούς συντρέξη «πάσῃ δυνάμει» καί αὐτοί νά τοῦ παραδώσουν κάθε βυζαντινή ἐπαρχία πού θά ἀνακτοῦν. Ὁ ἀρχηγός τῶν Σταυροφόρων Γοδεφρεῖδος Βουιλλών γίνεται «θετός υἱός» τοῦ Ἀλεξίου.

– Σταυροφόροι καί Ἕλληνες (ὑπό τόν **Τατίκιον**) κυριεύουν τήν Νίκαιαν πού ἀποδίδεται στούς δεύτερους.

– Σταυροφόροι καί Ἕλληνες νικοῦν τούς Τούρκους στό Δορύλαιο, κυριεύουν τήν Κιλικία καί πολιορκοῦν τήν Ἀντιόχεια.

– Ὁ Βαλδουίνος ἐκ τῶν ἀρχηγῶν Σταυροφόρων εἰσέρχεται ὡς σύμμαχος στήν ἑλληνική Ἔδεσσα (Ὄρφα) τῆς Μεσοποταμίας, δολοφονεῖ τόν Ἕλληνα διοικητή της Θεόδωρο καί αὐτοανακηρύσσεται ἡγεμών της.

1098. Ἅλωσις τῆς Ἀντιοχείας. Δέν ἀποδίδεται στούς Ἕλληνες, ἀλλά κηρύσσεται

Σταυροφόρος.

ἡγεμονία ὑπό τόν Βοημοῦνδον, ὁ ὁποῖος ἐγκαθιστᾶ καί Λατῖνον πατριάρχην, ἐκδιώκοντας τόν ὀρθόδοξον.

1099. Οἱ Σταυροφόροι κυριεύουν τά Ἱεροσόλυμα. Σφαγές. Ἱδρύουν δικό τους βασίλειο καί ἐγκαθιστοῦν πατριάρχη καταλαμβάνοντας καί τόν Ἅγιο Τάφο. Ἡγεμών ὁ Γοδεφρεῖδος Βουϊλλών. Ἔτσι στήν Ἀνατολή ἱδρύονται «φράγκικα» κρατίδια Ἐδέσσης, Ἀντιοχείας, Τριπόλεως, Ἱεροσολύμων.

Ἀρχαιολατρεία - Ἀναγέννησις τῶν κλασικῶν

Μερικές δεκαετίες κακοδιοικήσεως, διαφθορᾶς, ἀστάθειας καί σφοδρῶν ἐσωτερικῶν συγκρούσεων μεταξύ «πολιτικῶν» καί στρατιωτικῶν καθώς καί μεταξύ «δυνατῶν» (=τοπικῶν ἰσχυρῶν μεγαλογαιοκτημόνων) τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως, ἀποδοργανώνουν τό Κράτος, σέ μία ἐποχή πού ἀντιμετωπίζει τούς Σελτζουκίδες Τούρκους στήν Ἀνατολή, Πατσινάκους (Πετσενέγους) καί Οὔζους στό Βορρᾶ, Νορμανδούς στήν Δύσι, Σέρβους καί Βούλγαρους στό ἐσωτερικό. Ἡ Αὐτοκρατορία ἀρχίζει νά τρίζη. Παρά ταῦτα, ὁ ΙΑ′ αἰών εἶναι περίοδος πνευματικῆς ἀκμῆς καί σπουδῆς τῆς ἀρχαίας κληρονομιᾶς.

Ὁ Μιχαήλ Ψελλός.

– Ὁ **Μιχαήλ Ψελλός**, πού γίνεται καί πρωθυπουργός, εἶναι ἐπικεφαλῆς κινήσεως τῶν πλατωνιστῶν, στούς ὁποίους ἀνήκουν ὁ Ρωμανός Γ′, ὁ Ἰωάννης Μαυρόπους ἐπίσκοπος Εὐχαΐτων (καί ποιητής) καί πολλοί αὐλικοί.

– Ὁ **Ἰωάννης Ἰταλός** εἶναι Πυθαγόρειος.

Εἶναι ἐποχή *«μεγάλης ἀναγεννήσεως τῶν κλασικῶν»*. (Στ. Ράνσιμαν, σ. 271). Ὅλοι γράφουν στήν κλασική ἀττική διάλεκτο, ἀναφέρονται στούς ἀρχαίους καί τούς μιμοῦνται.

***

Παρουσιάζεται ἕνας ἀπό τούς καλύτερους ποιητές, ὁ **Χριστόφορος Μυτιληναῖος**. Τά ἔργα του εἶναι σύντομα ἐπιγράμματα σέ ἰαμβικό τρίμετρο, μέ πνεῦμα λεπτό καί χαρούμενο.

***

Ἐπί Βασιλείου Β′, λόγῳ τῶν πολέμων μέ τούς Βουλγάρους ἡ παιδεία εἶχε παραμεληθῆ, ὅμως ὁ Κωνσταντῖνος Μονομάχος, κακός ὡς ἡγεμών ἀλλά προστάτης τῶν γραμμάτων, μερίμνησε γιά τήν ἀνόρθωσί της διά τοῦ Μιχαήλ Ψελλοῦ καί ἄλλων λογίων. Τό 1045 ἀναδιοργανώνεται τό Πανεπιστήμιο, στό ὁποῖον ἱδρύονται Φιλοσοφική (**Μ. Ψελλός**) καί Νομική Σχολή (**Ἰωάννης Ξιφιλῖνος**). Ἡ φοίτησις εἶναι δωρεάν, ἀσχέτως οἰκονομικῆς ἤ κοινωνικῆς καταστάσεως τοῦ σπουδαστοῦ. Οἱ καθηγητές ἔχουν μεγάλες ἀμοιβές. Ἡ Νομική ἔχει εὐρύτερο προορισμό, ἐκπαιδεύοντας κρατικούς λειτουργούς.

Ὁ **Μιχαήλ Ψελλός** πολύ μορφωμένος, ἀλλά χωρίς ἠθική, ἀδίστακτος, ἡγεῖται τῆς ἀντιστρατιωτικῆς παρατάξεως καί ὑπονομεύει τήν ἄμυνα τοῦ Κράτους. Γράφει πολλά ἔργα ἐξ ὧν ἡ «Ἱστορία» του ἀποτελεῖ ἀξιόλογη πηγή γιά τήν περίοδο 976-1077 παρά τήν προκατάληψί του καί τόν αὐτοθαυμασμό του. Οἱ *«ἐπικήδειοί»* του εἶναι *«ἔξοχα δείγματα ρητορικῆς»* (Στ. Ράνσιμαν).

Ὁ **Μιχαήλ Ἀτταλειάτης** ἄφησε μία ἱστορία τῆς περιόδου 1034-1079 καί ἕνα ἀξιόλογο ἐγχειρίδιο Νομικῆς.

***

Δημιούργημα αὐτῆς τῆς ἐποχῆς εἶναι ὁ «Διγενής Ἀκρίτας», ἐπικό ποίημα σέ δέκα λόγους, μέ ἐξαίσιες περιγραφές καί λεπτή ψυχολογία, *«εἶναι ἡ πιό ἔξοχη chanson de geste πού γράφτηκε ποτέ. Κανένα ἀπό τά μεταγενέστερα ἔμμετρα μυθιστορήματα δέν ἔφθασε σέ τέτοιο ὕψος»* (Krumbacher). Θέμα του οἱ ἀγῶνες τῶν «Ἀκριτῶν» (=μεθοριακῶν φρουρῶν) κατά τῶν Ἀράβων. Εἶναι διαποτισμένο ἀπό ἑλληνικότητα.

***

Ἡ στροφή πρός τήν ἑλληνική ἀρχαιότητα εἶναι ἔντονος. Πρωτοστατεῖ ὁ ἀνακαινιστής πατριάρχης Μιχαήλ Κηρουλάριος, ὁ ὁποῖος μεταξύ ἄλλων προχωρεῖ σ' ἕνα τολμηρό βῆμα: ἐπιτρέπει τήν συμμετοχή γυναικῶν στίς ἐντός τῶν ἐκκλησιῶν θεατρικές παραστάσεις! Ξεπερνᾶ ἔτσι τό ἀρχαῖο θέατρο, στό ὁποῖο τούς ρόλους γυναικῶν ὑπεδύοντο ἄνδρες. Ἡ καινοτομία του συνιστᾶ σημαντική πρόοδο πρός τήν γέννησι τοῦ νέου θεάτρου, μέ γυναῖκες, χωρίς προσωπίδες, μέ χορωδίες καί μουσική.

***

Χαρακτηριστικά τῆς ἀρχαιολατρείας:

– Ὁ «Χριστός Πάσχων», ἀγνώστου συγγραφέως, εἶναι ποιητικό δρᾶμα 2.640 στίχων. Πρόκειται γιά συρραφή στίχων ἀπό ἀρχαῖες τραγωδίες, ἰδίως τοῦ Εὐριπίδου, ὅπου τά ἀναφερόμενα γεγονότα καί πρόσωπα ἀντικαθίστανται ἀπό χριστιανικά.

– Ἡ **Εὐδοκία**, σύζυγος τοῦ Κωνσταντίνου Ι' Δούκα, συνέγραψε «συναγωγήν θεῶν, ἡρώων τε καί ἡρωίνων γενεαλογίας», πού ἀναφέρεται στήν ἀρχαιοελληνική μυθολογία.

– Ὁ **Ἀλέξιος Α' Κομνηνός**, ἀπαντώντας στίς ἐπικρίσεις ἐπειδή ἐδήμευσε τούς ἐκκλησιαστικούς θησαυρούς γιά νά τούς χρησιμοποιήση στήν ἀντιμετώπισι τῶν ἐξω-

τερικῶν ἐχθρῶν, εἶπε: *«εἰς δέον ἀνήλωτο κατά τόν Περικλέα ἐκεῖνον καί ὑπέρ τῆς ὑμῶν τιμῆς δεδαπάνηται»*.

***

Ἱστορικοί καί χρονογράφοι εἶναι οἱ Μιχαήλ Ψελλός, Μιχαήλ Ἀτταλειάτης, **Νικηφόρος Βρυέννιος** (καῖσαρ), **Ἄννα Κομνηνή**, **Κίνναμος**, **Κεδρηνός**, Ζωναρᾶς, **Γλυκᾶς** καί ὁ **Ἰωάννης Σκυλίτσης** (ἤ Σκυλίτζης). Τό ἔργο τοῦ τελευταίου, «Σύνοψις ἱστοριῶν», εἶναι ἀπό τά πιό ἐνδιαφέροντα τῆς βυζαντινῆς ἱστοριογραφίας. Καλύπτει τήν περίοδο 811-1057, ἀποτελώντας συνέχεια τῆς χρονογραφίας τοῦ Θεοφάνους. Προσπαθεῖ νά δώση σφαιρική εἰκόνα τῶν γεγονότων, ἀλλά δέν ἐξετάζει κριτικῶς τίς πηγές του. Παρέχει πολύτιμες πληροφορίες καί ἐνδιαφέρουσες κρίσεις γιά πρόσωπα καί πράγματα, ἄν καί ὄχι πάντοτε ἀντικειμενικές. Τό ὕφος του εἶναι δωρικό. Ἔχει διατυπωθῆ ἡ ἄποψις ὅτι ὁ Σκυλίτσης εἶναι ὁ Ἰωάννης Θρακήσιος, πού διετέλεσε σημαντικός ἀξιωματοῦχος τῆς αὐλῆς καί πρόεδρος τοῦ αὐτοκρατορικοῦ δικαστηρίου.

— Ὁ στρατηγός **Κεκαυμένος** συγγράφει τό «Στρατηγικόν».

— Σημαντική πνευματική προσωπικότης εἶναι καί ὁ πατριάρχης (1064-1075) Ἰωάννης Η΄ Ξιφιλῖνος.

Ἑλληνολατρικός Χριστιανισμός

Ἡ Ἐκκλησία ἔχει μεταμορφωθῆ. «Ἑλληνίζει». Δέν στιγματίζει πλέον μουσικούς καί ἠθοποιούς, δέν καταδικάζει θεατρικές παραστάσεις, χορούς, γλέντια —ἀνέχεται τήν Διονυσιακή πλευρά τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ τρόπου ζωῆς.

Μέσα σ᾽ αὐτό τό κλῖμα, ἀναλαμβάνεται μία προσπάθεια μέ σκοπό νά ἀναγνωρισθῆ ἡ προέλευσις τοῦ Χρι-

στιανισμοῦ ἀπό τήν ἑλληνική σκέψι. Κύριος φορεύς της εἶναι ὁ Μιχαήλ Ψελλός.

Αὐτός προσπαθεῖ νά καταδείξη ὅτι οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι ἦσαν «προάγγελοι» τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ μέθοδός του εἶναι ἕνας ἄλλος τρόπος νά ἀποδειχθῆ ὅτι ὁ Χριστιανισμός εἶναι συνέχεια τῆς ἑλληνικῆς θεολογίας, μεταφυσικῆς καί ἠθικῆς. Ἐάν τό ἔθετε ἔτσι, θά προκαλοῦσε ἀντιδράσεις, τίς ὁποῖες ἀπέφυγε λέγοντας τό ἴδιο πρᾶγμα μέ διαφορετικό τρόπο. Ἄλλωστε ἡ θέσις ὅτι ἡ ἑλληνική φιλοσοφία προετοίμασε τήν ἔλευσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ (ἤ ὅτι ὁ δεύτερος εἶναι προϊόν τῆς πρώτης) εἶχε προβληθῆ κατά τούς πρώτους αἰῶνες τῆς νέας θρησκείας, ἀλλά ἐγκατελείφθη ὅταν ὁ Χριστιανισμός ἐπεκράτησε. Τότε, ὡς ἐπίσημη πλέον θρησκεία τοῦ κράτους, θέλησε νά ἐκτοπίση κάθε ἄλλη πνευματική τάσι καί ἔτσι ἔρριξε στήν λήθη τήν προαναφερθεῖσαν θέσιν. Ὁ Ψελλός καί οἱ ἄλλοι πνευματικοί ἄνθρωποι τοῦ ΙΑ′ αἰῶνος τήν ἐπανέφεραν.

***

Ὅμως οἱ λόγιοι τῆς ἐποχῆς ἀντιλαμβάνονται μηχανικῶς τήν ἑλληνική κληρονομία. Εἶναι μιμητές. Ἐπί πλέον θέλουν νά κυβερνήσουν καί ἀντιπράττουν στούς στρατιωτικούς, ὑπονομεύοντας τόν στρατό μέ ὀλέθριες συνέπειες.

Τέχνη

– Ἀκμάζει ἡ παραγωγή εἰδῶν πολυτελείας.

– Βλαστάνει ἡ τέχνη τοῦ σμάλτου.

– Παρουσιάζεται νέος ρυθμός στή ζωγραφική πού γίνεται πιό συμβολική καί ἀφηρημένη.

– Ἀμέτρητα εἶναι τά εἰκονογραφημένα χειρόγραφα, ὅπως τό Ψαλτήριο (ἐθνική βιβλιοθήκη Παρισίων), τό Μηνολόγιο τοῦ Βασιλείου Β′, οἱ Ὁμιλίες τοῦ Γρηγορίου

Ναζιανζηνοῦ, τό Ψαλτήριο τοῦ Θεοφίλου Καισαρείας (Βρεταννικό Μουσεῖο). Οἱ μικρογραφίες δείχνουν ἐπιρροή τῆς ἀρχαίας παραδόσεως.

– Στήν ψηφιδοθεσία ἔχουμε τά θαυμάσια ἔργα στήν Νέα Μονή Χίου, στό Δαφνί Ἀττικῆς, στόν Ὅσιο Λουκᾶ Φωκίδος, στόν μητροπολιτικό ναό Κιέβου, στήν Σικελία καί Ἰταλία.

Ὁ ια′ αἰών θεωρεῖται ὡς ἡ β′ χρυσῆ ἐποχή τῆς Βυζαντινῆς τέχνης, μετά ἀπό ἐκείνην ἐπί Ἰουστινιανοῦ.

Κέντρον τοῦ πολιτισμοῦ

Τό Βυζάντιο παραμένει τό μεγάλο κέντρο τοῦ πολιτισμοῦ πού ἀκτινοβολεῖ πρός κάθε κατεύθυνσι.

– Ὁ διάδοχος τῆς Ρωσίας Βοεβολόντ παντρεύεται τήν κόρη τοῦ Κωνσταντίνου Μονομάχου καί ἐπί βασιλείας του ἡ Ρωσία γίνεται ἐκκλησιαστικῶς, πνευματικῶς καί πολιτισμικῶς ἐξάρτημα τῆς Αὐτοκρατορίας κατακλυζομένη ἀπό ἐμπόρους, διπλωμάτες, κληρικούς, ἀρχιτέκτονες, ζωγράφους, μουσικούς, τεχνίτες τῆς Αὐτοκρατορίας. Τότε ἱδρύεται ὁ βυζαντινός ναός τῆς Ἁγίας Σοφίας στό Κίεβο (1037).

– Κατά τόν Μ. Λεφτσένκο: *«Ἡ Ἰταλία ἀπευθυνόταν στήν Κωνσταντινούπολι γιά κάθε καλλιτέχνημα πού ἡ κατασκευή του παρουσίαζε δυσκολίες ἤ ἦταν σπάνιας ποιότητας»* (σ. 269). Γύρω στό 1060, Βυζαντινοί ἐκλήθησαν καί ἀνέλαβαν τήν διεύθυνσι τῆς καλλιτεχνικῆς σχολῆς πού ἱδρύθηκε στό μόντε-Κασσῖνο μέ σκοπό τήν ἀνακαίνισι τῆς τέχνης στήν Ἰταλία. Οἱ Ἑνετοί παρήγγειλαν τήν περίφημη εἰκόνα «Pala d' oro» στήν Κωνσταντινούπολι (ἐκτίθεται στόν Ἅγιο Μᾶρκο).

– Ἡ νορμανδική Σικελία βρίσκεται κάτω ἀπό τήν πνευματική - καλλιτεχνική ἐπιρροή τοῦ Βυζαντίου.

— Ἡ Δυτ. Εὐρώπη ἀρχίζει νά εἰσάγη τήν βυζαντινή νομοθεσία καί τίς πολιτικές θεωρίες τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

***

«*Ὡς τήν λατινική κατάκτησι, ἡ Κωνσταντινούπολις ἦταν ἡ ἀναμφισβήτητη πρωτεύουσα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ... ὁ πλοῦτος καί οἱ ἀνέσεις της τήν ἔκαναν μυθική πόλι, πού οἱ ἄνθρωποι στήν Γαλλία, στήν Σκανδιναυία, στήν Ἀγγλία, τήν ὀνειροπολοῦσαν*» (Στ. Ράνσιμαν, «Βυζαντινός Πολιτισμός»).

Αἰών στροφῆς

Μετά τίς νίκες τοῦ ι′ καί τῶν ἀρχῶν τοῦ ια′ αἰῶνος, τό Βυζάντιο αἰσθάνεται πανίσχυρο καί ἀσφαλές. Ἡ σφαῖρα ἐπιρροῆς του εἶναι ἐκτεταμένη, τό κῦρος του παγκόσμιο καί περιβάλλεται ἀπό κράτη-δορυφόρους του. Ἔτσι, χαλαρώνει τήν στρατιωτική του προσπάθεια καί βασίζει τήν ἀσφάλειά του περισσότερο στήν λαμπρή πράγματι διπλωματία του καί στήν πολύμορφη αἴγλη του. Ζῆ μέ τήν ψευδαίσθησι τῆς διαρκοῦς εἰρήνης.

Αὐτές οἱ συνθῆκες γεννοῦν τήν «ἀντιστρατιωτική παράταξι», ἀποτελουμένην κυρίως ἀπό τούς «κουλτουριάρηδες» τῆς ἐποχῆς. Αὐτή προωθεῖ τούς ἀνθρώπους της στά αὐλικά, πολιτικά, διοικητικά καί ἀκαδημαϊκά ἀξιώματα καί ἐπιτυγχάνει τήν ἐφαρμογήν ἑνός ὀλεθρίου προγράμματος «εἰρήνης καί εὐημερίας».

— Καταργεῖται ὁ θεσμός τῶν μεθοριακῶν ἀγροτῶν - στρατιωτῶν (ἀκρῖτες).

— Ὁ ἐθνικός στρατός ἀντικαθίσταται ἀπό μισθοφορικό, ἀφοῦ εἰσήχθη ἡ ἐξαγορά τῆς στρατιωτικῆς θητείας.

— Ἐγκαταλείπεται τό πολεμικό ναυτικό, ἀφοῦ ἡ ἀραβική ναυτική ἀπειλή ἔχει ἐκλείψει.

Ἡ δραστική περικοπή τῶν στρατιωτικῶν δαπανῶν καί ἡ ἀπαλλαγή ἀπό τήν στρατιωτική ὑπηρεσία βελτιώνουν τήν ζωή τῶν Βυζαντινῶν καί διευρύνουν τήν πολυτέλεια. Ὁ παραμερισμός τῶν στρατιωτικῶν, ἱκανοποιεῖ τούς «κουλτουριάρηδες» καί τούς μή στρατιωτικούς ἀξιωματούχους, ἐνῶ ἀπαλλάσσει τήν αὐλή ἀπό τόν φόβο τῶν στρατηγῶν. Σημειώνεται πνευματική ἄνθησις καί ἔντασις τῆς ἑλληνολατρείας.

Ὅλα αὐτά ὅμως προετοιμάζουν τήν καταστροφή. Τοῦρκοι καί Δυτικοί ἐπέρχονται κατά τοῦ Κράτους, ἐνῶ Βούλγαροι Σέρβοι καί σηκώνουν κεφάλι καί διάφορες χῶρες ξεφεύγουν ἀπό τήν σφαῖρα ἐπιρροῆς τοῦ Βυζαντίου καί ἐντάσσονται στήν παπική ἤ γερμανική. Ἀπό τό 1050, ἡ κατάστασις ἀρχίζει νά γίνεται κρίσιμη.

Μερικοί τό ἀντιλαμβάνονται. Τό 1067, ἡ αὐτοκράτειρα Εὐδοκία Μακρεμβολίτισσα χήρα τοῦ Κωνσταντίνου Ι΄ Δούκα, ὁ πατριάρχης Ἰωάννης Ξιφιλῖνος, μερικοί συγκλητικοί καί πολλοί στρατιωτικοί συνειδητοποιοῦν τήν ἀνάγκην διαφορετικῆς ἀντιμετωπίσεως τῶν πραγμάτων. Ἡ «ἀντιστρατιωτική παράταξις» μέ τόν Μιχαήλ Ψελλό καί τόν καίσαρα Ἰωάννην Δούκα ἀντιδροῦν. Ἡ Εὐδοκία μέ τήν ὑποστήριξι τοῦ πατριάρχου παντρεύεται ἕνα στρατιωτικό, τόν Ρωμανό Διογένη, καί τόν ἀνεβάζει στόν θρόνο τήν 1η Ἰανουαρίου 1068.

Ἀφ᾽ ἑνός ὅμως ἡ ὑγιής ἀντίδρασις ἔρχεται ἀρκετά ἀργά καί ἀφ᾽ ἑτέρου, καί κυρίως, ἡ «ἀντιστρατιωτική παράταξις» συνεχίζει νά ὑπονομεύη πεισματωδῶς τίς προσπάθειες γιά ἀνασυγκρότησι τῆς πολεμικῆς ἰσχύος καί συστηματική ἀντιμετώπισι τῶν κατά τοῦ Βυζαντίου ἀπειλῶν. Ζῆ στήν μακαριότητα πού τῆς παρέχουν ἡ ἐπίφασις ἰσχύος, ἡ οἰκονομική ἀκμή, ἡ βιοτική εὐημερία, ἡ πνευματική καί καλλιτεχνική ἄνθησις. «Ὅλα εἶναι

ὡραῖα. Γιατί νά στενοχωριόμαστε; Τί θέλουν τέλος πάντων αὐτοί οἱ ἀνοικονόμητοι στρατιωτικοί; Μᾶλλον ἐποφθαλμιοῦν τήν ἐξουσία. Καί ἄν τήν πάρουν, ἀλλοίμονό μας. Θά ἀπαιτήσουν σφίξιμο τοῦ ζωναριοῦ, θυσίες, ἐπαγρύπνησι, στρατιωτική θητεία καί ἄλλα τέτοια δυσάρεστα». Μέ αὐτό τό πνεῦμα ὁδηγοῦν στήν ἧττα τοῦ Μαντζικέρτ τό 1071. Οἱ Τοῦρκοι εἶναι πλέον ἐδῶ.

***

Ὁ ια΄ αἰών εἶναι ἐποχή μεγάλης ἀκμῆς γιά τό Βυζάντιο. Ταυτοχρόνως εἶναι καί ἡ ἐποχή τῆς «στροφῆς» του πρός τήν ἀποδιοργάνωσι καί τήν πτῶσι.

ΙΒ′ ΑΙΩΝ
ΠΡΩΪΜΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ

Ἀλέξιος Α′ Κομνηνός

1101. Ὁ Βοημοῦνδος, «σταυροφόρος» ἡγεμών Ἀντιοχείας, καταλαμβάνει Κιλικία, Παμφιλία καί ἄλλες ἑλληνικές περιοχές.

1103. Οἱ Ἕλληνες ἀνακτοῦν τήν Γερμανίκειαν ἀπό τόν Βοημοῦνδο.

– Οἱ Πισᾶται «Σταυροφόροι» λεηλατοῦν τά νησιά τοῦ Ἰονίου.

– Οἱ Ἕλληνες καταναυμαχοῦν τόν στόλο τῶν Πισατῶν στήν Ρόδο (**Τατίκιος**).

– Οἱ Πισᾶται ἐπιχειροῦν ἀπόβασι στήν Κύπρο. Ἀποκρούονται (**Φιλόκαλος Εὐμαθίου**).

1104. Οἱ Ἕλληνες, παρά τήν ἐνίσχυσιν τοῦ Βοημούνδου ἀπό τούς Γενουᾶτες, ἀνακτοῦν τήν Κιλικία (**Μοναστρᾶς**) καί τήν Λαοδίκειαν (**Καντακουζηνός**).

1105. Ἑτοιμάζεται μεγάλη ἐκστρατεία πάπα, Νορμανδῶν, Γάλλων, Ἰταλῶν, Ἱσπανῶν κατά τῶν Ἑλλήνων ἀπό δυσμῶν. Ἀνάκλησις τοῦ κατά Βοημούνδου μαχομένου στρατοῦ. Ὁ Ταγκρέδος (ἀνεψιός τοῦ Βοημούνδου) ἐπωφελεῖται καί ἀνακαταλαμβάνει τήν Κιλικία. Ἀγριότητές του κατά Ἑλλήνων.

1107. Ἀπόβασις τῶν Δυτικῶν ὑπό τόν Βοημοῦνδον στό Δυρράχιο. Πόλεμος Ἑλλήνων - Δυτικῶν. Ταυτο-

χρόνως ἐπιτίθενται οἱ Φράγκοι τῆς Ἀντιοχείας.

1108. Νίκη τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Δυτικοί δέχονται ν' ἀποδώσουν τήν Ἀντιόχειαν καί νά τηρήσουν τίς συμφωνίες τοῦ 1097. Τελικῶς ἀπέδωσαν μόνον μερικές περιοχές, ἀλλά ἐκράτησαν τήν Ἀντιόχειαν.

1110. Ὁ Βασίλειος, ἀρχηγός τῆς αἱρέσεως τῶν Βογομίλων (παραφυάδος τῶν Παυλιανιτῶν), ἐπί τῆς πυρᾶς.

1111. Θάνατος Βοημούνδου.

1115-1120. Συντριβή τῶν «Βογομίλων»[1] Θράκης, Βουλγαρίας, Σερβίας, Βοσνίας ἀπό τόν Ἀλέξιο Α΄. Ὁ ἀρχηγός τους Βασίλειος θανατώνεται ἐπί τῆς πυρᾶς (1118).

— Ὁ Ἀλέξιος, ἀντιμετωπίζοντας οἰκονομικές δυσκολίες λόγῳ τῶν πολεμικῶν δαπανῶν, ἐκχωρεῖ «προνόμια» σέ Ἑνετούς καί Πισάτες.

1117. Νίκες κατά Τούρκων. Ὁ σουλτάνος τοῦ Ἰκονίου προσκυνᾶ τόν Ἀλέξιον καί συνάπτει συνθῆκες.

1118. Θάνατος Ἀλεξίου Α΄.

Ἀλεξίου Α΄ ἐκτίμησις

Ὁ Ἀλέξιος Α΄ Κομνηνός παρέλαβε τό κράτος σέ ἀποδιοργάνωσι. Μέ ὀργανωτικές, νομοθετικές, πολιτικές, διπλωματικές καί στρατιωτικές ἐνέργειες, κατώρθωσε νά ἀποσοβήση τήν διαφαινομένη κατάρρευσι. Ἀντιμετώπισε, κατά βάσιν ἐπιτυχῶς, τίς ἐκ δυσμῶν καί ἐξ ἀνατολῶν ἀπειλές, μαχόμενος σέ πολλά ταυτοχρόνως μέτωπα. Τοῦ καταλογίζουν ὅτι ἐπέβαλε βαρεῖς φόρους, προ-

1. Συνεχιστές τῶν «Παυλικιανῶν» πού εἶχαν ἐκτοπισθῆ τό 878 ἀπό τήν Ἀνατολία στήν χερσόνησο τοῦ Αἵμου. Ἀπέρριπταν εἰκόνες, μυστήρια, κάθε κλῆρο καί λατρεία καί θεωροῦσαν ὅτι οἱ Ὀρθόδοξοι λατρεύουν τόν Σατανιήλ μέ κέντρο τήν Ἁγ. Σοφία. Πρόδρομοι τῶν Προτεσταντῶν.

έθη σέ ἀνατιμήσεις καί παρεχώρησε προνόμια στούς Βενετούς καί Πισάτες, τά ὁποῖα, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἀπεδείχθησαν ἐξόχως ἀρνητικά γιά τήν Αὐτοκρατορία. Ὅμως πρέπει νά ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Ἀλέξιος Α' εἶχε νά ἀντιμετωπίση τρομερές δυσκολίες καί ὅτι τά μέτρα αὐτά τοῦ τά ἐπέβαλαν οἱ περιστάσεις, ὅπως ἡ ἔλλειψις χρημάτων, ἡ ἀντιμετώπισις τοῦ πληθωρισμοῦ καί ἡ ἀνάγκη συμμάχων. Οἱ παραχωρήσεις πρός Βενετούς - Πισάτες ἔγιναν γιά νά ἀντιμετωπισθῆ ἡ εἰσβολή τῶν παπικῶν Νορμανδῶν στήν Ἑλλάδα καί νά διεξαχθοῦν οἱ πόλεμοι κατά τῶν «σταυροφόρων» καί τῶν Τούρκων σέ Μ. Ἀσία καί Συρία.

***

Ὁ Κ. Σάθας[2] θεωρεῖ ὅτι *«οἱ Κομνηνοί ἐγένοντο οἱ κακοί τοῦ Βυζαντίου δαίμονες»* (Μ.Β. Ζ', ρδ'), ἐπειδή ὑπεστήριξαν τήν Ὀρθοδοξία κατά τῶν ὑλιστικῶν ἰδεῶν τοῦ Ἰωάννου Ἰταλοῦ καί τῶν ὀπαδῶν του.

Ὁ Ἀλέξιος Α' Κομνηνός, ὅμως, ὀρθῶς ἀντελήφθη ὅτι ἡ Αὐτοκρατορία, ἀντιμετωπίζοντας ταυτοχρόνως δύο θανασίμους ἐχθρούς, τήν παπική Δύσι καί τήν ἰσλαμική

2. Κωνσταντῖνος Σαθόπουλος, ἀπό τό Γαλαξίδι (1842-1914). Μεσαιωνοδίφης, ἐρευνητής, ἔφερε στό φῶς πολυτιμότατα μνημεῖα τοῦ βυζαντινοῦ καί νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ, πού ἀπετέλεσαν τά πολύτομα ἔργα «Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας» (9 τ.) καί «Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη» (7 τ.). Ὡς ἱστοριοδίφης προσέφερε ἔργο ἀνεκτίμητο. Ὡς ἱστορικός ὅμως ὑποπίπτει σέ πλῆθος σφαλμάτων, ἰδίως στήν ἑρμηνεία τῶν γεγονότων. Κυρία αἰτία, ἡ ἐπίδρασις πού ἐδέχθη ἀπό τόν δυτικό ἀ-θρησκευτικό καί ἀντιβυζαντινικό «διαφωτισμό» κατά τήν μακράν διαμονή του στήν Δύσι. Τά δύο ἀναφερθέντα μεγάλα ἔργα του τά συνέθεσε στήν Ἰταλία καί στήν Γαλλία, ὅπου καί ἀπέθανε.

τουρκική Ἀνατολή, μίαν εἶχεν ἐλπίδα ἐπιβιώσεως: τήν ἀναζωπύρωσιν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ὡς ἰδεολογίας καί συνεκτικοῦ δεσμοῦ τῶν ὑπηκόων της. Γι' αὐτό ἐθανάτωσε τόν ἀρχηγόν τῶν Βογομίλων πού ἀντετίθεντο στήν Ὀρθοδοξία συνδυάζοντες τήν αἵρεσί τους μέ τόν βουλγαρικό ἀποσχιστισμό. (Οἱ ὑπηρετοῦντες στόν βυζαντινό στρατό Βογόμιλοι λιποτάκτησαν στούς Νορμανδούς τό 1081). Γι' αὐτό ἐπεδίωξε καί τήν θεωρητική ἄλλωστε καταδίκη τῶν ἀπόψεων τοῦ Ἰωάννου Ἰταλοῦ. Ταυτοχρόνως ἀπέστειλε πρός τόνωσιν τῆς προσηλώσεως στήν Ὀρθοδοξία τόν (ὅσιον) Χριστόδουλον ἱδρυτήν τῆς μονῆς τῆς Πάτμου στό Αἰγαῖο, τόν (ἅγιον) Μελέτιον σέ Ἀττικοβοιωτία καί Πελοπόννησο καί ἄλλους σέ διάφορες περιοχές. Ὑπῆρξαν ὅμως καί ἀντιδράσεις πού ἀποδεικνύουν ὅτι ἀκόμη καί σ' αὐτές τίς περιστάσεις, οἱ Βυζαντινοί διατηροῦσαν ἀρκετήν ἐλευθερία. Ὁ Θεόδωρος Πρόδρομος καί ὁ Νικόλαος Μεθώνης συνέγραψαν δύο σατιρικές βιογραφίες τοῦ ἁγίου Μελετίου.

***

Ὁ ἰσχυρισμός ὡρισμένων ὅτι ὁ Ἀλέξιος Α' ἐζήτησε τήν βοήθειαν τῆς παπικῆς Ρώμης γιά νά ἀντιμετωπίση τούς «Ἕλληνες», εἶναι ψευδέστατος. Πρόκειται γιά κατασκεύασμα Δυτικῶν τό ὁποῖον δυστυχῶς υἱοθετοῦν καί τινες ἀρχαιόθρησκοι, ἐνῶ καί ἡ κοινή λογική καί ἡ ἱστορική ἔρευνα τό ἀποκλείουν[3].

«Ὁ Ἀλέξιος πού παρέλαβε τό Βυζάντιο σέ κατάστασιν ἀδυναμίας, ἐπέτυχε νά ἀντισταθῆ ἀποτελεσματικῶς σέ ὅλους τούς γείτονες τοῦ κράτους πού ἐπεχείρησαν νά ἐκμεταλλευθοῦν αὐτήν τήν ἀδυναμία. Ἐπί

3. Βλέπε στά βιβλία μου «Ἀντιβυζαντισμός», «Βυζάντιον: Ὁ Ἑλληνισμός».

Ἀλεξίου, τά σύνορα τοῦ κράτους, σέ Εὐρώπη καί Ἀσία, ἐπεξετάθησαν καί οἱ ἐχθροί του ἀναγκάσθηκαν νά ὑποχωρήσουν παντοῦ. Στήν ἐξωτερική πολιτική, ὁ Ἀλέξιος ὑπερνίκησε μέ ἐπιτυχία ὅλες τίς δυσκολίες, βελτίωσε τήν διεθνῆ θέσι τῆς Αὐτοκρατορίας, ἐπεξέτεινε τά ὅριά της καί ἀνέκοψε τήν πρόοδο τῶν πολυάριθμων ἐχθρῶν πού ἀπό παντοῦ ἐπίεζαν τήν Αὐτοκρατορία» (Ἀ. Βασίλιεφ «Τό Βυζάντιον»).

***

Ἔξοχοι αὐτοκράτορες ὑπῆρξαν καί οἱ διάδοχοί του, ὁ υἱός του **Ἰωάννης Β′** καί ὁ ἐγγονός του **Μανουήλ Α′**. Καί οἱ τρεῖς πρῶτοι Κομνηνοί ἀφιερώθηκαν στόν ἀγῶνα γιά τήν Αὐτοκρατορία, ἀντιμετώπισαν μέ ἐπιτυχία τούς ἐχθρούς της καί τήν παρέδωσαν μεγαλύτερη καί ἰσχυρότερη ἀπ' ὅσο τήν παρέλαβαν: *«Πρέπει νά ἀναγνωρίσουμε ὅτι οἱ τρεῖς πρῶτοι Κομνηνοί ὑπῆρξαν ἐξαιρετικοί μονάρχες, δραστήριοι καί τολμηροί»* (Μ. Λεφτσένκο, «Ἱστ. τῆς Βυζ. Αὐτ.»).

Ἐποποιία

1118. **Ἰωάννης Κομνηνός Β′ Καλοϊωάννης** (υἱός τοῦ Ἀλεξίου Α′).

1119. Οἱ Τοῦρκοι παραβιάζουν τίς συνθῆκες. Ἐπιτυχής ἐκστρατεία ἐναντίον των. Ἀνάκτησις Σωζοπόλεως καί Λαοδικείας.

1120. Ἀπόκρουσις εἰσβολῆς Πετσενέγων, Σέρβων, Οὔγγρων.

1122. Πολιορκία Κερκύρας ἀπό Ἑνετούς. Ἀποτυγχάνουν.

1125-1127. Νικηφόρες ἐκστρατεῖες κατά Τούρκων. Ἀνάκτησις ἐδαφῶν. Ὅλα τά παράλια τῆς Μ. Ἀσίας ἑλληνικά.

1124-25. Οἱ Ἐνετοί λεηλατοῦν νησιά τοῦ Αἰγαίου καί Πελοπόννησον, ἐπειδή ὁ Ἰωάννης Β′ ἀκυρώνει τίς ἐκχωρήσεις τοῦ πατρός του πρός αὐτούς. Ὁ Ἰωάννης ὑποχωρεῖ.

1138. Νίκες κατά Φράγκων καί Ἀρμενίων, ἀνάκτησις Κιλικίας. Ἡ Ἀντιόχεια ἀναγνωρίζει τήν ἐπικυριαρχίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

1138-1143. Ἐκστρατεία κατά μωαμεθανῶν Συρίας.

1143. Θάνατος Ἰωάννου Β′.

1143. **Μανουήλ Α′ Κομνηνός** (υἱός τοῦ Ἰωάννου Β′).

1144. Ἧττα τοῦ Ραϋμόνδου τῆς Ἀντιοχείας πού θέλησε νά ἀποβάλη τήν ἑλληνική ἐπικυριαρχία. Ὁ Ραϋμόνδος ἔρχεται στήν Κωνσταντινούπολι καί αἰτεῖται συγγνώμην. Οἱ Μωαμεθανοί κυριεύουν τήν Ἔδεσσα Μεσοποταμίας.

1147. Ἧττα τῶν Τούρκων τοῦ Ἰκονίου: παραχωροῦν ἐδάφη.

1149. Β′ Σταυροφορία (Κονράδος, Λουδοβῖκος Ζ′). Ἀποτυχία της στήν Συρία λόγῳ λιμοῦ καί λοιμοῦ.

1147. Ἐνῶ οἱ Ἕλληνες ἀπασχολοῦνται μέ τούς διερχομένους ἀπό τά ἐδάφη των στρατούς τῆς Β′ Σταυροφορίας, οἱ Νορμανδοί κυριεύουν τήν Κέρκυρα. Ἀποκρούονται στήν Μονεμβασία. Λεηλατοῦν Θῆβες, Κόρινθο, Εὔβοια. Ὑφαντουργοί, μεταξουργοί καί ἄλλοι τεχνίτες ἀπάγονται στήν Σικελία.

1149. Ἀνάκτησις Κερκύρας. Ὅμως ἡ νορμανδική εἰσβολή ἔπληξε βαρύτατα τό ἐμπόριο καί τήν βιοτεχνία τῆς Αὐτοκρατορίας.

1150-53. Ἀποκρούονται Δαλματοί, Σέρβοι, Οὖγγροι, Πετσενέγοι.

1151. Ὁ Μανουήλ κυριεύει τήν Ἀγκόνα τῆς Ἰταλίας.

1152. Νίκες κατά Οὔγγρων. Κατάληψις τῆς οὐγγρικῆς πόλεως Σέγκεντ.

1154. Ἐκστρατεία τιμωρίας κατά τῶν Νορμανδῶν στήν Ἰταλία.

1155. Νίκες κατά Τούρκων - Ἀρμενίων. Ἀνάκτησις μικρασιατικῶν περιοχῶν.

1156. Νίκη κατά Ρενώ, δουκός Ἀντιοχείας. Αἰτεῖται ταπεινῶς συγγνώμην ἀπό τόν Μανουήλ, πού εἰσέρχεται στήν Ἀντιόχεια.

– Νίκη κατά Τούρκων Χαλεπίου.

1157. Παραχωρήσεις πρός Γενουᾶτες.

1158. Νίκη κατά σουλτάνου Ἰκονίου.

1159. Ὁ σουλτάνος Ἰκονίου ἔρχεται στήν Κωνσταντινούπολι καί δηλώνει ὑποτέλεια πρός τόν αὐτοκράτορα.

1164-68. Πόλεμος μέ Οὔγγρους. Νίκη τῶν Ἑλλήνων.

1170. Ἕλληνες φθάνουν ἀπό θαλάσσης στήν Αἴγυπτο καί μαζί μέ τούς Φράγκους τῆς Ἱερουσαλήμ, πού ἔρχονται διά ξηρᾶς, πολιορκοῦν ἀνεπιτυχῶς τήν Δαμιέττην.

1171. Ρῆξις μέ Βενετίαν. Ἐκδιώκονται οἱ ὑπήκοοί της.

1172. Ὁ Μανουήλ τοποθετεῖ στόν θρόνο τῆς Οὐγγαρίας τόν προστατευόμενό του Βέλαν (Μπίλα).

– Οἱ Ἑνετοί ὑποκινοῦν ἀνταρσία τῶν Σέρβων καί συγκροτοῦν συμμαχία μέ Γερμανούς, Νορμανδούς, Πισάτες κατά τοῦ Βυζαντίου, λεηλατοῦν τήν Δαλματία, προσβάλλουν τήν Εὔβοια.

1174. Πόλεμος μέ Τούρκους.

1175. Εἰρήνη μέ Βενετίαν. Ἐπάνοδος τῶν ὑπηκόων της καί ἀποκατάστασις τῶν προνομίων τους.

1176. Ἧττα Μανουήλ ἀπό τούς Τούρκους στό Μυριοκέφαλο. Ὁριστικοποιεῖται ἡ παρουσία τους στήν Μ. Ἀσία.

1177. Συνέδριο τῶν Δυτικῶν στήν Βενετία, παρουσίᾳ τοῦ πάπα, ὁ ὁποῖος συμφιλιώνεται μέ τόν Φρειδερῖκο τῆς Γερμανίας. Ἐπικυρώνεται ἡ ἀνεξαρτησία τῶν Ἰταλικῶν πόλεων. Ἔτσι ἡ Δύσις (Γερμανοί, Λογγοβάρδοι,

Ἑνετοί, Ἰταλοί, πάπας) ἑνώνεται, ἐνῶ ὡς τότε ἡ διπλωματία τοῦ Βυζαντίου ἀξιοποιοῦσε τίς ἐσωτερικές ἀντιθέσεις της. Ἡ ἕνωσις στρέφεται κατά τοῦ Βυζαντίου – εἶναι ὁ πρόλογος τοῦ 1204. *«Τό συνέδριο ὑπῆρξε γιά τήν Βυζαντινή Αὐτοκρατορία ἕνα πλῆγμα ἐξ ἴσου ἰσχυρό μέ τήν ἧττα στό Μυριοκέφαλο»* (Θ. Οὐσπένσκι, «Ἀλέξιος Β΄ καί Ἀνδρόνικος»).

Ἀνδρόνικος Α΄. Ὁ Βυζαντινός Ἀλκιβιάδης

– **Ἀλέξιος Β΄** (ἀνήλικος υἱός τοῦ Μανουήλ Α΄ καί τῆς Γαλλίδος Μαρίας, θυγατρός τοῦ δουκός Ἀντιοχείας).

Ἡ **Μαρία** καί ὁ **Ἀλέξιος Κομνηνός**, ἀνεψιός τοῦ Μανουήλ Α΄, «ἐπίτροποι» τοῦ ἀνηλίκου Ἀλεξίου Β΄. Λατινόφιλη κυβέρνησις.

– Γενική δυσαρέσκεια.

1182. Ὁ πρῶτος ἐξάδελφος τοῦ Μανουήλ Α΄, Ἀνδρόνικος Κομνηνός, ἀνατρέπει τήν λατινόφιλη κυβέρνησι, φονεύει τήν Μαρία καί κηρύσσεται «συμβασιλεύς» μέ τόν Ἀλέξιον Β΄, ὡς **Ἀνδρόνικος Α΄.**

1183. Ὁ Ἀνδρόνικος δολοφονεῖ τόν Ἀλέξιον Β΄, νυμφεύεται τήν ἀνήλικη μνηστή τοῦ δολοφονηθέντος καί ἀνακηρύσσεται μόνος αὐτοκράτωρ. Ὁ πατριάρχης Θεοδόσιος, διαμαρτυρόμενος, παραιτεῖται.

1182-85. Ὁ Ἀνδρόνικος Α΄ προστατεύει τίς κατώτερες τάξεις. Προωθεῖ τά ἑλληνικά γράμματα. Περιστέλλει τήν ἰσχύν τῆς ἀριστοκρατίας. Πατάσσει τήν ὑπαλληλοκρατία καί τήν δωροδοκία. Ἐκδιώκει τούς Δυτικούς ἐκμεταλλευτές, καταργώντας τίς παραχωρήσεις πρός Ἑνετούς, Πισάτες, Γενουᾶτες. Παραλλήλως ἐνεργεῖ αἱματηρούς διωγμούς, συλλαμβάνει, σκοτώνει, τυφλώνει, καίει ζωντανούς. Εἶναι καί ἔκδοτος.

– Οἱ Οὖγγροι προελαύνουν ὡς τήν Ναϊσόν (Νίσα).

— Οἱ Τοῦρκοι κυριεύουν τήν Σωζόπολιν καί ἄλλες περιοχές στήν Μ. Ἀσία.

— Στάσεις σέ Νίκαια, Προῦσα, Φιλαδέλφεια.

— Ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός γίνεται ἀνεξάρτητος ἡγεμών Κύπρου.

— Φυγή εὐγενῶν σέ Ἰταλία - Σικελία λόγῳ τῶν διωγμῶν τοῦ Ἀνδρονίκου Β′.

1185. Νορμανδοί καί Ἰταλοί κυριεύουν τό Δυρράχιο καί τήν Θεσσαλονίκη ὅπου σφάζουν καί λεηλατοῦν.

— Ἐξέγερσις τοῦ λαοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Λυντσάρισμα Ἀνδρονίκου (Γίββων καί Μάρξ τόν παρομοιάζουν μέ τόν Ἀλκιβιάδη).

Πρός τήν κατάρρευσι

— **Ἰσαάκιος Β′ Ἄγγελος:** *«Φιλήδονος, μικρόψυχος, μηδενικό»* (κατά Μάρξ). *«Ὀλεθρία διοίκησις»* (Κ. Παπαρρηγόπουλος).

— Συντριβή τῶν Νορμανδῶν καί Ἰταλῶν στόν Στρυμόνα (στρατηγός **Ἀλέξιος Βρανᾶς**). Ἀνάκτησις Θεσσαλονίκης, Δυρραχίου, Κέρκυρας.

1186. Ἐπανάστασις Βλάχων καί Βουλγάρων Αἵμου.

Ἡττῶνται ἀπό **Ἀλέξιον Βρανᾶν.**

— Ὁ Βρανᾶς ἀποπειρᾶται νά πάρη τόν θρόνον. Ἡττᾶται (καί φονεύεται) κυρίως ἀπό Ἑνετούς, Πισάτες, Γενουᾶτες πού ὁ Ἰσαάκιος Β′ ἐπανέφερε, ἀποζημίωσε καί ἀποκατέστησε στά προνόμιά τους.

1187. Ὁ Σαλαδδίν κυριεύει τά Ἱεροσόλυμα καταλύοντας τό ἐκεῖ κράτος τῶν Φράγκων, οἱ ὁποῖοι περιορίζονται σέ ἐλάχιστες παράλιες πόλεις τῆς Συρίας.

1189. Γ′ Σταυροφορία.

1190-91. Οἱ Σταυροφόροι κυριεύουν τό Ἰκόνιο καί παράλιες πόλεις τῆς Συρίας, ἀλλά ἐν συνεχείᾳ ἀποτυγ-

χάνουν καί διαλύονται. Καταλαμβάνουν τήν Κύπρον (Ριχάρδος Λεοντόκαρδος τῆς Ἀγγλίας) διώχνοντας τόν ἡγεμόνα της Ἰσαάκιον Κομνηνόν.

1192. Ὁ καταλαβών τήν Κύπρον, Ἄγγλος διάδοχος, Ριχάρδος Λεοντόκαρδος τήν πουλᾶ στούς Ναΐτες καί αὐτοί στόν πρώην βασιλέα Ἱεροσολύμων Λουζινιάν.

– Ἧττα τοῦ Ἰσαακίου Β′ ἀπό Βλαχοβουλγάρους.

1194. Νίκες τῶν Βλαχοβουλγάρων.

1195. Ἀνατροπή τοῦ Ἰσαακίου Β′ ἀπό τούς στρατηγούς, τύφλωσις καί φυλάκισίς του.

– **Ἀλέξιος Γ′** (ἀδελφός τοῦ Ἰσαακίου Β′).

– Διασπάθισις τοῦ δημοσίου χρήματος. Παραλυσία. Ὁριστική ἀπόσχισις τῶν Βουλγάρων ὑπό τόν Ἰωαννίτσην. Συνεχεῖς στάσεις στήν πρωτεύουσα καί στίς ἐπαρχίες. Οἱ Τοῦρκοι κατακτοῦν περιοχές τῆς Μ. Ἀσίας.

1200. Ἄλλος Ἀλέξιος, ἐγγονός τοῦ Ἀνδρονίκου Α′ πού ἐσώθη ἀπό τούς διωγμούς ὅπου χάθηκαν ὅλοι οἱ συγγενεῖς του καταφεύγοντας στήν θεία του, Θαμάρ, βασίλισσα τῆς Γεωργίας, καταλαμβάνει μέ τήν συνδρομή της τήν Τραπεζοῦντα καί ὅλον τόν Πόντον.

– Παντοῦ αὐτοανακηρύσσονται ἀνεξάρτητοι ἡγεμόνες: Δολοπίας (Ἄγραφα), Λακεδαίμονος, Μεσσηνίας, Ναυπλίου.

– Τό δημόσιο ταμεῖον εἶναι ἄδειο. Στόλος δέν ὑπάρχει. Ἡ πειρατεία λυμαίνεται τίς θάλασσες. Στήν πρωτεύουσα ἐπικρατεῖ ἀναρχία.

– Κύπρος, Πόντος, πέραν τοῦ Αἵμου περιοχή, ἔχουν ἀποσπασθῆ ἀπό τό Κράτος.

Κλονισμός

Κατά τόν ιβ′ αἰῶνα ἡ Αὐτοκρατορία ἀντιμετωπίζει συγχρόνως Ἄραβες, Τούρκους καί Ἀρμενίους στήν ἀνατο-

λή, Νορμανδούς στήν δύσι, Πετσενέγους καί Οὔγγρους στόν βορρᾶ, Σέρβους, Βούλγαρους καί Βλάχους στήν Αἱμονία (=χερσόνησος Αἵμου), τίς μηχανορραφίες πάπα καί Ἑνετῶν πού ἔχουν ἀνεξαρτητοποιηθῆ, τούς Σταυροφόρους.

Παρά ταῦτα *«ἐξακολουθεῖ νά διαδραματίζη τόν ρόλον τῆς Μ. Δυνάμεως στήν Εὐρώπη»* (Μ. Λεφτσένκο, σ. 275). Οἱ Ἀλέξιος Α' Κομνηνός, Ἰωάννης Β' καί Μανουήλ Β' ὑπῆρξαν ἐξαίρετοι αὐτοκράτορες, δραστήριοι καί τολμηροί. Ὅμως *«οἱ Σταυροφορίες προκάλεσαν στήν Αὐτοκρατορία τεράστια ζημία»* (Μ. Λεφτσένκο, σ. 296). Παραλλήλως, οἱ πόροι τοῦ Κράτους μειώθηκαν σημαντικά ἐξ αἰτίας τῶν πολέμων, τῆς μειώσεως τοῦ ἐμπορίου, ἀλλά καί τῆς σπατάλης τῆς δυναστείας τῶν Ἀγγέλων.

***

Στήν διάρκεια τοῦ ιβ' αἰῶνος σημειώθηκαν δύο ἀρνητικές ἐξελίξεις μέ σοβαρώτατες ἐπιπτώσεις:

α') Ἡ παραχώρησις «προνομίων» στούς Ἰταλούς (Ἑνετούς, Γενουᾶτες, Πισάτες, Ἀμαλφιανούς) καί

β') Ἡ ἐξασθένησις τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως πρός ὄφελος τῶν τοπικῶν μεγαλογαιοκτημόνων, πολλοί ἀπό τούς ὁποίους ἐγίνοντο σχεδόν ἀνεξάρτητοι: ὁ Χρυσός στήν Στρούμα, οἱ Βρανάδες καί οἱ Καντακουζηνοί στήν Αἰτωλία, οἱ Μελισσηνοί στήν Φωκίδα καί στήν Μεσσηνία, οἱ Καματεροί στήν Λακωνία, ὁ Σγουρός στήν Ἀργολιδοκορινθία, οἱ Γκάβρες στήν Τραπεζοῦντα.

Ἕνα ἄλλο πρόβλημα εἶναι ἡ πειρατεία πού λυμαίνεται τό Αἰγαῖο.

Ἡ ἧττα στό Μυριοκέφαλο (1176) ὁριστικοποιεῖ τήν ἐγκατάστασι τῶν Τούρκων στήν Μ. Ἀσία καί τήν ἀπώλεια τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματός της, ἐνῶ μέ τό συνέδριο τῆς Βενετίας ἡ Δύσις ἑνώνεται κατά τοῦ Βυζαντίου (1177).

***

Μέ τόν θάνατο τοῦ Μανουήλ Β′ (1180) ἡ Αὐτοκρατορία εἰσέρχεται σέ περίοδο ἀναρχίας, ταραχῶν, στάσεων, ἐμφυλίων συγκρούσεων, χωριστικῶν κινημάτων (Κύπρος, Πόντος), ἀνακτορικῶν δολοπλοκιῶν. Τήν βασιλεία τοῦ ἰδιοτύπως καταστροφικοῦ Ἀνδρονίκου Α′ (1182-1185) ἀκολουθεῖ σειρά ἀνικάνων καί διεφθαρμένων αὐτοκρατόρων τῆς ὀλεθρίας δυναστείας τῶν Ἀγγέλων (1185-1204). Ἡ ἰσχύς τῆς Αὐτοκρατορίας ἔχει ὑπονομευθῆ.

Ἀναγεννητικές προσπάθειες

Κατά τόν ιβ′ αἰῶνα, ἡ παλαιά «πολιτική παράταξις» τῶν ἑλληνιζόντων λογίων μετεξελίσσεται. Κατά τόν ια′ αἰῶνα κατεπολέμησε τούς στρατιωτικούς καί θέλησε νά κυβερνήση ἐναντίον τους (Μ. Ψελλός) ἐπισωρεύοντας δεινά στό κράτος. Αὐτή ἔχει μέγα μέρος τῆς εὐθύνης γιά τήν ἐν Ματζικέρτ ἧτταν τοῦ Ρωμανοῦ Διογένους τόν ὁποῖον ὑπενόμευσε. Τώρα, συμβιβάζεται μέ τούς στρατιωτικούς.

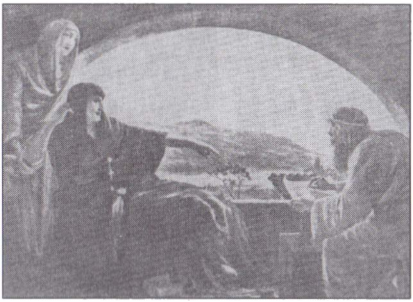
Ἐξ ἄλλου, ἐνῶ κατά τόν ια′ αἰῶνα οἱ λόγιοι μιμοῦνται μηχανικῶς τούς κλασικούς, κατά τόν ιβ′ ἀρχίζουν νά τούς ἀντιμετωπίζουν κατά τρόπον γονιμώτερο. Ἐπιδιώκουν νά ἀναγεννήσουν τόν Ἑλληνισμό, προσαρμόζοντας τήν ἀρχαία κληρονομία στίς ἀνάγκες τῆς ἐποχῆς καί συνδυάζοντάς την μέ τήν Ὀρθοδοξία. Λειτουργοῦν ἐντός χρόνου καί χώρου, μέ πραγματισμόν, χωρίς ἀκόμη νά ἔχουν ἀπαλλαγῆ πλήρως ἀπό τόν μηχανιστικόν μιμητισμόν, κυρίως στήν γραπτή γλῶσσα, ὅπου ἐπικρατεῖ ἡ ἀττικίζουσα. Κοσμική καί θρησκευτική διανόησις συνυπάρχουν εἰρηνικῶς.

Λόγιοι βασιλεῖς

– Ἡ **Ἄννα Δαλασσηνή**, μητέρα τοῦ Ἀλεξίου Α΄, εἶναι ἄνθρωπος τῶν γραμμάτων.

– Ὁ **Ἀλέξιος Α΄** γράφει θεολογικές διατριβές καί τίς «Μοῦσες», ἕνα εἶδος πολιτικῆς διαθήκης πρός τόν υἱόν του Ἰωάννην.

– Ἡ κόρη τοῦ Ἀλεξίου, **Ἄννα Κομνηνή** καί ὁ σύζυγός της καῖσαρ **Νικηφόρος Βρυέννιος** εἶναι ἀξιόλογοι ἱστορικοί. Ὁ δεύτερος γράφει τίς ἀναμνήσεις του, ἐπηρεασμένος ἀπό τόν Ξενοφῶντα. Ἡ Ἄννα Κομνηνή γράφει τήν «Ἀλεξιάδα», μέ τελειότητα ὕφους καί μέ ἀναφορές στούς ἀρχαίους ἱστορικούς, ποιητές καί φιλοσόφους.

Ἄννα Κομνηνή.

– Ὁ σεβαστοκράτωρ **Ἰσαάκιος**, δευτερότοκος ἀδελφός τοῦ Ἀλεξίου Α΄, γράφει ἕνα ἔργο γιά τίς μεταμορφώσεις τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν κατά τόν Μεσαίωνα· ἐπίσης τήν εἰσαγωγή στόν κώδικα τῆς Ὀκτατεύχου.

– Ὁ αὐτοκράτωρ Μανουήλ Α΄ γράφει πραγματείαν ὑπερασπιζόμενος τήν ἀστρολογίαν ἀπό τίς ἐπικρίσεις τῆς Ἐκκλησίας. Γράφει ἐπίσης θεολογικές πραγματεῖες.

– Ἡ γυναικαδέλφη του, **Εἰρήνη**, διεκρίθη γιά τό φιλολογικό της τάλαντο.

Ὅλα αὐτά δείχνουν τό ὑψηλό μορφωτικό ἐπίπεδο τῶν αὐτοκρατόρων, τῶν οἰκογενειῶν τους καί τοῦ περιβάλλοντός των τήν ἐποχή πού τήν βάρβαρη Δύσι κυβερ-

νοῦν ἄξεστοι βασιλεῖς καί φεουδάρχες. Οἱ Δυτικοί εἶναι *«σκοτεινές φυλές... πού σ' αὐτές δέν καταφεύγει οὔτε ἡ Χάρις οὔτε ἡ Μοῦσα»* (Νικήτας Χωνιάτης, Ἱστορία).

Πνευματικοί ἄνθρωποι

– Ὁ **Ἰωάννης Κίνναμος**, γραμματεύς τοῦ Μανουήλ, γράφει τήν συνέχεια τῆς «Ἀλεξιάδος», μέ πρότυπά του τόν Ξενοφῶντα καί τόν Προκόπιο. Εἶναι ἀντικειμενικός, τεκμηριώνει τά γραφόμενά του, ἡ γλῶσσα του πολύ καλή.

– Ἄλλος ἱστορικός εἶναι ὁ **Θεοφύλακτος**, ἀρχιεπίσκοπος Ὀχρίδος.

– Ὁ **Γεώργιος Κεδρηνός** δίνει ἕνα χρονικό ἀπό τήν δημιουργία τοῦ κόσμου ὡς τό 1057 μ.Χ.

– Ὁ **Ἰωάννης Ζωναρᾶς** γράφει ἐγχειρίδιο παγκόσμιας ἱστορίας ὡς τό 1118 μ.Χ.

– Ὁ **Κωνσταντῖνος Μανασσῆς** γράφει τό χρονικό του σέ στίχους. Φθάνει ὡς τό 1204.

– Ὁ **Μιχαήλ Γλυκᾶς** γράφει ἕνα παγκόσμιο χρονικό ὡς τό 1118 μ.Χ.

– Ἐξέχουσα μορφή εἶναι ὁ ἐπίσκοπος Θεσσαλονίκης **Εὐστάθιος**, ὁ ὁποῖος περιέγραψε τήν πολιορκία καί ἅλωσι τῆς πόλεως ἀπό τούς Νορμανδούς. Χρησιμοποιεῖ τόν ὅρον «**Ἕλλην**» μέ ἔννοιαν ἐθνικήν, ὄχι θρησκευτική καί δηλώνει ὅτι ὁ ἴδιος ἀνήκει **στό ἑλληνικόν ἔθνος.** Τό σπίτι του στήν Θεσσαλονίκη ἦταν πνευματικό κέντρο. Ἔγραψε σχόλια στήν Ἰλιάδα, στήν Ὀδύσσεια καί στόν Πίνδαρο μέ βαθύτατη γνῶσι, τά ὁποῖα θεωροῦνται ὡς καί σήμερα ἀξεπέραστα.

– Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν **Μιχαήλ Ἀκομινᾶτος** ὁ **Χωνιάτης** (ἀπό τούς Χώνας τῆς Μ. Ἀσίας, δηλαδή τάς ἀρχαίας Κολοσσάς) καί ὁ ἀδελφός του **Νικήτας** διαπρέπουν στά γράμματα. Ὁ Μιχαήλ Ἀκομινᾶτος ἀπορρίπτει

τήν ὀνομασίαν «Ρωμαῖοι» καί τήν ἀντικαθιστᾶ μέ τό «**Ἕλληνες**». Ἡ μονωδία του γιά τόν θάνατον τοῦ Εὐσταθίου εἶναι δεῖγμα συνδυασμοῦ τῶν ἀρχαίων καί τῶν ὀρθοδόξων ἰδεῶν καί συναισθημάτων.

Ὁ Νικήτας εἶναι ὁ ἱστορικός τῆς Ἁλώσεως τοῦ 1204. Τό ἔργο του «Ἱστορία» ἀποτελεῖ ἀνεκτίμητη πηγή πληροφοριῶν. Εἶναι γραμμένη μέ ὕφος πληθωρικό, γραφικό καί εὔγλωττο καί μέ βαθειά γνῶσι τῆς ἀρχαίας φιλολογίας. Ἔγραψε ἐπίσης ἕνα βιβλίο γιά τά ἀγάλματα πού κατέστρεψαν οἱ Δυτικοί στήν Κωνσταντινούπολι τό 1204.

Ὁ ἐνθρονιστήριος λόγος τοῦ Μιχαήλ Ἀκομινάτου, γεμᾶτος **ἀρχαιολατρεία καί ἑλληνολατρεία**, εἶναι ὑπόδειγμα ὕφους. Ἀπό τά ποιήματά του ξεχωρίζει τό πρός τιμήν τῶν Ἀθηνῶν ἰαμβικό ἐλεγεῖο του.

— Ὁ **Θεοφύλακτος** (Εὐβοεύς), ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος, ἔγραψε θεολογικά ἔργα.

— Ὁ (διάκονος) **Μιχαήλ Θεσσαλονίκης** ἄφησε ἐνδιαφέρουσες ὁμιλίες μεταξύ τῶν ὁποίων ἡ ἐπικήδεια στόν Μανουήλ Α΄.

***

— Ἔργο αὐτῆς τῆς ἐποχῆς εἶναι ὁ «Τιμαρίων», ἕνας διάλογος κατά τό πρότυπο τῶν νεκρικῶν διαλόγων τοῦ Λουκιανοῦ, γεμᾶτος ἀρχαιογνωσία, χιοῦμορ καί δύναμι.

— Ὁ **Ἰωάννης Τζέτζης**, βαθύς γνώστης τῆς ἀρχαίας καί βυζαντινῆς φιλολογίας ἀλλά κακός συγγραφεύς, ἔγραψε πολλά ἔργα μέ ὕφος ρητορικό καί φορτωμένο — ἔχει σημασία μόνον γιά τό ὑλικό πού συνέλεξε.

***

— Ὁ ιϐ΄ αἰών εἶναι ἡ ἐποχή καί τοῦ **Θεοδώρου Προδρόμου**, τοῦ «Πτωχοπρόδρομου», πού ὑπῆρξε «πολυτεχνίτης κι' ἐρημοσπίτης». Μυθιστοριογράφος, ποιητής, ρήτωρ, φιλόσοφος, σατιρικός καί χιουμοριστικός συγ-

γραφεύς, λιβελλογράφος. Γράφει στήν ὁμιλουμένη. Εἶναι ἐκπρόσωπος μιᾶς λογοτεχνίας λαϊκῆς καί μποέμικης, ἀλλά κατά κανόνα ὄχι καλῆς ποιότητος.

Τέχνη: Δημιουργική δύναμις

Στήν τέχνη συνεχίζεται ὁ β′ χρυσός αἰώνας, ἀλλά ἐνισχύεται ἡ τάσις πρός τόν τυπικό φορμαλισμό σέ βάρος τῆς ἐκφραστικῆς ἐλευθερίας.

– Στήν πρωτεύουσα κτίζεται τό ὡραῖο ἀνάκτορο τῶν Βλαχερνῶν ὅπου ἐγκαθίστανται οἱ Κομνηνοί, ἐγκαταλείποντας τό Μέγα Παλάτιον.

– Κτίζεται ἡ ἐκκλησία τοῦ Παντοκράτορος, ἐνῶ ἀνασυγκροτεῖται ἡ ἐκκλησία τῆς Χώρας.

– Στήν (νορμανδική) Σικελία ἔχουμε πολλά βυζαντινά κτίρια καί μωσαϊκά.

– Στήν Βηθλεέμ, στήν ἐκκλησία τῆς Γεννήσεως, (Λατινικό κράτος) γίνεται ἡ διακόσμησίς της μέ λαμπρά μωσαϊκά, ἀπό Ἕλληνες.

– Σπουδαῖες τοιχογραφίες ἀπό Βυζαντινούς καλλιτέχνες κοσμοῦν ἐκκλησίες στήν Καππαδοκία, στήν νότιο Ἰταλία, στό Κίεβο, στό Τσέρνιγκοφ, στό Νόβγκοροντ καί σέ ἄλλες πόλεις τῆς Ρωσίας.

***

Ἀπό τήν ἐποχή αὐτήν ἔχουμε ἀριστουργήματα βυζαντινῆς ἀγγειοπλαστικῆς καί μεταλλουργικῆς καθώς καί γλυπτά σέ ἐλεφαντόδοντο, σχέδια σέ σφραγῖδες καί χαρακτική σέ πολύτιμους λίθους.

***

Κατά τόν G. Duthuit *«ἡ δημιουργική δύναμις τῆς Αὐτοκρατορίας τῆς χριστιανικῆς Ἀνατολῆς ἔφθασε κατά τόν ιβ′ αἰῶνα στό ἀπόγειό της»* («Byzance et l’ art du XIV Siècle»).

Ὁ βυζαντινός Ἑλληνισμός ζῆ μίαν Ἀναγέννησι πού προκαλεῖ καί ἐπηρεάζει τήν δυτική Ἀναγέννησι ἡ ὁποία ἕπεται κατά τρεῖς αἰῶνες[3].

Σύνοψις

– Ὁ Ἰωάννης Β΄ Κομνηνός (1118-1143), συνεχίζοντας μέ σώφρονα δραστηριότητα τήν πολιτική τοῦ πατέρα του Ἀλεξίου Α΄, ἀντιμετώπισε ἀποτελεσματικά τούς ἐχθρούς τῆς Αὐτοκρατορίας καί ἐπεξέτεινε τά ὅριά της τόσο στήν χερσόνησο τοῦ Αἵμου, ὅσο καί στήν Μ. Ἀσία. Ἔδωσε προτεραιότητα στήν ἀνάκτησι τῆς Ἀνατολῆς.

Ὁ Ἰωάννης Β΄ Κομνηνός.

– Ὁ Μανουήλ Α΄ Κομνηνός (1143-1180). Δραστήριος καί γενναῖος, ἀλλά σπατάλησε τήν ἐνεργητικότητά του χωρίς σύστημα καί σωφροσύνη. Ἔδωσε προτεραιότητα στήν ἀνάκτησι τῆς Δύσεως (Ἰταλία, Οὐγγαρία) ἀλλά τό ἴδιο ἐπεχείρησε καί στήν Συρία. Παρά τίς προσπάθειες καί τήν γενναιότητά του δέν ἐπέτυχε.

Μανουήλ Α΄ Κομνηνός.

Γενικῶς ἐπί Κομνηνῶν:

– Ἐνισχύθηκε ἡ κεντρική

3. Βλέπε Γ. Κ. Γεωργαλᾶ, «Βυζάντιον: Ἡ Ἀναγέννησις».

ἐξουσία ματαιώνοντας τήν διαμόρφωσι φεουδαρχικοῦ συστήματος.

– Πραγματοποιήθηκαν θετικές μεταρρυθμίσεις σέ διοίκησι, κοινωνία, οἰκονομία.

– Τό κράτος διηύρυνε τά ὅριά του σέ Μ. Ἀσία καί χερσόνησο τοῦ Αἵμου.

– Ἀντιμετωπίσθηκαν ἐπιτυχῶς οἱ ἐξωτερικοί ἐχθροί: Νορμανδοί, Σταυροφόροι, Τοῦρκοι.

***

Παραλλήλως ὅμως:

– Συνεχίσθηκε καί ὁλοκληρώθηκε ἡ ἀντικατάστασις τοῦ ἕως τότε κατά βάσιν ἐθνικοῦ στρατοῦ ἀπό μισθοφορικό.

– Ἄρχισε ἡ ὀλεθρία ἐκχώρησις οἰκονομικῶν «προνομίων» σέ διάφορες ἰταλικές πόλεις-κράτη, κυρίως Βενετία, Γένουα, Πίζα.

Ἡ πρώτη ἐξέλιξις ὑπενόμευσε τήν ἀμυντική ἱκανότητα τοῦ κράτους, κλόνισε τήν ἐσωτερική ἀσφάλεια καί ἄμβλυνε τό φρόνημα τοῦ λαοῦ γιά ἀντίστασι κατά τῶν ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν.

Ἡ δεύτερη ὑπενόμευσε τήν οἰκονομία τοῦ κράτους καί τήν ζωτικότητα τῶν παραγωγικῶν του στρωμάτων, ἐνῶ παραλλήλως ὤξυνε τίς ἀντιθέσεις μεταξύ Δυτικῶν καί Βυζαντινῶν.

Ἡ δυναστεία τῶν Κομνηνῶν διήρκεσε 115 ἔτη. Ἐξ αὐτῶν τά 90 ὑπῆρξαν γενικῶς θετικά, ἐνῶ κατά τά τελευταῖα 25 ἐκδηλώθηκαν συμπτώματα παρακμῆς πού προαναγγέλλουν τό 1204.

ΙΓ′ ΑΙΩΝ
ΘΑΝΑΤΟΣ ΚΑΙ ΑΝΑΣΤΑΣΙΣ

Ἡ πρώτη Ἅλωσις

1201. Συμφωνία Σταυροφόρων (Βαλδουίνος, Βονιφάτιος) καί Βενετίας (Δάνδολος) γιά μεταφορά τῶν πρώτων στήν Αἴγυπτο ἔναντι ἀμοιβῆς.

1202. Σταυροφόροι καί Ἑνετοί καταστρέφουν τήν Ζάρα (Δαλματία).

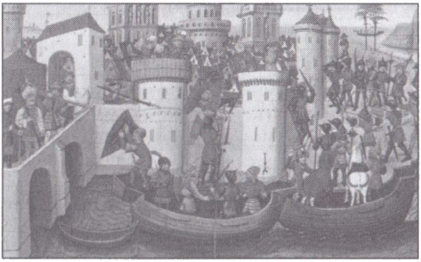
– Ὁ πάπας Ἰννοκέντιος Γ′ συνιστᾶ ὑποκριτικῶς στούς Σταυροφόρους νά μή ἐπιτίθενται κατά χριστιανῶν, ἀλλά ταυτοχρόνως τούς ὑπενθυμίζει ὅτι οἱ Βυζαντινοί εἶναι *«ἔνοχοι βαρυτάτων κατά τοῦ Θεοῦ καί τῆς Ἐκκλησίας ἐγκλημάτων»*, διότι ἀρνοῦνται ν' ἀναγνωρίσουν τήν κυριαρχίαν τῆς Ρώμης. Ἐπίσης, ὑπενθυμίζει ὅτι ὁ Ἀλέξιος Γ′ κατέχει παρανόμως τόν θρόνον τοῦ ὁποίου νόμιμος κύριος εἶναι ὁ ἀδελφός του Ἰσαάκιος Β′, τόν ὁποῖον ἐτύφλωσε καί τόν κρατεῖ φυλακισμένον. Ἄρα τούς δίδει «γραμμήν» νά ἐπιτεθοῦν κατά τῶν Ἑλληνοβυζαντινῶν.

1203. Ἑνετοί καταλαμβάνουν τό Δυρράχιον καί ἀνακηρύσσουν αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως τόν Ἀλέξιον Δ′, (υἱόν τοῦ Ἰσαακίου Β′) ἀνεψιόν τοῦ βασιλεύοντος Ἀλεξίου Γ′.

– Ἑνετοί καί Σταυροφόροι φθάνουν διά θαλάσσης ἔξω ἀπό τήν Κωνσταντινούπολιν, μαζί μέ τό ἀνδρείκελό τους τόν Ἀλέξιον Δ′. Ὁ Ἀλέξιος Γ′ δραπετεύει.

– Ὁ Ἰσαάκιος Β΄ ἀποφυλακίζεται καί ἀναγορεύεται αὐτοκράτωρ μέ συμβασιλέα τόν υἱόν του Ἀλέξιον Δ΄.

– Ὁ πατριάρχης Καματηρός ἀναγκάζεται νά ἀναγνωρίση τά «πρωτεῖα» τοῦ πάπα. Αὐτός ὅμως δέν ἱκανοποιεῖται καί ἀπαιτεῖ πλήρη ὑποταγήν τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν.

Ἡ πρώτη ἅλωσις.

– Ὁ Δάνδολος ἀπαιτεῖ ἀπό τόν Ἀλέξιον Δ΄ τεράστια χρηματικά ποσά, τά ὁποῖα αὐτός ἀδυνατεῖ νά καταβάλη.

– Ἑνετοί καί Σταυροφόροι κηρύττουν πόλεμον κατά τῶν ἕως τότε προστατευομένων τους Ἰσαακίου Β΄ - Ἀλεξίου Δ΄ καί λεηλατοῦν τά περίχωρα τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

– Τήν ἴδια ὥρα, οἱ Ἀλέξιος καί Δαυίδ Μεγαλοκομνηνοί, μέ τήν βοήθεια Γεωργιανῶν στρατευμάτων, πολιορκοῦν τήν Τραπεζοῦντα, ἡ ὁποία κυριεύεται λίγες ἡμέρες πρίν ἀπό τήν Ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

***

1204. Ἰανουάριος 25: Ὁ λαός καθαιρεῖ τήν δυναστείαν τῶν Ἀγγέλων. Δέν ἀνευρίσκεται νέος αὐτοκράτωρ.

– Φεβρουάριος 5: Ὁ Ἀλέξιος Δούκας (Μούρτζουφλος) καταλαμβάνει τόν θρόνον. Σκοτώνει τόν Ἀλέξιον Δ΄. Ὁ Ἰσαάκιος Γ΄ ὅταν τό πληροφορῆται πεθαίνει. Ὁ Μούρτζουφλος γίνεται Ἀλέξιος Ε΄.

– Οἱ Σταυροφόροι πολιορκοῦν τήν Κωνσταντινούπουλιν.

– Ἀπρίλιος 8: Ἀρχίζουν τίς ἐφόδους.

– Ἀπρίλιος 12: Ὁ Ἀλέξιος Ε΄ φεύγει. Λαός καί κλῆρος ἀναγορεύουν αὐτοκράτορα τόν Θεόδωρον Λάσκαριν.

– Ἀπρίλιος 13: Οἱ Φράγκοι μπαίνουν στήν Πόλι καί πυρπολοῦν, φονεύουν, διαρπάζουν[1].

– Ὁ Λάσκαρις φεύγει στήν Μ. Ἀσία. Ἄγρια λεηλασία τῆς Πόλεως ἀπό τούς «Σταυροφόρους». Καταστροφή ἔργων τέχνης, μνημείων, χειρογράφων.

– Μάϊος 16: Ὁ Βιλλαρδουΐνος «αὐτοκράτωρ» Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Ἑνετός Θωμᾶς Μοροζίνης παπικός «πατριάρχης».

Κατακερματισμός

1204-1261. Ἡ Αὐτοκρατορία δέν ὑπάρχει πλέον. Οἱ Ἕλληνες ὅμως κατορθώνουν νά διατηρήσουν ὡρισμένα τμήματά της. Ἔτσι, στήν θέσι της, ἔχουμε πολλά «φράγκικα» καί ἑλληνικά κράτη, καθώς καί κτήσεις τῶν Ἑνετῶν καί Γενουατῶν.

***

Οἱ Φράγκοι ἵδρυσαν τέσσερις ἡγεμονίες:

ι΄. Τήν «αὐτοκρατορία» τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Περιλαμβάνει τήν Θράκη καί μέρος τῆς Μακεδονίας. «Αὐτοκράτωρ» Βαλδουίνος.

ιι΄. «Βασίλειον» τῆς Θεσσαλονίκης. Περιλαμβάνει Μακεδονία καί Θεσσαλία. «Βασιλεύς» Βονιφάτιος.

ιιι΄. «Πριγκιπᾶτο» τῆς Ἀχαΐας. «Πρίγκηψ» Βιλλαρδουίνος.

ιν΄. «Δουκᾶτο» Ἀττικῆς καί Βοιωτίας. «Δούξ» Ὄθων.

– Ἑνετοί καί Γενουᾶται κατέχουν τά νησιά τοῦ

1. Τό 1290 οἱ Μωαμεθανοί κυριεύουν τίς τελευταῖες κτήσεις τῶν Δυτικῶν στήν Συρία.

Ἰονίου, τήν Κρήτη, τήν Εὔβοια, τά περισσότερα νησιά τοῦ Αἰγαίου.

– Ἡ Κύπρος ἀποτελεῖ βασίλειον τῶν Λουζινιάν.

– Οἱ Κυκλάδες καταλαμβάνονται ἀπό διάφορους Φράγκους τυχοδιῶκτες (Μᾶρκος Σανοῦτος) κ.ἄ.

– Ἡ Πελοπόννησος διανέμεται μεταξύ Φράγκων φεουδαρχῶν μέ ὕπατον ἄρχοντα τόν Βιλλαρδουίνον.

– Φραγκικό κρατίδιο ἀποτελεῖ καί ἡ Ἄμφισσα.

***

Μέ τήν διάλυσι τῆς κεντρικῆς διοικήσεως, πολλοί τοπικοί ἄρχοντες ἀνεξαρτητοποιοῦνται καί ἱδρύουν δικά τους κρατίδια. Οἱ κυριώτεροι:

– Λέων Σγουρός σέ Ἀργολίδα - Κορινθία.

– Λέων Γαβαλᾶς στήν Ρόδο.

– Μαγκαφᾶς στήν Φιλαδέλφεια τῆς Μ. Ἀσίας.

– Σάββας στήν Σαμψοῦντα.

– Μαυροζώμης στήν «περί τόν Μαίανδρον χώραν».

Οἱ ἐθνότητες

Ἡ εἰσβολή τῶν Δυτικῶν στόν Αἰγαιακό καί περιαιγαιακό χῶρο προκάλεσε διεργασίες πρός τήν κατεύθυνσι τοῦ διαχωρισμοῦ τῶν διαφόρων λαοτήτων καί συγκροτήσεώς τους σέ ἐθνικές ὀντότητες. Βασική αἰτία γι' αὐτό τό φαινόμενο ὑπῆρξε ἡ κατάλυσις τοῦ ἑνιαίου κέντρου ἐξουσίας πού ἕδρευε στήν Κωνσταντινούπολι, μέ ἀποτέλεσμα τήν ἀπρόσκοπτη ἀνάπτυξι φυγοκέντρων τάσεων –ἐθνικῶν, τοπικιστικῶν καί προσωπικῶν. Βούλγαροι, Σέρβοι, Βλάχοι κινοῦνται. Ὁ ἡγεμών τῶν Βουλγάρων Ἰωαννίτσης διεκδικεῖ τόν αὐτοκρατορικό θρόνο.

Οἱ Σέρβοι εἰδικῶς μέ τήν προσπάθειά τους νά ὑποκαταστήσουν τήν Ἑλληνική Αὐτοκρατορία συνέβαλαν σημαντικῶς, ἰδίως κατά τούς ιγ'-ιδ' αἰῶνες, στήν πτῶσι

της καί στήν ἐπικράτησι τῶν Τούρκων στήν χερσόνησο τοῦ Αἵμου.

Σέ μιά μάχη Βουλγάρων καί Φράγκων χάθηκε ὁ «αὐτοκράτωρ» Βαλδουίνος, τόν ὁποῖον διεδέχθη ὁ ἀδελφός του Ἐρρῖκος (1206).

Τέλος, οἱ Τοῦρκοι κατέχουν τό μεγαλύτερο τμῆμα τῆς Μ. Ἀσίας μέ πρωτεύουσα τό Ἰκόνιον.

Ρευστότης

Συνεχεῖς πόλεμοι μεταβάλλουν τά ὅρια αὐτῶν τῶν κρατῶν, ἀπό τά ὁποῖα ἄλλα καταλύονται καί ἄλλα μεγαλώνουν. Συμμαχίες συγκροτοῦνται καί διαλύονται. Ἕλληνες συμμαχοῦν ἐναντίον τῶν Φράγκων, ἀλλά συγκρούονται καί μεταξύ των. Τό ἴδιο καί οἱ Φράγκοι ἑνώνονται κατά τῶν Ἑλλήνων, ἀλλά πολεμοῦν καί μεταξύ των. Ἕλληνες συμμαχοῦν μέ Βούλγαρους κατά τῶν Φράγκων καί αὐτοί μέ τούς Τούρκους κατά τῶν Ἑλλήνων.

Ἐπαναστάσεις καί ἐξεγέρσεις σημειώνονται. Στήν Κρήτη ἐξεγείρονται κατά τῶν ξένων ἤδη ἀπό τό 1212, ξανά τό 1217, 1228-30, 1234, 1251, ἐνῶ οἱ Θρακιῶτες τό 1206 ἐπαναστατοῦν κατά τοῦ Βαλδουίνου καί ζητοῦν βοήθεια τοῦ Βουλγάρου Ἰωαννίτση.

***

Στίς φραγκοκρατούμενες περιοχές ἐπικρατοῦν φτώχεια καί παρακμή, πλήν τῆς Πελοποννήσου πού διοικεῖται καλῶς. Ἀντιθέτως, τά ἑλληνικά κράτη εὐημεροῦν

***

Τά κύρια κράτη τῶν Ἑλλήνων, πού διεκδικοῦν τήν κληρονομία τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶναι δύο: Τῆς Νικαίας καί τῆς Ἠπείρου, ἐνῶ ἐπιβιώνει καί τό ἤδη πρό τῆς Ἁλώσεως ἀνακηρυχθέν ἀπό τόν Ἀνδρόνικο Κομνηνό

κράτος τοῦ Πόντου, τό ὁποῖον περιλαμβάνει καί τό ἑλληνικό τμῆμα τῆς Κριμαίας (Ταυρικῆς).

Τό Δεσποτᾶτον τῆς Ἑλλάδος

Ὁ **Μιχαήλ Α΄ Ἄγγελος Κομνηνός Δούκας** ἵδρυσε τό «Δεσποτᾶτον τῆς Ἑλλάδος» μέ πρωτεύουσα τήν Ἄρταν. Ὁ Μιχαήλ Α΄ κατώρθωσε τελικῶς νά περιλάβη στό κράτος του ὅλη τήν περιοχή ἀπό τό Δυρράχιο ὡς τήν Ναύπακτο καθώς καί τήν δυτική Θεσσαλία. Ἦταν ἱκανός στρατιωτικός καί πολιτικός ἡγέτης πού ἀντιμετώπισεν ἐπιτυχῶς Φράγκους, Ἑνετούς, Βούλγαρους, Παπικούς. Ὡς ἱδρυτής τοῦ «Δεσποτάτου» πρόσφερε ἀνεκτίμητη ὑπηρεσία, διότι αὐτό διεδραμάτισε ἀποφασιστικό ἱστορικό ρόλο, διασώζοντας τόν Ἑλληνισμό τῆς κυρίως Ἑλλάδος ἀπό Φράγκους, Ἑνετούς καί Βούλγαρους, πού ἀπειλοῦσαν νά τόν ἀφανίσουν.

Μιχαήλ Α΄ Ἄγγελος Κομνηνός Δούκας.

Τό 1205 ὁ Μιχαήλ Α΄ ἐπεχείρησε νά διώξη τούς Φράγκους καί ἀπό τήν Πελοπόννησο, ἀλλά νικήθηκε. Τό 1216 ὁ Μιχαήλ δολοφονήθηκε. Τόν διαδέχθηκε ὁ ἀδελφός του **Θεόδωρος Ἄγγελος.**

Αὐτός ἀπελευθερώνει Κέρκυρα, Θεσσαλία, Μακεδονία καί διαλύει τό φραγκικό κράτος τῆς Θεσσαλονίκης, στήν ὁποία εἰσέρχεται νικητής τό 1224. Καταλαμβάνει ὅλη τήν χώρα ὡς τήν Φιλιππούπολι - Ἀδριανούπολι καί στέφεται αὐτοκράτωρ στήν Θεσσαλονίκη. Τό 1230 ὅμως ἡττᾶται ἀπό τούς Βούλγαρους, πού τόν αἰχμαλώτισαν καί τόν τύφλωσαν.

Τό 1241 ὁ αὐτοκράτωρ (Νικαίας) **Ἰωάννης Βατάτζης** νικᾶ τόν διάδοχον τοῦ Θεοδώρου **Ἰωάννην Ἄγγελον**, κυριεύει τήν Θεσσαλονίκη καί τό 1246 τήν ἐντάσσει στήν ἀναγεννώμενη Αὐτοκρατορία.

– Οἱ «δεσπότες» περιορίζονται στήν Ἤπειρο, ὡς ὑποτελεῖς πλέον τῆς Νικαίας.

– Τό 1259 τό Δεσποτᾶτο ἡττᾶται ἀπό τόν στρατό τῆς Νίκαιας καί τό 1260 ὁ **Μιχαήλ Παλαιολόγος** τό καταλύει προσαρτώντας το στήν Αὐτοκρατορία.

Ἡ Αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας

Ὁ Θεόδωρος Α΄ Λάσκαρις, μόλις στέφθηκε, κατέφυγε στή Νικαία. Μαζί του καί ὁ πατριάρχης **Μιχαήλ Α΄ Αὐτοριανός** ὅπως καί τά ἀπομεινάρια στρατοῦ, δοικήσεως, διανοήσεως, κλήρου. Εἶναι ἡ νόμιμη συνέχεια τῆς Αὐτοκρατορίας. Περιλαμβάνει τήν ΒΔ καί δυτική Μ. Ἀσία, μέ τή Νίκαια, τήν Προῦσα, τήν Ἔφεσο, τήν Σμύρνη.

Ὁ Θεόδωρος Α΄ Λάσκαρις δραστήριος, τολμηρός, ἀποφασιστικός, κατέβαλε τούς διάφορους τοπάρχες πού εἶχαν «ἀνεξαρτητοποιηθῆ» –τόν Μαγκαφᾶν τῆς Φιλαδελφείας, τόν Σάββαν τῆς Σαμψοῦντος, τόν Μαυροζώμην τοῦ Μαιάνδρου, ἀπώθησε τούς Τούρκους, ἐνσωμάτωσε τίς περιοχές τους καί ἔτσι ἔδωσε ὀντότητα στό κράτος του. Τότε τοῦ ἐπετέθη ὁ Ἀλέξιος τῆς Τραπεζοῦντος, ἀλλά ὁ Λάσκαρις νίκησε στήν Νικομήδεια τόν στρατό του καί τόν ἀπώθησε στόν Πόντο. Ἐν συνεχείᾳ, ναυπήγησε στόλο καί ἀπελευθέρωσε διάφορα νησιά ἀπό τούς Δυτικούς.

Τό 1208 ὁ Θεόδωρος Α΄ Λάσκαρις ἀπηύθυνε ἐπιστολήν στόν πάπα Ἰννοκέντιον **Γ΄** διαμαρτυρόμενος γιά εἰσβολήν Φράγκων στό κράτος του. Σ' αὐτήν ὑπογραμ-

Θεόδωρος Α΄ Λάσκαρις.

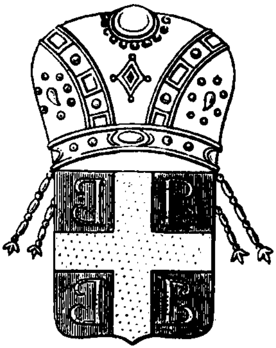
μίζει ὅτι οἱ Δυτικοί, ἐνῶ ἰσχυρίζοντο ὅτι ἐπήγαιναν νά ἐλευθερώσουν τούς Ἁγίους Τόπους, ἔστρεψαν τά ὅπλα τους ἐναντίον τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς, κυρίευσαν τήν Κωνσταντινούπολιν καί διέπραξαν ἄπειρα κακά: προδοσίες, ἱεροσυλίες, βιασμούς, λεηλασίες.

Στήν ἀπάντησί του, ὁ πάπας ἔδινε κάποιες ὑποσχέσεις γιά ἀναγνώρισι τοῦ Βοσπόρου καί Ἑλλησπόντου ὡς ὁρίου μεταξύ τῆς «Αὐτοκρατορίας» τῶν Φράγκων καί τῆς Νικαίας, ἀλλά συνιστοῦσε στόν Λάσκαριν «ὑπακοήν» στόν Ἑρρῖκον, διάδοχον τοῦ Βαλδουίνου, ἀφοῦ *«ὁ Θεός τόν ἀνέβασε στόν θρόνο τῆς Κωνσταντινουπόλεως»*, καθώς καί στόν ἴδιο τόν πάπα!

***

Ἄξιοι αὐτοκράτορες εἶναι οἱ διάδοχοι τοῦ **Θεοδώρου Λασκάρεως** (1204-1222) **Ἰωάννης Γ΄ Δούκας Βατάτζης** (1222-1254), **Θεόδωρος Β΄ Λάσκαρις Βατάτζης** (1254-1258), **Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος** (1258-1282). Τό κράτος διεξάγει συνεχεῖς καί κατά κανόνα νικηφόρους πολέμους κατά Τούρκων καί Φράγκων. Ἀπελευθερώνει τήν Ἀττάλεια καί τήν Ἀντιόχεια.

– Ὡς τό 1224 ἔχει ἀνακτήσει ὅλα τά φραγκοκρατούμενα ἐδάφη τῆς Μ. Ἀσίας, καθώς καί τήν Λέσβο, τήν

Οἰκόσημο Παλαιολόγων.

Σάμο, τήν Κῶ. Οἱ στρατοί του περνοῦν τόν Ἑλλήσποντο καί ἀπελευθερώνουν τή νότια Θράκη.

– Τό 1241 νικοῦν τούς Βούλγαρους καί ἀπελευθερώνουν Θράκη καί Μακεδονία.

– Τό 1241 ἡ Νίκαια ὑποτάσσει τό κράτος τῆς Θεσσαλονίκης καί τό 1246 τό ἐντάσσει στήν Αὐτοκρατορία στήν ὁποίαν ἐνσωματώνεται πλήρως τό 1260.

– Ἐπί **Θεοδώρου Β'** ἐκδιώκονται ἐντελῶς οἱ Βούλγαροι ἀπό τήν Μακεδονία καί συντρίβονται οἱ Ἀλβανοί.

– Ὁ **Μιχαήλ Η' Παλαιολόγος** τό 1259 ἀνακτᾶ τμῆμα τῆς Πελοποννήσου καί τό 1260 νικᾶ τίς συνασπισμένες δυνάμεις τῶν Φράγκων τῆς Κεντρικῆς Ἑλλάδος, τῶν Νορμανδῶν τῆς Σικελίας καί τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἑλλάδος καί προσαρτᾶ τό τελευταῖο στήν Αὐτοκρατορία.

Μιχαήλ Η' Παλαιολόγος.

Ἀνάκτησις τῆς Βασιλευούσης

Τό 1261 ὁ στρατηγός τοῦ κράτους τῆς Νικαίας **Ἀλέξιος Στρατηγόπουλος** μέ μίαν αἰφνιδιαστικήν κίνησιν ἀνακτᾶ τήν Κωνσταντινούπολιν. Τό κακό ὅμως ἦταν ἀνεπανόρθωτο. Ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαήλ Η′ Παλαιολόγος εἰσέρχεται στίς 15 Αὐγούστου *«σέ μία πόλι μισοκατεστραμμένη καί ἔρημη ἀπό κατοίκους»* (Ράνσιμαν).

Ἀπό τό 1 ἑκ. κατοίκων της, εἶχαν ἀπομείνει μόλις 60 ἕως 80 χιλιάδες.

«Ἡ Κωνσταντινούπολις δέν εἶχε πλέον τίποτε ἀπό τήν παλαιά λαμπρότητα τῆς παγκόσμιας πρωτεύουσας» (Μ. Λεφτσένκο, σ. 330). *«Ἦν μέν οὖν ἰδεῖν τήν βασιλεύουσαν τῶν πόλεων πεδίον ἀφανισμοῦ, μεστήν ἐρειπίων καί κολωνῶν οἰκίας τάς μέν κατεσκαμμένας, τάς δέ πυρκαϊᾶς μεγάλης μικρά λείψανα»* (Νικηφ. Γρηγορᾶς).

Ἡ Φραγκοκρατία εἶχε πλήξει βαρύτατα τήν Αὐτοκρατορία ἐδαφικῶς, οἰκονομικῶς, διοικητικῶς.

Ἄλλωστε, ἡ ἀνασυσταθεῖσα Αὐτοκρατορία, ἐδαφικῶς ἀκρωτηριασμένη, ἔπρεπε νά μάχεται διαρκῶς κατά Φράγκων, Ἑνετῶν, Γενουατῶν, Βουλγάρων, Τούρκων, ἐνῶ ὁ πάπας ἑτοίμαζε ... σταυροφορία (!) ἐναντίον της. Γιά νά τήν ἀποφύγη, ὁ **Μιχαήλ Η′** προσανατολίζεται πρός τήν Ἕνωσι τῶν Ἐκκλησιῶν (Σύνοδος Λυών 1274), ἀλλά ὁ λαός καί ἡ Ἐκκλησία ἀντιδροῦν. Ὁ υἱός του, **Ἀνδρόνικος Β′ ὁ Ἀρχαῖος** (1282-1328), ἀνεκάλεσε τήν Ἕνωσιν.

– Τό 1278 ὁ Γάλλος Κάρολος Ἀνδεγαυικός, βασιλεύς κάτω Ἰταλίας καί Σικελίας, ὑποστηριζόμενος ἀπό τόν πάπα εἰσβάλλει στήν δυτική Ἑλλάδα. Τό 1281 ἡττᾶται ὁλοσχερῶς καί τό 1282 μέ τήν βοήθειαν τῆς Κωνσταντι-

νουπόλεως οἱ Σικελοί ἀνατρέπουν τήν ὑποκίνησιν καί ἐξουσία του. («Σικελικός Ἑσπερινός»).

Πνευματική ἀντίστασις

«Ἡ εἰσβολή τῶν Φράγκων ἀνεστάτωσε ὅλο τό ἐκπαιδευτικό σύστημα τοῦ Βυζαντίου πού βρισκόταν σέ ὑψηλό ἐπίπεδο... Οἱ λόγιοι σκορπίστηκαν, οἱ σχολές τους ἐξαφανίστηκαν, τά βιβλία τους καταστράφηκαν ἀπό τίς φλόγες τῶν Λατίνων» (Ράνσιμαν, 257).

Παρά ταῦτα, ὁ Ἑλληνισμός ὄχι μόνον ἀντιστέκεται πνευματικῶς, ἀλλά καί ἀνθεῖ. Στή Νίκαια *«ἡ παιδεία ἔφθασε σέ ὑψηλό ἐπίπεδο»* (Ράνσιμαν 257).

Ὁ **Κύπρου Γεώργιος** γράφει ὅτι ἡ Νίκαια τοῦ ιγ′ αἰῶνος *«εἶναι μιά ἀρχαία Ἀθήνα, μέ ἀφθονία λογίων, μία ἐξαίρετη πηγή μαθήσεως»* («Λόγος τά καθ' ἑαυτόν περιέχων»). Ὁ **Θεόδωρος Α′ Λάσκαρις** σ'ἕνα λόγο του ἀναφέρει ὅτι ἡ πόλις ἦταν φημισμένη γιά τήν φιλοσοφία. (De naturali communione V2, Migne, Patrologia Graeca CXL, 1354). Ὅλοι οἱ Λασκαρίδες (ἐκτός ἀπό τόν Ἰωάννη Δ′) ὑπῆρξαν ἐραστές τῆς μαθήσεως. Ἰδιαιτέρως προστάτευσαν τά γράμματα ὁ Θεόδωρος Α′ Λάσκαρις, ὁ Ἰωάννης Δούκας Βατάτζης, ἡ σύζυγός του Εἰρήνη καί ὁ υἱός τους Θεόδωρος Β′ Λάσκαρις.

Στήν αὐλή τῆς Νίκαιας ὁλοκλήρωσε τό ἔργο του ὁ **Νικήτας Ἀκομινᾶτος**, γράφοντας τόν «Θησαυρόν τῆς Ὀρθοδοξίας».

***

Ἐπί Θεοδώρου Β′ Λασκάρεως, διέπρεψεν ὁ φιλόσοφος καί δάσκαλός του **Νικηφόρος Βλεμμύδης**, τοῦ ὁποίου οἱ δύο αὐτοβιογραφίες δίνουν τήν εἰκόνα τῆς ἐποχῆς. Ὁ Βλεμμύδης εἶναι «ἀναγεννησιακός» ἄνθρωπος καθολικῆς μορφώσεως.

Στό ἔργο του «Βασιλικός ἀνδριάς», περιγράφει τόν ἰδεώδη μονάρχη[2]. Ἔγραψε ἐπίσης Ἐπιτομές «Φυσικῆς» καί «Λογικῆς», ἐπηρεασμένες ἀπό τόν Ἀριστοτέλη.

Τά δύο αὐτά ἔργα *«κατέστησαν ἀθάνατο τό ὄνομα τοῦ συγγραφέως των»* (A. Heisenberg, «Curriculum vitae et carmina») καί *«συνέβαλαν σημαντικώτατα στήν ἀνάπτυξι τῆς Δυτικοευρωπαϊκῆς σκέψεως»* (Ἀ. Βασίλιεφ).

Ὁ μονάρχης, κατά τόν Βλεμμύδη, ἔχει καθῆκον «νά φροντίζη τόν λαό καί νά τόν καθοδηγῆ πρός τό ὑπέρτατο καλό».

Ἔγραψεν ἐπίσης «Ἱστορία τῆς Γῆς» καί «Γενική Γεωγραφία».

Ἀπό τούς μαθητές τοῦ Βλεμμύδη διεκρίθησαν ὁ αὐτοκράτωρ **Θεόδωρος Β' Λάσκαρις** καί ὁ **Γεώργιος Ἀκροπολίτης**, πού ἐπίσης ὑπῆρξε δάσκαλος τοῦ αὐτοκράτορος.

— Ὁ **Θεόδωρος Β'** γνώριζε σέ βάθος τούς κλασικούς καί ἰδίως τόν Ἀριστοτέλη. Ἵδρυσε σχολεῖα καί βιβλιοθῆκες, συγκέντρωσε στήν αὐλή του ἕνα κύκλο διανοουμένων καί ἔγραψε διατριβές γιά φιλοσοφικά καί θρησκευτικά θέματα.

***

— Ὁ **Γεώργιος Ἀκροπολίτης** ἔγραψε τήν ἱστορία τῆς Ἁλώσεως τοῦ 1204 καί τῆς ἱδρύσεως τοῦ Κράτους τῆς Νικαίας. Ὁ ἐπικήδειός του στόν Ἰωάννη Γ' Βατάτζη

2. Τό 1208, ὁ Θεόδωρος Α΄ Λάσκαρις ἐξεφώνησε τόν ἐνθρονιστήριο λόγο του, πού τόν ἔγραψε ὁ **Νικήτας Ἀκομινᾶτος - Χωνιάτης**. Σ' αὐτόν τονίζεται ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ εἶναι «πατέρας ὅλου τοῦ Κράτους», ὑπογραμμίζεται ἡ ἀνάγκη μιᾶς ἑνιαίας Αὐτοκρατορίας καί μιᾶς Ἐκκλησίας καί διακηρύσσεται ἡ ἀρχή «ἕνα ποίμνιον, εἷς ποιμήν».

διακρίνεται γιά τήν ὡραιότητα καί λεπτότητα τοῦ ὕφους του.

— Οἱ ἀδελφοί **Ἰωάννης** καί **Νικόλαος Μεσσαρίτης** εἶναι φωτισμένες μορφές τῆς ἐποχῆς, πού κατέφυγαν στή Νίκαια, ὅπου ἐργάσθηκαν (ἰδίως ὁ δεύτερος διότι ὁ πρῶτος πέθανε τό 1207) γιά τήν ἀνάπτυξι τῆς παιδείας.

— Ὁ **Ἰωήλ** ἔγραψε ἕνα παγκόσμιο χρονικό ἀπό τόν Ἀδάμ ὡς τό 1204, χωρίς ἰδιαίτερη ἀξία.

— Ὁ **Νικόλαος Εἰρηνικός** ἔγραψε τό «Ἐπιθαλάμιον» γιά τούς γάμους τοῦ Ἰωάννη Γ′ Βατάτζη μέ τήν κόρη τοῦ Φρειδερίκου Β′, σέ στίχους ἁπλούς, κατά μίμησιν δημοτικῆς ποιήσεως.

***

Αὐτήν τήν ἐποχή ἐμφανίζεται καί τό ἑλληνικό περιπετειῶδες μυθιστόρημα μέ τό «Βέλθανδρος καί Χρυσάντζα», ἔργον ἀνωνύμου. Κατά τόν Bury εἶναι ἔργο **καθαρῶς ἑλληνικό** σέ ἰδέες, κατασκευή καί περιγραφές, χωρίς καμμιά δυτική ἐπιρροή, προερχόμενο ἀπό τά ἀντίστοιχα ἔργα τῆς Ἑλληνιστικῆς Ἐποχῆς, ἀπό τά ὁποῖα προέκυψε καί τό δυτικοευρωπαϊκό ρομαντικό ἱπποτικό μυθιστόρημα.

***

Στό δεύτερο ἑλληνικό κράτος τοῦ ιγ′ αἰῶνος, στό Δεσποτᾶτον τῆς Ἑλλάδος, ἔχουμε ἐπίσης ἀξιόλογες μορφές τοῦ πνεύματος.

— Ὁ **Ἰωάννης Ἀπόκαυκος**, μητροπολίτης Ναυπάκτου, εἶναι γνήσιος ἐκπρόσωπος ἑνός ἑλληνικοῦ Χριστιανισμοῦ: λατρεύει τούς Ἀρχαίους, τήν φύσι, τίς ἐπιστῆμες, τήν δρᾶσι. Ἄφησε μία μεγάλη καί ἐνδιαφέρουσα ἐπιστολογραφία.

— Ὁ **Γεώργιος Βαρδάνης** (Ἀθηναῖος), μητροπολίτης Κερκύρας, μαθητής τοῦ Μιχαήλ Ἀκομινάτου, ἔγραψε

ἐνδιαφέρουσες ἐπιστολές, ἔργα πολεμικῆς κατά τῶν Λατίνων καί ποιήματα σέ ἰάμβους.

— Ὁ **Δημήτριος** Χωματιανός, ἀρχιεπίσκοπος Ὀχρίδος, εἶναι διακεκριμμένος κανονολόγος (=ἑρμηνευτής καί σχολιαστής τῶν ἐκκλησιαστικῶν κανόνων καί τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου).

Καλές Τέχνες

Ἡ εἰσβολή τῶν Φράγκων ἀνάγκασε πολλούς Ἕλληνες καλλιτέχνες νά καταφύγουν στήν ὁμόδοξη Σερβία ἀλλά καί στήν Βενετία. Ὁ Dalton διαπιστώνει:

«Ὑπῆρξε ἕνα εἶδος διασπορᾶς τῶν ζωγράφων. Οἱ ἱεραπόστολοι αὐτοί τῆς βυζαντινῆς τέχνης ἔδωσαν κατευθύνσεις στίς σλαυικές σχολές». («East Christian Art»).

***

Στούς ἑλληνικούς χώρους, τά ψηφιδωτά ἀντικαθίστανται ἐν μέρει ἀπό τίς τοιχογραφίες, πού γίνονται τώρα ὁ σημαντικώτερος κλάδος τῆς ζωγραφικῆς. (Ἅγ. Δημήτριος Θεσσαλονίκης). Γεννιοῦνται δύο σχολές ζωγραφικῆς, ἡ μακεδονική καί ἡ κρητική.

Ἡ ἱστόρησις τῶν χειρογράφων ἐπιστρέφει στά Ἑλληνιστικά πρότυπα. Τά μωσαϊκά τοῦ Ἁγίου Βαβύλα, ἔργα τοῦ 1300, θεωροῦνται ἀπό πολλούς ὡς τά παγκοσμίως ὡραιότερα. Μέ τήν φυσικότητα καί τήν ζωντάνια τους εἶναι Ἀναγεννησιακά, πρίν ἀρχίση ἡ Ἀναγέννησις στήν Δύσι.

Ἔργα τοῦ ιγ´ αἰῶνος εἶναι τά ψηφιδωτά τῆς Μονῆς τῆς Χώρας στήν Κωνσταντινούπολι, τοῦ Μυστρᾶ, τοῦ Ἄθωνος καί τῆς Σερβίας. Ἡ τέχνη τῶν Ἑλλήνων αὐτῆς τῆς ἐποχῆς ἐπηρέασεν ἐντόνως τήν περίφημη σχολή τῆς Σιέννας (Ἰταλία) καί τήν ζωγραφική τῶν Σλαύων

(Dalton, «East Christian Art» 1925). Ὁ περίφημος ζωγράφος **Μανουήλ Πανσέληνος** συγκρίνεται μέ τόν Τζιόττο καί τόν Ραφαήλ. (L. Brehier, «La Renovation Artistique» 1930).

Στό ὄνομα τοῦ Ἑλληνισμοῦ

Ὁ πολυμέτωπος καί πολύμορφος ἀγών ἐναντίον Δυτικῶν, Τούρκων, Βουλγάρων, Σέρβων διεξάγεται σαφῶς στό ὄνομα τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Σύμβολό του ὁ δικέφαλος ἀετός πού καθιερώνεται ἀπό τήν Αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας. Συμβολίζει τήν Μεγάλη Ἰδέα τῆς ἀναβιώσεως τῆς Αὐτοκρατορίας σέ Εὐρώπη καί Μ. Ἀσία. Προέρχεται ἀπό τήν Ἀρχαιότητα: κατά τήν παράδοσι, ὅταν γεννήθηκε ὁ Ἀλέξανδρος, δύο ἀετοί κάθισαν στήν στέγη τῶν ἀνακτόρων. Τοῦτο ἑρμηνεύθηκε ὡς οἰωνός ὅτι ὁ μέλλων βασιλεύς θά κυριαρχοῦσε σέ Εὐρώπη καί Ἀσία.

Ἡ συνέχεια τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῶν Μέσων Χρόνων μέ ἐκεῖνον τῆς Ἀρχαιότητος εἶναι συνείδησις.

– Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Νικαίας Ἰωάννης Γ΄ Βατάτζης γράφει στόν πενθερό του Φρειδερῖκο Β΄: *«**εἴμεθα Ἕλληνες** πού κάποτε συνηντήθημεν μέ τόν Χριστιανισμόν»*.

– Ἀργότερα ὁ **Πλήθων** γράφει πρός τόν Μανουήλ Β΄: *«Ἐσμέν γάρ οὖν ὧν ἡγεῖσθέ τε καί βασιλεύετε **Ἕλληνες** τό γένος ὡς ἥ τε φωνή καί ἡ πάτριος παιδεία μαρτυρεῖ»*. Καί ἀλλοῦ σημειώνει γιά τήν Πελοπόννησον: *«φαίνονται τήν χώραν **Ἕλληνες** ἀεί οἰκοῦντες»*.

Ἡ προσήλωσις τῶν ἀνθρώπων αὐτῆς τῆς ἐποχῆς στήν ἑλληνική κληρονομία ἦταν τέτοια, ὥστε ὅταν ὁ **Μάξιμος** Πλανο**ύδης**, μέ τό σύγγραμμά του «Ψηφοφορία κατ᾽ Ἰνδούς», ἔκανε γνωστό τό σύστημα τῶν λεγομένων «ἀραβικῶν» ἀριθμῶν, τό ἀπέρριψαν γιά νά σεβασθοῦν

τήν παράδοσιν τῆς ἑλληνικῆς 27γραμμάτου ἀριθμήσεως καί τό διετήρησαν ὡς «πατρῷον σύστημα».

Πρόλογος τοῦ τέλους

Μέ τήν ἀνάστασιν τοῦ κράτους του, ὁ Ἑλληνισμός ἔδειξε τήν ἀκατάβλητη ζωτικότητά του. Ὅμως τό πλῆγμα πού τοῦ κατέφεραν οἱ Δυτικοί εἶναι βαρύτατο. Ὁ Ἑλληνισμός δέν θά μπορέση νά συνέλθη πλήρως ἀπό αὐτό ποτέ (ὡς σήμερα).

– Ἡ Κωνσταντινούπολις λεηλατημένη, ρημαγμένη, ἐρημωμένη ἀπό τούς Δυτικούς εἶναι φάντασμα τοῦ παλαιοῦ ἑαυτοῦ της. Ἀπό τό ἕνα ἑκατομμύριο τῶν κατοίκων της ἀπέμειναν μόλις 80 χιλιάδες.

– Ζωτικῆς σημασίας περιοχές τῆς Ἑλλάδος κατέχονται πάντοτε ἀπό τούς Δυτικούς.

– Αὐτοί, κρατώντας τά περισσότερα νησιά, ἐλέγχουν τό Αἰγαῖο καί δέν ἐπιτρέπουν στή ναυτιλία καί στό ἐμπόριο τῶν Ἑλλήνων νά ἀναβιώσουν.

– Ἡ Μ. Ἀσία δέν εἶναι πλέον πηγή δυνάμεως τῆς Αὐτοκρατορίας. Οἱ συνεχεῖς πόλεμοι μέ εἰσβολεῖς Πέρσες, Ἄραβες, Τούρκους, Δυτικούς (Γ΄ Σταυροφορία) τήν κατάστρεψαν ἀφανίζοντας τόν φυσικό πλοῦτο της καί τό ἀνθρώπινο δυναμικό της.

Γι' αὐτό, τά ἑλληνικά κράτη τῆς Νικαίας καί τοῦ Πόντου ἀντιμετώπισαν σοβαρές δυσχέρειες ἀπό ἔλλειψι φυσικῶν καί ἀνθρωπίνων πόρων.

Ἡ Ἅλωσις τοῦ 1453 ἔχει μία κύρια αἰτία: τήν Ἅλωσι τοῦ 1204. Τούς Τούρκους τούς ἔφεραν οἱ Δυτικοί - παπικοί, Ἐνετοί, Φράγκοι.

ΙΔ′ ΑΙΩΝ
ΥΣΤΑΤΗ ΛΑΜΨΙΣ

Δυσχερής ἐπιβίωσις

Ἡ Αὐτοκρατορία ἀνεστήθη, ἀλλά δέν ξαναβρῆκε τήν προηγούμενη ἀκμή της· *«Ἡ ἀρχαία, ἡ λαμπρά, ἡ πολυτελής Κωνσταντινούπολις... δέν ἐπανῆλθε πλέον ποτέ καί δέν ἦτο δυνατόν πλέον νά ἐπανέλθη εἰς τό εἶναι»* (Κ. Παπαρ. Ε′ 129). *«Τά τελευταῖα λείψανα τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν βίου καί τά πρῶτα σπέρματα τοῦ νεωτέρου ἠδυνήθησαν νά διακωλύσωσι τήν ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων τῆς Δύσεως, ἀλλά ἐξαντληθέντα ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ δέν ἠμπόρεσαν νά ἀναπλάσωσιν ἔκτοτε ἀπό τοῦ ἐξ αὐτοῦ προκύψαντος χάους νέον κόσμον»*. (Κ. Παπαρ. Ε′ 169). Ἔτσι οἱ Δυτικοί - «Σταυροφόροι» (!) προετοίμασαν τήν ἐπικράτησι τοῦ πρωτοεμφανιζομένου τό 1088 ὑπό τόν Ὀσμάν τουρκικοῦ φύλου. (Τότε ἐκυρίευσε τό φρούριον τῶν Μελαγγείων στήν Φρυγία).

1282. Θάνατος Μιχαήλ Η′ Παλαιολόγου.

— **Ἀνδρόνικος Β′ Παλαιολόγος.**

Ὁ Ἀνδρόνικος Β′ *«ἦταν γεννημένος γιά καθηγητής τῶν θρησκευτικῶν, ἀλλά ἡ τύχη τόν ἔκανε αὐτοκράτορα»* (W. Miller, «The Catalan at Athens»). Οἱ Τοῦρκοι Ὀσμανλῆδες κατακτοῦν τά ἑλληνικά ἐδάφη καί ὁ Ἀνδρόνικος Β′ γιά νά τούς ἀντιμετωπίση καλεῖ τήν «Καταλανική Ἑταιρία» (=Καταλανοί μισθοφόροι). Ὁ στόλος

Ἀνδρόνικος Β′ Παλαιολόγος.

ἐγκαταλείπεται. Ἡ Αὐτοκρατορία, ἀναγκασμένη νά συγκεντρώση τίς προσπάθειές της κατά τῶν Δυτικῶν, ἐγκαταλείπει οὐσιαστικῶς τήν Μ. Ἀσία στούς Τούρκους.

1303. Ἄφιξις τῶν Καταλανῶν μισθοφόρων. Διώχνουν τούς Τούρκους πολιορκητές τῆς Φιλαδελφείας.

1304. Οἱ Καταλανοί συγκρούονται μέ τούς Ἕλληνες. Λεηλατοῦν Θράκη, Μακεδονία, Θεσσαλία, Ἄθωνα.

– Ὁ Κάρολος Β′ καί ὁ πάπας Κλήμης καλοῦν ὅλους τούς Δυτικούς σέ «σταυροφορία» (!) κατά τῶν Ἑλλήνων.

1310. Οἱ Ἱππότες τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου ἐκδιώκονται ἀπό τόν Ἅγιον Ἰωάννην τῆς Ἄκρας (Παλαιστίνη) πού κυριεύεται ἀπό τούς Μωαμεθανούς. Σέ ἀντιστάθμισμα, οἱ «Ἰωαννίτες» ἁρπάζουν τήν Ρόδο καί τήν Κῶ πού ἀνῆκαν στούς Ἕλληνες καί ἐγκαθιδρύουν δικό τους κράτος.

– Οἱ Καταλανοί καταλύουν τό γαλλικό δουκᾶτο τῶν Ἀθηνῶν.

1319. Οἱ Καταλανοί τῶν Ἀθηνῶν καταλαμβάνουν Βοιωτία, Φθιώτιδα, Δομοκόν, Φάρσαλα.

– Μαζική ἄφιξις Ἀρβανιτῶν σέ Θεσσαλία, ὅπου ἐγκαθίστανται.

1326. Ἐμφύλιος Ἀνδρονίκου Β′ καί τοῦ ἐγγονοῦ του.

– Οἱ Τοῦρκοι, ἐπωφελούμενοι, κυριεύουν τήν Προῦσα.

1328. Ὁ ἐμφύλιος συνεχίζεται. Οἱ Τοῦρκοι κυριεύουν τήν Νικομήδεια καί οἱ Σέρβοι τήν βόρειο Μακεδονία.

– Θάνατος Ἀνδρονίκου Β′ Παλαιολόγου.

– **Ἀνδρόνικος Γ′**

1329. Οἱ Τοῦρκοι πολιορκοῦν τή Νίκαια. Νικοῦν τούς Ἕλληνες πού σπεύδουν νά τήν βοηθήσουν στόν Πελεκάνο –εἶναι ἡ τελευταία μάχη Ἑλλήνων κατά Τούρκων στήν Μ. Ἀσία. Ἀκολουθεῖ ἅλωσις τῆς Νικαίας.

Ἀνδρόνικος Γ′.

1330-32. Ἐπιδρομές Τούρκων καί Καταλανῶν σέ Πελοπόννησο καί Εὔβοια.

1331. Εἰσβολή Γαλλο-Ιταλῶν ὑπό τόν Βριέννιον σέ δυτική Ἑλλάδα μέ σκοπό τήν ἐπανακατάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

1332. Ἐπιστροφή Βριεννίου στήν Ἰταλία, ἀφοῦ κατέκτησε Λευκάδα καί Βόνιτσα.

1337-40. Νέες πειρατικές ἐπιδρομές Τούρκων. Κυριεύουν τή Νικομήδεια.

1341. Θάνατος Ἀνδρονίκου Γ′.

Ἐμφύλιοι

– **Ἰωάννης** Ε′ (ἑνδεκαετής υἱός τοῦ Ἀνδρονίκου Γ′)[1].

– Ὁ **Ἰωάννης Καντακουζηνός** διεκδικεῖ τόν θρόνον.

– Ἐμφύλιος. Λαϊκές ἐξεγέρσεις.

– Οἱ Τοῦρκοι κυριεύουν Κῖον καί Πέργαμον. Στούς Ἕλληνες στή Μ. Ἀσία ἀπομένουν πλέον μόνον ἡ Φιλαδέλφεια καί τό κράτος τῆς Τραπεζοῦντος.

1. Εἶχε Λατίνα μητέρα καί ἔγινε Καθολικός.

1342. Κίνημα τῶν «Ζηλωτῶν» στήν Θεσσαλονίκη. Ἐγκαθιδρύουν «δημοκρατία».

Ἰωάννης Στ΄ Καντακουζηνός.

— Ὁ Ἰωάννης Στ΄ Καντακουζηνός καλεῖ σέ βοήθεια Σέρβους, Βούλγαρους, Τούρκους ἐναντίον τοῦ Ἰωάννου Ε΄ Παλαιολόγου.

1347. Συμφιλίωσις Ἰωάννου Ε΄ - Καντακουζηνοῦ. Συναυτοκράτορες.

1348. Ἐπιδημία πανώλους (Μαῦρος Θάνατος).

1349. Τέλος τῆς «δημοκρατίας» τῶν Ζηλωτῶν.

1350. Μᾶζες Ἀρβανιτῶν ἐποίκων σέ Στερεά καί στά γύρω τους νησιά πού ἔχουν μισοερημωθῆ ἀπό τήν Φραγκοκρατία.

1354. Νέος ἐμφύλιος Ἰωάννου Ε΄ - Καντακουζηνοῦ .

Ὁ Καντακουζηνός καλεῖ σέ βοήθεια τούς Τούρκους οἱ ὁποῖοι περνοῦν στήν Εὐρώπη καί καταλαμβάνουν τήν Καλλίπολι.

1355. Ἧττα τοῦ Καντακουζηνοῦ. Ὁ Ἰωάννης Ε΄ Παλαιολόγος μόνος αὐτοκράτωρ.

Οἱ Τοῦρκοι εἶναι ἐδῶ

1357. Οἱ Τοῦρκοι κυριεύουν τήν Ἀδριανούπολι, τήν κάνουν πρωτεύουσά τους καί ὑποδουλώνουν τήν Θράκη.

1358. Οἱ Ἀλβανοί καταλύουν τήν ἑλληνική κυριαρχία στήν Ἤπειρο.

– Οἱ Σέρβοι κυριαρχοῦν στήν Θεσσαλία. Ἱδρύονται οἱ μονές Μετεώρων.

1369. Ὁ Ἰωάννης Ε′ στήν Ρώμη καί Βενετία γιά βοήθεια. Στήν Βενετία... κρατεῖται γιά χρέος! Ἐπιστρέφει ἀποκαρδιωμένος καί συμμαχεῖ μέ τούς Τούρκους (Μουράτ).

1370. Ὁ δεσπότης τοῦ Μυστρᾶ Μανουήλ Καντακουζηνός καλεῖ Ἀρβανίτες ἐποίκους στήν Πελοπόννησο πρός ἀναπλήρωσιν τοῦ πληθυσμιακοῦ κενοῦ.

1371. Οἱ Τοῦρκοι στή Νύσσα. Ἀρχίζουν τήν κατάκτησι Σερβίας καί Βουλγαρίας.

1385. Ὁ Φλωρεντινός Ρανιέρος, ἄρχων τῆς Κορινθίας, καταλύει τήν ἐξουσία τῶν Καταλανῶν στήν Ἀττική καί ἐγκαθιδρύει τήν δυναστεία τῶν Ἀκκιαϊούλων.

1386. Οἱ Ἑνετοί κύριοι τῆς Κερκύρας.

1389. Νίκη Τούρκων κατά Σέρβων στό Κοσσυφοπέδιο. Κατάλυσις τοῦ Σερβικοῦ κράτους.

– Οἱ συναυτοκράτορες Ἰωάννης Ε′ - Μανουήλ Β′ (υἱός του) ἀναγκάζονται νά βοηθήσουν τούς Τούρκους (Βαγιαζήτ) νά κυριεύσουν τήν τελευταία ἀνθιστάμενη στήν Μ. Ἀσία ἑλληνική πόλι Φιλαδέλφεια.

1391. Θάνατος Ἰωάννου Ε′.

– **Μανουήλ Β′ Παλαιολόγος**[2].

2. Ὁ αὐτοκράτωρ Μανουήλ Β′ Παλαιολόγος ἐπεσκέφθη τήν Ἀγγλία γιά νά ζητήση βοήθεια στήν ἀντιμετώπισι τῆς τουρκικῆς ἀπειλῆς. Τότε, ἐδώρισε στόν Ἑρρῖκο Δ′ χάρτες καί στοιχεῖα γιά τήν «ἄγνωστη ἤπειρο» πέραν τοῦ Ἀτλαντικοῦ, ἀλλά οἱ Ἄγγλοι δέν ἀξιοποίησαν τήν εὐκαιρία πού τούς προσφέρθηκε. Ὅταν ὁ Μανουήλ Β′ ἔφθασε στό Παρίσι, οἱ καθη-

1393. Οἱ Τοῦρκοι καταλαμβάνουν ὁλόκληρη τήν Βουλγαρία καί κυριαρχοῦν πλέον στήν χερσόνησο τοῦ Αἵμου.

1396. Οἱ Τοῦρκοι (Βαγιαζήτ) πολιορκοῦν τήν Κωνσταντινούπολι. Λύουν τήν πολιορκία γιά νά ἀντιμετωπίσουν τούς Οὔγγρους, τούς ὁποίους νικοῦν στή Νικόπολι. Οἱ Σέρβοι πολεμοῦν στό πλευρό τοῦ Βαγιαζήτ ὡς σύμμαχοί του.

Ζωηρός πνευματικός βίος

«Ἐκ πρώτης ὄψεως, τό Βυζάντιο τοῦ ιγ' καί ιδ' αἰῶνος δέν ἔπρεπε νά ἔχη ἀξιόλογο πνευματικό βίο, ἀφοῦ σπαρασσόταν ἀπό ἀσταμάτητους ἐμφυλίους καί ἐπλήττετο ἀπό ξένες ἐπιδρομές καί εἰσβολές. Ὅμως, παρά ταῦτα, τό Βυζάντιο ἐξακολούθησε, ὅπως καί στίς προγενέστερες ἐποχές, νά διατηρῇ τόν ρόλο τοῦ οἰκουμενικοῦ πνευματικοῦ κέντρου» (Μ. Λεφτσένκο).

Πράγματι: Οἱ πανεπιστημιακές σχολές τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀκμάζουν καί σ' αὐτές ἔρχονται νά μορφωθοῦν πολλοί Δυτικοί, κυρίως Ἰταλοί. Ἡ φιλολογική παραγωγή εἶναι ἀξιόλογη. Στήν φιλοσοφία διαπιστώνεται ζωηρή κίνησις. Οἱ ἱστοριογράφοι εἶναι πολλοί. Ἡ ποίησις ἀνθίζει. Οἱ καλές τέχνες ἀναπτύσσονται. Πολλοί αὐτοκράτορες εἶναι καί πνευματικές μορφές.

– Ὁ **Μιχαήλ Η' Παλαιολόγος** εἶναι ἀξιόλογος συγγραφεύς[3].

γητές τοῦ ἐκεῖ πανεπιστημίου ἐνθουσιάστηκαν ἐπειδή ἐπί τέλους θά μποροῦσαν νά συζητήσουν μέ ἕνα βαθειά μορφωμένο βασιλέα, εἶδος ἀνύπαρκτο στήν Δύσι.

3. Ὁ Μιχαήλ Η' ἔγραψε δοκίμια ὑπέρ τῆς Ἑνώσεως τῶν

— Ὁ **Ἰωάννης Στ′ Καντακουζηνός** εἶναι ἱστορικός μέ ἀρτιότητα λόγου καί βάθους. («Ἱστορίαι» ἤ «Ἀπομνημονεύματα»).

— Ὁ **Μανουήλ Β′** εἶναι *«λαμπρός θεολόγος, αὐθεντία στούς κλασικούς, ἱκανός στήν διαλεκτική καί ἐξαιρετικά γλαφυρός συγγραφεύς»* (Ἀ. Βασίλιεφ).

Μανουήλ Β′ Παλαιολόγος.

— Ὁ υἱός τοῦ Ἰωάννη Στ′ Καντακουζηνοῦ, **Ματθαῖος**, ἔγραψε πραγματεῖες θεολογίας καί ρητορικῆς.

— Ὁ **Ἀνδρόνικος Β′** ἦταν ἐραστής τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καί λόγιος. Περιστοιχήθηκε ἀπό λογίους ὅπως ὁ Θεόδωρος Μετοχίτης, ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς, ὁ Μάξιμος Πλανούδης, ὁ Ἰωάννης Γλυκύς. Προστάτευσε τέχνες καί γράμματα.

— Ὁ **Γεώργιος Παχυμέρης**, ἀνώτατος ἀξιωματοῦχος, ἄφησε σπουδαῖο ἱστορικό ἔργο. Χαρακτηριστικό: χρησιμοποιεῖ τίς άττικές ὀνομασίες τῶν μηνῶν.

— Ὁ **Θεόδωρος Μετοχίτης**. Πρωθυπουργός τοῦ Ἀνδρονίκου Β′. Ἄφησε συγγράμματα φιλοσοφικά, ἱστορικά, ρητορικά, ἀστρονομικά. Μέ ὁδηγό του τόν Πλάτωνα, σχεδίασε ἕνα εἶδος συνταγματικῆς μοναρχίας.

— Ὁ **Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος** ἔγραψε «Ἐκκλησιαστική Ἱστορία».

Ἐκκλησιῶν, κανόνες ἀφιερωμένους σέ μάρτυρες καί τήν αὐτοβιογραφία του.

– Ὁ **Θωμᾶς Μάγιστρος** σχολίασε τούς ἀρχαίους συγγραφεῖς.

– Ὁ **Γρηγόριος Κύπρου** πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως συνέγραψε ἐνδιαφέρουσα βιογραφία.

– Ὁ **Θεόδωρος Μελιτηνιώτης** ἔγραψε τήν ἐπιστημονικώτερη ἀστρονομία ὅλων τῶν Μέσων Χρόνων.

– Ποιητές τῆς ἐποχῆς εἶναι ὁ **Μανουήλ Ὁλόβωλος** καί ὁ **Μανουήλ Φιλῆς.**

***

– Σπουδαῖο ἔργο τῆς περιόδου εἶναι τό περίφημο «Χρονικόν τοῦ Μορέως» μέ 9.000 στίχους, στήν ὁμιλουμένην τῆς ἐποχῆς.

– Τῆς ἴδιας ἐποχῆς εἶναι τό ἔμμετρο μυθιστόρημα «Λίβιστρος καί Ροδάμνη» (4.000 στίχοι).

– Τά «Ροδιακά» ἐρωτικά ποιήματα, γεμᾶτα χάρι καί ὀμορφιά, ἐγκαινιάζουν νέον εἶδος ποιήσεως.

Ἑνωτικοί - ἀνθενωτικοί

Αὐτήν τήν ἐποχή, οἱ Ἕλληνες χωρίζονται σέ Ἑνωτικούς καί Ἀνθενωτικούς. Καί οἱ δύο παρατάξεις νοιάζονται γιά τήν σωτηρία τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Οἱ πρῶτοι ἐλπίζουν ὅτι ἡ Δύσις, ὡς χριστιανική, μπορεῖ νά προστρέξῃ εἰς βοήθειαν τοῦ ἐπίσης χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ πού μάχεται κατά τῶν Τούρκων μωαμεθανῶν, ὡς προπύργιο τῆς χριστιανοσύνης κατά τοῦ Ἰσλάμ. Ὁ πάπας ὅμως θέτει ὡς προϋπόθεσιν γιά τήν παροχή βοήθειας τήν «ἕνωσιν» τῶν Ἐκκλησιῶν, δηλαδή τήν ὑποταγή τῆς ἑλληνογενοῦς Ὀρθοδοξίας στόν Ρωμαιοκαθολικισμό.

– Οἱ **Ἑνωτικοί** προτείνουν νά ὑποκύψῃ ὁ Ἑλληνισμός σ' αὐτήν τήν ἀξίωσι, προκειμένου νά ἀποφύγῃ τήν καθυπόταξί του στούς Τούρκους.

– Οἱ **ἀνθενωτικοί**, ἀντιθέτως, πιστεύουν ὅτι ἡ

ὑποταγή στόν παπισμό σημαίνει γενικώτερη ὑποδούλωσι στήν Δύσι, μέ συνέπεια νά χάσουν οἱ Ἕλληνες τήν θρησκεία τους ἀλλά καί τήν γλῶσσα τους, τήν παιδεία τους, τά ἤθη καί ἔθιμά τους, δηλαδή τήν ἐθνική τους ταυτότητα, τήν ἑλληνικότητά τους. Ὁ τουρκικός ἐπεκτατισμός ἦταν κυρίως πολιτικός, ὄχι τόσον θρησκευτικός ὅσον ὁ προγενέστερος ἀραβικός. Οἱ Ἄραβες ἐξισλάμιζαν τούς κατακτωμένους· οἱ Τοῦρκοι τούς προτιμοῦσαν κατ' ἀρχήν «ραγιάδες» γιά νά τούς ἐκμεταλλεύονται ὥστε οἱ ἴδιοι νά ζοῦν παρασιτικῶς, ὡς πολεμική ὀρδή. Συνεπῶς, ἐνῶ μέ τήν Φραγκοκρατία ὁ Ἑλληνισμός θά ἐκλατινιζόταν, μέ τήν Τουρκοκρατία θά ἐπεβίωνε ἔστω καί ὑπόδουλος. Ὁπότε, θά ὑπῆρχε πάντοτε ἡ ἐλπίδα μιᾶς παλιγγενεσίας. Αὐτά, πέραν τοῦ ὅτι ἀκόμη καί μέ τήν Ἕνωσιν εἶναι πολύ ἀμφίβολος ἡ ἀποστολή δυτικῆς βοήθειας[4].

Καί οἱ δύο παρατάξεις στοχεύουν στήν διάσωσι τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἁπλῶς ἀντιλαμβάνονται διαφορετικά τούς δρόμους πρός αὐτήν τήν διάσωσι.

Ἀνέφικτη ἡ Ἕνωσις

Ἡ διαφωνία δέν περιωρίσθηκε στό πρακτικό ζήτημα τῆς Ἑνώσεως, ἀλλά κατ' ἀνάγκην ἐπεξετάθη καί σέ θέματα θεολογίας καί πίστεως, ὁπότε κατεφάνη ἡ μεγάλη διάστασις μεταξύ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ καί

4. Ὁ Σπ. Ζαμπέλιος ὑπογραμμίζει ὅτι ἐάν Ἑλληνισμός - Δύσις συγχωνεύονταν μετά τό 1204 ἤ μέ τήν ἐπιχειρηθεῖσαν Ἕνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν, ὁ Ἑλληνισμός θά εἶχε ἀφανισθῆ. («Βυζαντιναί Μελέται» 1857). Τοῦτο ἐπιβεβαιώνεται ἀπό τήν ἀπώλεια τοῦ ἐκδυτικισθέντος Ἑλληνισμοῦ τῆς νοτίου Ἰταλίας καί Σικελίας.

Ὀρθοδοξίας. Διεπιστώθη ὅτι στήν οὐσία πρόκειται γιά δύο διαφορετικούς χριστιανισμούς ἀπό τούς ὁποίους ὁ ἕνας ἐκφράζει τήν λατινοφραγκική καί ὁ ἄλλος τήν ἑλληνική νοοτροπία. Οἱ Ἑνωτικοί, ὅπως ὁ **Βαρλαάμ** καί ὁ **Ἀκίνδυνος**, εἶχαν ὑποστῆ ἔντονη ἐπίδρασι τοῦ Ἀκινάτη, τοῦ ὁποίου τό ἔργον Summa Theologica μετέφρασε στήν ἑλληνική ὁ Ἀκίνδυνος. Αὐτοί κατηγοροῦσαν τούς ἀνθενωτικούς (καί κυρίως τόν **Γρηγόριο Παλαμᾶ**) γιά «πολυθεϊσμό», ἐπειδή ξεχώριζαν τήν οὐσία τοῦ Θεοῦ ἀπό τίς ἐνέργειές του.

Κατά τούς Ὀρθοδόξους, οἱ ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ διαπερνοῦν τό κτιστόν Σύμπαν καί καλοῦνται «ἀκτῖνες θεότητος», τίς ὁποῖες ὁ **Παλαμᾶς** ὀνομάζει «θεότητας». Ἡ διαμάχη Ἑνωτικῶν - Ἀνθενωτικῶν κατέδειξε μίαν πραγματικότητα. Ὅτι ἐπί αἰῶνες ὁ Χριστιανισμός ἐξελισσόταν καί διαμορφωνόταν κατά διαφορετικούς τρόπους στήν Δύσι καί στήν Ἀνατολή, ἐκφράζοντας δύο κόσμους διαφορετικούς.

Χαρακτηριστική γιά τήν ἑλληνική προέλευσι τῶν ἀντιλήψεων τῶν συνεπῶν Ὀρθοδόξων (καί ἄρα ἀνθενωτικῶν) εἶναι ἡ τοποθέτησις τοῦ **Μάρκου Εὐγενικοῦ**: *«Δέν πρέπει νά ἐκπληττώμεθα διότι δέν συναντῶμεν εἰς τούς ἀρχαίους τήν σαφῆ καί καθαράν διάκρισιν μεταξύ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καί τῆς ἐνεργείας Αὐτοῦ. Ἐάν εἰς τάς ἡμέρας ἡμῶν... ἐδημιούργησαν τόσον θόρυβον διά τό θέμα αὐτό καί κατηγόρησαν τήν Ἐκκλησίαν διά πολυθεϊσμόν, τί δέν θά ἔπραττον ἄλλοτε;»*. Εἶναι σαφές ὅτι ἡ ὀρθόδοξος ἀντίληψις πού διακρίνει στόν Θεό μία φύσι - τρεῖς ὑποστάσεις - ἄπειρες φυσικές ἐνέργειες, προέρχεται ἀπό τήν προχριστιανικές ἑλληνικές ἀντιλήψεις περί ἀμερίστου καί μεριστῆς οὐσίας καί γιά τό ἀδύνατον τοῦ προσδιορισμοῦ

τοῦ Θεοῦ διά τῶν ἰδιοτήτων του[5]. Ὁ ἀρχαιοελληνικός «πολυθεϊσμός» στήν οὐσία δέν διαφέρει ἀπό τήν θέσιν τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ ὅτι κάθε ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ εἶναι «ὑφειμένη θεότης» ἐνῶ ἡ οὐσία του «ὑπερκειμένη θεότης»[6].

Οἱ ἑλληνικῆς προελεύσεως θέσεις τῆς Ὀρθοδοξίας συγκρούονται πρός τίς ἰουδαϊκῆς προελεύσεως τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς. Πράγματι ἡ «Ἕνωσις», πέραν τῶν ἐθνικῶν, εἶναι ἀδύνατη καί γιά δογματικούς λόγους.

Ἀποκαλυπτικόν εἶναι τό γεγονός ὅτι καί ὁ ἀρχαιολάτρης Γεώργιος Γεμιστός-Πλήθων, μετέχων στήν Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας ἐτάχθη κατά τῆς Ἑνώσεως, μαζί μέ τούς ἀνθενωτικούς.

Ἔξοχες μορφές

Ἐπί κεφαλῆς καί τῶν δύο παρατάξεωςν εἶναι ἔξοχες μορφές. Στούς ἑνωτικούς ὁ **Βαρλαάμ** καί ὁ ἐν συνεχείᾳ **Νικηφόρος Γρηγορᾶς.** Στούς ἀνθενωτικούς, ἀπό τούς ὁποίους οἱ πιό μαχητικοί εἶναι οἱ λεγόμενοι «Ἡσυχαστές», ὁ **Γρηγόριος Σιναΐτης**, ὁ **Γρηγόριος Παλαμᾶς** καί ὁ **Νικόλαος Καβάσιλας.**

Ἀπό τούς «ἑνωτικούς».

— Ὁ **Βαρλαάμ** εἶναι Ἕλλην τῆς Καλαβρίας, ὁ ὁποῖος διεδραμάτισε ἀξιόλογο ρόλο στήν διάδοσι τῆς ἑλληνομαθείας, μεταξύ τῶν δυτικῶν. Αὐτός ἐδίδαξε ἑλληνικά στόν Πετράρχη καί στόν Βοκκάκιο. *«Στόν Βαρλαάμ*

5. Βλέπε στά βιβλία μου «Ἑλλήνων Θρησκεία» καί «Ἑλληνικῶς Θεολογεῖν«, στήν σειρά «Οἱ Ρίζες», ἐκδ. Ἐρωδιός.
6. Κατά τόν Πλάτωνα, τό κτιστόν σύμπαν («ὑφειμένη θεότης») εἶναι ἀμυδρᾶ μορφή ἀτελοῦς ἀντανακλάσεως τοῦ Θεοῦ (ὑπερκειμένη θεότης.

ἀνήκει μεγάλη θέσις στήν ἱστορία τοῦ Μεσαιωνικοῦ Πολιτισμοῦ». (Θ. Οὐσπένσκυ, «Περί τοῦ Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ»). Τελικῶς ἔγινε ἐπίσκοπος τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας[7].

— Ὁ **Νικηφόρος Γρηγορᾶς**, συγγενής τοῦ Ἀνδρόνικου Β′, εἶναι μορφή ἀναγεννησιακή. *«Μπορεῖ κάλλιστα νά συγκριθῆ μέ τούς καλυτέρους ἐκπροσώπους τῆς Δυτικῆς Ἀναγεννήσεως»* (Ἀ. Βασίλιεφ). Ἔγραψε ἔργα θεολογικά, φιλοσοφικά, ἱστορικά, ρητορικά, ἀστρονομικά. Ἡ «Ἱστορία» του καλύπτει τήν περίοδο 1204-1359. Κατά τόν Guillard, ὁ Γρηγορᾶς *«εἶναι πολύ σημαντικός γιά τόν Εὐρωπαϊκό πολιτισμό»* («Essai sur Nicéphorus Grégoras»).

Ὁ Γρηγορᾶς εἶχε ταχθῆ κατά τοῦ Βαρλαάμ, ἀλλά κατόπιν γιά λόγους ἐθνικούς - πολιτικούς ὑπεστήριξε τόν συμβιβασμό μέ τόν πάπα.

— Ὁ **Ἰωάννης Βέκκος**, ὀπαδός τῆς Ἑνώσεως, ἔγινε πατριάρχης ἐπί «ἑνωτικοῦ» Μιχαήλ Η′. Συνέγραψε μάλιστα διατριβή «Περί τῆς ἑνώσεως καί εἰρήνης τῶν τῆς παλαιᾶς καί νέας Ρώμης Ἐκκλησιῶν».

— Ὁ **Δημήτριος Κυδώνης**, δοκιμιογράφος. Ὑπεστήριξε τόν συμβιβασμό μέ τόν πάπα. Μετέφρασε ἀπό τά λατινικά τό ἔργο τοῦ Θωμᾶ Ἀκινάτου «Summa Theologica».

— Ὁ **Ἰωάννης Κυπαρισσιώτης** (ὁ Σοφός), ἀντίπαλος τῶν Ἡσυχαστῶν, ἔγραψε τό «Στοιχειώδης ἔκθεσις ρήσεων θεολογικῶν».

Ἀπό τούς «ἀνθενωτικούς» ξεχωριστή σημασία ἔχουν:

— Ὁ **Γρηγόριος Παλαμᾶς**, μετέπειτα ἀρχιεπίσκοπος

7. Βλέπε στό βιβλίο μου «Βυζάντιον: Ἡ Ἀναγέννησις», στήν σειρά «Βυζάντιον».

Θεσσαλονίκης, ἔγινε ἡγέτης τῶν «Παλαμιτῶν» πολεμίων κάθε συμβιβασμοῦ μέ τό Βατικανό. Συνέγραψε δογματικές πραγματεῖες καί ὁμιλίες.

– Ὁ **Νικόλαος Καβάσιλας** ἀνεδείχθη σέ σημαντικόν συντελεστήν τοῦ ὀρθοδόξου μυστικισμοῦ. Ἔργο του: «Λόγοι ἑπτά περί τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς».

Φωτιστές τῶν Δυτικῶν

Οἱ Ἑλληνοβυζαντινοί αὐτῆς τῆς ἐποχῆς ἀναλαμβάνουν ρόλον φωτιστῶν τῆς Δύσεως.

Βαρλαάμ, Λεόντιος Πιλᾶτος, Μανουήλ Χρυσολωρᾶς, Μάξιμος Πλανούδης, Μανουήλ Μοσχόπουλος, Δημήτριος Τρίκλινος, Κωνσταντῖνος Ἀρμενόπουλος, γίνονται διδάσκαλοι δυτικῶν διανοουμένων, ὀργανώνουν πανεπιστήμια καί βιβλιοθῆκες στήν Δύσι, μεταφράζουν ἔργα Ἑλλήνων στήν λατινική, διαδίδουν στούς δυτικούς γνώσεις, ἰδέες, ἀντιλήψεις πού ὡς τότε τούς ἦσαν ἄγνωστες[8].

Κλασικισμός καί Μυστικισμός

Στήν τέχνη συνεχίζεται ἡ ἀναγέννησις, τῆς ζωγραφικῆς, ἀρχιτεκτονικῆς καί ψηφιδοθεσίας πού ἄρχισε τόν ιγ' αἰῶνα καί παρατείνεται καί στόν ιε'. Ἔργα της τά μωσαϊκά καί οἱ τοιχογραφίες τοῦ Μυστρᾶ, τοῦ Ἄθωνος, τοῦ Πόντου, τῆς Μακεδονίας, τῆς Σερβίας, πού ἐπηρεάζουν τήν τέχνη τῆς Ἰταλίας (Τζιόττο, σχολή Σιέννας), τῆς Ρωσίας καί ἄλλων σλαυικῶν χωρῶν. Κατά τόν Ch. Diehl, κατά τόν ιδ' αἰῶνα στήν βυζαντινή τέχνη σημει-

8. Λεπτομερῶς στό Γ. Κ. Γεωργαλᾶ, «Βυζάντιον: Ἡ Ἀναγέννησις». Γιά βιογραφίες προσώπων βλέπε στό Γ. Κ. Γεωργαλᾶ, «Πνευματικόν Πάνθεον».

ώνεται «πραγματική Ἀναγέννησις» («Manuel d' art byzantin»).

Αὐτή ἡ τέχνη *«παρουσιάζεται ὡς σύνθεσις τῶν δύο πνευματικῶν δυνάμεων πού κυριαρχοῦν στήν ἱστορία τοῦ Βυζαντίου: τοῦ κλασικισμοῦ, καί τοῦ μυστικισμοῦ»* (L. Bréhier, «La Rénovation artistique»).

Συνεχιστής αὐτῆς τῆς παραδόσεως εἶναι ὁ περίφημος εἰκονογράφος, **Μανουήλ Πανσέληνος** (ιστ').

***

Περίφημο ἔργο τῆς ἐποχῆς εἶναι τό χειρόγραφο τοῦ χρονικοῦ τοῦ Ἰωάννου Σκυλίτση (ια'), πού περιέχει 600 μικρογραφίες μέ θέματα ἀπό τήν ἱστορία τοῦ Βυζαντίου. (Βιβλιοθήκη Μαδρίτης).

Ἡ λαμπρότερη παιδεία

«Οἱ ἡμέρες τῶν Παλαιολόγων, ὅταν τό Βυζάντιο πέθαινε ἀργά ἀλλά ἀναπόφευκτα, ἦσαν ἡ λαμπρότερη περίοδος τῆς παιδείας του... Οἱ συγγραφεῖς του εἶναι βαθιά ποτισμένοι ἀπό τήν κλασική παιδεία... Οἱ καθηγητές του ξέρουν κατά βάθος ὅλη τήν κλασική φιλολογία καί λογοτεχνία... Ἐκτός ἀπό τήν Κωνσταντινούπολι, σπουδαῖα πνευματικά κέντρα ἦσαν καί ἡ Θεσσαλονίκη καί ἡ Τραπεζοῦς» (Ράνσιμαν, σ. 258).

«... Ἡ ἑτοιμοθάνατη Αὐτοκρατορία τοῦ ιδ' καί ιε' αἰῶνος ὑπῆρξε κέντρο πνευματικοῦ καί καλλιτεχνικοῦ πολιτισμοῦ. Οἱ σχολές τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνεπτύσσοντο ὅπως κατά τήν ἐποχή τοῦ πιό λαμπροῦ παρελθόντος της καί σπουδασταί ἔρχονταν... ἀκόμη καί ἀπό τήν Ἰταλία, πού ἤδη ζοῦσε στήν ἀτμόσφαιρα τῆς Ἀναγεννήσεως» (Ἀ. Βασίλιεφ).

Δυτικότροπη ἤ Παραδοσιακή Ἑλληνικότης;

Ὁ Ἑλληνισμός αὐτῆς τῆς περιόδου καλεῖται νά ἐπιλέξη μεταξύ τῆς δυτικῆς καί τῆς παραδοσιακῆς ἐκδοχῆς τῆς ἑλληνικότητος:

– Ἡ πρώτη τότε ἀρχίζει νά διαμορφώνεται καί ἔχει τήν μορφή τοῦ σχολαστικισμοῦ. Φορεῖς της μέσα στόν Ἑλληνισμό εἶναι ἄνθρωποι, ὅπως ὁ Ἰωάννης Ἰταλός (ια′), Νικηφόρος Γρηγορᾶς, Ἰωάννης Βέκκος, Δημήτριος Κυδώνης καί Βαρλαάμ Καλαβρός.

– Τήν παραδοσιακή ἑλληνικότητα ἐκφράζουν οἱ Γρηγόριος Παλαμᾶς, Γρηγόριος Σιναΐτης, Νικόλαος Καβάσιλας.

– Ἡ διαπάλη διεξάγεται κυρίως στό θρησκευτικό πεδίο, ὅπου οἱ πρῶτοι εἶναι ἑνωτικοί, οἱ δεύτεροι ἀνθενωτικοί. Ὅμως ἡ οὐσία τῆς διαμάχης εἶναι βαθύτερη: Ὁ ἐκδυτικισμός - ἐκλατινισμός (ἤ ἐκφραγκισμός - «ἐξευρωπαϊσμός») τοῦ Ἑλληνισμοῦ καί συνεπῶς ἡ ἐξαφάνισίς του ἤ ἡ διαφύλαξις τῆς ταυτότητος καί ἰδιοπροσωπίας του.

Ἡ σύγκρουσις συνεχίσθηκε καί ὠξύνθηκε, ὡς τήν Ἅλωσι, ἀλλά ἤδη πιό πρίν σ' αὐτήν τήν φάσι εἶχαν ἐπικρατήσει οἱ ὑποστηρικτές τῆς μή ἀφομοιώσεως τῶν Ἑλλήνων ἀπό τήν Δύσι.

***

Ἡ σύγκρουσις ὅμως δέν ἔληξε. Συνεχίσθηκε καί ἐπανῆλθε στό προσκήνιο στά τέλη τοῦ 18ου αἰῶνος ὡς διαπάλη μεταξύ δυτικιζόντων ὀπαδῶν τοῦ ἐξ Ἑσπερίας «Διαφωτισμοῦ» καί τῶν παραδοσιακῶν.

Σήμερα συνεχίζεται ἡ σύγκρουσις μεταξύ ἀφ' ἑνός τῶν δυτικολάγνων «ἐκσυγχρονιστῶν» καί λοιπῶν ὀπαδῶν τοῦ ἀνεθνισμοῦ, ἐν ὀνόματι τῆς «προόδου» καί

τῆς «παγκοσμιότητος», καί ἀφ' ἑτέρου τῶν ἐμμενόντων στίς παραδόσεις καί στήν διαφύλαξι τῆς ἐθνικῆς μας ταυτότητος[9]. Πτυχές αὐτῆς τῆς διαπάλης εἶναι καί τό θέμα τῆς ἀπαλείψεως ἤ διατηρήσεως τοῦ θρησκεύματος στίς ἀστυνομικές ταυτότητες καθώς καί ἡ γενική ἔφοδος τῶν ὀργάνων τοῦ οἰκουμενισμοῦ κατά τῆς Ἑλληνορθοδοξίας.

9. Γιά περισσότερα βλέπε στά βιβλία μου «Ἀντιβυζαντισμός», «Ἡ Ἐκκλησία στό Στόχαστρο», «Οἱ Ἑβραΐζοντες» καί «Ἐκκλησιομάχοι» —τά τρία τελευταῖα στήν σειρά «Ἀντιρρητικά», ἐκδ. Ἐρωδιός..

ΙΕ′ ΑΙΩΝ
ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΩΣ ΑΡΧΗ

Τό τέλος

1402. Οἱ Τοῦρκοι πολιορκοῦν τήν Κωνσταντινούπολι. Ἀναγκάζονται νά λύσουν τήν πολιορκία ἐπειδή οἱ Μογγόλοι (Ταμερλᾶνος) εἰσβάλλουν στήν Μ. Ἀσία. Οἱ Μογγόλοι συντρίβουν τούς Τούρκους στήν μάχη τῆς Ἀγκύρας. Ἡ εὐκαιρία ἐκδιώξεώς των ἀπό τήν Εὐρώπη χάνεται λόγῳ ἀδρανείας τῶν Δυτικῶν καί προδοτικῆς συμπεριφορᾶς τῶν Σέρβων. Πάντως ὁ Μανουήλ Β′ διευρύνει τήν ἑλληνικήν ἐπικράτεια. Οἱ Μογγόλοι ἀποχωροῦν καί οἱ Τοῦρκοι ἀνασυντάσσονται.

1407. Οἱ Ἑνετοί κύριοι τῆς Ναυπάκτου.

1419. Οἱ Ἑνετοί καταλαμβάνουν τήν Μονεμβασία.

1422. Νέα πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπό τούς Τούρκους. Ἀποτυγχάνουν.

1425. Θάνατος Μανουήλ Β′.

– **Ἰωάννης Η′ Παλαιολόγος.**

1430. Οἱ Τοῦρκοι κυριεύουν τήν Θεσσαλονίκη (ἀπό τούς Βενετούς πού τήν κατεῖχαν) καί τά Ἰωάννινα (ἀπό τούς Ἰταλούς).

– Οἱ Ἕλληνες καταλύουν τήν Φραγκοκρατία στήν Πελοπόννησο, ἐκτός ἀπό τίς πόλεις πού κατέχουν οἱ Ἑνετοί.

1437. Ὁ Ἰωάννης Η′ στήν Ἰταλία γιά βοήθεια. Δέχεται τήν Ἕνωσιν.

1438. Οἱ Τοῦρκοι συγκροτοῦν τό σῶμα τῶν Γενιτσάρων.

1439. Σύνοδος τῆς Φλωρεντίας μέ θέμα τήν Ἕνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Η΄ τήν δέχεται, ἐλπίζοντας ὅτι ἔτσι ἡ Δύσις θά σπεύση νά σώση τήν ψυχορραγοῦσα Αὐτοκρατορία. Οἱ Ἕλληνες ἐπίσκοποι, πιεζόμενοι ἀπό τόν αὐτοκράτορα καί τόν Βησσαρίωνα, συμφωνοῦν. Στήν Ἕνωσιν ἀντιτάσσονται ὁ ἐπίσκοπος Ἐφέσου **Μᾶρκος Εὐγενικός** καί ὁ **Γεμιστός-Πλήθων**[1]. Ὁ δεύτερος, ἄν καί μή χριστιανός, συντάσσεται μέ τούς Ὀρθοδόξους φοβούμενος ὅπως ἐκεῖνοι ὅτι ἡ Ἕνωσις θά ὁδηγήση στόν ἐκδυτικισμό τοῦ Ἑλληνισμοῦ, στήν ἀπώλεια τῆς ἰδιοπροσωπίας του καί στήν ἐξαφάνισί του.

Ἰωάννης Η΄ Παλαιολόγος.

1442. Ὁ πάπας Εὐγένιος Δ΄ κηρύσσει σταυροφορία κατά τῶν Τούρκων. Ὅμως ἀνταποκρίνονται μόνον οἱ Οὖγγροι καί οἱ Πολωνοί μέ τούς ὁποίους συντάσσονται διάφοροι ἐθελοντές.

1443. Οἱ Οὖγγροι, μέ ἀρχηγό τόν Οὐνιάδη, ἐκστρατεύουν κατά τῶν Τούρκων. Νικοῦν στήν Νύσσα καί κυριεύουν τήν Σόφια.

– Ὁ **Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος**, ἀναλαμβάνει

1. Βλέπε καί στό βιβλίο μου «Βυζάντιον: ἡ ᾿Αναγέννησις» στήν παροῦσα σειρά.

δεσπότης τοῦ Μυστρᾶ. Ἐκστρατεύει κατά τῶν Τούρκων πρός ἀπελευθέρωσιν τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος.

– Ἐξέγερσις τοῦ Γεωργίου Καστριώτου (Σκεντέρμπεη) στήν Ἀλβανία κατά τῶν Τούρκων.

1444. Οἱ Τοῦρκοι νικοῦν στήν Βάρνα τούς Δυτικούς «Σταυροφόρους», Οὔγγρους καί Πολωνούς. Σκοτώνεται ὁ βασιλεύς τῶν Οὔγγρων Βλαδισλάος.

– Ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος προελαύνει στήν Στερεάν Ἑλλάδα.

1445. Ὁ Κ. Παλαιολόγος προχωρεῖ στήν Θεσσαλία.

1446. Τουρκική στρατιά κατά Παλαιολόγου. Μάχη στόν Ἰσθμό. Νίκη Τούρκων. Πολιορκοῦν ἀνεπιτυχῶς τάς Πάτρας. Εἰρήνη Τούρκων - Παλαιολόγου.

1448. Νέα ἐκστρατεία Οὐνιάδη.

– Θάνατος Ἰωάννου Η΄.

– **Κωνσταντῖνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος.**

1448. Ἧττα Οὐνιάδη στό Κοσσυφοπέδιον καί ὁριστική ἀποχώρησις τῶν Οὔγγρων.

1449-50. Ἐκστρατεῖες τῶν Τούρκων κατά τοῦ Σκεντέρμπεη.

1451. Ἀνάρρησις Μωάμεθ Β΄.

1452. Ἑλληνοτουρκικός πόλεμος.

– Οἱ Τοῦρκοι κυριεύουν τήν Φώκαιαν ἀπό τούς Γενουᾶτες.

1453. Ἅλωσις. Ὁ Κωνσταντῖνος ΙΑ΄ πίπτει μαχόμενος.

1454. Ὁ Γεννάδιος πατριάρχης. Ἡ Ἐκκλησία ἀναλαμβάνει ρόλον Ἐθναρχίας.

1460. Οἱ Τοῦρκοι κατακτοῦν τήν Πελοπόννησο.

1461. Οἱ Τοῦρκοι καταλύουν τό τελευταῖο ἑλληνικό κράτος, τό τῆς Τραπεζοῦντος.

***

Σ' ὅλην τήν περίοδο ἀπό τό 1204 ἀλλά ἀκόμη περισσό-

τερο κατά τόν ιδ′ καί ἰδίως τόν ιε′ αἰῶνα, ὁ ἑλλαδικός χῶρος εἶναι κατακερματισμένος. Ἐκτός τῶν ἐδαφῶν τοῦ ἑλληνικοῦ καί καί τοῦ τουρκικοῦ κράτους, τῶν ὁποίων τά ὅρια συνεχῶς μεταβάλλονται, ὑπάρχει ἕνα πλῆθος τοπικῶν ἡγεμονίσκων: Φράγκων, Ἑλλήνων, Σέρβων, Βουλγάρων, Ἀλβανῶν. Ἐξ ἄλλου οἱ Ἑνετοί καί οἱ Γενουᾶται κατέχουν τά νησιά τοῦ Αἰγαίου καί τοῦ Ἰονίου καί πολλές παράλιες πόλεις καί οἱ Ἰωαννῖται τήν Ρόδο καί τήν Κῶ. Ὅλοι αὐτοί ἀντιμάχονται μεταξύ των, συνάπτουν καί διαλύουν συμμαχίες, ἀλληλοπροδίδονται, ἐπεκτείνονται, ἀνατρέπονται, καταλύονται.

Κωνσταντῖνος ΙΑ′ Παλαιολόγος

Καί ἡ ἀρχή

Ὁ αἰών αὐτός ξεχειλίζει ἀπό ὀνόματα μεγάλων πνευματικῶν μορφῶν, πολλές ἀπό τίς ὁποῖες συμβάλλουν σημαντικῶς στήν Ἀναγέννησι τῆς Δύσεως: Γεμιστός-Πλήθων, Βησσαρίων, Χρυσολωράδες, (Μανουήλ καί Ἰωάννης), Θ. Γαζῆς, Γ. Τραπεζούντιος, Ἰσίδωρος, Ἰ. Ἀργυρόπουλος, Δ. Χαλκοκονδύλης, Κωνσταντῖνος καί Ἰωάννης Λάσκαρις, Μᾶρκος Μουσοῦρος καί πλῆθος ἄλλοι.

***

Ἡ ἀποδημία τῶν Ἑλλήνων λογίων πρός τήν Δύσι ἐξ

αἰτίας τῆς τουρκικῆς ἀπειλῆς ἀρχίζει πολύ πρίν ἀπό τήν Ἅλωσι, ὁλοκληρώνεται μέ αὐτήν καί ἐνισχύει τά μέγιστα τήν Δυτική Ἀναγέννησι. Ἔτσι τό τέλος τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας φέρνει μιά νέα ἀρχή γιά τόν κόσμο –τήν Ἀναγέννησι.

– Ὁ **Θεόδωρος Γαζῆς** φεύγει ἀπό τήν Θεσσαλονίκη ὅταν τήν κυριεύουν οἱ Τοῦρκοι τό 1430 καί ὀργανώνει τό πανεπιστήμιο τῆς Φερράρας τοῦ ὁποίου γίνεται πρύτανις.

– Ὁ **Γεώργιος Τραπεζούντιος** διδάσκει στήν Βενετία καί στήν Ρώμη καί καλεῖται στήν αὐλήν τῆς Νεαπόλεως.

– Ὁ **Βησσαρίων Τραπεζούντιος**, ἐπίσκοπος Νικαίας πού μετέστη στόν καθολικισμό, ἔγινε καρδινάλιος, ἐπίσκοπος (1449) καί «πατριάρχης» τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1464) ἀπό τόν πάπα, πού δέν ἀνεγνώριζε τόν ἐκεῖ πατριάρχην Γεννάδιον. Στήν Ρώμη σχημάτισε γύρω του αὐλήν οὑμανιστῶν, Ἑλλήνων καί Ἰταλῶν καί τό σπίτι του ἔγινε κέντρον τῆς οὑμανιστικῆς κινήσεως. Μετέφρασε καί ἐκλαΐκευσε Ἕλληνες συγγραφεῖς. Κατά τόν H. Vast, *«ὁ Βησσαρίων εἶναι πρότυπο τῆς συγχωνεύσεως ἑλληνικοῦ καί λατινικοῦ πνεύματος, ἀπό τήν ὁποίαν προῆλθεν ἡ Ἀναγέννησις».* («Le Cardinal Bessarion»).

– Ὁ **Ἰσίδωρος Πελοποννήσιος**, ὀπαδός τῆς Ἑνώσεως, προσχωρήσας στόν Καθολικισμό, ἔγινε προϊστάμενος τοῦ συνεδρίου τῶν καρδιναλίων καί ὠνομάσθηκε ἀπό τόν πάπα, «πατριάρχης» Κωνσταντινουπόλεως, πρίν ἀπό τόν Βησσαρίωνα.

– Ὁ **Γεώργιος Ἀμοιρούτσης**, ἔγινε διάσημος στήν Ἰταλία γιά τήν φιλολογική καί ἐπιστημονική σοφία του.

– Ὁ **Ἰωάννης Ἀργυρόπουλος**, Κωνσταντινουπολίτης, κατέφυγε μετά τήν Ἅλωσιν στήν Φλωρεντία ὅπου ἐδίδαξε γραμματολογία καί φιλοσοφία. Μεταξύ τῶν μαθητῶν του ἦταν καί ὁ Λορέντζο Μέδικος. Στήν Ρώμη,

ὅπου ἐδίδαξεν ἀργότερα, εἶχε μαθητή καί τόν Γερμανό ἐπίσκοπο Ἰωάννη Ρεϋχλίνιον, ὁ ὁποῖος ἔγινε ὁ πρῶτος καθηγητής τῆς ἑλληνικῆς στήν Γερμανία.

– Ὁ (Ἀθηναῖος) **Δημήτριος** Χαλκο**κονδύ**λης ἐδίδαξε στό πανεπιστήμιο τῆς Φλωρεντίας καί ὑπῆρξε καθηγητής τοῦ υἱοῦ τοῦ Λορέντζο Μεδίκου. Ἐν συνεχείᾳ ἐκλήθη ἀπό τόν Λουδοβῖκον Σφόρτζα ἡγεμόνα τοῦ Μιλάνου καί ἐδίδαξε ἐκεῖ πολλούς ἐξέχοντες Εὐρωπαίους πού συνέρρεαν νά τόν ἀκούσουν.

– Ὁ Θεσσαλονικεύς **Ἰωάννης Κάλλιστος** ἐδίδαξε Ὅμηρον, Δημοσθένην, Ἀριστοτέλην σέ Ρώμη, Φλωρεντία καί Φερράρα. Πέθανε στήν Γαλλία.

– Ὁ (Σπαρτιάτης) **Γεώργιος Ἑρμώνυμος** ἤ Χαριτώνυμος εἶναι ὁ πρῶτος πού ἐδίδαξε τά Ἑλληνικά Γράμματα εἰς Παρισίους (1476).

– Ὁ **Κωνσταντῖνος Λάσκαρις** ἔφυγε μετά τήν Ἅλωσιν καί ἐδίδαξε στό Μιλᾶνο καί στήν Μεσσήνη (Σικελία), ὅπου συνέρρεαν νά τόν ἀκούσουν ἀπό ὅλη τήν Ἰταλία.

– Ὁ **Ἰωάννης** ἤ **Ἰάνος Λάσκαρις** ὠργάνωσε τίς περίφημες βιβλιοθῆκες τῆς Φλωρεντίας καί τῶν Παρισίων καί μετά ἐδίδαξε σέ Γαλλία καί Ρώμη.

– Ὁ (Κρής) **Μᾶρκος Μουσοῦρος**, μαθητής τοῦ Ἰ. Λασκάρεως, ἐδίδαξε στήν Παταβία καί στήν Βενετία καί ἐχρίσθη ἀπό τόν πάπα ἀρχιεπίσκοπος Μονεμβασίας.

– Ἡ **Ἄννα Νοταρᾶ**, ἡ ἀγαπημένη τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, διέφυγε μέ τό πλοῖο τοῦ Ἰουστινιάνη καί ἔφθασε στήν Ρώμη. Ἐκεῖ, ὠργάνωσε τήν περίθαλψι τῶν Ἑλλήνων προσφύγων πού ἔφθαναν στήν Ἰταλία. Μεταξύ ἄλλων κατέβαλε τά λύτρα γιά τήν ἀπελευθέρωσι τοῦ Σφραντζῆ. Παραλλήλως ἐργάσθηκε γιά τήν διάδοσι τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καί ἀπέκτησε

τόση φήμη, ὥστε ἡ Βενετία τήν κάλεσε καί τῆς παρεχώρησε ἕνα ἀνάκτορο ὡς κατοικία της. Ἐκεῖ, μέ τόν ἐκδότη Ζαχαρία Καλλέργη, τύπωσε τό «Μέγα Ἑλληνικόν Ἐτυμολογικόν Λεξικόν».

– Στήν Ἰταλία ἐργάσθηκαν γιά τήν Ἀναγέννησι πολλοί μαθητές τοῦ Πλήθωνος: Βησσαρίων, Δημήτριος Καβάκης, Γεώργιος Χαριτώνυμος. Ἄλλος μαθητής του, ὁ **Ἱερώνυμος Σπάρτης**, ἐδίδαξε στό Παρίσι.

***

Σημαντικός ὑπῆρξεν ὁ ρόλος τῶν Ἑλληνοβυζαντινῶν μοναχῶν τῆς νότιας Ἰταλίας στήν ὤθησι πρός τήν Ἀναγέννησι.

Ὁ Antonio Galateo De Ferraris ἀναφέρει ὅτι οἱ βυζαντινοί μοναχοί τῆς νοτίου Ἰταλίας ἦσαν *«ὅλοι γνῶστες τῶν ἑλληνικῶν καί τῶν λατινικῶν γραμμάτων»* καί κατεῖχαν *«ἐκπληκτικές γνώσεις»*. Ἀναφερόμενος στό μοναστήρι τοῦ Ἀγ. Βασιλείου στό Σαλέντο, γράφει ὅτι *«ὅποιος ἤθελε νά ἐντρυφήση στήν λογοτεχνία καί στόν πολιτισμό τῶν Ἑλλήνων, εἶχε δωρεάν στέγη, τροφή καί διδασκαλία. Μ' αὐτόν τόν τρόπο διεδίδετο ἡ ἑλληνική παιδεία»* («De situ japigiae»).

Αὐτοί πού ἔμειναν

– Ὁ **Μᾶρκος Εὐγενικός** μητροπολίτης τῆς Ἐφέσου, πολέμιος τῆς Ἑνώσεως, ἔγραψε ἔργα πολεμικῆς γι' αὐτό τό θέμα, μεταξύ τῶν ὁποίων καί μία πραγματεία κατά τοῦ Βησσαρίωνος. (πού ὡς γνωστόν ἔγινε καθολικός)

– Ὁ Γεώργιος **Γεννάδιος-Σχολάριος**, εἶχε ἀρχικῶς ὑποστηρίξει τήν Ἕνωσιν, ἀλλά ἐν συνεχείᾳ ἔγινε ἀδιάλλακτος πολέμιός της. Γι' αὐτόν τόν λόγο, ὁ Μωάμεθ Β', μετά τήν Ἅλωσι, τόν τοποθέτησε στόν θρόνο τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου καί τοῦ ἀνεγνώρισε «προνό-

μια», μέ τά όποια τόν καθιστοῦσε ἀρχηγό ὅλων τῶν Ὀρθοδόξων τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ὑπῆρξε καλός θεολόγος καί φιλόσοφος. Συνέγραψε γιά τόν Ἀριστοτελισμό, τόν Πλατωνισμό καί μία σύντομη ἱστορική πραγματεία.

– Τήν Ἅλωσι περιγράφουν οἱ **Γεώργιος Φραντζῆς**, καί **Μιχαήλ Δούκας**[2].

– Ὁ **Λαόνικος Χαλκοκονδύλης** γράφει τήν ἱστορία τῶν Ὀθωμανῶν ἀπό τό 1298 ὡς τό 1464.

– Ὁ **Ἰωάννης Κανανός** ἱστορεῖ τήν πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως τό 1422 καί ὁ **Ἰωάννης Ἀναγνώστης** τήν ἅλωσι τῆς Θεσσαλονίκης τό 1430.

– Ὁ **Κριτόβουλος ὁ Ἴμβριος** γράφει τήν ἱστορία τοῦ Μωάμεθ Β΄, ἀναφερόμενος καί στήν Ἅλωσι.

***

– Ἔργο τῆς ἐποχῆς εἶναι τό «Φλώριος καί Πλάτζια Φλώρα», μετάφρασις Τοσκανικοῦ ἐμμέτρου μυθιστορήματος στήν ὁμιλουμένην ἑλληνική.

– Ἐπίσης, τό ἔπος «Ἀχιλλήίς», ὅπου ὁ «Ἀχιλλεύς» εἶναι στήν πραγματικότητα ὁ Διγενής Ἀκρίτας.

2. Ἀφήγησιν τῆς Ἁλώσεως ἔγραψε καί ὁ Λατῖνος ἐπίσκοπος Λέσβου Λεονάρδος, ὁ ὁποῖος ἦλθε νά πολεμήση κατά τῶν Τούρκων μαζί μέ 200 καθολικούς ὑπό τόν Ἕλληνα καρδινάλιον Ἰσίδωρον.

ΓΕΝΙΚΗ ΣΥΝΟΨΙΣ

1. Στίς ἀρχές τοῦ δ′ μ.Χ. αἰῶνος, ὁ Κωνσταντῖνος Α′ ἵδρυσε στίς ἀνατολικές ἐπαρχίες τῆς «Ρωμαϊκῆς Οἰκουμένης» ἕνα οὐσιαστικῶς νέο κράτος, στηριζόμενο σέ δύο θεμέλια: Τόν Ἑλληνισμό καί τόν Χριστιανισμό. Ὁ πρῶτος, παρεῖχε τήν συμπαγῆ ἐθνοφυλετική βάσι τοῦ νέου κράτους, καθώς καί τήν γλῶσσα, τήν παιδεία, τόν πολιτισμό. Ὁ δεύτερος, τόν ἰδεολογικοθρησκευτικό ὁμοιογενοποιό παράγοντα.
2. Ἡ διαμόρφωσις τοῦ νέου κράτους δέν ἔγινε χωρίς συγκρούσεις, ὅπως μεταξύ παγανισμοῦ - Χριστιανισμοῦ, κρίσεις, ὅπως ἀπό τίς εἰσβολές ἤ ἐγκαταστάσεις βαρβάρων, ἀπόπειρες ἐπιστροφῆς στόν παγανισμό (Ἰουλιανός) ἤ στήν προγενέστερη Ρωμαϊκή Αὐτοκρατορία (Ἰουστινιανός). Τελικῶς ὅμως, τό νέο Κράτος ἀπετέλεσε πραγματικότητα ὡς Αὐτοκρατορία τοῦ ἐκχριστιανισθέντος Ἑλληνισμοῦ (ζ′ αἰών).
3. Ἡ Ἑλληνική Αὐτοκρατορία τῶν Μέσων Χρόνων εἶχε τόν παγκοσμίως μακρύτερο βίο ἀπό ὅλες τίς προγενέστερες καί μεταγενέστερες αὐτοκρατορίες, πρᾶγμα πού ἀσφαλῶς δέν εἶναι τυχαῖο, ἀλλά συνδέεται μέ τήν ζωτικότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ[1].

---

1. Διήρκεσε περισσότερο ἀπό τίς αὐτοκρατορίες τῶν Περσῶν,

4. Ἐπί μακρούς αἰῶνες, αὐτή ἡ Αὐτοκρατορία ὑπῆρξε τό μεγαλύτερο, ἰσχυρότερο, πλουσιώτερο, προοδευτικώτερο καί πιό πολιτισμένο κράτος τῆς γῆς.
5. Ἡ Ἑλληνική Αὐτοκρατορία τῶν Μέσων Χρόνων, ἀγωνιζομένη γιά τόν ἑαυτό της, διέσωσε καί τήν Εὐρώπη ἀπό τόν ἐκβαρβαρισμό, ἀλλά καί ἀπό τόν ἐξισλαμισμό. Ματαίωσε τήν ἀραβική κατάκτησι καί καθυστέρησε ἐπί 4 αἰῶνες τούς Τούρκους.
6. Ὑπῆρξεν ἐπίσης μέγας ἐκπολιτιστής Δυτικοευρωπαίων, Ἀνατολικοευρωπαίων καί Ἀράβων.
7. Ὑπῆρξε τό μόνο κράτος Εὐρώπης - Προσθασίας πού δέν ἐγνώρισε φεουδαρχία, δουλοπαροικία, καί Μεσαίωνα. (Δουλεία ὑπῆρξε πολύ περιωρισμένη). Ἦταν κράτος μέ ἰσχυρή κεντρική ἐξουσία, ἑνιαία διοίκησι - νομοθεσία, ἐλεύθερους παραγωγούς ἀγρότες καί βιοτέχνες.
8. Ὁ Ἑλληνισμός τῶν Μέσων Χρόνων ἀνάλωσε μέγα μέρος τῶν πνευματικῶν του δυνάμεων στήν διαφύλαξι, μελέτη, ἐπεξεργασία καί μετάδοσι τῆς ἀρχαιοελληνικῆς κληρονομιᾶς. Ὑπῆρξε ὁ «ἔνοπλος βιβλιοφύλαξ» τοῦ πολιτισμοῦ.
9. Παραλλήλως ἀνέπτυξε δικό του πολιτισμό μέ λαμπρά ἔργα ἀρχιτεκτονικῆς, ζωγραφικῆς, μουσικῆς, μικροτεχνίας, μικρογραφίας, ποιήσεως, θεολογίας, φιλοσοφίας, φιλολογίας, λογοτεχνίας, χρονογραφίας, ὑμνωδίας, ψηφιδοθεσίας κ.ἄ.
10. Τά τελευταῖα 350 ἔτη τοῦ βίου τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῶν Μέσων Χρόνων ἀποτελοῦν ἐκπληκτική ἐποποιία.

τῶν Ρωμαίων, τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, τῶν Ἀράβων, Ὀθωμανῶν, Αὐστρο-ούγγρων, Βρεταννῶν, Ρωσο-σοβιετικῶν, Γάλλων.

Μάχεται ταυτοχρόνως ἐναντίον Δύσεως, Ἀνατολῆς καί Βορρᾶ, ἀντιμετωπίζοντας συγχρόνως καί ἀλλοφύλους ἐχθρούς στήν ἴδια του τήν κοιτίδα.

11. Παρά ταῦτα, ἀκμάζει πολιτισμικῶς, πνευματικῶς, καλλιτεχνικῶς καί ἐξακολουθεῖ νά ἐκπολιτίζη τούς ἐχθρούς του.
12. Τελικῶς πίπτει. Ἀλλά πίπτει ἐνδόξως. Καί μεταδίδοντας τά ἑλληνικά φῶτα στήν Δύσι, προκαλεῖ τήν Ἀναγέννησι. Ἔτσι, τό τέλος του τό μετασχηματίζει σέ μία νέα ἀρχή: αὐτήν τοῦ συγχρόνου κόσμου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ἡ Βιβλιογραφία περί Βυζαντίου εἶναι τεραστία. Ἐπέλεξα λοιπόν κατ' ἀνάγκην ὡρισμένα μόνον ἔργα Ἑλληνοβυζαντινῶν, Νεοελλήνων καί ξένων πού κατά τήν γνώμη μου εἶναι τά πλέον ἐνδεδειγμένα γιά νά σχηματίση ὁ ἀναγνώστης μία κάπως σφαιρική ἀντίληψι περί τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας τῶν Μέσων Χρόνων.

Γιά πληρέστερη συνολική εἰκόνα, ὁ ἐνδιαφερόμενος θά πρέπη νά δῆ τίς βιβλιογραφίες πού παραθέτω καί στά ἄλλα περί Βυζαντίου ἔργα μου.

Ἑλληνοβυζαντινοί

Ἀγαθίας, *Περί Ἰουστινιανοῦ βασιλείας* (ἔκδ. Keydell).

Αὐρήλιος Βίκτωρ, *De Caesaribus* (ἐπιτομή Ἀνωνύμου).

Ἀκομινάτος Μιχαήλ, *Τά σωζόμενα.*

Γεμιστός Γεώργιος-Πλήθων, *Περί Ἀρετῶν,* (ἔκδ. Ἀκαδ. Ἀθηνῶν, 1987).

Ἀκροπολίτης Γεώργιος, *Χρονική Συγγραφή.*

Γλυκᾶς Μιχαήλ, *Βίβλος Χρονική,* Bonn 1836.

Γρηγορόβιος, *Ἱστορία τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν.*

Γρηγορᾶς Νικηφόρος, *Ρωμαϊκή Ἱστορία.*

Εὐάγριος, *Historia ecclesiastica,* Bidez.

Εὐνάπιος, *Χρονική Ἱστορία ἡ μετά Δέξιππον.*

Εὐσέβιος Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία,* Migne.

Εὐτρόπιος, *Brevarium.*

Ζωναρᾶς Ἰ., *Ἐπιτομή Ἱστοριῶν.* B. Niebuhr, Βόννη 1897.

Ζώσιμος, *Ἱστορία Νέα,* B. Niebuhr, Bonn 1842.

Θεμίστιος, *Λόγοι.*

Θεοδώρητος Κῦρος, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία.* Migne.

Θεοφάνης Θ., *Chronographia* (=Χρονογραφία), C. de Boor, Λειψία 1885.

Ἱερώνυμος, *Χρονικόν.* Migne.

Ἰουλιανός, *Ἔργα.* C. Hertlein. Λειψία 1876.

— *The Works of the emperor Julien,* τοῦ W. Wright, N.Y. 1953.

Καντακουζηνός Ἰωάννης, *Τεσσάρων βιβλίων Ἱστορίαι.* Bonn.

Κεδρηνός Γ., *Σύνοψις ἱστοριῶν.* I. Bekker, Bonn 1838.

Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος, J. Reiske, I. Bekker, Bonn 1840.

Κομνηνή Ἄννα, *Ἀλεξιάς.* Budé 1937.

Λιβάνιος, *Ἔργα.* Rich, Foerester. Λειψία 1913.

Λέων Γραμματικός, *Χρονογραφία.* I. Bekker, Bonn 1842.

Μαλάλας Ἰ., *Χρονογραφία.* B. Niebuhr, Bonn 1831.

Νικηφόρος πατρ. Κωνσταντινουπόλεως, *Ἱστορία Σύντομος.*

Παχυμέρης Γεώργιος, *Χρονικόν.*

Πορφύριος, ἐπίσκοπος Γάζης, *Vita Porphyrii.*

Φιλοστόργιος, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία.* Migne.

Φραντζῆς Γ., *Χρονικόν.* I. Bekker.

Φραντζῆς Γ. - Νικολό Μπάρμπαρο, *Ἡ Πόλις Ἑάλω,* ἐκδ. Νέα Σύνορα 1993.

Στοβαῖος Ἰωάννης, *Ἐκλογαί.*

Σούδα, Th. Gaisfordum, 1853.

Χαλκοκονδύλης Λαόνικος, *Ἀπόδειξις Ἱστοριῶν δέκα,* Βόννη.

Νεοέλληνες

Ἄμαντος Κ., *Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους,* 2 τόμ. 1939-47.

Ἄμαντος Κ., *Ἱστορία τοῦ Ἑλ. Ἔθνους,* ΟΕΔΒ 1973.

Ἄμαντος Κ., *Σχέσεις Ἑλλήνων καί Τούρκων,* 1955.

Ἄμαντος Κ., *Εἰσαγωγή εἰς τήν Βυζαντινήν Ἱστορίαν.*

Βακαλόπουλος Ἀ.Ε., *Les limites de l' empire byzantin* 1400-1453, στό Byzantinische Zeitschrift LV (1962).

Γεωργαλᾶς Κ. Γ., *Ἀντιβυζαντισμός,* ἐκδ. Ἐρωδιός 2004.

Διομήδης Ἀ., *Βυζαντιναί Μελέται,* 1951.
Ἐκδοτική Ἀθηνῶν, *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους.* τ. Ζ', Πρωτοβυζαντινοί Χρόνοι. τ. Η', Μεσοβυζαντινοί Χρόνοι. τ. Θ', Ὑστεροβυζαντινοί Χρόνοι.
Ζακυθηνός Διον., *Βυζάντιον* 1951.
— *Βυζαντινή Ἱστορία* 1977.
— *Ἡ Ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως καί ἡ Τουρκοκρατία* 1954.
Ζαλοκώστας Χρ., *Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος* 1965.
Ζαμπέλιος Σπ., *Βυζαντιναί Μελέται* 1857.
Ζώρας, *Περί τήν Ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως* 1959.
Καλλιγᾶς Π., *Μελέται Βυζαντινῆς Ἱστορίας 1205-1453* (1894).
Καραγιαννόπουλος Ε. Ἰ., *Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους*, Θεσσαλονίκη 1987.
Καρολίδης Π., *Ἐγχειρίδιον Βυζαντινῆς Ἱστορίας* 3 τόμ. 1906.
Κορδάτος Ἰ., *Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.*
— *Ακμή καί παρακμή τοῦ Βυζαντίου.*
Κορρές Θ., *Ἡ Βυζαντινή Ἱστορία ἀπό τίς πηγές.*
Λαζογιῶργος-Ἑλληνικός Δ., *Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος* 1998.
Λάμπρος Σπ., *Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος μετ' εἰκόνων ἀπό τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως* 1908.
Λάμπρος Σπ., *Ἱστορικά Μελετήματα* 1884.
Λουγγῆς Τηλ., *Ἐπισκόπησις Βυζαντινῆς Ἱστορίας* 1989.
Μηλιαράκης Α., *Ἱστορία τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας καί τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου* (1204-1261) - 1898.
Μπουρδάρα Καλ., *Μακεδονική Δυναστεία* 1981.
Παπαρρηγόπουλος Κ., *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους,* τόμος β' ἔκδ. 1887.
Paparigopoulos K., *Histoire de la Civilisation héllenique.*
Σάθας Κ., *Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη* 1872.
Στράτος Α.Ν., *Τό Βυζάντιον στόν Ζ' αἰῶνα* τόμ. 5, 1965-1974.
Χριστοφιλοπούλου Αἰκ., *Βυζαντινή Ἱστορία*, Θεσσαλονίκη 1933.

Τωμαδάκης Ν., *Σύλλαβος βυζαντινῶν μελετῶν καί κειμένων* 1961.

Τωμαδάκης Ν., *Εἰσαγωγή εἰς τήν Βυζαντινήν Φιλολογίαν.*

Ξένοι

Angold J. M., *The Byzantine Empire* 1025-1204 (1985).

Ahrweiler (Glykatzi) Hel., *Byzance: les pays et les territoires* 1976.

Barker J. W., *Manuel II Palaeologus* (1391-1425-1969).

— *Justinian and the Later Roman Empire* 1966.

Βασίλιεφ Ἀ., *Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.*

— *Anecdota Graeca Byzantina.*

Bosch U. V., *Andronikos III Palaelogos* 1965.

Browning B. J., *History of the Later Roman Empire* 395-800 τόμ. 2, 1889.

Chalandon F., *Essai sur le régne d' Alexis 1er Comnène* 1900.

— *Jean II Comnène et Manuel 1er Comnène* 1912.

Chapman C., *Michel Paléologue* 1926.

Diehl Ch., *L' empire Byzantin sous les Palaelogues* 1901.

— *Histoire de l' Empire Byzantin* 1919.

— *Les grands problemes de l' Histoire byzantine* 1943.

— *Byzance: Grandeur et Decadence* 1919.

Diehl Ch. - Marcais G., *Le Monde oriental* 365-1081 (1936).

Diehl Ch., *Justinien et la civilisation byzantine au VIe siiecle*, 3t 1901.

Downey G., *Constantinople in the Age of Justinian* 1960.

Drapeyron L., *L' empereur Heraclius* 1869.

Finlay G., *History of the Byzantine and Greek Empire* 716-1453, τ. 2, 1853-54.

Finlay G., *A history of Greece from its conquest by Romans to the present time* 146 B.C. - 1864 A.D., 7t, 1874.

Finlay G., *Medieval Greece and the Empire of Trebizond.*

Gardner A., *The Lascarids* 1912.

Gregoire H., *Autour de l' epopée byzantine* 1951.

— *Etudes sur l' epopée byzantine* στό Revue des études greques 46 (1933).

Holmes W.G., *The Age of Justinian and Theodora* 1912.
Lombard A., *Études d' Histoire Byzantine* 1902.
Jenkins R., *Byzantium: The Imperial Centuries* 600-1071. 1960.
— Studies on Byzantine History of 9th and 10th Centuries 1970.
Obolensky D., *Eastern Europe* 500-1453 (1971).
Ostrogorsky G., *Historie de l' État Byzantin* 1956.
— *The Palaelogi.*
Rambaud A., *L' Empire grec au 10è siècle* 1876.
— *Etudes sur l' histoire byzantine* 1919.
Runciman S., *The Fall of Constantinople* 1965.
Stein Em., *Historie du Bas - Empire* 1950.
Σλουμπερζέ Γ., *Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος καί ἡ πολιορκία καί ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως 1453* (1914).
Sclumberger G., *Ἡ Βυζαντινή Ἐποποιία κατά τά τέλη τῆς 10ης ἑκατονταετηρίδος.*
Vasiliev A., *The Russian Attack on Constantinople* 860-61 (1946).
— *Justin the First* 1950.
Ure P. N., *Justinian and his Age* 1951.
Walter G., *La Ruine de Byzance* 1204-1453 (1950).

Βασικά βοηθήματα

Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae ἔκδ. Βόννης 1828-1897. (C.J.H.B.).
Migne, *Patrologia Graeco-Latina,* **Παρίσι** (M.P.G.) 1859-1866.
Σάθας Κ., *Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη,* 7 τόμοι, Ἀθῆναι 1872-1894.
Πανεπ. Καΐμπρτζ., *Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας* 1979.
ΜΙΕΤ., *Ἡ Βυζαντινή Χιλιετία* 1992.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

Η ΚΑΤΑΚΤΗΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

Στ' αἰών: Ἄβαροι, Πετσενέγοι, Κουμάνοι, Χαζάροι καί ἄλλα τουρκικά φῦλα, προερχόμενα ἀπό τήν Κεντρική Ἀσία, φθάνουν στά βόρεια τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας καί ἀρχίζουν ἐπιδρομές στά ἐδάφη της. Ἀρκετοί ἐγκαθίστανται στήν Μ. Ἀσία καί γίνονται χριστιανοί ἤ μισθοφόροι τοῦ Βυζαντίου.

Ζ'-Ι' αἰῶνες: Οἱ Βυζαντινοί ἀποκρούουν τίς ἐπιθέσεις τῶν ὡς ἄνω τουρκικῶν φύλων.

Ι' αἰών: Τό τουρκικό φῦλο τῶν Ὁγούζων μεταναστεύει σέ Περσία (ἀραβικό χαλιφᾶτο) καί ἐξισλαμίζεται. Ἱδρύουν κράτος ἀπό τό Ἰσπαχάν τῆς Περσίας, ὡς τήν Λαχώρη τῶν Ἰνδιῶν καί τήν Βουχάρα τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας. Τήν ἡγεσία τῶν τουρκικῶν φύλων τῆς Μηδίας, παρά τά βυζαντινά σύνορα, ἀναλαμβάνει ἡ οἰκογένεια τῶν Σελτζούκων, ἐξ οὗ οἱ Ὁγοῦζοι γίνονται γνωστοί ἀπό τούς Βυζαντινούς ὡς Σελτζοῦκοι Τοῦρκοι.

1055. Οἱ (Σελτζοῦκοι) Τοῦρκοι καταλαμβάνουν τήν Μεσοποταμία. Ἐγκαθίστανται στά ἀνατολικά σύνορα τοῦ Βυζαντίου καί ἀρχίζουν ἐπιδρομές. Κατακτοῦν τήν Ἀρμενία.

1071. Μάχη στό Ματζικέρτ. Οἱ Βυζαντινοί ὑπό τόν Ρωμανόν Διογένην ἡττῶνται ἀπό τούς Σελτζούκους

Τούρκους ὑπό τόν Ἄλπ Ἀρσλάν. Τό Βυζάντιο χάνει τήν Ἀνατολία.

1176. Νέα νίκη τῶν Τούρκων (Σελτζούκων) στό Μυριοκέφαλο. Ἑδραιώνονται στήν Μ. Ἀσία, ὅπου ἱδρύουν κράτος μέ πρωτεύουσα τό Ἰκόνιο. Στά σύνορα αὐτοῦ μέ τό Βυζάντιο, ἐγκαθίστανται ἡγεμονίσκοι διαφόρων τουρκικῶν φύλων, οἱ ὁποῖοι βρίσκονται σέ συνεχῆ πόλεμο μέ τούς Ἕλληνες (ἡγεμονίες Μεντεσέ, Ἀϊδινίου, Σαρουχάν, Καρασί).

1269. Οἱ Τοῦρκοι τῆς ἡγεμονίας τοῦ Μεντεσέ κυριεύουν τά βυζαντινά λιμάνια τῆς Καρίας.

1231. Ἕνα νέο μικρό φῦλο Τούρκων, 400 οἰκογενειῶν[1], φθάνει στό κράτος τῶν Σελτζούκων, οἱ ὁποῖοι τό ἐγκαθιστοῦν στήν μεθόριο πρός τήν ἑλληνική Βιθυνία, παραχωρώντας του ἕνα τιμάριο κοντά στό ὄρος Ὄλυμπος. Ἀρχηγός τους εἶναι ὁ Ἐρτογρούλ, ἐμίρης, στήν ὑπηρεσία τῶν Σελτζούκων τοῦ Ἰκονίου.

1288. Ὁ Ὀσμάν ἤ Ὀθμάν, υἱός καί διάδοχος τοῦ Ἑρτογρούλ, ἐπεκτείνει τό τιμάριό του καί δίνει στούς ὑπηκόους του τό ὄνομά του: Ὀσμανλῆδες ἤ Ὀθωμανοί.

1. Συχνά λέγεται ὅτι τόσοι ἦσαν οἱ Τοῦρκοι καί ὅτι συνεπῶς ὁ σημερινός πληθυσμός τους εἶναι οὐσιαστικῶς ἐξισλαμισμένος Ἑλληνισμός. Πρόκειται γιά σύγχυσιν Ὀσμανλιδῶν ἤ Ὀθωμανῶν καί Τούρκων. Οἱ Ὀσμανλῆδες ἦσαν ἁπλῶς μία ἀπό τίς πολλές τουρκικές ὀρδές, πού κατώρθωσε νά ἀναλάβη τήν ἡγεσίαν ὅλων τῶν ἄλλων Τούρκων. Τουρκικά φῦλα ἦσαν καί οἱ Ἄβαροι, οἱ Πετσενέγοι, οἱ Χαζάροι, καί κυρίως οἱ Σελτζοῦκοι πού εἶχαν ἤδη κατακτήσει μεγάλες περιοχές καί εἶχαν νικήσει τούς Ἕλληνες στό Ματζικέρτ καί στό Μυριοκέφαλο, ΠΡΙΝ καταφθάσουν οἱ Ὀθωμανοί. Ἀλλά καί μετά τούς Ὀθωμανούς, Τοῦρκοι συνέχισαν νά φθάνουν ἀπό τήν Κεντρική, στήν Μικρά Ἀσία.

Κυριεύει τό βυζαντινό φρούριο τῶν Μελαγγείων τῆς Φρυγίας.

1301. Οἱ Ὀσμανλῆδες νικοῦν μία δύναμι Βυζαντινῶν στό Βαφαῖον, κοντά στή Νικομήδεια, καί ἀρχίζουν νά ἀποικίζουν τίς περιοχές βορείως τοῦ Ὀλύμπου.

1305. Ὁ βυζαντινός στρατός νικᾶ τούς Ὀσμανλῆδες στήν Λεύκη καί τούς ἀπωθεῖ.

1308. Οἱ Σελτζοῦκοι κυριεύουν τήν Ἔφεσο. Στήν ἐπίθεσι μετέχει καί ὁ Ὀσμάν.

1308-1326. Οἱ Ὀσμανλῆδες κατακτοῦν σταδιακῶς τίς ἑλληνικές πόλεις κατά μῆκος τοῦ Εὐξείνου, ἀπό τήν Ἰνέμπολι ὡς τόν Σαγγάριο.

1313. Οἱ Τοῦρκοι τοῦ Σαρουχάν κυριεύουν τήν Μαγνησία.

1316. Οἱ Ὀσμανλῆδες κατακτοῦν τήν ὕπαιθρο γύρω ἀπό τήν Προῦσα καί τήν ἀπομονώνουν.

1326. Ὑπό τόν Ὀρχάν, υἱό καί διάδοχο τοῦ Ὀσμάν, οἱ Ὀθωμανοί κυριεύουν τήν Προῦσα, ἡ ὁποία ἀναγκάζεται νά συνθηκολογήση ἀπό τήν πεῖνα[2]. Εἰσάγεται τό παιδομάζωμα καί συγκροτεῖται τό σῶμα τῶν Γενιτσάρων. Ὁ Ὀρχάν ἀνεξαρτητοποιεῖται ἀπό τούς Σελτζούκους καί αὐτοτιτλοφορεῖται σουλτάνος.

1329. Ἡ Νίκαια πολιορκεῖται ἀπό τούς Ὀσμανλῆδες.

1330. Ὁ Ἀνδρόνικος Γ′ ἐκστρατεύει πρός διάσωσιν τῆς Νικαίας. Ἡττᾶται σέ μάχη στό χωριό Πελεκάνο. Οἱ

2. Αὐτή ὑπῆρξε ἡ σταθερή τακτική τῶν Τούρκων. Ἀδυνατώντας νά κυριεύουν πόλεις προστατευμένες μέ τείχη, κατελάμβαναν τήν ὕπαιθρο, ἀπομόνωναν τήν πόλι καί πιέζοντάς την συνεχῶς τήν ἀνάγκαζαν κάποτε νά παραδοθῆ ἤ σπανιώτερα τήν κυρίευαν ἐξ ἐφόδου, ὅταν ἡ ἄμυνά της εἶχεν ἐξασθενήσει ἀπό τήν πεῖνα, τίς ἀπώλειες καί τήν κόπωσι.

Σέρβοι, ὑπό τόν Στέφανο Δουσάν, ἐπιτίθενται σέ Μακεδονία - Ἤπειρο καί ὁ Ἀνδρόνικος Γ′ ἀναγκάζεται νά σπεύση στό νέο μέτωπο[3].

1331. Ἡ Νίκαια παραδίδεται στούς Ὀθωμανούς.

1337. Μετά ἀπό πολιορκία 9 ἐτῶν, ἡ Νικομήδεια παραδίδεται, ὅταν ὁ Ὀρχάν κλείνη τήν εἴσοδο στόν κόλπο ἀποκλείοντας τόν ἀνεφοδιασμό της ἀπό τήν θάλασσα.

1337-1344. Ὁ Ὀρχάν καταλαμβάνει τά παράλια τῆς Προποντίδος καί παίρνει τόν τίτλο τοῦ σουλτάνου.

1341-1347. Θάνατος Ἀνδρονίκου Γ′. Ἐμφύλιος τῶν Ἑλλήνων μεταξύ Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ καί πιστῶν στόν ἀνήλικο Ἰωάννη Ε′.

1344. Ὁ Καντακουζηνός συνεννοεῖται μέ τόν Ὀρχάν, ὁ ὁποῖος τοῦ στέλνει ἐνίσχυσιν 6.000 Τούρκων. Ὁ Καντακουζηνός κερδίζει τόν θρόνο καί χρησιμοποιεῖ στρατιωτική βοήθεια τῶν Ὀθωμανῶν γιά νά ἀντιμετωπίση τίς ἐπιθέσεις τῶν Σέρβων.

1355. Ὁ Καντακουζηνός ἀνατρέπεται. Αὐτοκράτωρ ὁ Ἰωάννης Ε′ Παλαιολόγος.

3. Κατά τόν ιγ΄ αἰῶνα, οἱ Σέρβοι, ἐπωφελούμενοι ἀπό τήν εἰσβολή τῶν Δυτικῶν καί τήν κατάλυσι τῆς Αὐτοκρατορίας (1204), ἄρχισαν νά ἐπεκτείνωνται. Κατά τόν ιδ΄ αἰῶνα μέ ἀρχηγό τόν Στέφανο Δουσάν, ἅπλωσαν τήν κυριαρχία τους σέ μεγάλες περιοχές τῆς Μακεδονίας, Θράκης, Ἠπείρου, Θεσσαλίας, μέ πρωτεύουσα τά Σκόπια. Ὁ Δουσάν φιλοδόξησε νά ὑποκαταστήση τήν Αὐτοκρατορία, αὐτοτιτλοφορήθηκε «βασιλεύς Σέρβων καί Ἑλλήνων» καί ἀντέγραψε τό βυζαντινό πρότυπο στήν ὅλη ὀργάνωσι τοῦ κράτους του, τό ὁποῖον ὅμως ἀπεδείχθη ἐφήμερο. Τό 1371 οἱ Σέρβοι νικήθηκαν ἀπό τούς Τούρκους στόν Ἕβρο, τό 1387 ἔχασαν τήν Νύσσα καί τό 1389 συνετρίβησαν στό Κοσσυφοπέδιο.

1356. Τουρκικός στρατός, ὑπό τόν Σουλεϊμάν, ἕναν ἀπό τούς υἱούς τοῦ Ὀρχάν, περνᾶ τόν Ἑλλήσποντο καί καταλαμβάνει τήν Καλλίπολι. Μέ τό πρόσχημα ὅτι θέλουν νά βοηθήσουν τόν φίλο τους Καντακουζηνό, οἱ Ὀθωμανοί πατοῦν στήν Εὐρώπη[4].

1355. Θάνατος τοῦ Σέρβου μονάρχου Στεφάνου Δουσάν. Τό κράτος του διαμελίζεται.

1359. Οἱ Τοῦρκοι κυριεύουν τό Διδυμότειχο. Ἐπεκτείνονται στήν δυτική Θράκη.

1361. Οἱ Τοῦρκοι κυριεύουν τήν Ἀδριανούπολι.

1362. Θάνατος τοῦ Ὀρχάν. Τόν διαδέχεται ὁ υἱός του Μουράτ Α′ ἀπό Ἑλληνίδα μητέρα.

1362-65. Ὁ Μουράτ Α′ πολεμᾶ ἐναντίον ἐμίρηδων στήν Μ. Ἀσία. Οἱ Βυζαντινοί ἀνακτοῦν περιοχές τῆς Θράκης καί τήν Ἀδριανούπολι.

1364. Πόλεμος Βουλγαρίας - Βυζαντίου.

1365. Ὁ Μουράτ Α′ ἐκστρατεύει στήν Εὐρώπη. Κυριεύει Ἀδριανούπολι καί Φιλιππούπολι. Μεταφέρει τήν πρωτεύουσά του στήν πρώτη.

1371. Οἱ Σέρβοι ἐπιτίθενται κατά τῶν Τούρκων στήν Θράκη. Ἡττῶνται στήν μάχη τοῦ Ἕβρου. Οἱ Τοῦρκοι κατακτοῦν τήν σερβική Μακεδονία καί καθιστοῦν ὑποτελεῖς των τούς βασιλεῖς Βουλγαρίας καί Σερβίας.

1373. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Ε′ στήν Δύσι γιά βοήθεια. Δέν τοῦ παρέχεται.

1381. Οἱ Τοῦρκοι καταλαμβάνουν τήν (σερβική) Νύσσα.

1383. Καταλαμβάνουν τίς Σέρρες.

---

4. Στό μεταξύ, οἱ Ὀθωμανοί ἀπορροφοῦσαν καί τά ἄλλα τουρκικά ἐμιράτα τῆς Μ. Ἀσίας, ὅπως τοῦ Σαραχάν, τοῦ Καρασί, τῶν Γερμιγιάν (Ἄγκυρα).

1385. Κυριεύουν τήν Σόφια.

1387. Ἡ Θεσσαλονίκη, μετά ἀπό τετραετῆ ἀποκλεισμό, παραδίδεται στούς Ὀθωμανούς.

1388. Οἱ Σέρβοι, Βόσνιοι, Βούλγαροι νικοῦν τούς Τούρκους στήν Πλόσνια, στόν ποταμό Τόπλιτσα.

1389. Συντριπτική ἧττα τῶν Σέρβων στό Κοσσυφοπέδιο. Ὁ βασιλεύς τους, Λάζαρος, αἰχμαλωτίζεται καί θανατώνεται. Ὁ Μουράτ Α΄ δολοφονεῖται πρίν ἀπό τήν ἔναρξι τῆς μάχης ἀπό Σέρβο. Τόν διαδέχεται ὁ υἱός του Βαγιαζήτ Α΄, πιθανῶς υἱός Ἑλληνίδος.

1390. Οἱ Τοῦρκοι κυριεύουν τήν ἐπί ἔτη ἀνθισταμένην ἑλληνική Φιλαδέλφειαν (στήν Μ. Ἀσία).

1391. Οἱ Ὀθωμανοί ὑποτάσσουν τουρκικές ἡγεμονίες στήν Μ. Ἀσία. Κυριεύουν τά Σκόπια.

1393. Καταλύουν τό βουλγαρικό κράτος.

1394-1402. Οἱ Ὀθωμανοί ἀποκλείουν τήν Κωνσταντινούπολι.

1395. Συμμαχία Ἑνετῶν, Οὔγγρων, Ἑλλήνων κατά τῶν Ὀθωμανῶν.

1396. Οἱ Ὀθωμανοί πολιορκοῦν τήν Κωνσταντινούπολι. Οἱ Οὖγγροι ὑπό τόν βασιλέα τους Σιγισμοῦνδο ἐκστρατεύουν κατά τῶν Ὀθωμανῶν. Ὁ Βαγιαζήτ λύει τήν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καί σπεύδει πρός βορρᾶν. Νικᾶ τούς σταυροφόρους στή Νικόπολι (ἐπί τοῦ Δουνάβεως), προσαρτᾶ τά ὑπολείμματα τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους καί καθιστᾶ ὑποτελῆ του τόν ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας (Ρουμανία).

1396-1400. Οἱ Τοῦρκοι κατακτοῦν τήν Θεσσαλία καί τίς δύο τελευταῖες ἑστίες ἀντιστάσεως τῶν Ἑλλήνων στήν Μ. Ἀσία: τήν Κῖο καί τήν Πέργαμο[5].

---

5. Οἱ Τοῦρκοι χρειάσθηκαν τρεισήμισι αἰῶνες γιά νά κατακτή-

1402. Ὁ Βαγιαζήτ Α' ἀπαιτεῖ τήν παράδοσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Ἰωάννης Η' ἀπορρίπτει τό τελεσίγραφο καί δηλώνει στούς ἀπεσταλμένους τοῦ σουλτάνου: *«Ἄς πράξῃ ὁ κύριός σας ὅ,τι νομίζει»*. Οἱ Τοῦρκοι ἀρχίζουν τήν πολιορκία. Ὅμως οἱ Μογγόλοι, ὑπό τόν Τιμούρ (Ταμερλᾶνο) εἰσβάλλουν ἀπό τήν ἀνατολή στήν Μ. Ἀσία. Ὁ Βαγιαζήτ Α' λύει τήν πολιορκία, σπεύδει ἐναντίον τῶν Μογγόλων, συντρίβεται στήν μάχη τῆς Ἄγκυρας, αἰχμαλωτίζεται καί (πιθανῶς) αὐτοκτονεῖ.

1403-1405. Διαμάχη τῶν υἱῶν τοῦ Βαγιαζήτ γιά τόν θρόνο. Ὁ Μανουήλ Β' ὑποστηρίζει τόν Σουλεϊμάν παίρνοντας ὡς ἀνταλλάγματα τήν Θεσσαλονίκη καί μερικές πόλεις στά παράλια τῆς Θράκης. Ὁ Σουλεϊμάν ἐπικρατεῖ.

1411. Ὁ Σουλεϊμάν ἀνατρέπεται. Σουλτάνος γίνεται ὁ Μουσά.

1412. Ὁ Μουσά ἐρημώνει τήν Σερβία. Ἀνακαταλαμβάνει τήν Θεσσαλονίκη. Συμμαχία Μεχμέτ - Μανουήλ ἐναντίον του.

1413. Οἱ Βυζαντινοί νικοῦν τόν τουρκικό στόλο. Ὁ Μουσά πολιορκεῖ τήν Κωνσταντινούπολι ἀπό ξηρᾶς. Ὅμως ὁ ἀδελφός του, Μεχμέτ Τσελεμπῆ, μέ τήν βοήθεια τῶν Ἑλλήνων τόν ἀνατρέπει, τόν σκοτώνει, καί

σουν ὁλόκληρη τήν Μ. Ἀσία. Προχωροῦσαν βῆμα - βῆμα, σταθεροποιοῦσαν κάθε κατάκτησι καί μετά ἔκαναν τό ἑπόμενο βῆμα, ἐνῶ στό μεταξύ κατέφθαναν συνεχῶς νέοι ἄποικοι ἀπό τά ἐνδότερα τῆς Ἀσίας. Ὁ ἐγχώριος πληθυσμός ἐσφάζετο, ἔφευγε ἤ ἐξισλαμίζετο. Ὁ Ἑλληνισμός ἐπανῆλθε, ὡς κράτος, στήν Μ. Ἀσία 520 ἔτη μετά τήν ἀπώλεια τῶν ἐκεῖ τελευταίων ἑστιῶν του ἤ 100 ἔτη μετά τό 1821, καί ἐκδιώχθηκε ξανά τό 1922 ἀπό τούς κοσμοεξουσιαστές.

ἐπιστρέφει τήν Θεσσαλονίκη καί πόλεις τῆς Θράκης στούς Ἕλληνες. Ἀνεβαίνει στόν θρόνο ὡς Μεχμέτ Α΄.

1421. Θάνατος τοῦ Μεχμέτ Α΄. Τόν διαδέχεται ὁ υἱός του Μουράτ Β΄.

1422. Ὁ Μουράτ Β΄ πολιορκεῖ τήν Κωνσταντινούπολι.

1423. Οἱ Θεσσαλονικεῖς καλοῦν τούς Ἑνετούς ἐλπίζοντας ἔτσι νά ἀποφύγουν τήν τουρκική κατάκτησι.

— Ἐξέγερσις ἀντιπάλων του στήν Μ. Ἀσία ἀναγκάζει τόν Μουράτ Β΄ νά λύση τήν πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

1425. Ὁ Μουράτ κυριεύει τήν Σμύρνη.

1428. Οἱ Τοῦρκοι ἀποκρούουν Οὑγγρο-Πολωνική ἐπίθεσι.

1430. Οἱ Τοῦρκοι πολιορκοῦν τήν (ἐνετοκρατούμενη) Θεσσαλονίκη. Οἱ κάτοικοί της ἀντιστέκονται. Ἡ πόλις κυριεύεται. Σφαγές καί λεηλασία.

— Τά Ἰωάννινα παραδίδονται γιά ν' ἀποφύγουν τήν ἴδια μοῖρα.

1433. Οἱ Ἕλληνες ὑπό τόν Κωνσταντῖνο Παλαιολόγο, δεσπότη τοῦ Μυστρᾶ, καταλύουν τά κατάλοιπα τῆς Φραγκοκρατίας στήν Πελοπόννησο. Μένουν στούς Ἑνετούς Μεθώνη, Κορώνη, Ναύπλιο, Ἄργος.

1439. Σύνοδος Φερράρας - Φλωρεντίας γιά τήν «Ἕνωσι», ἡ ὁποία καί ἀποφασίζεται παρά τήν ἀντίδρασιν τοῦ Μάρκου Εὐγενικοῦ, ἐπισκόπου Ἐφέσου, καί τοῦ Γεωργίου Γεμιστοῦ (Πλήθωνος). Ὁ Γεώργιος Σχολάριος ὑπογράφει τήν Ἕνωσιν.

— Ὁ Μουράτ Β΄ εἰσβάλλει στήν Τρανσυλβανία.

— Ἵδρυσις τοῦ σώματος τῶν Γενιτσάρων, ἐπίσημη θεσμοθέτησις τοῦ παιδομαζώματος.

1441. Ὁ Οὑνυάδης νικᾶ τούς Ὀθωμανούς στήν Τρανσυλβανία.

1442. Ὁ πάπας Εὐγένιος Δ′ καλεῖ τούς Δυτικούς νά σπεύσουν πρός σωτηρίαν τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς (Ἑλλήνων, Ἱπποτῶν Ρόδου κ.λπ.). Μόνη οὐσιαστική ἀνταπόκρισις ἀπό τόν Λαδίσλαον Γ′, βασιλέα τῆς Πολωνίας, τόν ὁποῖον οἱ Οὔγγροι ἀνεκήρυξαν τό 1440 καί δικό τους βασιλέα, γιά νά πολεμήση τούς Τούρκους. Μέ τούς Οὐγγροπολωνούς συντάσσονται οἱ Σέρβοι, ὁ Ἀλβανός φύλαρχος Γεώργιος Καστριώτης (Σκεντέρμπεης) καί ὁ Τοῦρκος ἐμίρης τῆς Καραμανίας (Μ. Ἀσία), ἐνῶ ὁ πάπας στέλνει μικρές ἐνισχύσεις.

1443. Ἐνῶ ὁ Μουράτ Β′ μάχεται στήν Μ. Ἀσία κατά τῶν Καραμανίων, οἱ Οὐγγροπολωνοί εἰσβάλλουν στήν Σερβία. Νικοῦν τούς Τούρκους στή Νύσσα, κυριεύουν τήν Σόφια καί φθάνουν ὡς τήν Φιλιππούπολι.

1444. Ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος περνᾶ τόν Ἰσθμό ἀπελευθερώνει τήν Στερεά καί προελαύνει στήν Θεσσαλία.

– Ὁ Σέρβος ἡγεμών Γεώργιος Μπράνκοβιτς ἀποσκιρτᾶ, ἀποσύρει τίς δυνάμεις του ἀπό τό ἀντιτουρκικό στρατόπεδο καί ἐμποδίζει τήν συνένωσιν τοῦ Σκεντέρμπεη μέ τούς συμμάχους του.

1444. Μάχη τῆς Βάρνας. Συντριπτική νίκη τῶν Τούρκων. Ὁ Λαδισλαῦος σκοτώνεται. Οἱ Τοῦρκοι ἀποκαθιστοῦν τήν κυριαρχία τους ὡς τόν Δούναβι.

1446. Ὁ Μουράτ Β′ ἐπιτίθεται κατά τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, λεηλατεῖ τήν Πάτρα καί ἀποσύρεται.

1448. Ὁ Γιάννος Οὐνυάδης, πού εἶχε πολεμήσει στήν Βάρνα[6] ὡς διοικητής τῆς Τρανσυλβανίας καί μετά τόν

6. Ὁ Κωνσταντῖνος ἀποσύρθηκε στόν Ἰσθμό πού τόν εἶχε ὀχυρώσει μέ τό «Ἑξαμίλιον» τεῖχος. Ἀμύνθηκε ἐπί 15 ἡμέρες, ἀλλά οἱ Ἀλβανοί μισθοφόροι τόν ἐπρόδωσαν, ἐνῶ οἱ Τοῦρκοι

θάνατο τοῦ Λαδισλαύου ἀνέλαβε ἀντιβασιλεύς τῆς Οὐγγαρίας, ἐπιτίθεται μέ στρατό ἀπό Οὔγγρους, Βλάχους (=Ρουμάνους), Βοημούς (=Τσέχους) καί μαζί του συμπράττουν καί Γερμανοί μισθοφόροι. Προχωρεῖ ὡς τό Κοσσυφοπέδιο γιά νά συνενωθῆ μέ τόν Σκεντέρμπεη, ἀλλά ἐκεῖ ὑφίσταται βαρειά ἧττα. Ἡ οὐγγρική στρατιωτική ἰσχύς ἐκμηδενίζιεται. Ὁ Οὐνυάδης συνάπτει εἰρήνη μέ τούς Τούρκους.

1449. Θάνατος τοῦ Ἰωάννου Η΄. Ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος στέφεται αὐτοκράτωρ στόν Μυστρᾶ (γιά λόγους οἰκονομίας) ὡς Κωνσταντῖνος ΙΑ΄.

1450. Ὁ Κωνσταντῖνος ΙΑ΄ φθάνει στήν Κωνσταντινούπολι μέ ναυλωμένες καταλανικές γαλέρες.

1451. Θάνατος τοῦ Μουράτ Β΄. Διάδοχός του ὁ Μεχμέτ Β΄ (Μωάμεθ)[7].

χρησιμοποίησαν πυροβολικό μέ τό ὁποῖο κατέστρεψαν σέ πολλά σημεῖα τό τεῖχος. Στήν Πάτρα οἱ Τοῦρκοι συνάντησαν ἰσχυρή ἀντίστασι καί ἀπεσύρθησαν. Τό ὄνειρο τοῦ Κωνσταντίνου γιά ἀπελευθέρωσι τῆς Ἑλλάδος ἔσβησε.

7. Στά πλαίσια τῆς προσπάθειάς του νά ἐμφανισθῆ ὡς «νόμιμος» διάδοχος τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων καί ἄρα σουλτάνος τῶν Τούρκων ἀλλά καί αὐτοκράτωρ τῶν Ἑλλήνων, ὁ Μωάμεθ Β΄ (Μεχμέτ) διέδωσε ὅτι δῆθεν ἡ οἰκογένειά του καταγόταν ἀπό τούς... Κομνηνούς! Ὑποτίθεται ὅτι κάποιο μέλος αὐτοῦ τοῦ οἴκου μετανάστευσε στό Ἰκόνιο, πρωτεύουσα τῶν Σελτζούκων Τούρκων, ὅπου ἔγινε μωαμεθανός καί πῆρε γυναῖκα του μία Σελτζούκα πριγκίπισσα.
Γιά τόν ἴδιο λόγο ἄφησε νά διαδοθῆ (ἄν δέν προῆλθε ἀπό τόν ἴδιον) ἡ φήμη ὅτι ἡ μητέρα του ἦταν Ἑλληνίδα, ἐνῶ ἦταν ἡ Τουρκάλα Χούμα Χατούν. Διέδωσεν ἐπίσης ὅτι μητέρα του ἦταν Γαλλίδα ἀρχόντισσα! Τό σκόπιμο αὐτό παραμύθι υἱοθετήθηκε ἀπό μερικούς πού θέλουν νά βλέπουν τήν Ὀθωμανική Αὐτοκρατορία ὡς διάδοχο - συνεχιστή τῆς Βυζαντινῆς,

— Ὁ «ἑνωτικός» πατριάρχης Γρηγόριος Μάμμας φεύγει στήν Ρώμη, ὅπου ἐγκαθίσταται.

— Ὁ Κωνσταντῖνος ΙΑ' στέλνει στόν πάπα Νικόλαο Ε' πρόταση νά συγκληθῆ Σύνοδος στήν Κωνσταντινούπολι γιά τήν Ἕνωσι. Τήν ὑπογράφουν καί πολλοί ἀνθενωτικοί, ἀλλά ὄχι ὁ Σχολάριος. Ὁ πάπας ἀπορρίπτει τήν πρόταση ἐπιμένοντας νά ἐφαρμοσθῆ ἡ ἀπόφασις τῆς Φλωρεντίας γιά τήν Ἕνωσι. Ἀπειλεῖ ὅτι *«ἐάν ἀρνῆσθε τό διάταγμα τῆς Ἑνώσεως θά μᾶς ἀναγκάσετε νά λάβωμε μέτρα»*.

— Ὁ Μωάμεθ Β' ἀρχίζει τήν οἰκοδόμησι φρουρίου στήν εὐρωπαϊκή ἀκτή τοῦ Βοσπόρου, κοντά στό χωριό τῶν Ἀσωμάτων, μέ τό ὁποῖο θά ἀποκλείση θαλασσίως τήν Κωνσταντινούπολι.

1452. Συμπληρώνεται ἡ οἰκοδόμησις τοῦ φρουρίου Ρούμελη-Χισαρί. Ὅποιο πλοῖο περνᾶ χωρίς ἄδεια, θά βυθίζεται.

— Φθάνει στήν Κωνσταντινούπολι ὁ (Ἕλλην) Ἰσίδωρος, καρδινάλιος, ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ πάπα, μέ 200 μισθοφόρους.

— Οἱ Γενουᾶτες χάνουν τήν Φώκαια ἀπό τούς Τούρκους.

παραβλέποντας ὅτι ἡ Βυζαντινή ἦταν Ἑλληνική καί Ὀρθόδοξη, ἐνῶ ἡ Ὀθωμανική Τουρκική καί Μουσουλμανική. Ἀπό αὐτήν τήν εἰδοποιό διαφορά προκύπτει πλῆθος θεμελιωδῶν διαφορῶν καί ἀντιθέσεων στήν γλῶσσα, στόν πολιτισμό, στήν πολιτική τῶν δύο κρατῶν, ἐκ τῶν ὁποίων τό ἕνα ἀποτελεῖ ἄρνησιν τοῦ ἄλλου. Ἡ σύγκρουσις Ἑλληνισμοῦ - Τουρκισμοῦ εἶναι καθολική: ἐθνική, πολιτισμική, θρησκευτική, πολιτική, ἀλλά καί πρωτίστως φυλετική. Γι' αὐτό καί συνεχίζεται ἀδιάπτωτη ἐδῶ καί δέκα αἰῶνες, ἀπό τήν ἄφιξι τῶν Τούρκων στόν ἱστορικό - γεωγραφικό χῶρο μας, τόν χῶρο τῆς Ἑλληνογενέσεως.

— 12 Δεκεμβρίου: Λειτουργία στήν Ἁγία Σοφία, παρουσίᾳ τοῦ αὐτοκράτορος καί τῶν αὐλικῶν του. Διαβάζεται τό διάταγμα τῆς Φλωρεντίας γιά τήν Ἕνωσι. Ὁ Σχολάριος δέν μετέχει, ἀλλά καί δέν ἀντιδρᾶ, ἀποσύρεται στό κελλί του. Τήν ἴδια στάσι τηροῦν ὅσοι ἐκ τῶν ἀνθενωτικῶν ἐμμένουν στίς ἀπόψεις τους. Ὅμως ἡ Δύσις δέν στέλνει βοήθεια.

1453. Ὁ Μωάμεθ Β′ ἐπιτίθεται κατά τῶν ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Θράκης. Μεσημβρία, Ἀγχίαλος, Βιζύη, παραδίδονται καί ἀποφεύγουν τήν καταστροφή. Συλημβρία καί Πέρινθος ἀνθίστανται, κυριεύονται, καταστρέφονται ὁλοσχερῶς.

— Ἰσχυρός τουρκικός στρατός ἐγκαθίσταται στόν Ἰσθμό τῆς Κορίνθου καί ἐνεργεῖ ἐπιδρομές ὥστε νά μή μποροῦν οἱ Πελοποννήσιοι νά στείλουν βοήθεια στήν Βασιλεύουσα.

— Μάρτιος: Ἡ Πόλις ἀποκλείεται ἀπό θαλάσσης καί ξηρᾶς. Ὁ τακτικός τουρκικός στρατός ἀριθμεῖ 100-150 χιλιάδες ἄνδρες. Οἱ Ἕλληνες ἑτοιμάζουν τήν μέχρις ἐσχάτων ἄμυνά τους, ἀλλά ἡ Δύσις δέν ἀνταποκρίνεται στίς ἐκκλήσεις τους γιά βοήθεια. Ἀμυνόμενοι: 5.000-7.000 Ἕλληνες, 2.000-3.000 ξένοι.

— 2 Ἀπριλίου: Ἔναρξις τῆς πολιορκίας.

25 Μαΐου: Ὁ Παλαιολόγος ἀπορρίπτει τήν πρότασι γιά παράδοσι.

— 28 Μαΐου: Ἡ τελευταία λειτουργία στήν Ἁγ. Σοφία.

— 29 Μαΐου: Ἅλωσις. Ὁ Κωνσταντῖνος ΙΑ′ πίπτει μαχόμενος.

1454. Ὁ Μωάμεθ Β′ κυριεύει γενουατικές κτήσεις στόν Εὔξεινο.

1455. Ὑποταγή Μολδαβίας.

1458. Ὁ Μωάμεθ Β′ εἰσβάλλει στήν Πελοπόννησο.

Ἡ Κόρινθος κυριεύεται μετά ἀπό ἀντίστασι 6 μηνῶν. Οἱ Τοῦρκοι προσαρτοῦν Κορινθία, Ἀργολίδα, Ἀχαΐα, Καρύταινα.

1459. Ὁ Μωάμεθ Β΄ προσαρτᾶ Αἶνον, Λῆμνον, Ἴμβρον, Τένεδον.

1460. Εἰσβολή τῶν Τούρκων στήν Πελοπόννησο. Ὁ Δημήτριος Παλαιολόγος παραδίδει τόν Μυστρᾶ, ἐνῶ ὁ ἀδελφός του Θωμᾶς φεύγει στήν Δύσι. Πολλά φρούρια προβάλλουν ἀντίστασι. Τό Σαλμένικο, μέ τόν Γραΐτσα Παλαιολόγο κρατᾶ περισσότερο ἀπό ἕνα ἔτος. Οἱ Μονεμβάσιοι καλοῦν στήν πόλι τους τούς Ἐνετούς, γιά νά σωθοῦν ἀπό τούς Τούρκους.

Ὁ Μωάμεθ.

1461. Εἰσβολή τῶν Τούρκων στό κράτος τῆς Τραπεζοῦντος. Ἡ πρωτεύουσα παραδίδεται στίς 15 Αὐγούστου. Ἡ Κερασοῦς ἀντιστέκεται καί παραδίδεται μέ ἔντιμους ὅρους. Τό φρούριο τῆς Κορδύλης ἀντιστέκεται ἐπί πολλές ἑβδομάδες μέ ἀρχηγό μιά κοπέλλα τῆς ὁποίας τό ὄνομα χάθηκε. (Ὁ Legrand διέσωσε τό λαϊκό τραγούδι γι' αὐτήν). Τόν Ὀκτώβριο, τό τελευταῖο κράτος τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῶν Μέσων Χρόνων παύει νά ὑπάρχη.

1462. Κατάκτησις τῆς Βλαχίας.

Οἱ Τοῦρκοι κυριεύουν τήν Λέσβο ἀπό τούς Γενουᾶτες.

1463. Κατάκτησις τῆς Βοσνίας.

1468. Ὑποταγή τῆς Ἀλβανίας.

1470. Κυριεύουν τήν Εὔβοια ἀπό τούς Ἐνετούς.

1475. Κυριεύουν τίς ἑλληνικές καί γενουατικές πόλεις στήν Κριμαία καί ὑποτάσσουν ὅλη τήν χερσόνησο.

1479. Οἱ Ὀθωμανοί προωθοῦνται στήν Τρανσυλβανία.

1480. Ὁ Μωάμεθ Β΄ στέλνει στρατό ὑπό τόν Ἀχμέτ πασᾶ καί καταλαμβάνει τό Ὀτράντο. Τό θέλει ὡς βάσιν γιά νά ἐξορμήση πρός τήν Ρώμη.

1481. Θάνατος τοῦ Μωάμεθ Β΄. Ἡ Ἰταλία ἀποφεύγει τήν εἰσβολή.

1482. Οἱ Ὀθωμανοί κατακτοῦν τήν Ἐρζεγοβίνη.

1484. Κατακτοῦν τίς ἐκβολές Δουνάβεως - Δνειστέρου.

1469. Κατακτοῦν τό Μαυροβούνιο.

1499. Νικοῦν τούς Ἑνετούς στό Ναυαρῖνο. Κυριεύουν τήν Ναύπακτο.

1512. Μετά ἀπό ἐμφύλιο πόλεμο, ὁ Σελήμ Α΄ σουλτάνος.

1515. Ὁ Σελήμ Α΄ καταλύει τίς ἡγεμονίες τῆς ἀνατολικῆς Μ. Ἀσίας.

1516. Κατακτᾶ τό Χαλέπι.

1517. Κατακτᾶ Συρία, Παλαιστίνη, Αἴγυπτο. Ὑποτάσει τήν Μέκκα.

1520. Θάνατος τοῦ Σελήμ Α΄. Σουλτάνος ὁ Σουλεϊμάν Α΄.

1521. Οἱ Ὀθωμανοί κυριεύουν τό Βελιγράδι ἀπό τούς Οὔγγρους.

1522. Κυριεύουν τήν Ρόδο ἀπό τούς Ἰωαννῖτες Ἱππότες.

1526. Εἰσβάλλουν στήν Οὐγγαρία καί νικοῦν τούς Οὔγγρους στό Μόχατς.

1529. Οἱ Ὀθωμανοί κυριεύουν τήν πρωτεύουσα τῶν Οὔγγρων Βούδα. Ὁ Σουλεϊμάν Α΄ πολιορκεῖ ἀνεπιτυχῶς τήν Βιέννη.

1531. Οἱ Αὐστριακοί ἀντεπιτίθενται. Πολιορκοῦν ἀνεπιτυχῶς τήν Βούδα.

1532. Ὁ Σουλεϊμάν Α΄ εἰσβάλλει στήν Αὐστρία. Κυριεύει τό Γκύνς.

1533. Οἱ Ὀθωμανοί κατακτοῦν τήν Τύνιδα. Κυριεύουν τήν Κορώνη ἀπό τούς Ἑνετούς.

1534. Κυριεύουν Βαγδάτη, Ταυρίδα.

1537. Ἐπιδράμουν στήν ἰταλική Ἀπουλία.

1540. Οἱ Αὐστριακοί πολιορκοῦν ἀνεπιτυχῶς τήν Βούδα.

1541. Προσάρτησις τῆς Οὐγγαρίας στήν Ὀθωμανική Αὐτοκρατορία.

1543. Συμμαχία Γαλλίας (Κάρολος Ε΄) - Ὀθωμανῶν κατά τοῦ Φερδινάνδου τῆς Αὐστρίας. Μαζί κυριεύουν τή Νίκαια τῆς νοτίου Γαλλίας.

1548. Ὁ Σουλεϊμάν Α΄ κατακτᾶ περιοχές Ἀρμενίας, Περσίας, Γεωργίας.

1551. Οἱ Ὀθωμανοί κατακτοῦν μέρος τῆς Τρανσυλβανίας καί Τριπολίτιδα.

1553. Κατακτοῦν νέες περσικές ἐπαρχίες.

1554. Κατακτοῦν τήν Ἀρμενία.

1565. Πολιορκοῦν ἀνεπιτυχῶς τήν Μάλτα.

1566. Θάνατος Σουλεϊμάν Α΄. Σουλτάνος ὁ Σελήμ Β΄. Κυριεύει τήν Χίο ἀπό τούς Γενουάτες[8].

1569. Οἱ Ὀθωμανοί ἐκστρατεύουν κατά τῶν Ρώσων. Δέν κατορθώνουν νά κυριεύσουν τό Ἀστραχάν.

1570. Κατακτοῦν τήν Κύπρο ἀπό τούς Ἑνετούς.

1571. Οἱ ἑνωμένοι δυτικοί στόλοι νικοῦν τόν ὀθωμανικό στόλο στήν ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου.

---

8. Ὁ P. Coles γράφει ὅτι *«οὔτε στήν γενουατική Χίο τό 1566, οὔτε στήν ἑνετοκρατούμενη Κύπρο τό 1570, ὁ ὀρθόδοξος ἀγροτικός κόσμος συντάχθηκε γιά νά βοηθήση μία ἰταλική κυβερνῶσα τάξι ξένη γλωσσικῶς καί θρησκευτικῶς καί βαναύσως ἐκμεταλλευτική».* («Οἱ Ὀθωμανοί στήν Εὐρώπη»). Τό ἴδιο ἔγινε καί στήν Κρήτη, ὅπου μάλιστα, ὅπως καί στήν Βοσνία, σημαντικό ποσοστό τοῦ πληθυσμοῦ, ἀπογοητευμένο ἀπό τούς Δυτικούς «χριστιανούς» τυράννους του, ἐξισλαμίσθηκε.

Ἐξέγερσις τῶν Ἑλλήνων καταπνίγεται.

1578. Οἱ Ὀθωμανοί προσαρτοῦν τήν Γεωργία καί τίς ἄλλες περιοχές τοῦ Καυκάσου.

1595. Ἀντιοθωμανικός συνασπισμός Αὐστρίας, Τρανσυλβανίας, Βλαχίας, Μολδαυίας. Ἀπώθησις τῶν Ὀθωμανῶν ἀπό αὐτές τίς περιοχές.

1604. Οἱ Πέρσες ἀπωθοῦν τούς Ὀθωμανούς ἀπό περσικές καί ἀρμενικές ἐπαρχίες.

1638. Ὁ Μουράτ Δ′ καταργεῖ τό παιδομάζωμα.

1640. Κατακτοῦν Κριμαία καί Ἀζοφική.

1658. Ἀποκαθιστοῦν τήν κυριαρχία τους στήν Τρανσυλβανία.

1663. Εἰσβάλλουν στήν Μοραβία, Σιλεσία.

1664. Αὐστριακοί, Ἰταλοί, Γάλλοι νικοῦν τούς Τούρκους στήν μάχη τοῦ Ἁγίου Γοτθάρδου.

1669. Μετά ἀπό 20ετῆ πολιορκία, ὁ Χάνδαξ (Ἡράκλειο) παραδίδεται. Ἡ ἐνετική Κρήτη γίνεται τουρκική.

1672. Εἰσβάλλουν στήν Πολωνία καί κυριεύουν τό φρούριο Κάιμενετς.

1676. Νικοῦν τούς Πολωνούς καί προσαρτοῦν τίς οὐκρανικές ἐπαρχίες τῆς Ποδολίας καί τοῦ Ζαπορόζ.

1683. Πολιορκοῦν γιά δεύτερη φορά τήν Βιέννη. Γερμανοί καί Πολωνοί καταφθάνουν καί ἀναγκάζουν τούς Τούρκους νά λύσουν τήν πολιορκία.

1684. Οἱ Αὐστριακοί εἰσβάλλουν στήν τουρκοκρατούμενη Οὐγγαρία.

1686. Οἱ Αὐστριακοί διώχνουν τούς Τούρκους ἀπό τήν Βούδα (πέστη).

1687. Οἱ Αὐστριακοί νικοῦν τούς Τούρκους στήν δεύτερη μάχη τοῦ Μόχατς καί τούς ἐκβάλλουν ἀπό τήν Οὐγγαρία.

1688. Οἱ Αὐστριακοί διώχνουν τούς Τούρκους ἀπό

Τρανσυλβανία, Μολδαυία, Βλαχία, Σλοβενία, Κροατία, Βελιγράδι, Νύσσα.

– Οἱ Ἑνετοί εἰσβάλλουν σέ Δαλματία καί Πελοπόννησο, τήν καταλαμβάνουν, διώχνουν τούς Τούρκους ἀπ' αὐτήν καί ἀπό τήν Ἀθήνα, ὅπου πολιορκώντας τήν Ἀκρόπολι, τήν βομβαρδίζουν καί καταστρέφουν τόν Παρθενῶνα.

– Οἱ Γάλλοι ἐπιτίθενται κατά τῶν Αὐστριακῶν στήν Ἰταλία καί τούς ἀναγκάζουν νά σταματήσουν τήν κατά τῶν Τούρκων ἐπίθεσί τους.

1690. Οἱ Τοῦρκοι ἀνακαταλαμβάνουν Νύσσα, Βελιγράδι, Τρανσυλβανία.

1697. Οἱ Αὐστριακοί νικοῦν τούς Τούρκους στήν Ζέντα ἐπί τοῦ ποταμοῦ Τίσα στήν Οὑγγαρία καί ἀνακόπτουν τήν προέλασί τους.

1699. Αὐστρο-τουρκική συνθήκη τοῦ Κάρλοβιτς. Οἱ Τοῦρκοι παραχωροῦν τό μεγαλύτερο μέρος τῆς Οὑγγαρίας, καί τήν Τρανσυλβανία στήν Αὐστρία, ἀποδίδουν τήν οὐκρανική Ποδολία στήν Πολωνία, ἐκχωροῦν τό Ἀζόφ στούς Ρώσους, τήν Δαλματία, τήν Πελοπόννησο καί πολλά νησιά τοῦ Αἰγαίου στούς Ἑνετούς.

Ἡ κατακτητική ὁρμή τῶν Τούρκων ἀνακόπτεται ὁριστικῶς. Ἔκτοτε, βρίσκονται σέ ἄμυνα καί ὑποχώρησι.

ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΙΣ

Ἀπό τό ὡς ἄνω χρονικό συνάγεται ὅτι ἡ Δύσις, ἀκόμη καί ἐάν ἤθελε (πού δέν ἤθελε) νά σώση τήν Κωνσταντινούπολι, δέν μποροῦσε. Διότι ἦταν διηρημένη καί ἀνίσχυρη. Ἐπί 150 ἔτη μετά τήν Ἅλωσιν, ἡ τουρκική πλημμυρίς συνεχίζει νά κατακλύζη Ἀσία, βόρειο Ἀφρική, Μεσόγειο, Καύκασο, Εὐρώπη. Τήν πτῶσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀκολουθοῦν ἡ κατάκτησις Βλαχίας, Βοσνίας, Ἀλβανίας, Κριμαίας, Τρανσυλβανίας, Ἐρζεγοβίνης, Μαυροβουνίου, Βελιγραδίου, Οὐγγαρίας, τμημάτων τῆς Πολωνίας, τῆς Ρωσίας καί τῆς Αὐστρίας. Ἡ Βούδα κυριεύεται, ἡ Βιέννη πολιορκεῖται δύο φορές, ἡ Ρώμη σώζεται μόνον μέ τόν θάνατον τοῦ Μωάμεθ Β΄. Ταυτοχρόνως, οἱ Τοῦρκοι κυριεύουν τίς κτήσεις Γεννουατῶν, Ἐνετῶν καί ἄλλων Δυτικῶν στήν ἀνατολική Μεσόγειο καί Εὔξεινο (Λέσβος, Ρόδος, Κύπρος, Εὔβοια, Κρήτη κ.λπ.)

Πολιορκοῦν τήν Μάλτα, ναυλοχοῦν στή Νίκαια τῆς νοτίου Γαλλίας, λεηλατοῦν τήν Ἀπουλία. Τήν ἴδια ὥρα, κατακτοῦν Συρία, Παλαιστίνη, Μεσοποταμία, Αἴγυπτο, βόρειο Ἀφρική, Καύκασο, τμήματα τῆς Περσίας, Ἀραβία. Πολεμοῦν τούς Δυτικούς σέ Ἐρυθρά, Περσικό Κόλπο, Ἰνδικό Ὠκεανό.

Ἡ ὀθωμανική ἐπέκτασις ἔφθασε στό ἀπόγειό της τό 1672-76, μέ τήν εἰσβολή τῶν Τούρκων στήν Πολωνία καί τήν κατάληψι τοῦ φρουρίου Κάμενετς-Ποντόλσκ καί τήν

κατάκτησι πολωνικῶν ἐπαρχιῶν. Ἑπτά ἔτη ἀργότερα, σημειώνεται ἡ ἀποτυχία τῶν Τούρκων νά κυριεύσουν τήν Βιέννη (1683). Ἡ τουρκική πλημμυρίς ἀνακόπτεται ὁριστικῶς τό 1700 καί ἀπαιτοῦνται ἄλλοι δύο αἰῶνες γιά νά καταρρεύση ἡ Ὀθωμανική Αὐτοκρατορία.

Ὅσοι λοιπόν νομίζουν ὅτι «ἑνούμενος» μέ τήν Δύσιν ὁ Ἑλληνισμός θά ἀπέφευγε τήν Τουρκοκρατία, δέν ἔχουν ὀρθήν ἀντίληψιν τῶν συνθηκῶν καί σφάλλουν στήν ἐκτίμησί τους γιά τόν τότε συσχετισμόν των δυνάμεων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΕΠΙΜΕΤΡΟΥ

Cahen C., *The Turkisch invasion: The Selchukids* (στό History of the Crusades, «ἐκδ. Setton).

Cahen C., *Pre-Ottoman Turkey* 1968.

Cantemir D., *The History of the Growth and Decay of the Ottoman Empire.*

Coles P., *Oἱ 'Oθωμανοί στήν Eὐρώπη.*

Creasy S. E., *History of the Ottoman Turks* 1961.

Davison R., *Turkey* 1968.

Encyclopaedia of Islam, ed. Lewis, Pellat, Schacht 1955.

Gibbons A. H., *The Foundation of the Ottoman Empire* 1916.

Jorga N., *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 7 τόμ. 1908-1913.

Hammer J. F., *Purgstallgeschichte des esmanischen Reiches,* 10 τόμ. 1827-35.

Hammer J. F., *Ἱστορία τῆς 'Oθωμανικῆς Aὐτοκρατορίας,* 6 τόμ. 1874.

Koprülü M. F., *Les origines de l' Empire Ottoman* 1935.

Lane-Pool., *The Story of Turkey.*

Langer L. W. - **Blake P. R.**, *The Rise of Ottoman Turks* στό American Historical Review 1932.

Laurent J., *Byzance et les Turcs Seldjoukides jusqu' en* 1084-1913.

Hertzberg F. G., *Geschichte der Byzantiner und des Osmanischen Reiches* 1883.

Moravcsik G., *Byzantino-Turcica*, 2 τόμ. 1942-43.

Pears E., *Ottoman Turks to the fall of Constantinople,* στό Cambridge Medieval History IV.

Ribaud S., *Ὁ Ἑλληνισμός κατά τούς πρώτους αἰῶνας τοῦ Ἰσλάμ* 1902.

Ricaut P.-R. Knolles., *The Turkish History,* 3 τόμ.

Runciman S., *The Fall of Constantinople* 1965.

Sümer F., *The Turks in Eastern Asia Minor in the 11th Century* 1966.

Taescher F., *The Ottoman Turks* to 1453, στό Cambridge Medieval History 1965.

Vaughan D., *Europe and the Turks* 1350-1700 (1954).

Vrionis S., *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization* 1921.

Witteck P., *The rise of Ottoman Empire* 1938.

Zinkeisen W. J., *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa,* 7 τόμ. 1840-43.

***

Ἄμαντος Κ., *Οἱ πόλεμοι τῶν Τούρκων πρός κατάληψιν τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν* 1071-1571 (1955).

Ἄμαντος Κ., *Σχέσεις Ἑλλήνων καί Τούρκων* 1955.

Ἀρνάκης Γ. Γ., *Οἱ πρῶτοι Ὀθωμανοί* 1947.

Ducas, *Istoria Turco-Bizantina* (1341-1462) 1958.

Kritovoulos, *History of Mehmed the Conqueror* 1964.

***

Χαλίλ Ἰναλτζίκ, *Ἡ Ὀθωμανική Αὐτοκρατορία* 1300-1600, ἐκδ. Ἀλεξάνδρεια 1995.

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

Σειρά «ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ»

α΄. *Ἀντιβυζαντισμός* (2004).
β΄. *Βυζάντιον: Ἡ "ἄλλη" Ἱστορία* (2008).
γ΄. *Βυζάντιον καί Ἑλληνισμός* (2006).
δ΄. *Ελληνικότης Βυζαντίου* (2006).

Ὑπό ἔκδοσιν:
Εἰς Βυζάντιον ὁδηγός.
Βυζάντιον: Ἡ Ὀρθοδοξία.
Βυζάντιον: Ἡ Δόξα.
Βυζάντιον: Ἡ Ἀναγέννησις.
Οἱ Βυζαντινοί ἤ οἱ Ἄραβες;
Βυζαντινῶν Ἡρώων Πάνθεον.
Βυζαντινόν Πνευματικόν Πάνθεον.
Βυζαντινῆς Ὀρθοδοξίας Πάνθεον.
Βυζαντινῶν Αἰνιγμάτων Λύσεις.

Σειρά «ΟΙ ΡΙΖΕΣ»

Ἐκδοθέντα:

α΄. *Ἰνδοευρωπαῖοι ἤ Αἰγαῖοι;* (γ΄ ἔκδ. ἐπηυξημένη, Πελασγός 1999).
β΄. *Ἡ Προϊστορική Ἐξάπλωσις τῶν Αἰγαίων* (Πελασγός 2000).
γ΄. *Ποιοί ἦσαν;* (Πελασγός 2000).
δ΄. *Ἔρευνες γύρω ἀπό τόν Ὅμηρο* (Πελασγός 2000).
ε΄. *Ἡ Ἑλληνική Συνιστῶσα* (Πελασγός 2000).
η΄. *Ἱστορίας Θέωρησις* (Πελασγός 2000).
θ΄. *Παρα-ιστορίας Ἔλεγχος* (Πελασγός 2000).
ι΄. *Ἑλλήνων Θρησκεία* (Πελασγός 2000).
ια΄. *Χριστιανισμός καί Ἑλληνικότης* (Πελασγός 2000).

Ἐκδοθέντα ἀπό τίς ἐκδόσεις Ἐρωδιός:

στ΄. *Οἱ Πρωτοέλληνες* (2004).
ιβ΄. *Ἑβραϊκή Βίβλος καί Ἑλληνισμός* (2002).
ιγ΄. *Ἑλληνικότης* (2002).
ιδ΄. *Ἑλλήνων Κοσμοκρατορία* (2003).
ιε΄. *Ἑλλήνων Ζῆν* (2003).
ιστ΄. *Ὁ Ἀληθινός Ἰησοῦς* (2003).
ιζ΄. *Ὀρθοδοξίας ἀπο-ιουδαϊσμός* (2003).
ιη΄. *Εἰδωλομάχοι καί Χριστιανομάχοι* (2003)
ιθ΄. *Ἕλληνες Ὠκεανοπλεῦσται* (2004).
κ΄. *Ἑλλήνων Ὀνειροχῶραι* (2006).

Ὑπό ἔκδοσιν:

ζ΄. *Τό Χάλκεον Γένος*.

Σειρά «ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΚΕΨΙΣ»

α΄. *Κοσμοεξουσιαστές* (2004).

'Υπό ἔκδοσιν:

β΄. *Η προπαγάνδα.*

Σειρά «ΑΝΤΙΡΡΗΤΙΚΑ»

α΄. *'Η 'Εκκλησία στό στόχαστρο* (2004).
β΄. *'Εκκλησιομάχοι.*

'Υπό ἔκδοσιν:

γ΄. *'Εβραΐζοντες.*

Ἄλλα ἔργα του

Τά κατεστημένα: Δημοκρατία - 'Ολοκληρωτισμός.
Ἄνοδος καί Πτώση τῶν 'Αστῶν.
'Η Δημοκρατία τῶν 'Αρίστων.
Πίσω ἀπό τό τεῖχος πού φράζει τόν Οὐρανό (μυθιστόρημα).
Πῶς θεμελιώθηκε ἡ Pax Americana (Νέα Θέσις).

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ
ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΑΛΑ
ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ Η «ΑΛΛΗ» ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ
ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΣΤΗΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΤΟΝ ΝΟΕΜΒΡΙΟ ΤΟΥ 2008
ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ
ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΕΡΩΔΙΟΣ

Πάμπολλες εἶναι οἱ «ἱστορίες» γιά τό Βυζάντιο. Τούτη ὅμως εἶναι ἡ ΑΛΛΗ Ἱστορία του, ἡ μή-συμβατική. Δέν ἀκολουθεῖ τά ἐπιβληθέντα πρότυπα. Εἶναι Ἱστορία ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ καί ΑΠΟΚΑΛΥΠΤΙΚΗ. Ἱστορία βάθους. Ἐρευνᾶ ἀδέσμευτα, ἀνακαλύπτει κρυμμένες ἤ παραποιημένες ἀλήθειες καί τολμᾶ νά τίς πῆ. Οὔτε κρύβει οὔτε ἀλλοιώνει. Λέγει τήν ἀλήθεια χωρίς φόβο, ὁλόκληρη, ὄχι μισή. Ρίχνει νέο καί ἄπλετο φῶς, χωρίς προκαταλήψεις καί φανατισμούς, σέ θέματα σκοτεινά καί μπερδεμένα ὅπως: Ποιοί ἦσαν πραγματικά, τί ἔκαναν, τί ἐπεδίωξαν οἱ Κωνσταντῖνος Α΄, Ἰουλιανός, Θεοδόσιοι Α΄ καί Β΄, Ἰουστινιανός, οἱ Ἴσαυροι (Εἰκονομάχοι) αὐτοκράτορες. Ἄν ἦταν ἤ ὄχι πόλις Ἑλλήνων τό Βυζάντιο - Νέα Ρώμη - Κωνσταντινούπολις. Τό νόημα τῆς διαπάλης «Ἐθνικῶν» - Χριστιανῶν καί «Ἑνωτικῶν» - «Ἀνθενωτικῶν». Οἱ σχέσεις Δυτικῶν - Βυζαντινῶν. Τά αἴτια τῆς Πτώσεως καί τῆς ἐπικρατήσεως τῶν Τούρκων κ.λπ. Ἐπί πλέον, ὡς ἔργο εἶναι ἁπλό, κατανοητό, σύντομο, περιοριζόμενο στά οὐσιώδη, χωρίς περιττές λεπτομέρειες. Διαβάζοντάς το, ξέρεις τί ἀκριβῶς ὑπῆρξε τό Βυζάντιο.

Ὁ ἐκδότης

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ἐρωδιός

ISBN: 978-960-6601-17-0